PSIHOLOGIE

Education and Culture
Culture 2000

This book was published
with the support of the
Culture 2000 programme
of the European Union

Această carte a fost publicată
cu ajutorul programului
Cultura 2000 al Uniunii Europene

Fritz Riemann

Formele fundamentale ale angoasei

Studiu de psihologie abisală
A 36-a ediție

Traducere din limba germană de

Roxana Melnicu

Revizuirea traducerii

Vasile Dem. Zamfirescu

3
TREI

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Coperta colecției:
DINU DUMBRĂVICIAN

Dtp:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RIEMANN, FRITZ
Formele fundamentale ale angoasei : studiu de psihologie abisală : a 36-a ediție / Fritz Riemann ; trad.: Roxana Melnicu. - București : Editura Trei, 2005
ISBN 973-707-038-0

I. Melnicu, Roxana (trad.)

159.942.52
159.964

Această carte a fost tradusă după GRUNDFORMEN DER ANGST. *Eine tiefenpsychologische Studie, 36. Auflage* de Fritz Riemann, Ernst Reinhardt Verlag München, 2003

© 1961, 2003 by Ernst Reinhardt, GmbH & Co KG, Verlag, München

Copyright © *Editura Trei, 2005*

C.P. 27-40, București
Tel./Fax: +4 021 300 60 90, +4 021 311 75 89
e-mail: office@edituratrei. ro
www.edituratrei.ro

ISBN 973-707-038-0

Cuprins

Introducere. Despre natura angoasei și
despre antinomiile vieții 9

Angoasa de autodăruire. Personalitățile schizoide 24
Omul schizoid și iubirea 28
Schizoidul și agresivitatea 37
Fundalul biografic 41
Exemple de moduri de viață schizoide 49
Completare 56

Angoasa de a deveni tu însuți. Personalitățile depresive ..70
Depresivul și iubirea 78
Depresivul și agresivitatea 83
Fundalul biografic 87
Exemple de moduri de existență depresive 100
Considerații suplimentare 112

Angoasa de schimbare. Personalitățile obsesionale 122
Obsesionalul și iubirea 136
Obsesionalul și agresivitatea 142
Fundalul biografic 150
Exemple de modalități de trăire obsesionale 159
Considerații suplimentare 168

Angoasa de necesitate. Personalitățile isterice 180
Istericul și iubirea 188
Istericul și agresivitatea 197
Fundal biografic 200
Exemple de moduri de existență isterice 212
Considerații suplimentare 222

Concluzie 229

Soției mele

Introducere

Despre natura angoasei
și despre antinomiile vieții

Angoasa aparține inevitabil vieții noastre. Luând mereu chipuri noi, ea ne însoțește de la naștere până la moarte. Istoria umanității lasă mereu să se vadă noi și noi încercări de a o stăpâni, a o diminua, a o învinge sau a o lega. În aceste direcții au făcut eforturi magia, religia și știința. Protecția asigurată de Dumnezeu, de iubirea generoasă, de cercetarea legilor naturii sau de asceza ce refuză lumea și de cunoștințele de filosofie nu reușește să suspende angoasa, dar poate să ne ajute să o suportăm și poate să o facă fructuoasă pentru dezvoltarea noastră. Rămâne o iluzie să credem că putem trăi o viață fără angoasă; ea ține de existența noastră și este o reflectare a dependențelor noastre și a cunoașterii condiției noastre de muritori. Putem numai încerca să dezvoltăm forțe care să i se opună: curajul, încrederea, cunoașterea, puterea, speranța, smerenia, credința și iubirea. Acestea ne pot ajuta să admitem angoasa, să ne confruntăm cu ea și să o învingem mereu. Trebuie să privim cu scepticism acele metode, indiferent de natura lor, care ne promit că ne eliberează de angoasă; acestea nu sunt pe potriva realității condiției umane și trezesc speranțe iluzorii.

Dacă angoasa aparține inevitabil vieții noastre, acest lucru nu înseamnă că am fost permanent conștienți de ea. Totuși ea este prezentă întotdeauna și poate intra în conștiință în orice clipă, dacă este constelată în interior sau în exterior de vreun

eveniment. Atunci noi avem în general tendința de a o tăgădui, a o evita și am dezvoltat o mulțime de tehnici și metode de a o refula, de a o amorți, de a o înșela sau de a o nega. Dar după cum moartea nu încetează să existe numai pentru că noi nu ne gândim la ea, tot așa nici angoasa nu va înceta să existe.

Angoasa există independent de cultura și stadiul de dezvoltare ale unui popor sau individ — ceea ce se schimbă sunt numai obiectele angoasei, ceea ce stârnește angoasa de fiecare dată și pe de altă parte variază mijloacele și măsurile pe care le folosim pentru a lupta cu ea. Astăzi, în general, nu ne mai temem de tunete și fulgere, iar eclipsele de soare și de lună au devenit pentru noi interesante spectacole naturale, dar nu mai sunt experiențe angoasante, deoarece știm că ele nu înseamnă o dispariție definitivă a acestor astre și nici vreun posibil sfârșit al lumii. În schimb cunoaștem astăzi frici pe care culturile anterioare nu le cunoșteau; ne temem de bacterii, de noile maladii, de accidente de circulație, de vârstă și singurătate.

Dimpotrivă, metodele de combatere a angoasei nu s-au schimbat atât de mult. În locul jertfelor și vrăjilor magice astăzi au apărut mijloace moderne farmaceutice care acoperă angoasa, care nu dispare. Cea mai importantă posibilitate nouă de elaborare a angoasei este astăzi psihoterapia, sub numeroasele sale înfățișări: ea descoperă pentru prima oară istoria dezvoltării angoasei în individ, cercetează dependența ei de condițiile individual-familiale și socio-culturale și face posibilă confruntarea cu angoasa, în scopul elaborării fructuoase a angoasei, prin maturizare.

Se vede că aici se manifestă unul dintre echilibrele vieții: dacă reușim, prin știință și tehnică, să facem progrese în cucerirea lumii și astfel să demontăm, să înlăturăm anumite angoase, atunci apar, parcă tocmai de aceea, alte angoase. Astfel, niciodată nu se modifică faptul esențial că angoasa aparține inevitabil vieții. Numai că vieții de astăzi pare să-i aparțină *o nouă angoasă*: cunoaștem din ce în ce mai multe angoase care au luat ființă prin propriile noastre fapte și acțiuni, care se întorc împotriva noastră. Cunoaștem teama de forțele distructive din noi înșine — să ne gândim numai la pericolele determinate de

abuzul de energie atomică sau la posibilitățile de exercitare a puterii prin atacarea cursului natural al vieții. Hybrisul nostru pare să ni se fi întors împotrivă, ca un bumerang; voința de putere căreia îi lipsește iubirea și smerenia, voința de putere asupra naturii și vieții face să ia ființă în noi teama de a deveni ființe manipulate, golite de sens. Dacă în epocile anterioare omul se temea de forțele naturii, cărora el le era livrat fără apărare, dacă atunci omul se temea de demonii amenințători și de zeii răzbunători, astăzi ne este frică de noi înșine.

Este o iluzie să credem că „progresul" — care este de fiecare dată în același timp un pas înapoi — va pune capăt angoaselor noastre; desigur că unele vor dispărea, dar progresul însuși va avea drept consecință alte angoase.

Experiența angoasei face deci parte din natura noastră. Oricât de general ar fi acest lucru, fiecare om își trăiește propriile variante de angoasă — nu există „angoasa" la modul general, așa nu cum nu există nici „moartea" sau „iubirea" la modul general. Acestea sunt abstracții. Fiecare om are forma sa personală, individuală, de angoasă, care îi aparține lui și formei sale de existență, după cum el are și propria formă de iubire și trebuie să moară de propria lui moarte. Există deci numai angoasa trăită și reflectată de un anumit om; de aceea ea are întotdeauna un profil personal, indiferent de aspectele comune ale trăirii de angoasă în sine. Această angoasă personală a noastră ține de condițiile noastre individuale de viață, de zestrea noastră și de mediul nostru; ea are o istorie de viață, care practic începe o dată cu nașterea noastră.

Dacă vom privi angoasa „fără frică", ne vom forma impresia că ea are un aspect dublu: pe de o parte, ea ne poate face activi, pe de altă parte, ne poate paraliza. Frica este întotdeauna un semnal și o avertizare de pericol și în același timp ea conține o cerință, anume impulsul de a o învinge. Acceptarea și stăpânirea angoasei înseamnă un pas înalt în dezvoltare, ea ne aduce cu un pas mai aproape de maturitate. Dimpotrivă, evitarea ei și a confruntării cu ea ne fac să stagnăm, ne inhibă dezvoltarea ulterioară și ne fac să rămânem infantili acolo unde nu învingem bariera angoasei.

Angoasa apare întotdeauna când ne aflăm într-o situație la înălțimea căreia nu ne ridicăm sau nu ne ridicăm încă. Orice dezvoltare, orice pas spre maturitate sunt însoțite de angoasă, deoarece ne duc spre ceva nou, care până acum nu ne era cunoscut și stăpânit, spre situații interne sau externe pe care nu le-am mai trăit și în care nu ne-am mai trăit până acum pe noi înșine. Tot ceea ce este nou, necunoscut, tot ceea ce facem pentru prima dată sau trăim pentru prima dată conțin și angoasă, alături de farmecul noului, de plăcerea aventurii și de bucuria riscului. Dat fiind că viața ne duce de fiecare dată spre ceva nou, nefamiliar și până acum neexperimentat, angoasa ne însoțește neîncetat. Este cel mai probabil ca ea să apară în conștiință în momente deosebit de importante ale dezvoltării noastre, când trebuie părăsite vechile căi bătute și familiare, trebuie stăpânite noi sarcini sau sunt urgente unele transformări. Dezvoltarea, creșterea și maturizarea au evident mult de-a face cu învingerea angoasei și fiecare vârstă are proprii pași spre maturizare, cu angoasele respective, care trebuie stăpânite pentru ca pasul respectiv să reușească.

De aceea există angoase pefect normale, corespunzătoare vârstei și dezvoltării, angoase cărora omul sănătos le face față și de care trece, a căror dominare este importantă pentru dezvoltarea sa ulterioară. Să ne gândim la primii pași independenți ai copilului, când el trebuie să abandoneze pentru prima oară mâna suportivă a mamei și să învingă frica de a merge singur, de a fi lăsat singur în spațiul deschis. Sau să ne gândim la marile cezuri din viața noastră. Să luăm prima zi de școală, când copilul trece din sânul familiei într-o societate nouă și la început străină, în care el trebuie să se susțină. Să luăm pubertatea și primele întâlniri cu celălalt sex sub imperiul dorinței erotice și sexuale; sau să ne gândim la debutul profesional, la întemeierea propriei familii, la maternitate și, în final, la îmbătrânire și confruntarea cu moartea — întotdeauna la un început sau în fața a ceea ce se experimentează pentru prima oară se află și o angoasă.

Toate aceste angoase aparțin oarecum organic de viața noastră, deoarece ele depind de pași evolutivi somatici, psi-

hici sau sociali, de preluarea unor noi funcții în comunitate sau societate. Întotdeauna un astfel de pas înseamnă trecerea unei granițe și cere de la noi să ne desprindem de ceva familiar, cu care ne-am obișnuit și să îndrăznim să abordăm ceva nou, nefamiliar.

Alături de aceste angoase, există și o mulțime de angoase individuale, care nu sunt tipice pentru anumite situații-limită, în sensul de mai sus; este vorba de angoase pe care adesea nu le putem înțelege la alții, pentru că nu le cunoaștem la noi înșine. Astfel, la un anumit individ singurătatea poate declanșa angoase grave, la altul însă aceste angoase sunt declanșate de mulțimile umane; un al treilea individ capătă atacuri de panică atunci când trebuie să treacă pe un pod sau să străbată o piață; al patrulea nu se poate menține în spații închise, iar altul se teme de animale inofensive, de gândaci, păianjeni sau șoareci.

Fenomenul de angoasă este atât de diferit la oameni diferiți, încât nu există practic nici un lucru care să nu poată deveni obiect al angoasei — dar la o privire mai atentă vedem totuși că întotdeauna este vorba despre variante ale unor angoase specifice, pe care doresc de aceea să le numesc și să le descriu drept „forme de bază ale angoasei". Toate angoasele posibile au de-a face cu aceste forme fundamentale ale angoasei. Ele sunt fie variante extreme și forme derivate ale acestora, fie deplasări asupra altor obiecte. Avem tendința de a atașa angoasele neelaborate, nestăpânite la obiecte substitutive mai inofensive, mai ușor de evitat decât adevăratul declanșator al angoasei, pe care nu îl putem evita.

Formele de bază ale angoasei țin de poziția noastră în lume, de condiția noastră de a fi suspendați între două mari antinomii, pe care trebuie să le trăim în contrarietatea lor ireconciliabilă. Voi lămuri aceste două antinomii cu o comparație, care ne introduce în ordinea și legitățile suprapersonale, de care în general nu suntem conștienți, dar care sunt totuși adevărate.

Ne-am născut într-o lume care ascultă de patru impulsuri puternice: pământul nostru înconjoară soarele într-un anumit

ritm, se mișcă deci în jurul astrului central al sistemului restrâns al lumii noastre, mișcare pe care o numim „revoluție", „înconjurare". În același timp, pământul se învârtește în jurul propriei axe, realizând astfel rotația, mișcarea numită „autoînvârtire". Pentru aceasta există în același timp două impulsuri contrarii, respectiv complementare, care mențin în mișcare sistemul lumii noastre, după cum păstrează această mișcare în anumite cadre: forța gravitațională și forța portantă. Gravitația păstrează laolaltă lumea noastră, o orientează centripet spre interior, tinzând către mijloc și are ceva dintr-o forță de sucțiune stabilizatoare și coezivă. Forța portantă are tendința centrifugă, de a părăsi mijlocul către exterior, ea împinge mereu mai departe și are ceva dintr-un curent de desprindere, care vrea să dea drumul. Numai echilibrul acestor patru impulsuri garantează ordinea vitală regulată în care trăim, pe care o numim cosmos. Preponderența sau eliminarea uneia dintre aceste mișcări ar tulbura, respectiv ar distruge marea ordine și ar duce la haos.

Să ne imaginăm că pământul ar renunța la unul dintre aceste impulsuri de bază. Că, de exemplu, ar renunța la revoluție, la înconjurarea soarelui, și ar realiza numai rotația, învârtirea în jurul propriei axe: atunci el ar depăși ordinul de mărime al unei planete și s-ar comporta ca un soare, ca un punct central în jurul căruia ar trebui să se învârtă alte planete. El nu s-ar mai potrivi orbitei sale stabilite în jurul soarelui, ci ar trăi în legea proprie.

Dacă, dimpotrivă, pământul ar renunța la rotație, la autorotație, și ar rămâne doar să înconjoare soarele, atunci el ar coborî de pe nivelul planetelor pe cel al unui satelit, al unei luni, care arată mereu soarelui aceeași față, în cea mai mare dependență față de acesta. În ambele cazuri pământul ar încălca legitatea lui de planetă, adică de a avea o subordonare dependentă și în același timp de a avea totuși autorotație independentă.

Apoi: dacă pământul nu ar avea forță gravitațională, forța centripetă, atunci el nu ar fi supus decât forței portante și s-ar smuci haotic, ar ieși de pe orbită și poate că s-ar lovi de alte

corpuri cerești. În fine, dacă nu ar asculta decât de forța gravitațională, fără impulsul contrar al forței portante, centrifugale, acest lucru ar duce la încremenire completă și la o stare de neschimbare sau la o înlăturare pasivă de pe orbită, datorată altor forțe, cărora nu le-ar putea opune nici o rezistență proprie.

Și acum pentru comparație: să admitem — ceea ce de fapt este foarte la îndemână — că, în calitate de locuitor al pământului și de părticică spirituală din sistemul nostru solar, omul este și el supus legităților acestui sistem și astfel poartă în sine impulsurile descrise, în calitate de forțe pulsionale inconștiente și în același timp ca niște cerințe latente — aceste lucruri ne duc spre corespondențe foarte surprinzătoare. Nu trebuie decât să traducem pe terenul uman acele impulsuri de bază, sub formă de impulsuri psihologice, deci să ne întrebăm care sunt corespondențele lor în viața psihică. Dăm atunci de antinomiile amintite, între care viața noastră este tensionată și, așa cum vom vedea, vom da și de acele forme de bază ale angoasei, care țin de acestea și care astfel capătă un sens mai profund.

Rotația, învârtirea în jurul propriei axe, corespunde sensului psihologic al cerinței individuației, deci cerinței de a deveni o ființă singulară, un individ. Revoluția, mișcarea în jurul soarelui ca astru central, corespunde cerinței de a ne plasa în ordinea unui întreg mai mare, de a ne limita propriile legități și propria voință în favoarea contextelor suprapersonale. Astfel am circumscris prima antinomie, care conține cerințele contrarii de a fi în același timp noi înșine și de a ne înscrie în contexte supraindividuale.

Forței centripete, gravitației, îi corespunde în domeniul psihic impulsul nostru pentru durabilitate și constanță; și, în fine, forței centrifuge, portanței, îi corespunde impulsul care ne împinge mereu înainte, spre schimbare și transformare. Astfel am circumscris și o altă antinomie: ea conține cerințele contrare de a tinde pe de o parte spre durabilitate și pe de altă parte spre transformare.

După această analogie cosmică, suntem expuși unui grup de patru cerințe fundamentale, pe care le regăsim în noi, reci-

proc contrarii și totuși complementare. Ele străbat întreaga noastră viață, sub chipuri mereu în transformare și cer mereu alt răspuns de la noi.

Prima cerință, care corespunde rotației, în analogia noastră, este aceea de a deveni un individ irepetabil, care-și afirmă caracterul autonom și se delimitează de alții, de a fi o personalitate inconfundabilă, de a nu fi un om de masă, interschimbabil. O dată cu aceasta vine însă și toată angoasa care ne amenință atunci când ne deosebim de alții, ieșind astfel din confortul apartenenței și comunității, ceea ce ar însemna singurătate și izolare. Indiferent de măsura în care, datorită rasei, familiei și poporului, grupei de vârstă și sexului, credinței sau profesiei noastre, fiecare dintre noi aparține anumitor grupuri, cu care se simte înrudit și familiar, el este în același timp un individ, ceva irepetabil, deosebit de toți ceilalți oameni. Acest lucru se exprimă în faptul vizibil că o singură amprentă digitală ajunge să ne deosebească în mod inconfundabil de toți ceilalți oameni și să ne identifice univoc. Astfel, existența noastră seamănă cu o piramidă, a cărei bază este constituită din elemente tipice și comune, dar care spre vârf se desprinde din ce în ce mai mult de aspectele comune unificatoare și se termină cu un individ irepetabil. Odată cu admiterea și dezvoltarea caracterului nostru unic, cu procesul de individuație, cum a fost numit de C. G. Jung acest proces de evoluție, ieșim din confortul apartenenței, al lui „a-fi-ca-și-ceilalți" și trăim cu angoasă singurătatea individului. Cu cât ne deosebim mai mult de alții, cu atât devenim mai singuri și suntem astfel expuși nesiguranței, neînțelegerii, respingerii și combaterii din partea celorlați. Dar, pe de altă parte, dacă nu ne asumăm riscul de a deveni indivizi autonomi vom rămâne prea mult blocați în colectiv, în tipic și vom rămâne datori cu ceva decisiv valorii noastre umane.

Cea de-a *doua cerință*, care, în comparația noastră, corespunde revoluției, este aceea de a ne deschide cu încredere lumii, vieții și semenilor noștri, a ne lăsa în voia a ceea ce nu ține

de propriul Eu, a ceea ce este străin, de a face schimburi cu exteriorul. Este vorba despre a ne dărui vieții — în cel mai larg dintre sensuri. De aceasta sunt însă legate toate angoasele de a ne părăsi Eul, de a deveni dependenți, de a ne abandona, de a nu putea trăi corespunzător propriei ființe, de a o jertfi altora și de a fi nevoiți să renunțăm la prea mult din noi înșine în vederea adaptării cerute. Aici este vorba deci mai ales de partea dependențelor noastre, „supunerilor noastre" și de faptul că, în ciuda acestor dependențe și pericole la care este expus Eul nostru, care ne fac să ne simțim neputința, trebuie să ne dedicăm vieții, trebuie să ne deschidem. Dacă nu ne asumăm acest risc, rămânem ființe izolate, fără legături, fără apartenențe la ceva care să treacă dincolo de ele, în cele din urmă fără confort și astfel nu putem face cunoștință nici cu noi înșine și nici cu lumea.

Cu această primă antinomie, am dat de o cerință paradoxală pe care ne-o impune viața: dacă vrem să trăim atât autorealizarea și autoafirmarea, cât și dăruirea și uitarea de sine, trebuie să învingem atât angoasa în fața abanonului propriului eu, cât și angoasa în fața devenirii de sine.

Iată acum celelalte două cerințe, care se află din nou într-o relație polară de contradicție și completare, ca și cele descrise mai sus:

Ce-a de-a *treia cerință*, care în comparația noastră corespunde forței centripete, gravitației, este să tindem către ceea ce este durabil. În această lume trebuie să ne așezăm la casa noastră, trebuie să facem planuri de viitor, trebuie să tindem către scopuri ca și cum am trăi nelimitat, ca și cum lumea ar fi stabilă și viitorul ar fi previzibil, ca și cum am putea să contăm pe ceva care rămâne — știind în același timp că „media vita in morte sumus", că în orice clipă viața noastră se poate sfârși. O dată cu această cerință de a dura, de a ne proiecta pe noi înșine într-un viitor nesigur, chiar de a avea viitor, ca și cum în fața noastră s-ar afla ceva ferm și sigur — cu această cerință vin toate angoasele care țin de cunoașterea caracterului nos-

tru trecător, a dependențelor noastre și de nesocotința irațională a naturii noastre. Este vorba despre frica de a îndrăzni ceva nou, de a planifica incertul, de a ne lăsa pradă fluxului etern al vieții, care nu stă niciodată pe loc și care ne prinde pe noi înșine în mișcare. Aceasta este ceea ce vrea să spună adagiul că nu te poți scălda de două ori în același râu — de fiecare dată nu numai că râul este altul, dar și tu însuți vei fi altul. Dar, pe de altă parte, dacă renunțăm la durată, nu putem crea și realiza nimic: în reprezentarea noastră tot ceea ce este creat trebuie să aibă ceva din această durată — altminteri nu am începe niciodată să ne realizăm scopurile. Astfel trăim întotdeauna ca și cum am crede că avem o cantitate nelimitată de timp, ca și cum ceea ce am realizat în sfârșit ar fi stabil și această stabilitate și durată care ne plutesc prin fața ochilor ca niște idei vagi, această veșnicie iluzorie este un impuls esențial care ne împinge spre acțiune.

Și, în cele din urmă, cea de-a *patra cerință*, în comparația noastră corespunzând forței portante. Ea constă din aceea că trebuie să fim mereu gata să ne schimbăm, să aprobăm schimbarea și dezvoltarea, să renunțăm la ceea ce ne era familiar, să lăsăm în urma noastră tradițiile și obișnuințele, să ne desprindem și să ne despărțim mereu de ceea ce am obținut deja, să trăim toate lucrurile ca pe niște stadii intermediare. De această cerință de a ne dezvolta mereu, plini de vitalitate, de a nu ne opri, de a nu ne crampona, de a fi deschiși la nou și de a îndrăzni ceva necunoscut se leagă angoasa ca posibilitățile noastre și pornirea noastră către libertate să fie restricționate, limitate prin ordine, necesități, reguli și legi, prin forța de absorbție a trecutului și obișnuinței. În ultimă instanță, invers față de angoasa descrisă mai sus, unde moartea apărea în calitate de vremelnicie, aici moartea amenință în calitate de încremenire în definitiv. Dacă însă am abandona impulsul spre schimbare, îndrăzneala noului, atunci am rămâne prinși în obișnuințe, repetând și menținând uniform ceea ce este deja, iar timpul și lumea înconjurătoare ne-ar depăși și ne-ar uita.

Astfel am schițat cealaltă antinomie, cea de-a doua exigență a vieții: să tindem în același timp spre durată și spre schimbare, să ne învingem atât angoasa de vremelnicia care nu încetează niciodată, cât și angoasa de necesitatea imuabilă.

Astfel am făcut cunoștință cu cele patru forme de bază ale angoasei, pe care le voi rezuma:

1. angoasa de autodăruire, trăită ca pierdere a Eului și dependență;
2. angoasa de individualizare, trăită ca pierdere a protecției și izolare;
3. angoasa de schimbare, trăită ca vremelnicie și nesiguranță;
4. angoasa de necesitate, trăită ca fiind ceva definitiv și lipsit de libertate.

Toate angoasele posibile sunt, în definitiv, doar variante ale acestor patru angoase de bază și țin de cele patru impulsuri fundamentale care aparțin ființei noastre și care se completează și se contrazic reciproc: tendința spre autorealizare și diferențiere, cu tendința contrară spre autodăruire și participare și pe de altă parte tendința spre durată și siguranță, cu tendința contrară spre schimbare și risc. De fiecare dintre aceste tendințe ține o angoasă care are drept obiect tendința contrară. Dacă recurgem încă o dată la comparația noastră cosmică, orice ordine vitală pare a fi posibilă numai dacă încercăm să trăim un echilibru între aceste impulsuri antinomice. Un astfel de echillibru nu înseamă însă ceva static, așa cum am putea crede, ci este plin de un dinamism interior deosebit, deoarece nu este nciodată ceva deja atins, ci mereu este ceva care trebuie restabilit.

Aici trebuie să ținem seama de faptul că tipul de angoasă trăit de fiecare dată și gradul său de intensitate depind în mare parte atât de zestrea noastră înnăscută, de „moștenirea noastră“, cât și de condițiile de mediu în care ne-am născut. Ele depind deci atât de constituția noastră somatică și psihic-suf le-

tească, cât și de biografia noastră personală, de istoria devenirii noastre. Aceasta deoarece și angoasele noastre au o istorie — și vom vedea cât de importantă este aici copilăria noastră. Astfel, angoasa fiecărui om este influențată de ereditate și mediu, ceea ce explică parțial și de ce nu ne este ușor să rezonăm la unele angoase ale celorlalți — acestea au luat ființă la ei în condiții de viață care se deosebesc prea mult de ale noastre.

Ereditatea și mediul — de care ține familia și ceea ce se numește „milieu", cuprinzând și societatea — pot deci să favorizeze anumite angoase și să le facă pe altele să dea înapoi. Omul în general sănătos — cel a cărui dezvoltare nu a fost tulburată — va face față, în general, angoaselor și poate că le va și învinge. Persoana cu tulburări de dezvoltare trăiește angoasele mai intens și mai frecvent, iar la el va predomina una dintre formele de bază ale angoasei.

O angoasă poate deveni un stresor sau poate deveni patologică fie atunci când depășește o anumită măsură, fie atunci când durează prea mult timp. Cele mai stresante sunt angoasele care au fost trăite prea devreme în copilărie, la o vârstă la care copilul nu putea dezvolta încă forțe de apărare împotriva lor. Atunci când o angoasă devine prea mare, prin durată sau intensitate, sau când ne afectează la o vârstă la care noi nu ne ridicăm la înălțimea ei, ea nu se poate elabora decât cu greu. Atunci lipsește aspectul activator pozitiv al angoasei, având drept urmări inhibiții în dezvoltare, stagnare sau regresie la modalități comportamentale anterioare, infantile, precum și formarea simptomelor. Se înțelege că în copilărie vom întâlni cu precădere trăirile angoasante nepotrivite vârstei, ca și cantitățile prea mari de angoasă, ce depășesc măsura suportabilă. Eul slab al copilului, prins în plină dezvoltare, nu poate prelucra încă anumite cantități de angoasă; el cere de aceea ajutor din exterior și va suporta prejudicii dacă este lăsat singur să se împovăreze cu astfel de angoase excesiv de mari.

Situații excepționale mai rare, cum sunt războiul, prizonieratul, amenințarea la adresa vieții, catastrofele naturale sau umane, dar și trăirile și procesele interne, pot depăși limita de toleranță pentru angoase de care dispune adultul, astfel că el

poate reacționa cu panică, acțiuni pripite sau nevroze. Spre deosebire de copil însă, în condiții normale, adultul are un spectru mai larg de alegeri între posibilități de răspuns și acțiuni îndreptate împotriva angoasei. El se poate apăra, poate chibzui la situația lui și poate recunoaște stimulul care a declanșat angoasa. El poate înțelege de unde provine angoasa lui; o poate comunica și astfel poate obține înțelegere și ajutor și poate aprecia corect posibilele pericole. Toate acestea nu îi stau încă la dispoziție copilului; cu cât acesta este mai mic, cu atât el este mai mult un obiect al angoaselor sale, le este livrat neajutorat, fără să știe cât de mult pot dura și ce se poate întâmpla.

Vom vedea că supralicitatea uneia dintre cele patru angoase de bază — sau, din alt punct de vedere, renunțarea masivă la unul dintre cele patru impulsuri de bază — ne conduc la patru structuri de personalitate, la patru modalități de a fi în lume, pe care le cunoaștem în gradații și nuanțe diferite și la care participăm cu toții într-o măsură mai mult sau mai puțin accentuată. Aceste structuri de personalitate trebuie deci înțelese ca accentuări unilaterale raportate la cele patru angoase de bază. Cu cât mai pronunțate și mai unilaterale sunt structurile de personalitate care trebuie descrise, cu atât mai probabil este ca ele să fi luat naștere pe baza unor tulburări infantile de dezvoltare. Astfel, ar fi un semn de sănătate psihică dacă cineva ar trăi cele patru impulsuri de bază într-un echilibru viu — ceea ce ar însemna totodată că el s-a confruntat și cu cele patru forme fundamentale de angoasă.

Cele patru structuri de personalitate sunt la început structuri normale cu anumite accentuări. Dacă accentuarea devine o unilateralitate pronunțată, ele ating valori-limită, care trebuie înțelese ca deformări sau variante extreme ale celor patru structuri de bază normale. Astfel dăm peste variantele nevrotice ale tipurilor structurale, pe care psihoterapia și psihologia abisală le-au descris în cele patru mari forme de nevroză: schizoidie, depresie, nevroză obsesională și isterie. Aceste personalități nevrotice reflectă, așadar, într-o formă culminantă sau extremă, acele forme de existență general-umane pe care le cunoaștem cu toții.

Este vorba în cele din urmă de patru moduri diferite de a-fi-în-lume; când le voi schița voi descrie consecințele acelei unilateralități, de la formele de manifestare care se mai pot numi încă sănătoase, trecând prin tulburările ușoare și sfârșind cu cele mai grave tulburări. Trebuie ținut seama și de ereditatea favorizantă; interesul nostru se va lega mai ales de fundalul biografic.

Încă o remarcă: deși descrierea celor patru structuri de personalitate pare să adopte caracteristicile unei teorii a tipurilor, ea se deosebește de alte tipologii deoarece este mai puțin strictă, fatalistă și definitivă — deoarece se construiește predominant pe baza unor cunoștințe psihanalitice și a unor experiențe din psihoterapie și psihologia abisală, spre deosebire de tipologiile derivate din constituție și temperament; acestea din urmă se prezintă ca un destin imposibil de schimbat — el nu trebuie decât acceptat. Aici este vorba despre altceva.

Eu sunt în cutare sau cutare fel nu numai pentru că am o anumită construcție corporală, ci pentru că am o anumită atitudine, un anumit comportament față de lume, față de viață, pe care l-am dobândit din istoria mea de viață — acest lucru își pune amprenta asupra personalității mele și îi conferă anumite trăsături structurale. Ceea ce este destin — ereditatea psihofizică, mediul copilăriei noastre, cu personalitățile părinților și educatorilor noștri, ca și societatea în care ne-am născut, cu regulile ei de joc — poate fi configurat, în anumite limite, chiar de noi înșine, poate fi schimbat, în orice caz nu este numai ceva ce trebuie acceptat. Structurile de personalitate despre care este vorba aici trebuie să fie înțelese ca aspecte parțiale ale unui întreg tablou uman. Dezvoltarea ulterioară a unor aspecte parțiale ale ființei noastre, la început parcă menite a fi insuficient dezvoltate, neglijate, eronate sau înstrăinate și reprimate, poate schimba și desăvârși structura dobândită în favoarea acelei idei de unitate sau maturitate, de rotunjire, în măsura în care individul poate să realizeze acesta pentru el însuși.

Pornim aici de la patru atitudini și modalități comportamentale fundamentale general valabile în raport cu condițiile

și dependențele ființei noastre, cu ideea prototipului cosmic al ordinei vitale și echilibrului între contrarii ce par reciproc incompatibile.

Menținerea și pentru așa-zișii sănătoși a conceptelor din teoria nevrozelor pentru cele patru tipuri structurale are avantaje practice, deoarece la aceste concepte poate fi văzută în același timp istoria biografică a apariției lor și varianta nevrotică; între timp ele s-au încetățenit atât de mult încât o redenumire a lor pare a fi inutilă. Cititorul va înțelege probabil curând aceasta, atunci când din descriere conceptele de schizoidie, depresie etc. devin familiare și plastice în imaginația sa.

Am evitat în această carte să abordez deosebirea dintre angoasă și frică, despre care se vorbește atât de mult în literatură. Ea era neesențială pentru conceptul meu fundamental; în plus, nu mi se pare destul de stringentă și de convingătoare, așa cum se vede din nesiguranța cu care cei doi termeni se utilizează în limbajul cotidian: vorbim de angoasa de moarte, ca și de frica de moarte și nu putem diferenția cele două concepte fără a le face violență. Deosebirea curentă, conform căreia frica se referă la ceva determinat, concret, în timp ce angoasa ține de ceva nedeterminat, mai irațional, poate fi într-o anumită măsură îndreptățită, dar nu este întotdeauna valabilă. Așa este cazul fricii de Dumnezeu, care, ținând seama de această deosebire, ar trebui mai degrabă să se numească angoasă de Dumnezeu. De aceea am renunțat deliberat să mai întreprind aici o separare conceptuală între angoasă și frică.

Această carte este scrisă pentru a-i ajuta pe indivizi să trăiască, pentru a le prilejui o mai mare înțelegere pentru sine și ceilalți și pentru a evidenția importanța anilor de început pentru dezvoltarea noastră. Ea este scrisă, de asemenea, pentru a atrage din nou atenția asupra marilor interdependențe în care suntem implicați și despre care putem afla, după părerea mea, lucruri esențiale.

Angoasa de autodăruire
Personalitățile schizoide

„Ah, fă-ne să fim altfel decât cei mulți
Ce viermuiesc acolo, în grămezi preacomune"
SPITTELER

Ne vom dedica acum acelor personalități a căror problemă fundamentală, din punctul de vedere al angoasei, este angoasa de autodăruire iar din punctul de vedere al impulsurilor fundamentale, este impulsul de „rotație", care pe terenul psihologic înseamnă a resimți drept principale valori autoafirmarea și delimitatea Eului. Îi numim oameni schizoizi.

Fiecare dintre noi are dorința de a fi un individ inconfundabil. Cât de puternică este această dorință observăm după sensibilitatea cu care reacționăm atunci când cineva ne confundă sau ne deformează numele: nu dorim să fim ușor confundați cu alții, vrem să avem conștiința caracterului nostru individual irepetabil. Tendința de a ne diferenția de alții ne este la fel de înnăscută ca și cea opusă, de a aparține, în calitate de ființe sociale, grupurilor sau colectivităților. Dorim să fim lăsați să trăim conform propriilor noastre interese personale, în aceași măsură în care dorim să ne aflăm într-o uniune partenerială, în relații și cu răspundere interumană. Ce efecte se manifestă atunci când un om evită autodăruirea și caută să trăiască preponderent în autoconservare?

Eforturile sale se vor îndrepta mai ales spre a deveni cât se poate de independent și de autarhic. Pentru el este de o importanță decisivă a nu se raporta la nimeni, a nu avea nevoie de nimeni, a nu avea obligații față de nimeni. De aceea el se

distanțează de semenii săi, are nevoie să se distingă de ei, nu îi lasă să vină prea aproape, nu se lasă împreună cu ei decât într-o măsură limitată. El resimte depășirea acestei distanțe ca o amenințare la adresa spațiului său vital, o periclitare a trebuinței sale de independență, a integrității sale și se apără aprig împotriva acestor atacuri. Astfel el dezvoltă angoasa tipică lui: angoasa de apropiere interumană. Dar în viață nu se poate evita apropierea și de aceea el caută atitudini protectoare în spatele cărora se poate izola.

El va evita toate contactele personale apropiate, nu va da prilejul nimănui să intre în intimitatea sa. Se teme de întâlnirile cu un individ, un partener și caută să obiectivizeze relațiile umane. Atunci când se află printre oameni, el se simte cel mai bine în grupurile sau colectivele în care poate rămâne anonim, trăind totuși un sentiment de participare la interesele comune. I-ar plăcea să aibă la dispoziție mantia fermecată din poveste, care te face nevăzut: sub protecția ei ar putea să participe incognito la viața celorlalți, fără să trebuiască să le jertfească ceva de la el.

Celor din mediul lui, un astfel de om li se pare distanțat, impersonal până la rece, o persoană cu care nu se poate vorbi. Adesea, asemenea persoane par ciudate, cu reacții de neînțeles sau bizare. Putem să îi știm demult, fără să îi cunoaștem. Dacă aparent astăzi am avut un contact bun cu ei, mâine se pot comporta ca și cum nu ne-au văzut niciodată; cu cât s-au apropiat deja mai mult de noi, cu atât mai brusc se vor îndepărta de noi, insensibili, adesea cu agresivitate sau ostilitate aparent nemotivate, jignitoare pentru noi.

Evitarea oricărei apropieri investită cu încredere, din cauza angoasei lui „tu", a angoasei determinate de dăruirea de sine deschisă, îi face pe indivizii schizoizi să devină din ce în ce mai izolați și mai singuri. Angoasa de apropiere se constelează în special în situațiile în care cineva se apropie prea mult de ei sau ei înșiși se apropie prea mult de cineva. Dat fiind că sentimentele de afecțiune, de simpatie, tandrețe și iubire ne fac să ne apropiem din ce în ce mai mult unii de alții, schizoidul le resimte extrem de periculoase. Acest lucru explică de ce

tocmai în astfel de situații el respinge abrupt, devine chiar ostil: brusc decuplează, rupe contactul, se repliază asupra sa și nu mai poate fi atins.

Între el și mediu se cască astfel un mare abis de contact, care devine din ce în care mai mare odată cu trecerea anilor și care îl izolează din ce în ce mai mult. Acest lucru are consecințe din ce în ce mai problematice: din cauza distanței față de mediul interuman, el va ști foarte puțin despre ceilalți; iau naștere din ce în ce mai multe lacune în experiența despre ei și de aici nesiguranțe în raportul cu oamenii. Astfel, el nu știe niciodată exact ce se întâmplă cu celălalt, deoarece aflăm aceasta numai printr-o apropiere plină de încredere și dedicație iubitoare. Din această cauză, în orientarea sa interumană el nu se poate baza decât pe presupuneri și idei fixe și de aceea este profund nesigur dacă impresiile și reprezentările sale despre alții, dacă percepțiile sale nu sunt doar imaginație și proiecție sau sunt, dimpotrivă, realitate.

Vom clarifica ceea ce vrem să spunem printr-o imagine, pe care Schultz-Henke a folosit-o pentru prima dată în acest context, pentru descrierea poziției în lume a acestor oameni. Cu toții am trecut deja măcar o dată prin această situație: stăm într-un tren în gară; pe linia de alături se află un alt tren: dintr-o dată observăm că unul dintre cele două trenuri se mișcă. Dat fiind că în zilele noastre trenurile merg foarte delicat și aproape imperceptibil, nu resimțim nici o clătinare, nici o zguduitură, astfel că nu avem decât impresia optică de mișcare. Nu ne putem orienta, nu putem ști care tren s-a pus în mișcare până ce nu putem realiza, pornind de la un obiect fix din exterior, fie că trenul nostru staționează încă și trenul de alături s-a pus în mișcare, fie invers.

Această imagine este foarte potrivită ca să ne clarifice situația internă a unui om schizoid: el nu știe niciodată sigur — într-o măsură care depășește orice nesiguranță de care este capabil un om sănătos — dacă ceea ce simte, percepe, gândește sau își imaginează există numai în el însuși sau există și în afară. Din cauza contactului său lacunar cu lumea interumană, îi lipsește posibilitatea de orientare și astfel, în aprecierea trăiri-

lor și impresiilor sale, el oscilează în îndoială: le poate plasa oare în afară, pe post de realitate sau acestea nu sunt decât „închipuiri" ale sale, aparținând în exclusivitate lumii sale interne? Oare celălalt mă privește cu adevărat disprețuitor sau doar îmi imaginez? Am ceva bătător la ochi, e ceva în neregulă cu mine sau mă înșel atunci când cred că oamenii mă văd atât de ciudat? Această nesiguranță poate adopta orice grad de gravitate, de la o neîncredere mereu trează și egocentrism patologic la închipuiri realmente delirante și iluzii perceptive, în care cu adevărat se face confuzie între interior și exterior, pentru că propriile proiecții sunt luate drept realitate. Ne putem imagina cât de chinuitor și de profund neliniștitor trebuie să fie atunci când această nesiguranță devine durabilă, mai ales pentru că ea nu poate fi corectată tocmai din cauza amintitei lipse de contacte apropiate. A întreba pe cineva, a-i comunica nesiguranța și frica proprie ar presupune o apropiere plină de încredere: de vreme ce respectiva persoană nu are cu nimeni o astfel de apropiere, va crede că trebuie să se teamă să nu fie neînțeleasă, luată în râs sau chiar considerată nebună.

Plini de neîncredere și determinați de un puternic sentiment de nesiguranță, care, așa cum vom vedea, este cauză, dar și afect al caracterului lacunar al contactului interuman, pentru asigurarea lor oamenii schizoizi vor dezvolta deosebit de puternic funcțiile și capacitățile care promit să îi ajute la o mai bună orientare în lume: percepția prin organele de simț, intelectul, conștiința, rațiunea. Dat fiind că în special tot ceea ce este emoțional, afectiv creează nesiguranță, ei tind spre o cunoaștere „pură" desprinsă de sentimente, care promite să le livreze rezultate pe care să se poată baza. Putem înțelege deja că oamenii schizoizi se vor îndrepta mai ales spre științele exacte, care trebuie să le intermedieze această siguranță și detașare de trăirea subiectivă.

Viața afectivă rămâne în urma dezvoltării acestor părți raționale; pentru viața afectivă avem nevoie de un „tu", de un partener, de legături emoționale și schimb afectiv. Pentru acești oameni este caracteristic faptul că, deși inteligența le este dezvoltată peste medie, dezvoltarea emoțională rămâne

în urmă; afectivitatea rămâne la ei adesea nedezvoltată, uneori atrofiată. De aici rezultă o mare nesiguranță a contactului, care poate deveni la ei motivul unor nesfârșit de multe dificultăți cotidiene; le lipsesc „tonurile intermediare" în raporturile interumane, nu au la dispoziție nuanțe, astfel că pentru ei cele mai simple contacte se pot tranforma în probleme. Iată un exemplu:

În cadrul formării sale, un student trebuia să țină un referat. Fiind lipsit de contacte, chiar „arogant" — atitudine în spatele căreia el își ascundea nesiguranța —, nu i-a venit ideea să îl întrebe pe un coleg cum se face de obicei acest lucru. El s-a chinuit singur cu probleme care nu erau decât în el și nu în starea de fapt. El nu era deloc sigur dacă ideile sale vor corespunde așteptărilor; în evaluarea lor, el oscila între supraapreciere și sentimentul de inferioritate: ideile sale i se păreau când mărețe, epocale, geniale, când complet banale și insuficiente. Îi lipseau tocmai comparațiile cu referatele celorlalți. Credea că, dacă ar fi cerut sfatul colegilor lui, ar fi fost penibil în fața lor și ar fi fost o cheltuială inutilă — el nu știa că acest lucru era uzual. Astfel, din cauza lipsei sale de raporturi, el avea angoase absolut inutile și exagerate, de care s-ar fi putut scuti dacă s-ar fi aflat într-un contact natural, colegial.

Situații și moduri comportamentale asemănătoare se acumulează în viața oamenilor schizoizi și contribuie mult la îngreunarea neobișnuit de mare a situațiilor banale și cotidiene; ei nu realizează că dificultățile lor țin de domeniul contactului și nu de lipsa capacităților.

Omul schizoid și iubirea

Cum am mai spus deja, pentru schizoizi sunt problematici mai ales acei pași evolutivi unde este vorba de contacte interumane: intrarea la grădiniță, în comunitatea școlară; pubertatea și confruntarea cu sexul opus; relațiile parteneriale și toate legăturile. Dat fiind că la el orice apropiere declanșează angoasă, el trebuie să se retragă cu atât mai mult cu cât cineva ajunge mai aproape de el, mai ales cu cât el se află mai mult

în pericolul de a iubi sau de a fi iubit, stări pe care și le poate reprezenta numai ca predare de sine în mâinile altuia și dependență.

Dificultățile de contact interuman care apar în copilărie trebuie recunoscute de părinți și educatori ca debut al unei problematici schizoide, care s-ar putea opri sau îmblânzi înainte de a se insinua mai profund. Atunci când un copil are dificultăți de contact la grădiniță sau la școală, când nu-și găsește nici un prieten; când se vede pe sine sau este văzut de alții ca un outsider sau un singuratic, când un tânăr aflat în jurul vârstei pubertare evită relațiile cu celălalt sex și în loc de aceasta se îngroapă în cărți, când evită contactele și face tot felul de instalații și lucruri la care este mereu singur; când trece în această perioadă prin crize grave de imagine a lumii, cu ruminații singuratice despre sensul vieții, fără să facă schimburi de idei cu alții despre aceste lucruri — toate acestea sunt semnale de alarmă pe care le putem înțelege, în legătură cu care părinții ar trebui să se lase sfătuiți.

Încă și mai problematică este pentru personalitățile schizoide perioada postpubertară care împinge spre parteneriat. Aceasta deoarece în nici o relație nu ne apropiem mai mult psihic și fizic unii de alții decât în iubire. În orice întâlnire amoroasă indepedența noastră este pusă în pericol, într-o măsură cu atât mai mare cu cât ne deschidem mai mult spre celălalt, dar și cu cât dorim mai mult să ne autoconservăm. De aceea aceste întâlniri devin adesea obstacolul de care se lovesc, în care problematica ce până atunci le fusese poate inconștientă, ascunsă chiar lor înșile, le devine dintr-o dată dureros de conștientă. Cum poate un astfel de om să suporte dorința, care crește din ce în ce mai mult în el, după apropiere și schimb, după tandrețe și iubire, cum poate el suporta mai ales dorința sexuală care îi apare acum pentru un altul? Din cauza lacunelor de contact descrise și a lipsei „nuanțelor intermediare" în raporturile interumane, care au crescut până la această vârstă deja la dimensiunile unei nepriceperi masive în relațiile cu oamenii, pentru el integrarea sexualității este deosebit de dificilă. Și aici îi lipsesc nuanțele intermediare ale comportamen-

tului: nu-i stau la dispoziție nici latura curtenitor-cuceritoare și nici cea seducător-dăruitoare. Îi sunt străine tandrețea, exprimarea verbală sau emoțională a afecțiunii și îi lipsește masiv empatia, capacitatea de a se pune în locul celuilalt.

Încercările de rezolvare a conflictului între dorința imperioasă și angoasa declanșate de apropierea umană se pot manifesta diferit. Adesea prin aceea că el nu se lansează decât în relații care nu leagă, ușor de desfăcut, sau în relații pur sexuale, în care clivează sexualitatea de trăirea ei afectivă. Pentru el partenerul este atunci numai un „obiect sexual", care servește satisfacerii simțurilor sale, dar dincolo de aceasta nu îl mai interesează. Dar și din cauza neparticipării emoționale relațiile sale parteneriale sunt ușor interschimbabile. Astfel el se ferește ca, dându-și drumul mai mult în relația cu celălalt, să nu iasă la iveală cumva întreaga sa neajutorare și lipsă de experiență în chestiunile afective, legate chiar de pericolul de a iubi. Din același motiv, el caută să preîntâmpine semnele de afecțiune din partea partenerului — nu știe cum trebuie să le răspundă, îi sunt mai degrabă penibile.

Un bărbat a mers la o agenție matrimonială și, din fotografiile care i s-au pus în față, a ales-o pe cea care îi plăcea cel mai puțin — aceasta era cea mai puțin periculoasă pentru el, ea nu ar fi putut niciodată să declanșeze în el sentimente de iubire.

O femeie nu se putea dărui trupește unui bărbat decât dacă știa că nu îl va mai vedea niciodată.

Un bărbat căsătorit avea în același oraș în care locuia împreună cu familia sa o locuință secretă: uneori se retrăgea acolo, era inaccesibil tuturor, până ce se simțea din nou înclinat să meargă la familia lui. El avea nevoie de aceasta pentru a se apăra de prea marea apropiere și de pretențiile afective ale soției și familiei sale (aceștia, la rândul lor, încercau să îl lege mai strâns tocmai datorită acestei retrageri a lui, iar consecința nu era alta decât reîntărirea trebuinței sale de a fugi).

Din aceste exemple se poate vedea cât de mare este la oamenii schiziozi angoasa de a se lega, de a se stabili, de a deveni dependenți sau de a fi asaltați; numai astfel se pot concepe reacțiile lor adesea ciudate sau aparent ininteligibile. Sin-

gurul lucru care îi aparține cu adevărat schizoidului și în care el are parțial încredere este propriul sine; de aici senzitivitatea legată de periclitarea reală sau închipuită a integrității acestuia, de atacuri și încălcări, care i se par uimitoare, ale distanței de care el are nevoie pentru a nu-și pierde stăpânirea de sine. Desigur că un astfel de comportament nu permite înfiripparea unei atmosfere de încredere sau intimitate. Din perspectiva sentimentului său vital legăturile apar ca niște constrângeri de a abandona prea mult din sine însuși, ceea ce este desigur posibil mai ales la parteneri care au nevoie de mai multă dedicație și apropiere decât alții. Oroarea de legături poate merge până acolo, încât fuge de la altar sau de la biroul de stare civilă.

Un tânăr se logodește la insistențele prietenei sale — se cunoșteau deja de ani de zile, dar el nu voia să se lege. A venit la ea cu inelele și au sărbătorit împreună logodna. Când a plecat de la prietena sa, el i-a lăsat în cutia de scrisori un bilet scris dinainte, care rupea logodna care tocmai avusese loc.

Astfel de comportamente nu sunt deloc rare la schizoizi. Adesea, de la distanță, ei sunt buni și dedicați artei de a scrie scrisori, dar la un contact personal apropiat se repliază imediat și se închid.

Din cauza amintitei clivări a sexualității de viața afectivă, viața pulsională este trăită, de asemenea, izolat; astfel nu numai că partenerul devine un „obiect sexual", ci întreaga viață amoroasă se poate epuiza într-un proces care este numai funcțional. El nu cunoaște nici preludiul tandru, nici erotismul, ci trece direct la scopul său, fără să se sinchisească de trebuințele partenerului. Tandrețea degenerează în a-i face rău partenerului, într-o abordare aspră sau în adăugarea durerilor. În spatele acestor lucruri poate sta în mod inconștient dorința ca partenerul să manifeste o reacție ușor de simțit. Pe urmă apare tendința de a scăpa din nou de partener, după ce a fost atinsă satisfacerea. „*După aceea* — adică după actul sexual — *mi-ar fi plăcut cel mai mult să o arunc*" a fost expresia caracteristică a unui bărbat schizoid, care arată angoasa lui față de pretențiile sentimentale ale partenerei.

Mai greu este când schizoidul îi transferă partenerului aspra ambivalență între sentimentele de iubire și de ură, profunda sa îndoială că va putea fi iubit. Atunci acesta este mereu pus la încercare, i se cer mereu noi dovezi de iubire, care trebuie să spulbere îndoielile. Se poate ajunge până la sadismul psihologic sau chiar sadismul propriu-zis. Comportamentul său poate deveni atunci pronunțat distructiv; dovezile de iubire și semnele de afecțiune ale partenerului vor fi devalorizate, bagatelizate, analizate, puse la îndoială sau interpretate tendențios, într-un mod diabolic de abil. Astfel, un gest spontan de afecțiune al partenerului va fi interpretat ca expresie a unei conștiințe încărcate, a unor sentimente de culpabilitate sau ca încercare de mituire (*„Ce vrei să obții cu asta?“*; *„Vrei să compensezi ceva?“*). Darul combinațiilor psihologice teoretic-abstracte, care există în majoritatea acestor cazuri, oferă posibilități infinite pentru astfel de interpretări abuzive tendențioase. În romanul *Odihna războinicului*[1], Christiane Rochefort a descris excelent o astfel de relație și mai ales a prezentat într-un mod deosebit de convingător cum un partener schizoid o aduce, cu timpul, la limita toleranței sale pe o femeie capabilă de a iubi.

Nu rareori partenerul schizoid distruge, prin cinism, toate impulsurile tandre proprii și ale partenerului, pentru a nu se lăsa pradă lor. Într-o clipă de afecțiune deosebit de intimă a partenerului, schizoidul îl va atinge psihic în locul cel mai sensibil, ironizând și luându-i în râs atitudinea, mimica sau cuvintele: *„Hai, nu mai face fața asta de câine credincios“*; *„Dacă ai ști ce față ridicolă ai avut!“* sau *„Lasă baltă declarațiile astea de dragoste idioate și să trecem în fine la treabă“* etc.

---

[1] Romanul *Le repos du guerrier* a fost scris în 1958. Christiane Rochefort prezintă istoria unui fost soldat alcoolic, ce își pierde orice speranță după Hiroshima. La 10 ani după terminarea războiului, el încearcă să se sinucidă într-un hotel. Este găsit accidental de o tânără, care îi salvează viața și devine iubita lui. Dar bărbatul este violent cu ea și o desparte de familie și prieteni. Când ea rămâne însărcinată, el hotărăște să se căsătorească cu ea și să se reabiliteze într-o clinică pe care el o numește Marea Mașină de Spălat. Romanul a fost ecranizat în 1962 de Roger Vadim, cu Brigitte Bardot în rolul principal. — *n. t.*

Desigur că astfel se distruge sistematic orice disponibilitate de a iubi pe care partenerul ar fi putut să o aibă, cu excepția situațiilor în care acesta are o capacitate de a iubi neobișnuit de mare sau este tipul contrar, masochist, care, din sentimente de culpabilitate, din angoasa pierderii sau din alte motive, crede că trebuie să ia tot ce se află în pachet, sau simte cu adevărat plăcere în a fi chinuit. Altminteri, el ar trebui să se retragă în cele din urmă sau să înceapă să urască, ceea ce este trăit de partenerul schizoid cu un sentiment de triumf *(„Acum se vede cu adevărat cine a fost!")* fără să realizeze în ce măsură l-a împins el însuși acolo, prin comportamentul său. Romanele autobiografice ale lui Strindberg conțin mult astfel de tragism schizoid, aducând în același timp descrieri impresionante ale fundalelor biografice ale unei astfel de dezvoltări de personalitate (de ex. „Fiu de slujnică[2]"). Și Axel Borg, personajul principal al romanului său „La marea deschisă[3]" este un schizoid descris strălucitor, cu trăsături evident autobiografice.

Dacă răceala afectivă merge și mai departe, ea trece în extrem și patologic, străbătând ușor granița până la viol și crimă sexuală, mai ales dacă asupra partenerului sunt proiectate, „transferate", așa cum se numește în psihanaliză, în mod inconștient sentimente de ură și atitudini vindicative neelaborate, care la origine țineau de persoanele de relație din copilărie. O parte pulsională neintegrată în întregul personalității, clivată, va fi de aceea mereu periculoasă; dacă aici se adaugă

---

2 Traducere românească de J. Leonard, Editura Librăria „Principele Mircea". Se spune că drama fiului de slujnică corespunde situației familiale inconfortabile a lui Strindberg însuși. Cartea descrie sentimentele acestuia de mizerie, inadecvare și vinovăție. Titlul provine de la fosta ocupație pe care mama lui Strindberg a avut-o înainte de căsătorie, o pecete pentru propria înjosire și inadecvare a acestuia. — *n. t.*

3 Personajul central este un negustor de pește nietzschean, care se bazează pe propria lui „voință de putere" pentru a îmbunătăți viața din satul de pescari, învățându-i pe aceștia să pescuiască mai eficient. Încercările sale sunt întâmpinate mai degrabă cu dispreț și negustorul-supraom este în cele din urmă distrus de resentimentele meschine pe care pescarii cei slabi le aveau față de acest om puternic. — *n. t.*

marea incapacitate de a empatiza cu partenerul și atrofierea afectivă, ne putem gândi la orice delict pulsional.

Din cauza dificultății de a intra într-o legătură afectivă cu un partener, chiar de a găsi un partener, schizoizii caută adesea să se ia pe sine drept partener, într-o autosatisfacere exclusivă. Sau ei se abat spre obiecte substitutive, așa cum este cazul fetișismului. Desigur că ei nu pot să-și dezvolte capacitatea de a iubi cu aceste obiecte substitutive, dar și aceste forme tulburate ale capacității de a iubi mai conțin încă elemente ale dorinței de a iubi, sunt încă expresii ale dorinței de a iubi, aflate în căutare.

Nu rareori întâlnim la oamenii schizoizi o dezvoltare sexuală rămasă la nivel infantil, chiar dacă este vorba despre o personalitate foarte diferențiată. Alegerea unor parteneri imaturi sexual, copii sau adolescenți, se întâlnește destul de des aici — motivată probabil de faptul că persoanele cu tulburări ale contactului se tem mai puțin de un astfel de partener și pot conta pe încrederea sa infantilă.

Adesea la schizoid capacitatea de a iubi și dorul de autodăruire reprimate răbufnesc în calitate de gelozie extremă, până la delir de gelozie. Schizoidul intuiește cât de puțin demn de a fi iubit se comportă el însuși și bănuiește deci că astfel nu poate păstra pe nimeni. De aceea el trebuie să se lupte întotdeauna cu rivali pe care îi consideră, adesea pe bună dreptate, capabili să ofere și să primească mai multă iubire. Căutând nod în papură și despicând firul în patru, schizoidul interpretează greșit comportamente inofensive, absolut naturale ale partenerului: îi atribuie motive ascunse și intenții și îl demonizează. Aceasta poate escalada până la un delir relațional, care face ca parteneriatul să îi devină cu timpul insuportabil schizoidului; în final îl va distruge cu acea plăcere de a distruge de pe urma căreia el însuși suferă, dar nu se poate comporta altfel. Motivația poate arăta astfel: dacă nu pare posibil să fiu iubit, mai bine să distrug eu însumi ceea ce nu pot păstra — cel puțin așa voi fi eu activ, nu voi fi doar cel care suferă. Așa se poate înțelege că tocmai atunci când ar dori să iubească și să fie iubit schizoidul se comportă deosebit de pu-

țin demn de a fi iubit. Purtându-se astfel, el va resimți mai puțin dureros respingerea partenerului decât dacă s-ar fi străduit să îl cucerească și totuși ar fi fost părăsit. O astfel de profilaxie a dezamăgirii nu este deloc rară la schizoizi; ea conține — în cea mai mare parte inconștient — tocmai aspectul unui test de fidelitate pentru partener: dacă, în ciuda comportamentului meu, el mă iubește totuși, atunci înseamnă că mă iubește cu adevărat. În spatele acestui test se poate recunoaște întotdeauna cât de greu le este acestor oameni să se considere demni de a fi iubiți. În cazurile extreme, neîncrederea și gelozia pot duce până la crimă: dacă partenerul nu mă iubește, atunci să nu mai poată iubi nici pe altcineva.

De cele mai multe ori, în mod conștient, oamenii schizoizi trăiesc angoasa de dăruire doar în calitate de angoasă de a fi legați. Dorința de autodăruire, care ține de natura noastră, este barată prin reprimare și întărește angoasa, astfel că autodăruirea nu poate fi reprezentată decât în calitate de livrare completă de sine, renunțare la Eu și devorare de către alteritate. Astfel se ajunge la o demonizare a partenerului, care întărește angoasa, prin feedback — așa sunt mai ușor de înțeles comportamentele, altminteri incomprehensibile, ale schizoizilor, mai ales ura lor bruscă, născută din sentimentul lor de a fi amenințați de preaputernicul Tu, fără să recunoască faptul că numai propria lor proiecție conferă o asemenea putere celuilalt.

Astfel, schizoidului îi este greu să se avânte într-o relație afectivă de durată. El înclină mai curând spre relații scurte, intense, dar mereu schimbătoare. Căsătoria este pentru el o instituție grevată de toate neajunsurile creațiilor omenești, de aceea este, se înțelege, ușor de desfăcut atunci când nu mai este trăită satisfăcător. Ea ar trebui să țină mai mult seama de trebuințele oamenilor și să se adapteze acestora. După părerea sa, infidelitatea este inevitabilă într-o relație pe termen lung: ea nu face decât să favorizeze libertatea. Schizoidul este gata să îi acorde și partenerului libertatea — desigur mai mult teoretic și mai puțin în realitate. Adesea schizoidul este unul dintre acei teoreticieni ai căsătoriei, un reformator al acesteia;

cel puțin îndrăznește să își afirme stilul de viață, împotriva convențiilor și tradițiilor, și să trăiască după propriile convingeri. Aici el arată mai multă onorabilitate și curaj civil decât mulți alții. Uneori el are relații de durată lungă, dar dă înapoi numai de la legalizare, de aceea astfel de persoane ajung mai des la relații de concubinaj, fără căsătorie. În cazul pierderii timpurii a unei relații cu mama sau după dezamăgiri din partea mamei, nu rareori apar aici legături cu femei mai în vârstă, materne; acestea pot să îi aducă multe dintre lucrurile de care a fost privat în copilărie. Adesea acestor femei le place să ofere căldură și protecție fără să ridice pretenții mari pentru ele însele; este vorba despre femei care dăruiesc, care dau dovadă de o înțelegere imediată pentru situația lui, care nu așteaptă de la el ceea ce nu poate da și tocmai prin aceasta îl leagă mai mult decât ar fi putut accepta altminteri. Numai persoanele cu tulburările cele mai profunde și asemenea așteptări precoce dezvoltă o pronunțată misoginie, cu impulsuri de răzbunare față de femei. Dat fiind că în istoria sa de viață schizoidul a perceput femeile ca pe niște ființe nedemne de încredere și amenințătoare, la el găsim nu rareori orientarea spre propriul sex; sau alege o parteneră care, prin trăsături cvasimasculine nu i se mai pare atât de „total diferită" cum i se păruse o femeie foarte feminină. Relația este atunci mai mult de frăție și camaraderie, se bazează mai mult pe interesele comune decât pe atracția erotică dintre sexe. În toate relațiile el suportă greu proximitatea prelungită — dormitoarele separate sunt pentru el o trebuință firească și partenera trebuie să aibă înțelgere pentru aceasta, dacă nu vrea să îl împingă în apărare și apoi în distanțarea care rezultă cu necesitate de aici.

Recapitulând, putem spune că — din motive pe care urmează să le înțelegem mai bine — schizoidului îi vine cel mai greu să-și dezvolte capacitatea de a iubi. El este neobișnuit de sensibil la tot ceea ce amenință să îi limiteze libertatea și independența; este zgârcit cu exprimarea sentimentelor și este cel mai recunoscător atunci când partenerul i se dedică fără a i se impune, oferindu-i puțină apartenență și protecție. Cel care

știe cum să îl ia poate să conteze pe profunda sa dedicație, pe care el nu o poate însă arăta și acorda corect.

Schizoidul și agresivitatea

Aici și în următoarele secțiuni despre agresivitate am preferat să vorbesc mai degrabă despre agresivitate în loc de ură, pentru că agresivitatea este cea mai frecventă formă de expresie a urii și se poate descrie cel mai clar în diferitele sale forme de manifestare. Angoasa și agresivitatea sunt strâns dependente una de alta; probabil că neplăcerea și angoasa declanșează la origine agresiunea, neplăcerea fiind forma primitivă, arhaică, a angoasei, în preistoria noastră. Atunci nu aveam la dispoziție posibilitățile ulterioare de elaborare a neplăcerii și de biruire a angoasei, ci suntem livrați neajutorați neplăcerii și angoasei. În această epocă primitivă se declanșează frustrări intense, cum sunt foamea, frigul, durerea; tulburări ale ritmului propriu și intergrității spațiului vital; suprasarcini ale organelor de simț și restricționări ale libertății de mișcare: înstrăinarea de propria ființă din cauza unei prea mari apropieri și a atacurilor celorlalți; singurătatea. În această perioadă deci angoasa este în special neplăcere intensă; la copilul cel mai mic în toate acele situații angoasa și agresiunea coincid practic temporal: ceea ce declanșează neplăcere și angoasă declanșează în același timp și agresivitate, mânie.

Ce are la dispoziție cel mai mic copil pentru a-și stăpâni angoasa și pentru a descărca neplăcerea? La început numai o mânie neputincioasă, care se exprimă prin țipete, ulterior prin lovituri de mâini și de picioare, deci descărcare motrice și abreacție. Dat fiind că în epoca primitivă nu există încă o separare între Eu și Tu, aceste expresii de agresivitate nu sunt orientate, nu se leagă de nimeni — sunt pur și simplu abreacții ale disconfortului și neplăcerii, menite a descărca ființa, organismul. Aici putem vorbi despre forma arhaică a agresivității; ea se exprimă elementar, spontan, necontrolat și fără legături cu cineva, de aceea ea decurge și fără menajamente sau

sentimente de culpabilitate — acestea ar presupune deja o relație interumană.

Intensitatea angoasei arhaice este neobișnuit de mare, deoarece neajutorarea copilului mic îl face să o resimtă ca pe o amenințare la adresa existenței sale, a ființei sale întregi. La fel de total vor fi trăite agresiunea și mânia — copilul este în astfel de situații „tot o mânie" sau „tot o angoasă", fiind stăpânit numai de impulsul de a o abreacționa, a se elibera de ea. Ghemuirea reflexă, retragerea din lume sau, dimpotrivă, furtuna de mișcări descrisă sunt cele două forme originare ale reacției la angoasă și neplăcere, valabile și la alte forne de viață: fuga în spate, retragerea până la reflexul de a face pe mortul sau fuga în față, furtuna de mișcări, atacul.

Dacă omul schizoid rămâne lipsit de legături, el se resimte pe sine în continuare ca o ființă neprotejată, lipsită de apărare, expusă pericolelor, el va trăi mai departe atacurile și ameninițările reale sau închipuite ca pe niște pericole la adresa întregii sale existențe. De aceea reacțiile sale sunt încă total arhaice în sensul descris mai sus: este vorba despre agresiunea imediată, nemiloasă, menită numai să înlăture angoasa, respectiv ceea ce o declanșează, destinată să scape de povară — sau, cum spun foarte nimerit englezii, „to get it out of one's system".

Ne putem foarte bine imagina cât de periculoase pot deveni aceste agresiuni schizoide arhaice, care provin din sentimentul amenințării existențiale la oameni care nu cunosc legăturile. La ei aceste agresivități nu sunt reținute, nu sunt legate de nimic, nu sunt integrate în personalitatea de ansamblu. Astfel ele rămân descărcări elementare pulsionale, fără nici o restricție. Ceea ce am văzut deja în cazul sexualității este valabil și pentru agresivitatea lor: toate afectele schizoizilor rămân abreacții izolate, clivate, pur pulsionale, ele nu sunt contopite într-o trăire emoțională de ansamblu. Dat fiind că acestor persoane le lipsește empatia, nu există practic nici o forță care să le frâneze. Astfel agresivitatea servește mai departe numai descărcări tensiunilor, este trăită necontrolat și fără sentimente de culpabilitate. Aici se adaugă faptul că, din cauza lipsei lor de raportare interumană, schizoizii nu au nici

o idee despre efectul pe care afectele și agresiunile lor îl au asupra celorlalți — ei „doar" au abreacționat; ceilalți nu au fost pentru ei importanți. De aceea ei sunt adesea prea abrupți, prea jignitori sau bruști, fără să o știe. Într-un ziar scria că un adolescent a ucis un băiat. Întrebat care i-au fost motivele, el a răspuns dând din umeri că nu a avut vreun motiv special — copilul l-a deranjat cumva. Iată cât de periculoasă poate deveni agresivitatea izolată, clivată de trăirea de ansamblu, nelegată de nimic, care izvorăște dintr-o disponiblitate pentru ură care poate fi declanșată de cele mai mici prilejuri. Ea se poate autonomiza și poate adopta toate formele extreme la care ne putem gândi, mai ales dacă se leagă de o pulsiune sexuală care nici ea nu este integrată. „Autoportretul lui Jürgen Bartsch" oferă o mărturie zguduitoare[4].

Psihiatrul american Kinzel a stabilit, cercetând deținuți, că cei mai agresivi dintre ei (violent men) aveau un cerc de protecție (circle of protection) de două ori mai mare decât cel al deținuților nonagresivi. Cei agresivi — noi i-am număra printre schizoizi — reacționau cu panică la încălcarea de către alții a acestui cerc de protecție, a acestor granițe invizibile, imaginare — panică precipitată imediat într-un atac. Iată un exemplu impresionant pentru sentimentul de a fi în lume al schizoidului dat de un pacient: „Când *mi se încalcă distanța, iese la iveală ura*". Acest lucru amintește de reacțiile descrise de Lorenz la animale care întâmpină cu agresivitate feroce orice încălcare a teritoriului lor (Konrad Lorenz: „Das sogenannte Böse"[5]).

---

[4] Jürgen Bartsch a fost un adolescent criminal în serie german. El a comis o serie de asasinate începând cu vârsta de 16 ani. Viola, strangula, sfârteca și scotea ochii unor băieți de vârstă mai mică. În autobiografia sa apare că familia care îl adoptase nu l-a lăsat niciodată să se joace cu alți copii, de aceea nu a avut niciodată prieteni și nici capacitatea de a-și face prieteni. Tot în această autobiografie, el mărturisește că undeva dincolo de vârsta de 14 ani a simțit că lucrurile îi scapă total de sub control, că nu mai dispune de control asupra lui însuși. — *n. t.*

[5] *Așa-zisul rău: despre istoria naturală a agresiunii* — traducere de Ioana Constantin, Humanitas, 1998 — *n. t.*

Disconforul său interuman și lipsa de legături, ca și neîncrederea rezultată din acestea, îl fac pe schizoid să trăiască apropierea altui om ca o amenințare, la care el răspunde mai întâi cu angoasă, urmată imediat de agresiune. Acest sentiment de bază existențial al schizoidului ne face să înțelegem multe reacții ce adesea par ininteligibile. O agresivitate arhaică, nonintegrată, clivată poate să meargă până la acte de violență, care înlătură pe omul deranjant ca și cum ar înlătura o insectă dăunătoare ce îl atacă. La fel ca și toate pulsiunile nelegate, clivate de trăirea de ansamblu, agresivitatea se poate autonomiza în mod periculos și poate duce la acte asociale sau criminale.

Dar, făcând chiar abstracție de asemenea exemple extreme, pentru schizoizi nu este ușor să își controleze agresivitatea. În general ei nu suferă din cauza acesteia, ci mai mult suferă anturajul lor. Ceea ce era la origine apărare anxioasă, poate deveni la ei agresivitate plină de plăcere, care va fi apoi exercitată din proprie voință, până la toate formele posibile de cruzime, de sadism. Cele mai frecvente modalități de exprimare a ei sunt grosolănia, o asprime bruscă jignitoare, răceala glacială și inaccesibilitatea, cinismul și transformarea instantanee a afecțiunii într-o respingere ostilă. Și aici le lipsesc „nuanțele intermediare" ale unei agresivități stăpânite, calculate, adecvate situației — de fapt acest lucru se vede doar din exterior, deoarece, pornind de la propria lor trăire, ei își consideră comportamentul întru totul adecvat situației.

La schizoizi agresivitatea are însă adesea și o altă funcție decât cea de apărare și protecție. În sensul semnificației originare a cuvântului *ad-gredi* — a avansa către cineva, acesta este pentru ei un mijloc de a intra în contact, adesea singurul pe care îl au la dispoziție. De aceea agresiunea poate fi pentru ei o formă de abordare, care, prin comparație, ne amintește de încercările stângace de apropiere de celălalt sex, caracteristice pubertății. Puberii, ca și schizoizii, prezintă aceeași combinație de angoasă și dorință, ascunderea sentimentelor, abordarea brută, agresivă în loc de tandrețea pe care subiectul nu o îndrăznește sau nu o cunoaște, teama de a-și atrage blamul,

disponibilitatea de a se retrage imediat, transformarea simpatiei în respingere și cinismul, în cazul unei respingeri reale sau închipuite.

Pentru cei care au de-a face cu schizoizi este important de știut că la ei agresiunile pot avea și semnificația unei abordări. Agresivitatea le este mai accesibilă decât exprimarea simpatiei sau a altor sentimente pozitive. Din cauza marilor lor lacune în ceea ce privește contactele interumane, ei au și aici o mare nesiguranță. Experiența psihoterapeutică făcută în compania lor ne-a învățat că, printr-o dedicație echilibrată, lăsându-le timpul pentru a-și completa lacunele de contact, ei pot să-și integreze agresivitatea, să învețe să procedeze adecvat cu ea.

Fundalul biografic

Cum se poate ajunge la dezvoltarea unei personalități schizoide, la o astfel de angoasă supradimensionată de autodăruire și, respectiv, la accentuarea supradimensionată a „revoluției", a autoconservării?

Din punct de vedere constituțional, aici vine în întâmpinare o ereditate sensibilă, o mare senzitivitate psihică, labilitate și fragilitate. În calitate de autoprotecție se pune atunci o distanță între sine și mediu, pentru că, din pricina unei sensibilități care reacționează ca un radar și în același timp este permeabilă, individul percepe o apropiere fizică și psihică prea mare precum un „zgomot prea mare". Astfel, schizoidului distanța îi este necesară, pentru a fi la nivelul lumii și vieții. Distanța îi creează siguranța și protecția de a nu fi înstrăinat, epuizat de ceilalți; din cauza eredității sale, el este un sistem prea deschis, prea „jupuit" și trebuie de aceea să se delimiteze și să se închidă parțial, pentru a nu fi inundat de mulțimea stimulilor percepuți.

Cealaltă posibilitate este existența unei eredități deosebit de intens expansiv-motrice, agresiv-pulsionale, unei înclinații sau capacități reduse pentru legături. Din cauza acestei eredități individul este perceput de timpuriu ca fiind stresant sau

supărător. Atunci el reface mereu experiența de a fi respins, corijat, neacceptat în individualitatea sa și se dezvoltă de aceea retragerea plină de neîncredere, atât de caracteristică acestor oameni, ce devine o trăsătură esențială tipică pentru ei.

Pot fi numite și alte particularități corporale sau de alt fel, care nu trebuie puse pe seama constituției, în sensul restrâns folosit de obicei, dar care țin tot de corp, indicând în același timp mai clar spre mediu în calitate de factor declanșator. Din cauza unor particularități ale sale, copilul dezamăgește de la început așteptările și reprezentările-dorință ale părinților săi, mai ales pe ale mamei. Poate fi vorba despre faptul că respectivul copil nu are sexul dorit, dar și orice despre alte particularități fizice, din cauza cărora mamei îi va fi greu să îi acorde atenția și afecțiunea de care are nevoie; aici trebuie amintit și cazul copiilor nedoriți.

La aceste aspecte constituționale — la care însă adesea reacția mediului este responsabilă pentru dezvoltarea schizoidă într-o măsură mai mare decât este ereditatea însăși — se adaugă și factori de mediu, ca principali declanșatori ai dezvoltării unor personalități schizoide. Pentru a putea înțelege mai bine acest lucru, trebuie să ne îndreptăm atenția asupra situației copilului după naștere și în primele săptămâni de viață.

Spre deosebire de alte ființe vii, după naștere copilul se află într-o stare de extremă neajutorare și dependență completă de mediul său. Adolf Portmann a vorbit în acest context despre oameni ca ființe născute prematur.

Pentru ca un copil să se îndrepte, treptat, cu încredere, către mediul său și pentru ca el să descopere pentru prima dată ce înseamnă Tu, acest mediu trebuie să i se pară acceptabil și demn de încredere. Acceptabil în sensul adecvării la trebuințele specifice vârstei sale. Copilul mic are nevoie de o atmosferă care poate fi descrisă drept protectoare, portantă, confortabilă, ca o inserție în niște condiții de viață corespunzătoare. El trebuie să trăiască această fază „paradisiacă“ a trebuințelor care se împlinesc de la sine, pentru că numai dintr-o astfel de încredere originară el poate îndrăzni treptat în viață să riște să se dăruiască, fără angoasa de a fi distrus.

În mod ciudat, despre aceste condiții de viață necesare copilului mic, noi nu am avut mult timp decât niște reprezentări foarte nedeterminate; de cele mai multe ori diferențierea și capacitatea de percepție a sugarului au fost mult subapreciate, la fel cum au fost subapreciate și efectele influențelor exterioare asupra lui. Foarte impresionante sunt în acest sens cercetările făcute asupra sugarilor de către pediatrul elvețian Stirnimann. Iată numai câteva citate din cartea sa „Psihologia copilului nou-născut": „În cărțile foarte serioase... este exclusă perceperea vreunei senzații de durere până la cea de-a 6-a săptămână de viață... Am observat că acest lucru nu este adevărat, cu siguranța unui experiment, în cazul injecțiilor. Am putut prevedea că la a doua injecție, din ziua următoare, nou-născuții începeau deja să plângă din momentul în care avea loc dezinfectarea." Și despre memorie: „există și amintiri prenatale: conform observațiilor făcute de surorile care lucrează în tura de noapte, copiii hangițelor sunt treji adesea până la miezul nopții, fără să țipe, în timp ce copiii brutăreselor devin frecvent neliniștiți dimineața de la ora 2 până la 3. Datorită muncii de peste zi și odihnei nocturne a mamei, copilul s-a obișnuit deja înainte de naștere cu trecerea ritmică de la mișcare la liniște."

Se vede că aici sunt multe de cercetat; cu siguranță însă din observațiile lui Stirnimann (cele de mai sus, precum și altele) rezultă că am subestimat mult viața senzorială, perceptivă și afectivă a noului născut. Mult timp s-a crezut că îngrijirea adecvată a sugarului, hrănirea sa corectă și menținerea igienei sale sunt cele mai importante lucruri — și singurele — care i se pot oferi unui copil nou-născut. Prin cercetarea atentă a primei copilării, datorită psihanalizei lui Freud și a elevilor săi, am dobândit idei noi, completate de cercetarea comportamentului. Acestora le datorăm cunoașterea semnificației marcante pe care o au primele impresii și experiențele precoce, mai ales cunoașterea semnificației primelor săptămâni de viață.

Se pare că Goethe se referea la același lucru atunci când spunea (conversație cu Knebel 1810): „Un rău fundamental

pentru noi este acela că se dedică foarte puțin primei educații. Dar de aceasta ține în cea mai mare parte caracterul în totalitatea sa, întreaga ființă a oamenilor care vor fi.“ Astfel de idei intuitive au rămas însă izolate și de aici nu s-au tras consecințele necesare.

Astăzi, știm că primul mediu trebuie să îi ofere copilului, în afară de îngrijirile indispensabile sus-menționate, și căldură emoțională, afecțiune, o cantitate corespunzătoare de stimuli și de liniște, precum și o anumită stabilitate, pentru ca acest copil să răspundă mediului cu încredere și deschidere. De o mare importanță este mai ales ca respectivul copil să facă într-o măsură suficientă experiența tandreții corporale.

Dacă, dimpotrivă, în această perioadă timpurie copilul percepe lumea ca neprimitoare, nedemnă de încredere, goală sau invazivă și distrugătoare, el se va retrage din această lume, va fi speriat de ea. În loc să se îndrepte cu încredere către lume, el va dobândi o neîncredere timpurie și profundă. Atât golul lumii pe care îl trăiește copilul atunci când este lăsat prea des și prea mult singur, cât și suprasaturarea cu stimuli și impresii variate sau o prea mare intensitate a stimulilor au efecte schizoidogene asupra acestuia; el va fi tulburat chiar în prima sa abordare a lumii și se va replia asupra lui însuși.

În cercetările sale asupra copiilor instituționalizați, René Spitz a arătat că acei copii care în primele săptămâni de viață fuseseră prea mult timp separați de mamele lor și au trăit astfel o lipsă precoce de afecțiune maternă sufereau de prejudicii severe, chiar ireparabile ale dezvoltării, chiar dacă li se ofereau cea mai bună hrană și condiții igienice ireproșabile, în condițiile unui cămin în care unei surori medicale îi reveneau 10 copii. În dezvoltarea lor ulterioară, toți copiii neglijați timpuriu sau speriați de supraoferta de stimulare prezentau cel puțin întârzieri mari, unilateralități, lacune sau precocități necorespunzătoare vârstei, deoarece ei nu primiseră aici acele condiții de viață care le erau necesare, fiind astfel expuși unor angoase necorespunzătoare vârstei lor.

Deosebit de ușor se ajunge la astfel de prejudicii schizoidizante timpurii în cazul acelor copii care de la început nu sunt

iubiți sau doriți; apoi la cei care au fost expuși unor separări precoce, posibil datorate unor internări de durată mai lungă din cauza unor îmbolnăviri sau pierderii mamei. Același lucru este valabil în cazul unor mame lipsite de afecțiune sau indiferente, mamelor prea tinere, insuficient de mature pentru condiția maternă, dar și pentru copiii crescuți în „colivia de aur", lăsați în seama unei „personal" adesea lipsit de afecțiune sau indiferent, pentru că mamele „nu au timp" de ei. La fel, mamele care după naștere se reapucă prea devreme de lucru și trebuie să lase prea mult timp copilul singur nu pot să îi ofere acestuia tot ce are nevoie.

Alături de astfel de lipse de afecțiune în perioadele precoce, una dintre sursele dezvoltărilor de personalitate schizoide poate fi și supraoferta senzorială, așa cum apare la mamele care nu îl lasă pe copil în pace și nu au nici o empatie pentru nevoile sale. Acest lucru pare mai puțin clar și trebuie de aceea să fie descris mai amănunțit: pentru debutul orientării copilului este indispensabil ca mediul să îi ofere o anumită stabilitate, cu care el să se poată familiariza și astfel să poată lua naștere încrederea — familiaritatea este baza capacității de a avea încredere. Copilul nu poate procesa schimbările prea frecvente ale persoanelor de relație, prea multe schimbări în mediu și în impresiile senzoriale (de exemplu, surse sonore zgomotoase de lungă durată — radio, televizor, iluminatul puternic care cuprinde și orele de somn ale copilului, călătorii zbuciumate frecvente etc). O astfel de lipsă de liniște a mediului, precum și mamele intruzive, încalcă trebuința copilului de liniște și pace, deoarece se ocupă prea mult de el, îl târăsc peste tot după ele și nu îi lasă nici o posibilitate de a avea propriile sale impulsuri, făcându-l pe copil să se retragă și să se închidă plin de teamă și iritat. Alături de aceste medii există și acelea care îl suprasolicită pe copil de timpuriu și au efect schizofrenogen prin aceea că nu îi dau posibilitatea de creștere organică. Sunt acele medii în care copilul trebuie să crească între adulți foarte dificili sau imaturi, care nu s-au împăcat cu propriile lor dificultăți, respectiv cu viața. În aceste condiții copilul trebuie să perceapă prea de timpuriu stări dispoziționale și să înțelea-

gă situații pentru a nu mai încărca și el cu propria lui persoană atmosfera deja încordată și chiar labilă. Nu rareori copilul trebuie să preia el însuși rolul părintelui și să îi ia în grijă pe părinți, deoarece nu își află în aceștia nici un sprijin, iar aceștia nu se pot sprijini nici pe ei înșiși. Aceasta este, desigur, o suprasolicitare nelimitată pentru copil; înainte de a se fi găsit pe sine el este deplasat în rolul părintelui, trebuie să-și construiască o înțelegere pentru adulți. El nu ajunge să devină el însuși pentru că trebuie să se gândească mereu la toate părțile, să intermedieze, să înțeleagă și să cumpănească, trebuie astfel să ducă viața altora într-o măsură mai mare decât își poate trăi propria lui viață. Astfel el nu numai că este jefuit de copilăria sa, dar și nucleul ființei sale, încrederea în sine, rămâne nedezvoltat și sentimentul de bază al vieții sale este acela de a se afla pe un teren fragil.

Cu o astfel de poziție în lume, individul va face desigur eforturi de a deveni invulnerabil, precum Siegfried care s-a îmbăiat în sângele dragonului, pentru ca cel puțin să nu îi arate lumii punctele sale slabe — dar mereu vor rămâne locuri vulnerabile. Cum se poate face invulnerabil? Evident, nelăsându-se atins afectiv de nimic, trecând prin lume anonim, ca și cum ar avea o mantie fermecată care îl face nevăzut. Individul își pune o fațadă opacă, în spatele căreia nimeni nu poate vedea, ca alții să nu știe niciodată cum stau cu el. În măsura în care sentimentele sunt totuși inevitabile, individul dezvoltă capacitatea de a le stăvili conștient, de a le doza. Astfel, el reflectează asupra lor și învață să le accepte sau să le respingă conștient, dar în nici un caz nu se lasă spontan în voia lor, deoarece acest lucru ar putea fi periculos. Unei paciente tinere o prietenă i-a povestit cum părinții celei dintâi i s-au plâns de răceala și ostilitatea fiicei lor. Pacienta i-a răspuns prietenei sale, după un scurt moment de gândire: „*Bine, atunci o să îmi suprim ura*“ — de atunci relația ei cu părinții a devenit și mai îndepărtată și mai rece.

Adăugăm aici că și în calitate de adulți avem o limită a toleranței față de impresiile simțurilor; se știe că putem fi tulburați psihic din cauza unor surse de zgomot persistente sau a

unor efecte lumioase, ca și prin privarea de somn: însingurarea și obscuritatea de durată pot produce efecte asemănătoare, de care se folosesc anchetatorii în unele țări. Desigur că limita de toleranță a copilului mic este mult mai mică.

Din acest punct de vedere, devine deosebit de important să știm dacă respectivul copil a fost hrănit la sân sau cu biberonul. Revenirea regulată a mamei și intimitatea reciproc satisfăcătoare de la sân îi creează copilului nu numai posibilitatea de a recunoaște treptat persoana de la care vine atât de sigura satisfacție, ci fac posibilă și instalarea la el a primelor baze ale speranței îndreptate asupra unui om, a premiselor recunoștinței și iubirii. În cazul copilului alimentat cu biberonul, pot să apară de fiecare dată persoane diferite, care se pot comporta foarte diferit cu copilul, ceea ce are cel puțin efectul de a-i îngreuna dezvoltarea. Astfel, el este expus unor procese de învățare complicate și va ajunge să se simtă legat de o singură persoană mult mai greu decât copilul alimentat la sân. Datorită lipsei intimității descrise între copil și mamă, încă de pe acum pot apărea premisele lipsei de legături, recunoscută drept o caracteristică decisivă pentru apariția schizoidiei.

În orice caz, consecința tuturor tulburărilor descrise este că de la început copilul trebuie să se apere și să se protejeze de lume, altminteri va fi dezamăgit de ea. Dacă el nu găsește în exterior nici un partener adecvat, se repliază asupra lui însuși, se ia pe sine însuși drept partener și realizează într-o măsură insuficientă pasul de la sine către partener. În dezvoltarea ulterioară, și dacă ulterior nu poate face experiențe corectoare, iau naștere de aici lacunele descrise mai sus, înclinația spre independență și egocentrism, autoreferința.

Iată, în mare, care sunt factorii de mediu care favorizează dezvoltarea personalității schizoide. Putem spune că generația a cărei mică copilărie s-a suprapus pe al doilea război mondial, care a însemnat pentru mulți copii condiții de mediu asemănătoare celor amintite mai sus (neliniște în primele săptămâni de viață și dincolo de acestea, datorată raidurilor aeriene nocturne, destinului de refugiat, despărțirii familiei, pierderii patriei etc), această generație deci prezintă adesea trăsă-

turi schizoide: refuzul legăturilor familiale, înclinația spre grupuri și organizații de masă, în care există sentimentul apartenenței, dar individul rămâne în același timp anonim. Tot aici poate fi socotită și lipsa de atașament în relațiile între sexe. Problema generației pierdute a apărut atunci când această generație a ajuns la pubertate. La fel se poate spune și despre unele trăsături ale artei moderne, care poate fi caracterizată prin așa-zisa „pierdere a centrului". Arta schizoidă creează mai degrabă un efect devastator, adesea însă ea este respingătoare. După Fuhrmeister și Wiesenhutter („Metamusik") în orchestrele care interpretează preponderent compoziții moderne ar trebui ca întregul ansamblu muzical să se simtă bolnav după repetițiile cu astfel de piese.

Dar și întreaga situație de mediu a omului occidental are efect schizoidizant: lumea ne dă din ce în ce mai puțină protecție; în ciuda confortului, ne simțim din ce în ce mai amenințați și sentimentul nostru de viață este labilizat de avalanșa de stimuli căreia îi suntem expuși și față de care ne putem doar cu greu ecrana. Spectrul unor războaie posibile și conștiența faptului că astăzi suntem în stare să ne autodistrugem total, modul periculos în care și dezvoltările naturale pot fi influențate de tehnică și științele naturii ne dau un sentiment de amenințare existențială asemănător celui pe care l-am recunoscut la apariția trăsăturilor de personalitate schizoide. Ca o contramișcare, se poate pune în evidență tendința crescândă spre yoga, spre exerciții meditative. Trebuința din ce în ce mai vizibilă de repliere asupra lumii interioare se poate recunoaște în uzul drogurilor: hippies și gammlers[6] doresc în mod conștient să renunțe la cuceririle unei tehnici și civilizații a căror dominație necontrolată a început să fie pusă sub semnul întrebării de din ce în ce mai mulți dintre noi. Dominarea naturii, tehnica ce învinge spațiul și timpul și condițiile de viață în

[6] Termenul de Gammler vine de la cuvântul suedez Gammal, care înseamnă bătrân, slab. În anii '60 era o expresie peiorativă pentru tinerii prea puțin amatori de a munci, care protestau prin pasivitate împotriva societății industriale. — *n. t.*

care trebuie să ne ducem lupta pentru existență amenință să îngrădească din ce în ce mai mult părțile noastre pline de sevă afectivă, astfel că putem vorbi despre un proces de schizoidizare a societății occidentale.

Lipsa unei protecții corespunzătoare vârstei începând cu cea mai fragedă copilărie este deci în același timp formula prescurtată pentru dezvoltarea structurilor de personalitate schizoide, în măsura în care aceasta depinde de influențele de mediu. Se cercetează încă prea puțin posibilitatea și natura acelor influențe prenatale, intrauterine care acționează asupra organismului matern. Astfel, Stirnimann, în cartea deja amintită, arată că s-a reușit evidențierea percepției auditive înainte de naștere: o femeie gravidă era așezată în fața unei lămpi Roentgen și se suna un claxon de mașină, la care copilul tresărea. Poate că acest disconfort a început deja în pântecele mamei, mediat de trăirea emoțională și afectivă a mamei, de atitudinea sa afectivă față de graviditate și de copil, dacă, în loc de acceptare și o așteptare plină de bucurie, mama are, indiferent din ce motive, atitudini ostile, de respingere sau ură față de copilul care se dezvoltă.

Exemple de moduri de viață schizoide

Un muzician talentat, dar foarte voluntar și aproape lipsit de contact, se afla într-o situație financiară dificilă. Un cunoscut i-a intermediat obținerea unui post bine plătit, care se afla în aria sa de interese, ceea ce ar fi însemnat pentru el un ajutor important. În ziua în care trebuia să se prezinte la postul pe care deja îl acceptase, el a lipsit nemotivat și a pierdut șansa. Față de sine însuși el a argumentat că prietenul nu dorise de fapt decât să își arate superioritatea și să îi arunce în față poziția sa lamentabilă — poate că avusese și motive homosexuale.

În loc să accepte ceea ce îi fusese oferit cu bună intenție, lui i s-a făcut frică de a deveni dependent și de a fi obligat să-i fie recunoscător cuiva. Dar el a trebuit să evite față de sine această interpretare, anume atribuindu-i prietenului motive ches-

tionabile. Mai profundă decât această atitudine greu de înțeles este punerea la încercare a celuilalt: dacă acesta chiar vrea să mă ajute și nu se lasă înspăimântat de comportamentul meu, dacă totuși nu mă lasă baltă după asta, atunci însemn cu adevărat ceva pentru el.

Aici vedem foarte clar lipsa perspectivei de a ieși dintr-un astfel de cerc vicios și de a face noi experiențe cu oamenii: când are el garanția că poate crede într-o afecțiune reală? Și pe de altă parte, cine ar fi gata să se lase astfel pus la încercare și ar face eforturi să înțeleagă motivele aflate în spatele unui astfel de comportament? În general lumea nu este înclinată spre astfel de lucruri.

În cazul acestui bărbat situația era și mai complicată, deoarece el dorea la fel de tare ca acest cunoscut să încerce în continuare să îl ajute, în ciuda comportamentului său, după cum dorea ca el să îl lase în pace. În primul caz, el ar fi trebuit să își corecteze părerea pe care o avea despre oameni și ar fi trebuit să aibă încredere, lucru după care tânjea. În cel de-al doilea caz, el ar fi fost întărit în viziunea sa asupra lumii, conform căreia oamenii nu sunt demni de încredere și ar fi putut să se retragă „îndreptățit", plin de amărăciune, în singurătatea și mizantropia sa eroică, ceea ce era mai comod.

Acest muzician avea prietene pe care le schimba des, pe care le părăsea rapid pentru că la una nu îi plăcea felul de a se îmbrăca, la alta nu îi plăceau picioarele, la a treia educația etc. — raționalizări pentru angoasa sa de legături și în același timp măsuri de protecție împotriva pericolului de a ajunge vreodată să iubească pe cineva cu adevărat și astfel a se expune tuturor pericolelor pe care le aduce cu sine „iubirea". Din biografia lui menționăm numai că el era un copil din afara căsătoriei, care fusese pasat de timpuriu diferitor rude și fusese resimțit de acestea ca o povară.

Un alt exemplu pentru această structură de personalitate: *Un bărbat de vârstă mijlocie se vedea pe sine drept outsider, ceea ce era o sursă de chin continuu. Avea sentimentul că nu aparținea cu adevărat nicăieri, că ceilalți oameni îl resping, îl critică sau își bat joc de el. El suferea din această cauză, se simțea nesigur și cariera*

sa profesională părea să se împiedice de faptul că era resimțit de ceilalți ca un corp străin și ca un om „extrem de dificil" și, într-un cerc vicios tipic, el devenea într-adevăr din ce în ce mai greu de abordat, în reacția sa. Avea accese bruște, aparent nemotivate, ciudate, de ironie jignitoare la adresa superiorilor, îi „taxa" fără motive pe colegii de muncă, ieșea din comun prin îmbrăcăminte și stil de viață într-atât încât oamenii se retrăgeau și mai mult în fața lui, nu aveau nimic în comun cu el.

Din cauza distanței care creștea și a însingurării, nu numai că el proiecta multe lucruri asupra mediului său, ci, așa cum se întâmplă de regulă, în reciprocitate, la rândul său mediul proiecta asupra lui la fel de multe lucruri, așa cum fiecare dintre noi are tendința de a proiecta propriile probleme și părți sufletești neintegrate, inconștiente, asupra celui ce ni se pare străin, neobișnuit sau neliniștitor. Astfel, el devenea din ce în ce mai mult oaia neagră, țapul ispășitor al colectivului în care trăia și acționa. Dat fiind că era prea puțin cunoscut, el li se părea straniu celor mai mulți dintre colegi, fără ca ei să facă vreodată vreun efort de a-și clarifica motivele respingerii lor. Astfel, curând au luat naștere zvonuri despre el: cum că nu ar fi „tocmai în ordine", că este ceva în neregulă cu sexualitatea sa; că nu este de încredere din punct de vedere politic etc. Pe scurt, omul nostru părea suspect fără ca cineva să știe cu adevărat cum și de ce. Nimeni nu era conștient de faptul că asupra lui fiecare proiecta propriile probleme neelaborate. Dar nimic din toate acestea nu i se spunea în față; el percepea numai distanța care creștea, de neînțeles pentru el, pe alocuri prindea câte o privire neîncrezătoare sau vedea cum ceilalți se înțelegeau din priviri pe care el nu le putea interpreta — pe scurt, amorsat din ambele direcții, a luat naștere un cerc vicios, care devenea insolubil.

Voi descrie mai pe larg fundalul biografic al acestui om, pentru a arăta că aici se află germenii schizoidiei sale, ai viitoarelor sale dificultăți sociale și de contact, pe care el la început nu le-a putut vedea în acest context, ci le recepta numai ca pe un destin enigmatic.

El provenea dintr-un mediu neobișnuit. Tatăl era autor de cărți de călătorie și avusese mult succes în timpul micii copilării a fiului

său, un copil unic. Pe atunci el câștiga mulți bani și trăia pe picior mare, în petreceri răsunătoare. Mama se implica total în această viață socială și de lux și avea prea puțin timp pentru copil — la o privire mai profundă se vede că nu avea prea mult interes și dragoste. Astfel, de mic el a fost lăsat în seama unei cameriste și apoi, la fel, foarte timpuriu, a unui servitor de culoare. El credea că își amintește că cei doi nu fuseseră în mod deschis neprietenoși cu el.

Pe când avea 5 ani, părinții săi au desfăcut căsătoria care deja din anii precedenți nu mai putea fi numită o conviețuire adevărată, dat fiind că ambii părinți aveau repetate relații intime cu alți parteneri — ei considerau că acest lucru este modern și este un semn de libertinaj. El a rămas cu tatăl său și i s-a spus de la început că mama „a plecat pentru mai mult timp" fără vreun alt comentariu. Ulterior a aflat că la puțin timp după aceea mama fusese internată 2 ani într-o clinică de boli nervoase, din cauza unei maladii psihice. Putem bănui de aici că nici înainte ea nu fusese sănătoasă psihic. La puțin timp după divorț, tatăl s-a căsătorit cu o soră a mamei — era cel de-al treilea mariaj al său. Această mamă vitregă avea o ură veche împotriva surorii sale, care fusese mereu preferata casei; ulterior, pe când băiatul avea 15 ani, ea s-a sinucis și tatăl s-a căsătorit pentru a patra oară.

În acest mediu a crescut domnul X. El s-a simțit mereu a cincea roată la căruță; nimănui nu-i păsa de el; deja de timpuriu avea senzația că deranjează, că este, de fapt, în plus și nedorit. Acest lucru a fost întărit de următoarele circumstanțe: casa părintească se afla în afara orașului, pe un deal izolat, iar împrejurimile erau prea puțin locuite, astfel că pentru băiat nu erau disponibili prea mulți tovarăși de joacă. Tatăl, un individualist excentric, bea adesea și avea un stil de viață original; făcea din noapte zi, lucra numai noaptea, pentru că atunci nu îl deranja nimeni, și dormea ziua, astfel că fiul său aproape că nu îl vedea; uneori pleca în călătorie săptămâni întregi. El nu se ținea prea mult de ordinea colectivă, își bătea joc de ea spunând că nu era decât pentru proști și fraieri.

Astfel, deși ajunsese la vârsta școlară, copilul nu a fost trimis la școală, ci a primit educație în particular — de la profesori privați care se schimbau și ei într-una. A mers la școală la 10 ani. Atunci au apărut pentru prima dată problemele sale de contact, care nu sunt

de mirare, după ce am descris preistoria de mai sus. Până atunci el nu avusese literalmente nici o experiență cu copii de vârsta lui, nu fusese niciodată într-o comunitate. Din nesiguranță, el a căutat un rol pe care putea să îl joace în clasă, în spatele căruia putea să se ascundă. Dat fiind că în unele împrejurări stârnise, involuntar, râsul binevoitor și simpatia, el a devenit la început clovnul clasei, ulterior ceea ce astăzi am numi un rebel. Cucerea simpatia colegilor săi ironizând totul, bătându-și joc de profesori, arătând indiferență față de avertismente și pedepse, chiulind de la școală etc. Atitudinea sa îi făcea mai curând plăcere tatălui, astfel că mai primea în plus și puțină simpatie paternă — tatăl era mândru că fiul se pleca la fel de puțin ca și el în fața reglementărilor colective.

Deși o dorea, el nu a avut o legătură de prietenie. Aceasta pentru că, deși ceilalți îl considerau interesant și amuzant, era receptat în defintiv ca un outsider comic. Dat fiind că era în același timp foarte talentat și priceput, el se bucura de o anumită recunoaștere printre camarazi, dar nu avea nici un prieten adevărat.

La 12 ani a început ceea ce el însuși va numi ulterior „marea sa boală": dat fiind că era plăpând, palid, slăbănog și bolnăvicios, mama sa vitregă l-a scutit de ora de gimnastică și i-a interzis să practice vreun sport „din cauza inimii tale și pentru că ai crescut prea repede". Printre altele, rezultatul a fost că nu a putut să dezvolte o senzație sănătoasă a proprului corp, că nu se simțea „acasă" în corpul lui și de aceea prezenta trăsături caracteristice de inhibiție și stângăcie; astfel a pierdut încă o posibilitate de contact, apropiere corporală și rivalizare sănătoasă.

Mama vitregă l-a pasat de la un medic la altul, ascunzându-și respingerea față de el în spatele unei îngrijorări deplasate. El trebuia să stea la pat perioade îndelungate, fără să i se găsească ceva anume. Medicii se pretau la acest joc, până ce în sfârșit unul dintre ei a reușit să îi descopere o tuberculoză pulmonară latentă. Astfel, el a fost închis în camera lui și în majoritatea timpului obligat să stea la pat. În acest timp el a citit o grămadă de cărți, fără să facă nici o alegere — citea tot ce îi cădea la îndemână, din bogata bibliotecă a tatălui. În timpul psihoterapiei, el a spus despre sine, foarte potrivit: „Din punct de vedere emoțional sunt cu 10 ani mai tânăr decât vârsta mea intelectuală"- ceea ce ar putea fi o expresie tipică a oameni-

lor schizoizi. „Nu știu dacă sunt homosexual sau heterosexual" — iată o altă formulare prin care el exprimă foarte clar nesiguranța legată de senzațiile sale sexuale.

După ce a trecut de 14 ani a revenit la școală și, din punct de vedere al contactului, această a doua încercare nu a decurs mai fericit decât prima. Se înțelege că cei doi ani de izolare care au survenit chiar în jurul pubertății, pe care a trăit-o încă o dată separat de cei de-o vârstă, în care s-a dedicat mai mult fantasmelor și a fost lipsit de partener, l-au determiant să se replieze și mai mult asupra sa și au adâncit dificultățile sale de comunicare. Din nou ceilalți l-au resimțit ca pe un corp străin — a venit ca elev nou în colectivul clasei, unde copiii crescuseră împreună de câțiva ani.

În chestionarul-test care li s-a dat copiilor despre alegerea profesiei, pacientul nostru, atunci în vârstă de 15 ani, a scris: „fumător de profesie". Aceasta a stârnit reacții de mânie, fără ca cineva să vadă impasul și neajutorarea din spatele acestui răspuns, fără ca cineva să înțeleagă comportamentul său, în mod corect, ca un semnal de alarmă adresat anturajului. În studenție, el a intrat într-o confrerie de bătăuși — ceva total nepotrivit cu el, dar o nouă încercare „de a aparține la ceva", de a se compara cu cei de vârsta sa și de a se afirma masculin. Din aceleași motive el s-a oferit voluntar în armată, dar și acolo a rămas un ciudat, a cărui neîndemânare îi incita pe ceilalți mult prea des la bătaie de joc blândă.

După ce a terminat armata, el și-a continuat studiile; a studiat istoria, limbile și literatura. După ce și-a încheiat studiile el a intrat în învățământ și a devenit un excentric individualist, recunoscut profesional, care se simțea bine numai în lumea cărților. Elevii apreciau profundele sale cunoștințe și îi treceau cu vederea slăbiciunile. La 24 de ani s-a căsătorit — ar fi mai corect să spunem — „a fost însurat". Curând soția s-a plâns că el era interesat de cărți și de studii mai mult decât de persoana ei — lucru pe care el nu îl înțelegea defel, doar îi acorda cantitatea de atenție cea mai mare posibilă și, la rândul lui, era dezamăgit că ea se implica prea puțin în lumea lui spirituală și în interesele sale. Astfel, în mariajul încă tânăr, au avut loc curând infidelități de ambele părți, din partea sa și experiențe homosexuale, la care el a răspuns apoi cu grave sentimente de culpabilitate și cu reacții la limita delirului de urmărire, care l-au dus în cele din urmă la psihoterapie.

Biografia comunicată conține multe elemente tipice în privința fundalului biografic al dezvoltărilor de personalitate schizoide: prea mare distanță, indiferență și disponibilitate neregulată a persoanelor de relație de la început; apoi lipsa de tandrețe și apropiere corporală și de înțelegere pentru trebuințele copilului. Apoi lipsa de îndrumare și faptul că a fost lăsat să facă singur cei mai importanți pași în evoluția sa; prea puțin contact și trăire comună cu cei de aceeași vârstă, prea puțină apartenență la grupuri, la o comunitate. Insuficiența posibilităților de dezvoltare pentru partea afectivă, pentru capacitatea de a avea încredere. Toate acestea lasă goluri în felul de a se purta cu alți oameni, o lipsă de tehnică a vieții, care îl face pe individ să se replieze asupra lui însuși, determinat — și nu în ultimul rând — și de reacțiile lumii, care de fiecare dată prescrie unui astfel de om rolul outsiderului.

Putem înțelege bine că pe o astfel de bază se dezvoltă una dintre formele fundamentale ale angoasei, anume angoasa de autodăruire și apropiere. De aceea trebuie să crească peste măsura valoarea impulsului de autoconservare, iar autarhia pare singura posibilitate de autoconservare. Numai astfel schizoidul face, ca să spunem așa, din mizerie o virtute, ridicându-și singurătatea la rangul de valoare. Aceasta poate escalada până la forme extreme de narcisism și ostilitate amarnică față de toți și toate, la mizantropie, cinism și nihilism. În spatele acestora, neobservat de nimeni și ascuns plin de teamă, se află un dor profund de apropiere, de încredere, de a iubi și a fi iubit. Putem înțelege că de aici încolo evoluția poate trece cu ușurință spre asocial și criminal — uneori nu mai este nevoie decât de vreun declanșator auxiliar. Escaladarea modalităților comportamentale ale schizoizilor de la neîncrederea de la început spre respingere, indiferență, răceală până la ură și mizantropie este de cele mai multe ori reacția la experiențele de mediu, care duc la cercul vicios descris mai sus.

Iată încă un scurt exemplu, o autodescriere, care înfățișează deosebit de plastic lipsa de legături și contacte emoționale, și încercarea de a o înlocui cu mijloace raționale de orientare. Un pacient schizoid a spus o dată: „Am mereu impresia că

acolo unde alții reacționează din impuls, la mine se petrec rapid o serie de procese de conectare“

Iată o excelentă descriere a faptului că la oamenii schizoizi relația afectivă neexersată este înlocuită prin luciditate intelectuală și sensibilitate gen radar a organelor de simț și procese de gândire — „procese de conectare“

Traumele severe și conflictele pe care ei nu le pot stăpâni se transformă apoi în simptome somatice; corespunzător problematicii lor, la ei sunt afectate mai ales organele de simț, ca și organele de contact și schimb, pielea și respirația; de acestea țin tulburările astmatice și eczemele, care uneori intervin foarte timpuriu. Pielea este organul care ne separă de mediu și în același timp ne pune în contact cu el și la nivelul ei se exprimă de preferință dificultățile de contact ale schizoizilor, în tulburări de irigare sangvină, psoriazis și suprasudație etc.

Completare

Să mai rezumăm o dată: la oamenii schizoizi „clivați“, contextul unitar al trăirilor, cu impresiile psihice, impulsurile și reacțiile, este sfâșiat în proporții variabl de mari. Este izolat mai ales impulsul său vital, clivat de trăirea afectivă. Cu alte cuvinte, la el nu reușește integrarea diferitelor straturi de trăire sau de personalitate prin contopirea lor într-un singur sentiment. Mai ales între intelect și afect, între rațiune și emoție, există o mare deosebire de grad de maturitate: fluxul sentimentelor și experiențele intelectuale decurg separat, nu se contopesc într-o trăire unitară. Pentru că el a trebuit să se orienteze de timpuriu prin intelect și percepții senzoriale, dat fiind că nu a putut să învețe o orientare emoțională corespunzătoare, el nu are la dispoziție nuanțe afective; el cunoaște preponderent formele primitive ale sentimentului, anume, afectele; este ca și cum din paleta posibilităților sale de exprimare ar lipsi tonurile intermediare, nu ar exista decât extremele alb și negru. Toate acestea sunt consecințele lipsei de legături emoționale cu semenii.

Ca o protecție împotriva angoasei sale de apropiere, schizoidul caută să ajungă la cea mai mare independență posibilă. Cu o astfel de înclinație spre autarhie și cu respingerea contactelor apropiate, în jurul lui se închide inevitabil un cerc, o egocentricitate crescândă, care îl târăște din ce în ce mai mult în izolare. Putem înțelege că astfel de oameni trăiesc cele mai intense angoase, deoarece singurătatea și izolarea au efect de potențare a angoasei. Mai ales angoasa de a înnebuni poate ajunge la ei la grade insuportabile — și aici se reflectă trăirea de a fi altfel decât ceilalți și disconfortul în lume. Un astfel de pacient a spus o dată: „Angoasa este singura realitate pe care o cunosc"; în mod caracteristic, el nu putea să își descrie teama ca o teamă de ceva determinat, concret, ci o trăia la modul total. Un altul: „Nu cunosc vreo teamă; undeva în mine ceva se teme, dar această angoasă nu este în Eul meu" — el s-a distanțat complet de angoasa sa, aceasta nu pare a mai exista în conștiința sa. Ne putem însă imagina cât de labilă este o astfel de stare, cât de ușor poate fi inundat Eul de angoasa clivată.

Deja capacitatea de a comunica angoasa este o ușurare. Dar respectivul nu îndrăznește aceasta niciodată, pentru că se teme că astfel se va livra celuilalt sau că va fi crezut nebun dacă se înfățișează în completa sa slăbiciune și lipsă de protecție. Atunci angoasa poate atinge, prin acumulare în timp, un asemenea grad încât devine de neoprit. Aceasta poate duce la izbucniri de angoasă, până la psihoză ca o ultimă încercare disperată de a scăpa de angoasă. Omul „înnebunește", pierde măsura reală și se salvează într-o lume ireală, în care el se vede pe sine sănătos, dar celorlați le pare nebun — ceea ce poate fi valabil în unele cazuri. Astfel, el își deplasează angoasele asupra unor obiecte din lumea externă, unde ele pot fi mai ușor evitate, combătute sau înlăturate; de angoasa internă nu există scăpare.

O dată cu autismul crescând, schizoidul își pierde din ce în ce mai mult interesul pentru lume și oameni, un proces care poate fi numit pierdere a obiectului și pe care el însuși îl descrie adesea ca o experiență de sfârșit de lume. Atunci când ne retragem din ce în ce mai mult participarea interesată la

lume, aplecarea emoțională spre ea, lumea sărăcește, „se sfârșește", se nimicește. Un astfel de sentiment al vieții este exprimat adesea în visele schizoizilor: *„Mă aflu pe un disc mare, ca un titirez, care se rotește din ce în ce mai repede. Nu mai pot să mă țin, alunec din ce în ce mai mult spre marginea exterioară și în orice clipă pot să mă scurg în neant."* Sau: *„Într-un deșert uriaș, un fort din ziduri din ciment, cu câteva lucarne mici; fortul este bine înarmat și este prevăzut cu alimente pentru un an; locuiesc singur în el."* Nici nu se puteau exprima mai bine singurătatea, ecranarea, apărarea împotriva angoasei și trebuința de autarhie.

„Un peisaj straniu cu zăpadă; în fundal se află câțiva copaci doborâți, în prim-plan o cadă mică, plină cu apă caldă; mă simt foarte singur." Acest vis provine de la un adolescent și îi descrie situația:

El s-a născut ca al treilea și cel din urmă copil al familiei, după întoarcerea tatălui din primul război mondial. Tatăl a avut o rană la cap, din cauza căreia era neobișnuit de sensibil și iritabil și nu făcea prea multe pentru întreținerea gospodăriei țărănești din care trăia familia. Mama făcea multe eforturi pentru el, a preluat chiar conducerea fermei și avea prea puțin timp pentru copil — în limbajul visului: stropul de căldură reprezentat de cadă. Copilul se simțea foarte singur și la 12 ani construia următoarea „legătură" cu mama: seara, când el era deja în pat, ea obișnuia să cânte la pian; el a legat cu sârmă o clapă a pianului de bateria unei lămpi de pe tăblia patului său — lampa lumina când mama apăsa această clapă a pianului.

Fundaluri psihodinamice asemănătoare stau nu rareori la baza unor invenții teoretice care trebuie să corecteze în mod inconștient experiența unei lipse în copilărie, în cazul nostru o trebuință de contact nesatisfăcută.

Nici nu putem prezenta starea schizoidă de a fi în lume mai pregnant decât o fac astfel de vise. O situație asemănătoare pare să fi cunoscut Maxim Gorki, care a avut o copilărie foarte grea și a trebuit să apuce de foarte timpuriu pe drumul pribegiei, pentru a câștiga bani. Aflându-se în vizită la Tolstoi, el i-a povestit acestuia un vis, în care vedea o pereche de cizme mărșăluind pe străzile rusești nesfârșite, iarna — dar nu

vedea decât cizmele. Nici nu se putea face o reprezentare mai concisă a singurătății.

Retragerea din lume și replierea asupra sinelui duc deci treptat la pierderea lumii, trăită cu mare angoasă, ca o cădere în neant, în golul absolut, ca în visul cu titirezul. Adesea la schizoizi reprezentările angoasante și visele capătă și forma unor catastrofe mondiale de tip apocaliptic. Cel care vrea să se păstreze pe sine este amenințat cu pierderea lumii, astfel că în cele din urmă vrea să existe numai singur.

Să descriem consecințele care rezultă din angoasa de apropiere și din supralicitarea „rotației" cu ajutorul a încă câteva exemple. Luciditatea plină de neîncredere care le însoțește amenință atunci să devină autoreferențialitate patologică; astfel de oameni aud atunci, așa cum se spune în popor, „iarba crescând" și „puricii strănutând" — aceasta înseamnă că li se pare că adulmecă peste tot și întotdeauna pericole; ei bănuiesc motive neliniștitoare chiar și în spatele celor mai inofensive observații.

Odată am schimbat locul unui tablou în cabinet, iar un pacient schizoid a bănuit imediat că prin asta eu am avut o intenție legată de el, anume aceea de a-i testa reacția la schimbare. Alături de autoreferențialitatea aproape paranoidă, la acest exemplu ne izbește luciditatea senzorială de radar fin cu care schizoidul percepe cele mai mici schimbări din mediu, pe care alții nici nu le înregistrează. Pentru orientarea lor în lume, ei sunt obligați să folosească aproape exclusiv percepțiile senzoriale, pe care și le ascut astfel foarte mult. *Altă dată, în timpul unei ședințe, telefonul din cabinet a sunat de câteva ori — același pacient a crezut că eu am comandat aceste apeluri, pentru a pune la încercare modul în care el reacționează la tulburări.*

Dacă pune aproape tot ceea ce percepe în exterior în relație cu sine însuși, ceea ce nici nu i-ar trece prin minte unei alte persoane cu mai mult contact și cu o relație mai vie cu mediul uman, schizoidul este cuprins din ce în ce mai mult de un delir de relație și de interpretare, din care se poate asambla un adevărat sistem delirant, care nu se mai poate corija. Atunci individul nu se întâlnește cu nimeni și nu întâlnește nimic bă-

tător la ochi care să nu se afle într-o relație secretă cu el, după cum în exterior nu se întâmplă nimic care să nu se afle într-o astfel de relație și care să nu aibă o semnificație deosebită, pe care el încearcă să o descopere.

Desigur că acest lucru este extrem de chinuitor și neliniștitor; astfel nu numai că individul își pierde orice degajare, ci este mereu gata, sub cuvântul de ordine „qui vive?", să se pună la adăpost împotriva surprizelor și așa-ziselor pericole. De aceea el își întinde cu precauție extremă antenele în lume, ca un melc, gata să le retragă imediat, dacă cineva se apropie prea mult.

Un tânăr care eșuase deja de câteva ori în profesie și tocmai suferise un insucces, elabora delirant sentimentul de a eșua. El ar fi vrut să se revolte împotriva societății, dar nu avea destulă încredere în sine și nu avea nici o susținere din partea familiei, care credea că el vrea neapărat să fie „mai bun" și țintea „prea sus"; ar fi trebuit mai degrabă să pășească pe urmele tatălui său și să rămână la țară — țărane, stai la coada vacii! Astfel el făcea eforturi deosebit de ambițioase pentru a reuși, pentru a le arăta celorlalți; de aceea insuccesele sale îl afectau foarte mult — ele păreau să dea dreptate familiei. Am încercat în mai multe rânduri să înțelegem această situație, am făcut eforturi de a dizolva ideile sale delirante printr-o verificare exactă a realității. Dar atunci când a trecut prin eșecul amintit mai sus, el a recăzut în elaborarea delirantă: *A venit la ședință zdrobit și a spus cu amărăciune, aproape revendicativ: „Poate că de data asta vreți să spuneți din nou că a fost numai o întâmplare că azi am văzut la gară un bărbat cu costumul sfâșiat, care avea exact aceeași culoare și același material ca și singurul meu costum bun — nu este acesta un indiciu fără echivoc, care îmi dă de înțeles că sunt un ratat, că am eșuat?"* Aici putem să recunoaștem bine elaborarea delirantă a sentimentului său de inferioritate, de eșec, după cum putem recunoaște și fundalul psihodinamic pe care l-am indicat aici pe scurt. Aici mai vedem și cât de strâns se învecinează prejudecățile cu astfel de idei delirante — am putea spune cum grano salis că o prejudecată poate prezenta deja o premisă pentru delir: ne cramponăm de prejudecăți la fel de afectiv, nu suntem gata să le

supunem unei verificări temeinice a realității, pentru a le corecta, exact la fel cum se cramponează un pacient de ideea sa delirantă.

Premisele unor astfel de deliruri de relație le cunoaștem și la noi înșine, în perioadele cu mare stres psihic sau atunci când avem angoase sau sentimente de culpabilitate neelaborate. În al treilea Reich, se putea întâmpla ușor ca o persoană cu atitudine potrivnică partidului și celor aflați la putere, pe care ar fi exprimat-o adesea, să sufere de un anumit delir de urmărire și să vadă în orice ofițer SA sau SS un dușman periculos, care poate aflase dintr-un denunț ce spusese el sau altminteri ar fi știut despre el un lucru suficient pentru a-l trimite într-un lagăr de concentrare. Singurătatea și izolarea, ca și disconfortul interuman și pericolele reale favorizează reacții delirante. Auzind un zgomot necunoscut, o persoană care-și petrece noaptea într-o casă străină, eventual și într-o țară străină va tinde mai ușor să îl intepreteze fals și chiar delirant, mai ales dacă el este inflamat psihic sau este plin de anxietate și de culpabilitate, decât atunci când se află relaxat într-o societate protectoare, de oameni familiari. Astfel, delirul de relație al schizoizilor ne dezvăluie încă o dată problema lor de bază: izolarea și disconfortul interuman. Exemplele arată deopotrivă cât de îngustă este granița între sănătos și bolnav, cum în situații excepționale orice om poate prezenta acele reacții pe care le cunoaștem numai de la bolnavi — tocmai pentru că acești bolnavi s-au aflat mult timp în astfel de condiții excepționale, în care și-au dezvoltat reacțiile „patologice“ — ei au fost obligați să le dezvolte, pentru autoprotecție.

Încă un exemplu pentru modul în care alt pacient schizoid ar elabora delirant dorințele sale de tandrețe și de contact reprimate:

Un bărbat foarte singuratic și aproape lipsit de contact, de aproape 30 de ani, a stat la un concert alături de un tânăr care îl atrăgea excepțional. Se uita mereu la el, neobservat, dintr-o parte și resimțea o dorință crescândă de a lua contact cu el, de a-i vorbi. Lipsit de exercițiu în raporturile cu oamenii și cu propriile sale impulsuri, el era cuprins din ce în ce mai mult de o angoasă care la început îl ne-

liniștea difuz, dar apoi a crescut și s-a transformat în panică, părându-i-se că vede cum din fața bărbatului apar cercuri colorate, care vroiau să se așeze în jurul lui, ca și cum acela ar fi vrut astfel să îl încercuiască, să îl țină prizonier; l-au trecut sudori reci și a trebuit să părăsească în fugă sala de concert.

Aici este bine să observăm cum dorințele reprimate de contact, tandrețe și în spatele lor și dorințele de apropiere homosexuală, pe care el nu a îndrăznit să le exprime față de bărbat, să îl lase pe acesta să le recunoască, sunt proiectate de el ca o încercare de impunere a puterii pornind de la acesta. Și aici situația reală este, la fel, inversată, angoasa interioară este deplasată spre exterior ca o amenințare, de care individul nostru nu poate scăpa decât cu fuga.

Fiind atât de labil și de lipsit de protecție, atât de expus lumii din interior și celei din exterior, este de înțeles că schizoidul încearcă să dezvolte o tehnică de viață, care să îi permită să nu mai lase nimic să ajungă la el, să îi dea posibilitatea de a rămâne neatins și nemișcat, păstrându-se la nivelul concret, distanțat și cât se poate de superior, un individ pe care nimic nu-l scoate din echilibrul său, dar la care nimic nu mai poate ajunge cu adevărat. Acest lucru poate avea toate gradele posibile, de la distanță rece, aroganță, intangibilitate până la aerul glacial și caracterul necruțător sau, dacă aceste apărări nu mai sunt suficiente, la inflamări, iuțiri bruște și agresiuni explozive, după cum am descris. Aici anturajul poate fi de un real ajutor pentru schizoid, dacă aceste persoane știu mai multe despre contextul comportamentului său, dacă înțeleg din ce impas interior vin aceste comportamente.

În terapia schizoizilor ajugem la stări-limită, care pun în evidență pericolele ce amenință existența umană. Tocmai de aceea putem să învățăm de la schizoizi ce anume are importanță existențială pentru om, ce factori de mediu familiali și sociali amenință pe de altă parte dezvoltarea noastră într-o asemenea măsură încât nu pot fi decât cu greu echilibrați, dacă pot fi echilibrați vreodată. Oamenii geniali se dezvoltă uneori pe un astfel de fundal, acceptând sentimentul de a fi puși total sub semnul întrebării — astfel se pune în evidență grani-

ța, adesea atât de îngustă dintre geniu și psihoză. În orice caz, un lucru este sigur: dacă acești oameni pot să facă față și să își învingă suferințele și angoasele, atunci ei pot ajunge la cel mai înalt grad de umanitate.

Să mai subliniem că trăsăturile schizoide pot avea intensități foarte diferite. Dacă vrem să stabilim o serie de personalități schizoide, care pornește de la cele pe care le putem încă numi sănătoase, trece prin tulburările mai ușoare până la cele mai grave tulburări, atunci ajungem la următoarele: persoane cu tulburări ușoare de contact — suprasensibili — singuratici — originali — excentrici — cucuvele — ciudați — outsideri — asociali — criminali — psihotici. Printre ei nu este deloc rară înzestrarea cu geniu. La persoanele geniale, singurătatea și lipsa de legături au efecte pozitive, deoarece, fiind mai liberi de tradiții și menajamente, acești oameni pot recunoaște lucruri pe care un individ comod și legat de tradiții nu le vede sau nu îndrăznește să le vadă. Situația sa expusă îi permite să ajungă la cunoștințe care pot depăși limite pe care alții le evită plini de respect. Dacă viața lor afectivă nu este sărăcită, ci doar este retrasă timid, schizoizii sunt oameni foarte diferențiați și sensibili, care au o respingere puternică pentru tot ce este banal și plat. Numai în cazul în care sărăcesc afectiv și manifestă răceală afectivă ei pot rămâne în urma a ceea ce este de fapt uman.

În relația lor cu religia, ei sunt în cea mai mare parte sceptici, adesea cinici, acizi în a pune în evidență „lipsa de noimă" a credinței, sunt critici la adresa riturilor, tradițiilor și a tot ce este formal. Le place foarte mult să demitizeze și să concretizeze, până la „explicații" ireverențioase ale lucrurilor inexplicabile — o epocă luminată și preponderent științifică oferă destule posibilități pentru aceasta. Astfel, schizoizii sunt adesea raționaliștii cărora le lipsește organul pentru un anumit domeniu al trăirii, de aceea nici nu se poate discuta cu ei despre aceasta.

Dar adesea se pare că această atitudine față de religie sau credință este și o profilaxie inconștientă a dezmăgirilor: ei nu îndrăznesc să creadă pentru a nu fi dezamăgiți și așteptă, co-

mod, „dovada“ care i-ar putea convinge. Adesea ei sunt nihiliști și distructivi, au o plăcere diabolică de a distruge credința altora. Dar în efortul de a-i converti pe alții la propria lor necredință, se poate recunoaște din nou fragilitatea atitudinii lor; poate că ei vor doar să nu rămână singuri în necredința lor. Din pricina faptului că nu au trăit niciodată senzația de protecție și iubire, schizoizii cu tulburările cele mai severe pot să fie necredincioși și înclină spre ateism. Uneori ei fac din ei înșiși măsura tuturor lucrurilor, ceea ce poate duce până la superioritate megalomaniacă și la autodivinizare. Este ca și cum retragerea intersului lor de la lume și îndreptarea acestui interes exclusiv către propria persoană i-ar conferi acesteia o putere și o importanță care umple treptat întreaga conștiință. Unii pot însă căuta și găsi în religie protecția pe care nu au trăit-o niciodată; dar aceasta nu va fi o credință copilărească și nu va fi o credință într-un Dumnezeu-persoană, iubitor. Pentru ei este obligatorie mai degrabă acceptarea a ceva inscrutabil, suprapersonal, căreia el îi opune valoarea individului cu libertate condiționată și conștiința sarcinii umane a omului ca atare.

Etica și morala i se par schizoidului mai degrabă dubioase. El nu respectă prea multe dintre cerințele care abuzează de oameni și astfel îi prăbușesc în culpabilitate. El tinde mult mai puțin decât alții spre sentimente de culpabilitate. Din cauza lipsei sale de contact, el este mai puțin adaptat social; egocentric, el trăiește mai mult laturile legate de autoconservare și apreciază după acestea ce este potrivit *pentru el*. Astfel el poate dezvolta o „morală a stăpânului“, pe care o recunoaște valabilă numai pentru sine însuși, poate fi plin de dispreț pentru „cei slabi“, care se simt legați prin judecățile morale, ceea ce lui i se pare a fi mai curând lașitate și lipsă de curaj pentru independență și autonomie. El este o personalitate puternică, care trăiește după propria sa lege, pentru care este valabilă propoziția „cel puternic este cel mai singur“, cu toate posibilitățile și pericolele care decurg de aici. Numai cel puternic are forța de a impune în calitate de valoare această natură diferită a sa, de care a devenit conștient de foarte timpuriu, așa cum

sună motto-ul acestui capitol. Cel slab și cel șubred se retrage din lume, ca un observator, și caută să creeze un echilibru construindu-și o lume privată, pentru a nu avea nevoie de alți oameni. Astfel el se poate îndrepta în mod evident, uneori exclusiv, către animale sau materia moartă. Dacă respectivele persoane au tulburări mai profunde, ei au adesea un efect distructiv, devin asociali și îi folosesc fără scrupule pe ceilalți pentru scopurile proprii.

Părinții și educatorii schizoizi îi dau copilului prea puțină căldură; ei rămân prea departe de el, nu pot percepe și nu pot răspunde adecvat la trebuințele afective ale copilului, adesea ironizează tot ce este sentimental la el. Copilului îi creează cu ușurință nesiguranță, examinându-l și descoperindu-i prea devreme motivele psihologice, împingându-l astfel prea devreme spre autoreflecție. Copilul îngheață în preajma lor și este tulburat de reacțiile lor abrupte, cu care el nu empatizează decât cu greu, care îl țin chiar într-o situație de alarmă. La ei găsește prea puține posibilități de identificare iubitoare, pentru copil ei sunt prea inaccesibili. Dar adesea ei au o relație bună cu copilul mic, față de care ei pot să-și îngăduie tandrețe. Ulterior ei își ascund înclinația în spatele unei ironii mușcătoare — astfel copilului îi va fi greu să capete sentimentul că iubirea sa are vreo valoare, că ar putea însemna ceva pentru cineva, pentru că sentimentele lui nu au fost luate niciodată în serios. *(„Domnișorul fiul meu are dintr-o dată accese de tandrețe“ „Se vede că domnișoara fiică-mea vrea ceva de la mine astăzi, de aceea se comportă atât de amabil cu mine“)*

Din cauza structurii lor, schizoizii preferă profesii care nu îi pun în contact apropiat cu ceilalți. Ei au înclinație către domeniile teoretic-abstracte. Printre ei se găsesc deseobit de frecvent specialiști în științele exacte ale naturii, astronomi, fizicieni, matematicieni și ingineri. Atunci când știința pe care au ales-o se ocupă cu oamenii, acest lucru se întâmplă indirect, pe căi ocolite: prin teste psihologice, prin microscop sau aparatul Roentgen sau, ca în patologie, prin morți. Sufletul devine pentru ei doar o acumulare de reflexe fiziologice și pot spune, ca și Schopenhauer, „O, Doamne, dacă exiști, salvează-mi su-

fletul, dacă am vreunul.“ Psihologia lor are adesea o dorință de a descoperi, de a dezvălui. În calitate de medici, ei sunt mai mult cercetători decât terapeuți, adesea cu o relație specială cu psihiatria și științele de graniță; în calitate de teologi ei înclină mai degrabă spre știința religiilor decât spre teologia pastorală. Adesea, ei se îndepărtează de oameni, se dedică animalelor, plantelor și mineralelor și cercetează lumea cu organele de simț îmbunătățite care sunt microscopul și telescopul.

Ne putem imagina cât de periculoase pot deveni cunoștințele și posibilitățile de acțiune în mâinile unui om de știință grav schizoid, care, fără legături umane, își trăiește autist ideile și caută să le pună în practică. Alături de înclinație și talent, la alegerea profesiunii lor contribuie adesea și căutarea unor domenii unde speră să găsească o cunoaștere validă, netulburată de sentimentele subiective. În calitate de filosofi, adesea ei sunt cei mai abstracți și mai îndepărtați de viață dintre gânditori, pentru care teoria este mult mai importantă decât practica.

În politică le place să reprezinte elemente revoluționare până la anarhice, poziții extreme pronunțate, radicalism; sau sunt foarte dezinteresați de politică — care „nu le spune nimic“ din punctul lor de vedere solipsist, deoarece nu îi interesează comunitatea, indiferent de care fel.

În artă, le revine mai curând orientarea abstract-nonfiguративă, ei încearcă să reprezinte experiențele lor interne complicate și le exprimă mai curând încifrat și simbolic; sau sunt critici acerbi, satirici și caricaturiști. Stilul lor este în cea mai mare parte voluntar, neconvențional, în orice caz original, uneori profetic. Atunci când, în lipsa lor de raportare, ei nu se adresează unui public determinat, ci exprimă, dincolo de ei înșiși, ceea ce este general uman și fundamental, ei pot declanșa noi evoluții. Adesea ei se ocupă de lucruri subtile psihologice, exprimă indicibilul și excelează în zone pe care alții nu le văd sau le evită, astfel că operele lor pot să aprofundeze cunoașterea noastră despre om. Rareori ei sunt populari în timpul vieții.

Se întâmplă des ca profesia să devină pentru ei un serviciu oarecare, pentru că în definitiv le este indiferent din ce își câș-

tigă existența — ei duc o viață privată în afara profesiei, la ei găsim cele mai multe pasiuni și hobby-uri. Ei îmbrățișează cu plăcere meserii singuratice, care cer puțin contacte interumane. Nu este deloc rară dedicarea lor lumii animalelor, plantelor și mineralelor, într-o formă oarecare. Aleg și meseria de electrician sau alte profesii din transporturi și comunicații prin care își pot împlini inconștient și simbolic trebuința de contact și legătură, fie și într-o formă abstractă.

Schizoizii pregnanți pot fi declanșatorii unor mari reforme, pionieri și inițiatori — aceasta deoarece acești oameni care trăiesc în modul cel mai intens caracterul îndoielnic al condiției umane percep lucruri, trăiesc infernuri și suferă în singurătatea și expunerea lor stări-limită de care persoanele mai comode nu au nici o idee.

Vârsta îi poate însingura și mai mult și îi poate face să devină și mai ciudați. Dar unii știu și să devină înțelepți. În general putem spune că schizoizii știu să îmbătrânească mai bine decât ceilalți; datorită independenței și izolării lor deja obișnuite, ei suportă mai bine însingurarea. Deja de timpuriu ei și-au construit o lume proprie, în care pot trăi fără să fie condiționați prea mult de participarea interumană. Ei se tem mai puțin de moarte, o iau ca pe un fapt, stoic și fără sentimentalism. Dat fiind că ei nu au investit atât de mult în lume și în oameni, au și mai puțin de pierdut și de renunțat; ei nu depind deosebit de puternic de nimic, nici măcar de ei înșiși și pot, de aceea, să dea drumul lucrurilor mai ușor.

Părțile pozitive ale schizoizilor se manifestă mai ales în autonomia și independența suverană, în încrederea în sine, în autonomia individului. Printre punctele lor forte se află un spirit de observație ascuțit, luciditatea rece fără afecte, punctul de vedere critic și neinfluențabil asupra lucrurilor, curajul de a vedea lucrurile așa cum sunt, fără a fi înfrumusețate, edulcorate, ca să ne cruțe. Schizoizii sunt persoanele cel mai puțin restricționate de orice tradiții și dogme, independente, care nu admit nimic înainte de a verifica și chibzui. Lipsiți de sentimentalism, ei urăsc orice exaltare, orice neclaritate și inflamare afectivă. Ei își apără cu claritate și fără compromis

convingerile și au despre orice lucru părerea lor indepedentă. De cele mai multe ori ei au o latură ironic-satirică și un spirit ascuțit de observație pentru slăbiciunile celorlalți; de aceea nu prea li se întâmplă să fie dezamăgiți și adesea sunt „incomozi" în contactul interuman, deoarece sunt prea puțin dispuși să tolereze inautenticitatea și comportamentul de fațadă. Ei cred în capacitățile lor și pot să trăiască mult timp fără iluzii; ei doresc să stăpânească destinul, soarta este pentru ei ceva care poate fi învins — omul ca autor al propriului destin.

Mai trebuie amintiți aici *oamenii schizoizi*, cei care au o structură schizoidă puternică, dar nu suferă din această cauză, se simt sănătoși. Ei aprobă autarhia și lipsa de legături ca o valoare și o trăiesc pe spezele altora, care suferă din cauza lipsei lor de considerație. În acestă categorie intră mulți oameni, mai ales cei care dispun de alții, folosindu-i fără regret pentru scopurile proprii — determinați de o profundă mizantropie.

Dacă aici și în descrierile ce urmează sunt prea puțini reprezentați „pozitivi" ai fiecărui tip structural, acest lucru se datorează faptului că elementele de principiu ale celor patru structuri de personalitate se pot arăta clar tocmai la formele extreme; sper că nimeni nu va trage de aici concluzii valorice; fiecare structură are posibilitățile proprii de desfășurare la nivel înalt.

Pentru schizoizi cel mai important este să nu neglijeze polul care se opune tendinței lor spre autoconservare și autarhie, anume latura dăruirii, și să o integreze în așa fel, spre completare, în așa fel ca „rotația" unilaterală să nu se absolutizeze, să nu fie supraevaluată și să nu îl împingă pe individ într-o izolare patologizantă, care îl va face să piardă toate legăturile. „Nu este bine ca omul să fie singur"; persoana fără legături devine cu ușurință inumană. Așa cum vom vedea în ultimul capitol, la fiecare din cele patru structuri de personalitate există o fascinație pentru tipul contrar; aici am văzut o pornire inconștientă spre completare, spre eliberarea de unilateralitatea patologică, deoarece nu putem pur și simplu abandona nici unul dintre cele patru impulsuri de bază și nu putem evita nici

una dintre angoasele corespunzătoare fără a ne cauza prejudicii. În îndrăzneala de a se încredința celuilalt, în îndrăzneala de a uita de sine se află ajutorul în caz de însingurare periculoasă; acesta conține șansa de a trăi afecțiunea și legătura nu numai ca o povară, o limitare și un pericol, ci și ca o susținere, ca o comunitate a trăirii și evoluției și ca o lărgire a granițelor Eului nostru, datorită unui partener.

Angoasa de a deveni tu însuți
Personalitățile depresive

„Uită de Eul tău, dar nicicând nu uita de tine însuți"

HERDER

Să ne îndreptăm acum atenția asupra celei de-a doua forme fundamentale de angoasă, angoasa de a deveni un Eu de sine stătător, devenire trăită la modul cel mai profund ca o cădere din paradisul protecției. Din punctul de vedere al impulsurilor fundamentale, este vorba aici, conform comparației noastre, de oameni care trăiesc disproporționat de mult valoarea „revoluției", adică a mișcării în jurul unui centru mai mare și care vor să evite „rotația"; am numit astfel latura dăruirii, în sensul cel mai larg.

Dorința de contact familiar, de proximitate, dorul de a iubi și de a fi iubit aparțin de ființa noastră și sunt unul dintre semnele distictive ale umanității. Ca persoană iubitoare, avem dorința de a-i face fericiți pe oamenii pe care îi iubim; empatizăm cu ei, dorim să le ghicim dorințele, ne gândim la ei mai mult decât ne gândim la noi înșine, putem să uităm de noi înșine și să trăim experiența schimbului fericit, a lui a da și a lua, care ne contopește, împreună cu persoana iubită, într-un Noi care suspendă separarea între indivizi, cel puțin pentru câteva clipe. Prototipul unei astfel de iubiri este relația mamă-copil și poate că orice iubire caută să restabilească această iubire, să regăsească ceea ce am trăit în cea mai fragedă copilărie: a ne simți iubiți necondiționat, pur și simplu așa cum suntem și de a afla că ființa noastră, ceea ce avem de dat, ceea ce suntem, îl face la fel de fericit pe celălalt. Ne naștem cu o capaci-

tate de a iubi, care face parte din zestrea noastră; dar ea trebuie să fie apelată, trezită pentru a se putea desfășura. Astfel iubirea pe care o primim ne dă pe de o parte sentimentul propriei noastre valori și pe de altă parte ne face disponibili pentru a iubi, pentru a dori să dăm înapoi ceea ce primim. Acum dorim să ne gândim cum arată un om care evită să devină Eu și caută cu preponderență să trăiască în renunțarea la Eu și autodăruire.

Prima consecință va fi că astfel partenerul de moment va fi mereu supraevaluat. Dorința de dăruire plină de iubire are nevoie de un partener, este legată de existența unui alt om și nu este posibilă fără acesta. Astfel, deja se instalează o dependență și aici se află problema centrală a oamenilor pe care îi vom numi depresivi: ei sunt mai mult decât alții livrați unui partener. Aceasta fie datorită capacității și disponibilității lor de a iubi, fie datorită trebuinței lor de a fi iubiți — două laturi care se pot rezuma cu ajutorul celor două propoziții enunțate de Erich Fromm în cartea sa „Arta de a iubi“: „Am nevoie de tine pentru că te iubesc“ și „Te iubesc pentru că am nevoie de tine“. Fie avem nevoie de cineva pentru a-l iubi, pentru a da o întrebuințare propriei capacități a de iubi; fie avem nevoie de celălalt pentru că vrem să fim iubiți de el și pentru că avem trebuințe pe care nu credem că ni le putem împlini noi înșine.

Dacă un om are nevoie atât de stringent de un altul, el va tinde să suspende într-o măsură cât mai mare distanța care îl separă de el. Acest om este chinuit de abisul despărțitor între Eu și Tu — deci exact acea distanță de care schizoidul are nevoie neapărat și pe care el se străduia să o mențină, pentru autoprotecția sa. Dimpotrivă, depresivul dorește să fie și să rămână cât se poate de aproape de celălalt. Cu cât „rotația“ se dezvoltă mai puțin, cu atât mai mult el trăiește cu angoasă orice distanță, orice îndepărtare și orice separare de partener și va încerca să nu lase să se întâmple așa ceva. Pentru el distanța înseamnă: a fi lăsat singur, a fi părăsit și aceasta poate să ducă la mari depresii până la disperare.

Dar ce putem face pentru a nu fi expuși angoasei atât de chinuitoare a despărțirilor și pierderilor? Singurul ajutor ar fi

să dezvoltăm o independență și autonomie atât de mare încât să nu fim atât de complet livrați partenerului. Dar tocmai acest lucru este pentru depresiv cel mai greu, deoarece astfel el ar trebui să slăbească strânsa legătură cu celălalt și aceasta ar declanșa imediat angoasa de pierdere. Astfel, el caută alte asigurări, care trebuie să îi rezolve problema, dar care, așa cum vom vedea, nu fac decât să o înrăutățească.

Dependența pare să îi dea o astfel de siguranță; fie că încearcă să se facă pe sine dependent de un altul, fie că încearcă să îl facă pe acesta dependent de sine. Dacă cineva depinde de el înseamnă că are nevoie de el și a se lăsa folosit promite să ofere o anumită garanție, garanția de a nu fi părăsit.

O posibilitate pare deci a se lega de un alt om atât de strâns, încât subiectul nostru rămâne dependent de acesta într-un mod cât se poate de neajutorat și infantil, pentru a demonstra astfel că nu poate fi părăsit. Cine ar putea fi atât de aspru și de lipsit de iubire încât să părăsească o ființă neajutorată? Cealaltă posibilitate pare să fie aceea de a-l lega pe celălalt atât de strâns de sine încât acesta cade în condiția infantilă; este imaginea descrisă mai sus, cu semn contrar — motivația este aceeași: a stabili o dependență.

La personalitățile depresive angoasa de pierdere este cea care domină, în diferitele sale forme derivate: frică de distanța izolatoare, de despărțire, de lipsă de protecție și singurătate, de a fi părăsit. Depresivii caută cea mai mare apropiere și cea mai puternică legătură posibile, acolo unde tipul contrar, schizoid, căuta cea mai mare distanță și cea mai mare independență posibile, pentru a se proteja de propria sa angoasă. Pentru depresiv apropierea înseamnă siguranță și protecție, dar pentru schizoid ea înseamnă amenințare și limitare a autarhiei sale; pentru schizoid distanța înseamnă siguranță și independență, în vreme ce pentru depresiv ea înseamnă amenințare și părăsire.

Atunci când depresivul recunoaște că devenirea sa, individuația sa înseamnă inevitabil o alteritate despărțitoare, el fie renunță să dobândească pentru sine individuația, fie nu o permite partenerului. În limbajul comparației noastre: depresivul

caută să își prevină angoasa renunțând la „rotație" sau neacceptând-o la celălalt. El este satelitul celuilalt și îl face pe acesta satelitul lui. Astfel, el duce o viață oarecum lunară, de ecou, reflectantă sau impune acest fel de viață celuilalt. El are o conștiință foarte acută a temerii sale de pierdere; angoasa de individuație, care este problema reală, rămâne în cea mai mare parte inconștientă. Angoasa lui, ca propria autonomie sau autonomia partenerului să nu ducă la o despărțire și astfel la o posibilă pierdere, conține un nucleu de adevăr: orice individuație și orice autonomie ne izolează puțin. Cu cât devenim mai mult noi înșine, cu atât ne deosebim mai mult de alții, cu atât avem mai puține lucruri în comun cu ei. Individuația înseamnă căderea din raiul protector al unei existențe la fel ca a celorlalți și altfel este mereu legată de o anumită angoasă; instinctul de turmă va suspenda această angoasă, după cum intrarea într-o masă suspendă angoasa de individuație. Depresivul este deosebit de expus acestei angoase. La el deja deosebirea de altul, un alt fel de a gândi sau de a simți, pot să consteleze angoasa de pierdere, pentru că el o trăiește ca îndepărtare și înstrăinare. De aceea el încearcă să renunțe la tot ce îl deosebește de celălalt.

Să mai clarificăm puțin. Cu cât am învățat mai puțin să ne dezvoltăm ființa autonomă, cu atât mai mult avem nevoie de alții. Astfel angoasa de pierdere se revelează în calitate de a doua față a slăbiciunii Eului. De aceea încercarea de a se asigura față de angoasa de pierdere lăsând tot timpul de la el va eșua, poate chiar va avea efectul contrar. Deoarece individul care nu își dezvoltă un Eu puternic are nevoie, pentru sprijin, de un Eu mai puternic din exterior, de care el devine cu atât mai dependent, cu cât mai slab rămâne el însuși. Dar cel care devine atât de dependent este sortit să se teamă mereu că va pierde acest sprijin — doar a lăsat totul în seama celuilalt, i-a delegat atât de mult încât fără el nu crede că mai poate trăi, iar existența lui se bazează în întregime pe celălalt. Depresivii caută dependența pentru că le promite siguranță; o dată cu dependența crește însă și angoasa de pierdere; de aceea ei vor să se atașeze de celălalt cât mai strâns posibil și de aceea reac-

ționează cu panică chiar la cele mai mici despărțiri. Astfel se ajunge la cercul vicios tipic aici, care nu poate fi întrerupt decât dacă individul îndrăznește să devină el însuși, să aibă o ființă autonomă, să fie subiect.

Dacă schizoidul se proteja de apropierea încrezătoare cramponându-se de părerea că oamenii ar fi periculoși și nedemni de încredere, pentru a evita astfel angoasa de dăruire, depresivul are și aici tendința contrară: el mai degrabă idealizează oamenii, mai ales pe cei apropiați de el. Oamenii i se par inofensivi, le scuză slăbiciunile sau le trece cu vederea părțile obscure. El nu vrea să perceapă la ei nimic înspăimântător sau neliniștitor, pentru că ar pune în pericol relația care are nevoie de încredere. De aceea el dezvoltă prea puțină fantezie pentru răutatea oamenilor — în alții și la sine; deoarece pentru a putea avea încredere deplină și pentru a iubi nelimitat el trebuie să reprime îndoiala și critica, nu le lasă să devină conștiente; el înlătură din cale tensiunile, evită confruntările „de dragul păcii" și pentru că acestea amenință să îl înstrăineze de partener. El îl idealizează pe partener și vede în general oamenii mult prea buni, ceea ce, alături de pericolul de a fi folosit aduce cu sine o naivitate persistentă și un infantilism. Astfel el aplică politica struțului și-și ascunde capul în nisip în fața mizeriilor vieții, menținându-și credința că omul este bun.

Pentru armonia spre care tinde și pentru apropierea netulburată, depresivul trebuie să fie la rândul lui „bun" și se străduiește să exceleze în toate virtuțile altruiste: modestie, disponibilitatea de a ierta, împăciuire, abnegație, compasiune și milă, pentru a le numi pe cele mai importante. Ele pot adopta la el orice grad: modestie exagerată, care nu cere nimic pentru sine; supraadaptare și subordonare până la dăruire, mergând, la extrem, până la comportamente masochist-supuse. Toate acestea se pot aduce la un numitor comun: a goni angoasa de pierdere, angoasa de singurătate prin abandonarea dorințelor proprii, prin renunțarea la ființa proprie și sustragerea de la individuația temută exact din acest motiv.

Aici se poate ajunge la o autoiluzionare periculoasă: făcând o ideologie din aceste modalități comportamentale, el nu nu-

mai că ascunde de sine motivația lor, legată de angoasa de pierdere, ci se poate considera și superior moral celor care sunt mai puțin modești, mai puțin împăciuitori etc. Astfel el face cu adevărat din nevoie o virtute și crede că abandonează și jertfește ceva care încă nici nu s-a dezvoltat, ceva ce încă nici nu posedă: Eul său.

Această fugă de individuație este însă scump plătită, anume, cu toate dorințele, impulsurile, afectele și pulsiunile pe care el nu îndrăznește să le trăiască. El nu și le îngăduie, de frică sau din cauza ideologiei sale — nu poate face el ceea ce condamnă la alții. De aceea îi este din ce în ce mai clar sortit ca alții să îi împlinească dorințele și așteptările pe care desigur că le are în continuare. Cel care nu poate lua speră să primească — poate chiar ca răsplată pentru modestia sa; și dacă nu aici pe pământ, atunci măcar în cer, așa cum promite ideologia creștină.

Astfel iau naștere atitudinile de așteptare pasivă ale depresivilor, care nu se protejează astfel de dezamăgirile și depresiile care le urmează, pentru că viața nu îndeplinește aceste așteptări. Pe de altă parte, dacă renunță și la această așteptare a răsplății, este sigur că va izbucni depresia. Depresivii ajung adesea în viață în poziția lui Tantal: ei văd în fața ochilor fructele și apa, care fug însă de ei, pentru că nu au învățat sau nu își îngăduie să le apuce. Ei nu pot pretinde, nu pot să-și ia ceva; ei nu pot avea o agresivitate sănătoasă și toate acestea duc la dezvoltarea unui sentiment slab al propriei valori, care la rândul lui le slăbește curajul de a pretinde și de a apuca. Câteva exemple de comportament depresiv:

O tânără căsătorită spune: *„Soțul meu frecventează acum o fată; și eu o cunosc, este foarte atrăgătoare și soțul meu poate fi sedus ușor. Atunci eu stau acasă și bocesc; dar el nu trebuie să observe aceasta. Dacă i-aș face reproșuri, el ar crede că am o gelozie mic-burgheză și mă tem că asta îl va călca pe nervi și îl va îndepărta cu adevărat de mine. El spune că așa sunt bărbații și, dacă l-aș iubi cu adevărat, atunci i-aș admite aceasta.“*

Nu pare prea clar ce trebuie să îi „admită“ soțului ei, pentru a nu dezamăgi reprezentarea sa despre parteneriatul mo-

dern, pe care ea însăși nu o împărtășește. Ea nu este sigură ce trebuie să accepte sau unde ar putea să se apere împotriva a ceva străin ființei sale; dat fiind că ea are și un sentiment slab al propriei valori, supraestimează orice rivală. În loc să-și apere opinia și să recunoască limitele toleranței sale, în loc poate ca, la rândul ei, să-l facă gelos pe bărbatul care se credea mult prea sigur de ea, ea se temea prea mult să nu îl piardă. Ea se forțează să nu pară mic-burgheză, crede că trebuie mereu să se adapteze la dorințele lui, lucru de care el se folosește de fiecare dată. Atunci când a observat că el amenința mereu să calce strâmb, ea credea că îl poate opri cu din ce în ce mai multă disponibilitate pentru înțelegere. A fost total disperată când a trebuit să recunoască că din acest motiv el o disprețuia. Dat fiind că ea însăși nu se lua în serios, nici soțul ei nu o lua în serios. Astăzi găsim frecvent situații asemănătoare; o nesiguranță generală privitoare la libertate și legătură, la fidelitate și spontaneitate sexuală, care este foarte susținută prin propagandă, îi face pe mulți, mai ales pe depresivi, să se suprasolicite și să facă lucruri pe care de fapt nu le doresc, de frică „să nu cumva să fie ne-moderni" și să nu perceapă „tendința vremurilor".

Și în alte circumstanțe ale vieții această tânără se supunea multor cerințe altruiste pe care și le autoimpunea: în fiecare an, de Crăciun, ea avea o listă de aproape 100 de persoane cărora „trebuia" să le scrie sau cărora „trebuia" să le facă un cadou, astfel că intra deja în panică și depresie cu săptămâni înainte de sărbătoare, legat de felul cum va putea face aceste lucruri, pe lângă restul de îndatoriri ale cotidianului. Dar niciodată nu i-a trecut prin minte să ar putea schimba asta și avea deja sentimente de culpabilitate dacă uneori i se părea neplăcut să îndeplinească toate aceste obligații.

Printre depresivi se găsesc adesea „ghinioniștii". Putem da următorul exemplu: *„Oricât mi-aș da silința, totul îmi iese prost. Ieri am fost la coafor; mi-a stricat părul, a făcut totul varză. Apoi meșterul pe care l-am angajat m-a lăsat baltă — lucrurile astea mi se întâmplă numai mie. Ca să mă consolez, am vrut să-mi cumpăr o bluză; când am ajuns acasă nu mi-a mai plăcut — de fapt voisem cu totul altceva."*

Aici se poate recunoaște bine că astfel de oameni nu-și exprimă suficient de clar dorințele sau că au dorințe neclare, nedeterminate. Astfel ei vor fi de fiecare dată dezamăgiți și dau vina pe circumstanțe exterioare sau pe ghinion. Ea nu îi spusese clar coaforului ce frizură dorea și nici atunci când și-a cumpărat bluza nu avea o idee clară despre ceea ce voia de fapt — ea a vrut numai să facă „ceva bun" pentru a compensa dezamăgirile. Ea se autocompătimea și avea sentimentul că o urmărește ghinionul, că este dezavantajată de viață; nu realiza că nedeterminarea dorințelor ei și cerința neclară erau problema reală. Ea a pus problema experienței cu meșterul, care este astăzi la ordinea zilei, atât de tendențios încât își putea plânge de milă și se putea considera o ghinionistă și a mușamalizat posibilitatea de a-și recunoaște propria contribuție la ceea ce s-a întâmplat. Spunând „*lucrurile acestea mi se întâmplă numai mie*" ea a deplasat cauza de la sine la „lumea rea" și astfel a putut să vadă inhibiția și angoasa ei ca pe o vină a soartei, care o condamnase să fie o ghinionistă. Din acestă milă de sine ea și-a procurat o anumită satisfacție — și nu a mai trebuit să se schimbe.

Conflictele depresivilor se exprimă somatic de preferință în tulburările căilor respiratorii, care reprezintă simbolic ceea ce se ia, ceea ce se încorporează, pentru apucare și cerere. În situații conflictuale, se ajunge cu ușurință la afecțiuni psihosomatice ale gâtului, polipi, intestinelor și stomacului. De astfel de conflicte se pot lega și afecțiuni psihosomatice, cum sunt bulimia și anorexia. În limbajul popular se vorbește despre persoane care „mănâncă de grijă", desemnându-se astfel experiența de a compensa dezamăgiri și pierderi prin mâncare sau băutură. De aici adesea nu mai este decât o graniță îngustă până la adicții de toate felurile, care se pot înțelege ca satisfacții substitutive sau fugă de lume.

Dificultatea de a-și apropria ceva, de a lua ceva în posesiune, se poate exprima la depresivi și în „slăbiciunea memoriei", așa cum o numesc ei. Ei își pot aminti greu ceea ce și-au propus, uită ușor și cred că acesta este un simptom organic. La o vedere mai exactă, reiese că ei nu percep complet impresiile,

nu le adoptă cu interes și atenție, pentru că se tem să admită stimuli puternici; aceștia i-ar împinge în conflictul de a dori ceva intens și a nu putea să ia. Astfel, ei opresc pur și simplu mulți stimuli, ca un filtru, și se resemnează prea devreme. Aceasta poate duce la dificultăți de învățare sau la oboseală generală și lipsă de participare, care au același rol de filtru de protecție și nu fac decât să întărească depresia, prin feed-back, pentru că astfel ei dezamăgesc și sunt mereu dezamăgiți de sine. O astfel de aparentă slăbiciune a memoriei este deci adesea doar un semn de resemnare, un indiciu al profundei lor convingeri că nu vor reuși niciodată să pună stăpânire pe ceva. Mai bine renunță de la început — atunci pot cel mult să fie dezamăgiți într-un mod încă plăcut. Astfel ei aplică un soi de politică a strugurilor acri, adică devalorizează din start ceea ce ar dori de fapt, dar cred că nu sunt în stare sau nu au voie să ia — consideră că nu este ceva demn de dorit. Astfel ei se scutesc de posibila dezamăgire de a voi să aibă ceva și totuși de a nu primi — dar în același timp lumea devine pentru ei mai puțin colorată, mai gri și mai lipsită de farmec, deoarece fără dorințe proprii viața devine din ce în ce mai goală și mai plicticoasă. Este ca și cum ar sta la masa vieții, încărcată cu de toate și nu ar avea încredere să ajungă la ea, dar văd plini de invidie cum alții apucă rapid și degustă — și se mai și simt bine!

Depresivul ajunge de fiecare dată la limita capacității sale de adaptare și de iertare. Premisa vindecării lui este recunoașterea faptului că nu poate evita să fie o entitate subiectivă, dacă nu vrea să sucombe de surmenajul datorat „virtuților" sale sau să resimtă o „invidie devoratoare" față de cei care, fără vinovăție și frică, iau de la viață ceea ce pot primi.

Depresivul și iubirea

Iubirea, dorința de a iubi și de a fi iubit este pentru depresiv cel mai important lucru din viață. Aici el poate dezvolta cele mai bune laturi ale sale, aici se află însă în același timp și

cele mai mari pericole pentru el. Conform celor descrise până acum, se înțelege că el poate ajunge la crize în special în relațiile parteneriale. Tensiunile, confruntările, conflictele în aceste relații sunt pentru el chinuitoare, chiar insuportabile și îl stresează mai mult decât este necesar, pentru că îi activează angoasa de pierdere. El nu înțelege cum adesea tocmai eforturile pe care le face pentru partener sunt cele care duc la crize, pentru că acesta caută să se elibereze de încercuirea prea strâmtă. Depresivul reacționează atunci cu panică, cu depresii profunde și, în angoasa sa, el recurge la mijloace de presiune până la amenințarea sau chiar încercarea de suicid. El își poate imagina cu greu că partenerul nu are aceeași trebuință de apropiere ca și el însuși, care nu se poate sătura niciodată de apropiere. El trăiește trebuința de distanță a partenerului mai degrabă ca o lipsă de afecțiune sau un semn că nu îl mai iubește.

Capacitatea de identificare empatică, deci de a primi un alt om în ființa lui, cu afecțiune, de a-l trăi într-o participare a autodepășirii este caracteristică într-un înalt grad depresivului și este una dintre cele mai frumoase trăsături ale sale. Trăită cu autenticitate, ea este un element esențial al oricărei iubiri, chiar al umanității. Capacitatea de identificare a depresivului poate escalada până la empatie mediumică, în care se suspendă cu adevărat granița separatoare între Tu și Eu — dorul originar al tuturor celor ce iubesc este și dorul misticilor, dorul de a fi una, într-o transcendență ce topește toate granițele, cu divinitatea sau cu creatura, în care poate că ei speră inconștient să regăsească pe un nivel superior relația fără limite cu mama, din prima copilărie. Vom vedea că pentru dezvoltarea capacității noastre de a iubi este de o importanță decisivă experiența noastră cu mama. La persoanele sănătoase cu nuanțe depresive există o mare capacitate de a iubi, de a se oferi, de a se sacrifica, capacitatea de a suporta tot greul împreună cu partenerul; un astfel de om îi poate da celuilalt sentimentul de protecție, de intimitate afectivă și afecțiune necondiționată.

La depresivii cu tulburări profunde, în relațiile amoroase predomină angoasa de pierdere — în cazul lor se ajunge la re-

laţiile parteneriale dificile, cu adevărat depresive. Cele mai frecvente forme arată astfel: individul încearcă să trăiască numai prin partener, într-o identificare deplină cu acesta, ceea ce face posibilă într-adevăr cea mai mare apropiere. Individul devine cu adevărat celălalt, încetează să mai fie o entitate proprie, separată de el. Individul gândeşte şi simte ca şi partenerul său, îi ghiceşte dorinţele „le citeşte din ochi", ştie ce respinge şi ce îl tulbură şi le înlătură din cale; îi preia toate vederile şi îi împărtăşeşte opiniile — pe scurt, trăieşte ca şi cum a gândi altfel, a avea o altă părere, un alt gust, vreo deosebire oarecare de partenerul său, a fi el însuşi ar fi nişte pericole şi ar evoca angoasa de pierdere. Astfel el trece complet în fiinţa partenerului şi trăieşte conştient o iubire complet altruistă, cu sacrificiu de sine. Autenticitatea sau inautenticitatea unei astfel de iubiri se decide în funcţie fie de dorinţa de a evita „rotaţia" şi angoasa de pierdere legată de aceasta, fie de îndrăzneala de a iubi în ciuda conştienţei pericolului pe care îl presupune orice iubire, alături de capacitatea de a lăsa liberă dezvoltarea de sine şi a celuilalt.

Adagiul „*unde te duci tu, acolo merg şi eu*" este aici absolutizat. Pentru partener o astfel de relaţie este chiar confortabilă, în multe privinţe; dar cine aşteaptă de la un parteneriat mai mult decât să găsească în celălalt un ecou al său sau un duh din lampă, mereu gata să fie de folos, va fi dezamăgit. Într-o direcţie asemănătoare, dacă individul se abandonează pe sine prea mult, el poate redeveni practic un copil din cauza angoasei de pierdere. În această situaţie el deleagă partenerului tot ce ar putea şi ar trebui să facă el însuşi, devenind astfel din ce în ce mai dependent de el şi mai neajutorat fără el, din cauza ideii că celălalt ar putea crede că, odată devenit independent, nu va mai fi nevoie de el. Astfel, individul nostru depresiv crede că făcându-se pe sine neajutorat îl poate ţine cel mai bine pe celălalt. În acest parteneriat se repetă inconştient, cu claritate, o relaţie tată-copil sau mamă-copil — este un caz mult mai des întâlnit decât s-ar părea. La fel stau lucrurile şi la oamenii care, deveniţi văduvi, se căsătoresc imediat, chiar dacă în felul lor l-au iubit pe partenerul răposat: ei au prea puţină

viață proprie și se pot axa pe orice partener, se pot adapta la el — cel mai important este să nu rămână singuri.

Depresivul încearcă astfel ceva ce seamănă cu o simbioză, o suspendare a graniței care separă Eul de Tu. El tinde spre o contopire, în care Eul nu se mai poate deosebi de Tu și unde, așa cum a spus odată un depresiv, *„nu mai știi unde te termini tu și unde începe celălalt"*. Cel mai mult i-ar plăcea depresivului să se dizolve complet în celălalt sau *„să fie devorat de iubire"*, să fie conținut de celălalt, să nu mai poată fi pierdut, sau să îl poarte în sine pe celălalt, fără să-l mai piardă vreodată. În ambele cazuri problema constă în aceea că individul evită astfel propria individuație sau nu permite individuația celuilalt.

Adesea în relația partenerială se întâlnește și forma „dacă te iubesc, cu ce te deranjează". Aceasta este o încercare măreață de a evita angoasa de pierdere: partenerul se poate comporta cum vrea — depresivul nostru iubește în ultimă instanță mai mult iubirea pe care o are pentru partener decât pe acesta însuși, ca persoană. Astfel el este dependent numai de sine și de capacitatea sa de a iubi; așa se poate atinge eternitatea și permanența.

Mai dificilă este cealaltă formă de relație partenerială depresivă, iubirea șantajistă. Îi place să se învește în mantia atenției și grijii exagerate, în spatele căreia se ascunde dorința de dominare, care aici provine din teama de pierdere. Dacă astfel individul nu reușește să atingă ceea ce ar dori, atunci el recurge la mijloace mai puternice, la amenințări cu suicidul și mai ales la trezirea sentimentelor de culpabilitate ale partenerului; dacă nici acestea nu ajung, individul cade într-o depresie profundă și în disperare. Formulări de tipul *„dacă nu mă mai iubești, eu nu mai vreau să trăiesc"* îl împovărează pe partener cu responsabilitatea că de comportamentul său atârnă viața celuilalt. Dacă el este prea slab și tinde spre sentimente de culpabilitate, dacă nu examinează situația, atunci aici pot să aibă loc tragedii, care devin fără soluție atunci când implicarea reciprocă este deja prea profundă. Atunci rezultă acele relații ținute de partener numai din teamă, milă și sentimen-

te de culpabilitate, în care sub suprafață dospesc ura și dorințele de moarte. Și boala poate fi folosită ca o armă de șantaj și poate duce la tragedii asemănătoare.

Putem vedea încă o dată că angoasele și conflictele depresivilor au și ele ceva general valabil: cu cât iubim mai profund, cu atât mai mult avem de pierdut și, viața noastră fiind plină de pericole, cu toții căutăm un strop de protecție, pe care sperăm să o găsim la modul cel mai profund în iubire. Am văzut și că evitarea individuației nu oferă nici o siguranță împotriva angoasei de pierdere. Dimpotrivă: pentru că vrem să evităm ceea ce ne este dat tuturor, constelăm tocmai ceea ce am vrut să evităm. A fi partener într-o relație presupune a menține o distanță creatoare, care dă ambilor parteneri posibilitatea de a fi ei înșiși, de a se dezvolta în sine, ca entități separate. Adevăratul parteneriat este posibil numai între doi indivizi de sine stătători, și nu într-o relație de depedență a unuia de celălalt, în care unul dintre parteneri devine un obiect. Cel care nu se încumetă să fie un partener de sine stătător este amenințat tocmai de aceea de pericolul pierderii: deoarece din cauza dependenței și respectului de sine prea redus el cade în pericolul de a pierde respectul celuilalt și astfel de fi considerat „*neîntreg*". Cel care, pe de altă parte, încearcă să facă din partener un copil minor, trebuie să țină seama de faptul că acesta se va elibera cândva și la rândul lui va vrea să fie luat în serios sau că el depășește limita sa de toleranță și transformă iubirea în ură. Atunci parteneriatul se transformă într-o nevroză în doi, o relație care stagnează, care nu se dezvoltă mai departe, de cele mai multe ori o repetiție literală a unei relații din copilărie.

Pentru depresiv, sexualitatea este mai puțin importantă decât iubirea, afecțiunea și tandrețea. Dacă primesc toate aceste lucruri, ei se pot dedica fericiți celor trupești, ei sunt și aici empatici și cred că iubirea nu suportă nici un fel de granițe legat de ce este îngăduit și ce este neîngăduit. În cazuri de mare dependență, se găsesc aici toate formele posibile de masochism până la sclavie, iar în spatele lor nu rareori se ascunde ideea că aceasta este singura posibilitate de a-l ține pe partener, livrându-se complet voinței sale.

Nu se poate emite o regulă generală despre câtă libertate sau câtă legătură are nevoie fiecare, câtă suportă și câtă nu suportă; aici fiecare trebuie să găsească soluția care i se potrivește. Oamenii înșiși, ereditatea lor, istoria lor de viață și situația lor socială sunt prea diferite pentru a putea stabili cerințe valabile pentru toți legate de parteneriat, pentru a putea condamna, drept fals sau rău, ceea ce se abate de la acestea. Trebuie să avem unii pentru alții la fel de multă înțelegere umană cum avem și pentru forme de iubire care ne sunt mai îndepărtate; altminteri îi condamnăm prea ușor tocmai pe cei care au trăit deja experiența lipsei în copilărie, de aceea pot găsi cu greu o iubire matură — în plus mai sunt și pedepsiți pentru aceasta.

Depresivul și agresivitatea

După toate cele spuse mai sus se înțelege că, pentru depresiv, relația cu afectele și agresivitățile lui este o mare problemă. Cum poate el să fie agresiv, cum poate să se autoafirme și să se impună dacă este plin de angoasă de pierdere, dacă se resimte pe sine ca depedent și astfel livrat iubirii? Dependentul nu poate să îl atace pe cel de care depinde, de care are nevoie. Ar însemna să își taie craca de sub picioare. Pe de altă parte, agresivitățile și afectele sunt inevitabile, dat fiind că lumea și oamenii sunt așa cum sunt, și desigur și el însuși este așa cum este. Ce poate face totuși cu agresivitatea sa, atunci când pare atât de periculoasă?

O posibilitatea este de a o evita. Acest lucru se poate realiza prin dezvoltarea unei ideologii a păcii. Atunci individul nu mai percepe prilejurile de agresiune și agresiunile însele, nici înăuntrul și nici în afara sa. Acolo unde individul ar trebui să impună, să se confrunte, acolo unde ar trebui de fapt să se apere, el detensionează situația, interpretând-o invers și făcând-o inofensivă: celălalt nu a intenționat cu adevărat să facă asta, deci nu merită să devină agresiv față de astfel de nimicuri, s-ar irosi degreaba. Cu cât individul se retrage mai mult în cadre-

le unei astfel de ideologiii, cu cât el se lasă mai mult jignit fără să se apere, cu cât își refuză mai mult propriile afecte, cu atât mai mult individul respectiv trebuie să compenseze aceste atitudini printr-un sentiment de superioritate morală, fără ca astfel să recunoască faptul că și acesta este o formă — sublimă — de agresivitate.

Această atitudine poate escalada până la rolul de „martir", mergând până la masochismul psihic, moral sau sexual. Astfel se ajunge la acel ciudat efect reciproc, în care individul trăiește prin identificare cu celălalt ceea ce nu îndrăznește să trăiască singur, delegându-i, pasându-i într-o anumită măsură aceste lucruri. Cel care face din sine un obiect al unui partener exigent, îndrăzneț și agresiv nu numai că trăiește prin identificare cu el aceste părți pe care le reprimase la sine, ci are și un sentiment deosebit de puternic al superiorității sale morale: în calitate de parte vătămată, el este cel mai bun și crede că nu este de vină dacă îl face pe celălalt să devină vinovat. Aici devine evident caracterul chestionabil al „virtuților" trăite unilateral: în timp ce în mod conștient crede că el este victima, în mod inconștient face din celălalt partea care suferă. Relația sadomasochistă se întoarce pe dos: „sfântul" devine călău, „păcătosul" devine chinuitul. — „Nu criminalul, ci victima este de vină" este numele unei piese de Franz Werfel. Atunci când, printr-o umilință răbdătoare, depresivul îl lasă pe celălalt să devină agresiv, „rău" și de aceea vinovat, el trezește în acesta din ce în ce mai multe sentimente de culpabilitate; iar dacă depresivul ajunge să se îmbolnăvească din cauza lui, partenerul nu mai poate ieși din culpabilitate, în timp ce depresivul nostru rămâne victima nevinovată. Aici se pot juca piese macabre, care ne lasă să bănuim ceva din intensitatea afectelor care se ascund în spatele depresiilor severe, fără ca respectiva persoană să le conștientizeze ca agresivitate — s-ar speria foarte tare dacă i s-ar oferi această interpretare.

Am amintit deja că și în spatele iubirii supragrijulii a depresivilor se ascund agresivități inconștiente; cu o astfel de grijă excesivă pot să îl sufoce pe partener, să „îl violeze cu blândețe".

La fel de inconștiente rămân și agresiunile poate cele mai frecvente la depresivi: plângerile, jeluirea și lamentațiile. Depresivul nu este conștient de faptul că acestea pot să aibă asupra partenerului efecte istovitoare. El se plânge că totul este prea mult pentru ei, că oamenii sunt atât de răi, atât de lipsiți de compasiune; are o expresie facială care pare mereu că acuză fără cuvinte și pe numeroase căi trezește celuilalt sentimente de culpabilitate, așa încât acesta se vede constrâns să aibă din ce în ce mai multă considerație și participare în relația cu depresivul. Sau pentru partener devine prea mult, acesta examinând situația și se eliberează de sentimentele de culpabilitate, pe care le pune în seama depresivului.

Dacă agresivitatea nu găsește nici una dintre căile amintite aici, ea se poate manifesta la început sub formă de milă de sine și în cele din urmă se va întoarce împotriva propriei persoane, așa cum este cazul, la modul cel mai intens, la melancolici. Din conflictul, care pentru ei a devenit insolubil, dintre agresivitate, sentimente de culpabilitate și angoasă concomitentă în fața pierderii iubirii, ei trebuie să îndrepte împotriva lor înșiși acuzațiile, reproșurile și ura adresate la origine altuia — se poate ajunge astfel până la ură de sine și la autodistrugerere conștientă sau inconștientă. Cu adevărat tragică este o astfel de autodistrugere din cauza unor sentimente de ură și invidie din copilărie, pe atunci justificate, pe care individul însă nu a avut niciodată voie să le exprime, pentru că astfel nu făcea decât să își înrăutățească situația și s-ar fi resimțit pe sine ca un om rău. Pentru că el nu a găsit nici o posibilitate, nici un ventil pentru a da curs afectelor sale și pentru că le-a trăit cu sentimente de culpabilitate, a trebuit să le îndrepte împotriva lui însuși, ca o pedeapsă. Cele mai mari tragedii se joacă în copilărie, anume prin faptul că un copil respins va lua în interior această respingere, sub formă de ură de sine și, din teamă de pierdere și lipsă de protecție, el își va trăi agresivitatea proprie ca o prea mare împovărare a situației de pericol în care se află deja. Astfel cel care va deveni ulterior depresiv nu învață de timpuriu cum să procedeze cu agresivitățile sale. De regulă, aceasta are drept consecință faptul că el realizează

prea târziu sau deloc unde și când ar fi putut sau ar fi trebuit să fie agresiv; că el are idei false despre cantitatea de agresivitate pe care trebuie să o mobilizeze pentru a obține ceva, pentru a se autoafirma sau a se impune — el se resemnează în fața ideii că pentru aceasta ar fi necesare cantități enorme de agresivitate, pe care el nu le are la dispoziție; și că în cele din urmă el are reprezentări mult exagerate despre posibilele urmări ale unei agresivități exprimate, pe care, din cauza angoasei sale sau a disponibilității sale pentru culpabilitate, și le reprezintă mult prea mari — el se teme mereu de un bumerang, care îl atinge cu dublul forței cu care a fost aruncat. A ști când ar trebui să fie agresiv, a ști că adesea numai o privire fermă, o anumită atitudine sunt suficiente pentru a fi respectat și a recunoaște că a supraapreciat consecințele posibile ale exprimării agresivității sale sunt puncte de conexiune în care depresivul poate exersa noi experiențe cu agresivitățile sale.

Putem spune că agresivitatea reprimată a depresivilor lasă să se recunoască o linie ascendentă, care duce de la îngrijorarea exagerată, ideologizarea modestiei, pacifism și smerenie, prin lamentații și atitudine de martir, până la întoarcerea împotriva sa însuși, sub forma autoreproșurilor, autoacuzelor, autopedepselor până la autodistrugere. Tot de întoarcerea împotriva sa însuși a agresivităților ține și somatizarea, deja amintită; unele dintre bolile grave sau incurabile se pot dezvolta psihodinamic pe un astfel de substrat, ca o ultimă autopedeapsă sau chiar răzbunare prin autodistrugere.

Afectele și agresiunile pe care individul nu le poate exprima sau nu îi este îngăduit să le exprime, care astfel nu pot găsi nici un ventil, nu devin numai extrem de chinuitoare, ci aduc și o slăbiciune generală a elanului vital până la pasivitate și indolență, care sunt în același timp consecințe ale agresivității inhibate și devin secundar inhibiții înnoite. Ura, mânia și invidia sunt inevitabile în viața copilului, dar nu devin periculoase decât atunci când se acumulează în interior și devin fundal pentru depresii. Mânia neputincioasă, agresivitatea frustrată, sentimentele de ură și invidie pe care trebuie să le reprimăm ne fac depresivi și în viața ulterioară, ne „lovesc“,

„ne pun la podea“ — cu atât mai mult în copilărie, când, din cauza dependenței și neajutorării noastre, nu le putem admite. Numai atunci când copilului îi este permis să își manifeste afectele și agresivitatea el poate învăța să procedeze cu ele, să le instaleze adecvat situației sau să renunțe la ele. Atunci când un copil este frapant de liniștit și cuminte, când se plictisește și nu vrea să facă nimic cu lumea, când nu manifestă nici o inițiativă și trebuie să fie stimulat să realizeze orice activitate, când el are o înclinație nefirească spre lipsa de chef, când nu-și poate găsi singur o activitate și reacționează exagerat atunci când este lăsat singur, acestea sunt semne ale unei depresivități incipiente, la care trebuie să fim atenți.

Forma matură a elaborării agresivității se poate obține numai făcând experiențe cu propria agresivitate. Agresivitatea sănătoasă și conștientă de sine este o componentă esențială a sentimentului propriei noastre valori, al sentimentului valabilității personalității noastre și mândriei noastre sănătoase. Sentimentul redus al valorii proprii, specific depresivului, are o rădăcină importantă în agresivitatea lipsită de îndrăzneală și de conștiință de sine. Expresia lui Goethe din „Afinitățile elective“: „Împotriva prea marilor privilegii ale cuiva nu există altă salvare decât iubirea“ este o sublimare a invidiei — dar copilul nu poate sublima încă.

Ne vom întreba din nou cum se poate ajunge la dezvoltarea unei personalități depresive, cum se poate ca un individ să supraevalueze atât de mult angoasa de pierdere și angoasa de a deveni el însuși.

Fundalul biografic

Din punct de vedere constituțional, o dezvoltare depresivă poate fi favorizată de o ereditate pronunțat cald și entuziast afectivă, de disponibilitatea și capacitatea de a iubi, ca și de un mare dar al empatiei. Adesea aceste trăsături sunt legate de o anumită vâscozitate, persistență și inerție a afectivității, care îi îngreunează depresivului desprinderea de ceea ce în-

seamnă ceva pentru el din punct de vedere afectiv și în care el a investit mult. Iată deci o structură afectivă care îl face pe individul respectiv să tindă spre fidelitate, statornicie și empatie drăgăstoasă, ceea ce se întâlnește adesea la oamenii cu tendințe ușor melancolice. Aici trebuie să lăsăm deschisă problema în ce măsură aceste trăsături sunt și ele consecințe ale imposibilității recunoscute sau cel puțin ale pericolului persistent de a-și trăi înclinațiile așa cum ar dori. Adesea la acești oameni — din nou ca o tendință ereditară — capacitatea de a se impune agresiv este redusă; ei au prea puține „coate", sunt împăciuitori de la natură, sunt buni și nu sunt certăreți. O altă componentă constituțională poate consta în slăbiciunea lor vitală sensibilă, într-o permeabilitate și chiar o lipsă de piele, o lipsă de „obraz gros", care îi predestinează condiției de a fi protejați și susținuți, ei favorizând astfel inconștient paternajul sau maternajul din partea altora. Probabil și înclinația înnăscută spre caracterul flegmatic și spre comoditate se pot număra printre factorii ereditari favorizanți — cu toate că și aici se poate răspunde cu greu la întrebarea ce este înzestrare nativă și ce este răspuns reactiv.

Din nou datele constituționale se intersectează cu cele biografice. Vom înțelege cel mai bine contextele biografice care favorizează dezvoltările depresive ale personalității atunci când ne punem din nou în situația copilului, aflat acum în a doua fază a dezvoltării sale. Spre deosebire de faza timpurie, în care începea treptat să-și perceapă conștient mediul, copilul a cunoscut-o deja pe mamă ca sursă a satisfacerii tuturor dorințelor sale, de aceea revenirea ei regulată și fidelă are o importanță decisivă. Pentru mult timp, copilul mic și mama formează un „noi", așa cum a formulat la un moment dat Künkel: mama și copilul trăiesc într-o simbioză, formează o unitate, iar copilul începe treptat să se diferențieze de mamă. La început granița separatoare dintre el și mamă nu există încă pentru conștiința sa. În măsura în care copilul o percepe pe mamă ca fiind ceva din afara existenței sale și recunoaște în același timp că de la ea vine toată satisfacția și fericirea, el își va recunoaște și dependența de ea. El are nevoie de mamă și este plin de

teamă atunci când ea se depărtează. El este în puterea ei și este orientat spre ea, ea este punctul lui de relație cel mai important. Copilul preia în el însuși cu toate simțurile imaginea și ființa mamei. Din cauza lungii durate a dependenței sale totale de mamă, în sufletul copilului se impregnează puternic imaginea ei. Astfel mama este „interiorizată", devine o parte extraordinar de importantă a psihicului copilului: felul în care el a resimțit-o pe mamă în atitudinea ei față de el creează fundamentele atitudinii pe care o va avea ulterior față de el însuși. Imaginea mamei care se constituie în interior, „introiectată" sau „încorporată", cum spune psihanaliza, experiența fiecărui individ cu mama sa, se va reflecta ulterior în atitudinea pe care o va avea față de el însuși. Cine a avut norocul să-și poată forma în interiorul său imaginea unei mame iubitoare, se va considera în profunzimile sale drept un om demn de iubire; cel care a avut nenorocul de a trebui să formeze în interiorul său imaginea unei mame aspre și respingătoare se va resimți în profunzimile sale ca un om nedemn de a fi iubit și va avea nevoie de mult timp și de multe experiențe noi pentru a putea crede că și el merită să fie iubit. Astfel, o experiență maternă fericită se constituie într-un capital pe care niciodată nu putem spune că îl apreciem suficient.

O relație bună cu mama este o relație de dăruire și primire reciprocă, resimțită în mod fericit atât de mamă cât și de copil. Copilul reflectă, ca un ecou, ceea ce îi este oferit; el răspunde la zâmbetul mamei cu un zâmbet și apoi zâmbetul său îl va evoca pe cel al mamei. Există o legătură strânsă, o înțelegere tacită între cei doi, unul dintre cele mai fericite lucruri pe care le poate oferi viața și putem înțelege că aici se formează primele premise pentru recunoștință, speranță și afecțiune. Copilul se află în scurtul paradis al vieții sale, în care el nu cere nimic, trebuințele sale sunt ghicite și satisfăcute și el își trăiește existența cu plăcere și confort — sau cel puțin așa ar trebui să stea lucrurile. Ceea ce este nou în această a doua fază a dezvoltării timpurii este *recunoașterea* dependenței față de mamă și în același timp trezirea trebuinței de apropiere plină de încredere, de obicei de mamă.

Este de cea mai mare importanță ca mama să îi ofere copilului aceste posibilități, pentru ca el să ajungă să fie în stare „să-și deschidă inima față de un om". Imaginea mamei și ființei sale se constituie pentru copil într-o primă impresie față de oameni, de umanitate. Dacă el trăiește aici pentru prima dată afecțiune sau, dimpotrivă, respingere, dacă simte că este iubit sau nu, aceasta depinde de felul cum îl privește mama, cum îl ia în brațe, cum îl tratează și cum procedează cu el, iar sensibilitatea și impresionabilitatea copilului reacționează deja la cele mai fine impresii. Relația sa cu sine însuși este aici „trasată" fundamental și creează cea mai profundă bază pentru sentimentul propriei sale valori — „la așa întrebare, așa răspuns".

Să ne întrebăm acum care sunt sursele de tulburări în această fază, prin care impulsul de „rotație" este trăit cu angoasă și sentimente de culpabilitate, în loc de bucurie. Pentru aceasta există două atitudini greșite tipice ale mamelor, pe care le putem numi răsfăț și frustrare.

Să începem cu răsfățul: aici le găsim mai ales pe acele femei care sunt mame declarate „de bebeluși", cărora le-ar plăcea cel mai mult ca fiul sau fiica lor să rămână mereu niște bebeluși, neajutorați și dependenți, care au nevoie de ele și care se află total în grija lor. Sunt deci mame care adesea aparțin cercului structurilor depresive și răsfață copilul din angoasă de pierdere și din angoasă vitală inconștiente sau din angoasa de a pierde iubirea copilului. Ele îl copleșesc cu tandrețe, nu îndrăznesc să îi impună renunțările sănătoase și necesare.

Uneori se adaugă factori ce țin de destin, de exemplu, la femeile dezamăgite de căsătorie sau care și-au pierdut partenerul, mame pentru care copilul devine întreaga lor viață. Ele au prea mare nevoie de copil, de dragostea lui și fac totul pentru a-l obliga să fie recunoscător. Cu cât copilul crește, cu atât mai problematică devine pentru el o astfel de mamă. Ea vede cu spaimă cum el se dezvoltă, cum devine din de în ce mai mare și mai independent. Pentru ea, aceasta înseamnă: se îndepărtează de mine, curând nu o să mai aibă nevoie de mine și se va orienta spre alți oameni. Proba-

bil în întâmpinarea acestei dorințe de a opri dezvoltarea copilului la stadiul de bebeluș vine un puternic instinct matern; dincolo de aceasta nu trebuie să subestimăm marele și îndelungul sacrificiu pe care mama trebuie să îl facă pentru copilul ei — cine ar da drumul cu plăcere la ceea ce a crescut mult timp cu toată iubirea sa?

Aceste mame îl răsfață pe copil de la început, începând cu alăptarea, îl iau în brațe la orice țipăt — ceea ce adesea este numai o activitate vitală — și îi înăbușe astfel impulsurile vitale, răspund la orice reacție de neplăcere a copilului cu tandrețe menită să bandajeze, astfel că el nu are nici o șansă de a-și exprima afectele sau de a găsi soluții proprii pentru disconfortul său. Aceste mame sunt mereu acolo pentru copilul lor, atrag ca un magnet atenția și sentimentele lui și trăiesc cu el într-un permanent *clinch*, pentru a împrumuta o expresie din limbajul boxului, într-o apropiere maximă, în care nici unul dintre ei nu se mai poate mișca liber. Și pe urmă ele încearcă, din aceleași motive, să preia totul pentru copil, din vreme, să „mestece" totul înaintea lui și să se strecoare ca un tampon între el și lume, pentru a-l proteja pe orice cale. Ele nu pot accepta afectele sănătoase și inevitabile ale copilului și reacționează la ele jignite sau cu lacrimi, astfel că el capătă sentimente de culpabilitate, din cauza unor modalități comportamentale absolut normale, adecvate vârstei.

Toate acestea nu numai că îl leagă pe copil de mama sa din ce în ce mai mult, ci duc și la împuținarea șanselor sale de a avea impulsuri proprii și îl fac să nu poată face nimic fără mamă sau fără aprobarea mamei. Acest lucru poate merge atât de departe încât în cele din urmă el nu mai are dorințe proprii; atunci se resemnează și alunecă într-o indolență pasivă, așteptându-se în același timp să i se ghicească și să i se împlinească dorințele, pentru că el însuși s-a dezvățat de dorințe, a renunțat la ele. Astfel iau naștere atitudini de comoditate, de așteptare pasivă, reprezentarea vieții ca un paradis al trântorilor, care ascund depresia care le stă la bază. În romanul său „Oblomov", Gonciarov a prezentat în mod strălucit o astfel de dezvoltare.

Renunțarea masivă la dorințe, voință și impulsuri aduce cu ea mai departe o lipsă generalizată de experiență în ceea ce privește raporturile cu lumea, prin care individul este din ce în ce mai mult împins spre dependența de alții. Adesea astfel de mame îi descriu copilului lumea exterioară ca fiind rea și periculoasă, astfel că în dezvoltarea lui ulterioară el capătă sentimentul că nu poate găsi căldură, protecție, înțelegere și securitate decât acasă, la mama. Aceasta îi slăbește și mai mult impulsul de a se îndrepta către lume, deoarece el crede că acasă are cele mai bune posibilități. Pe cât posibil, astfel de mame nu lasă pe nimeni să se apropie de copil și îl apără cu gelozie; prietenii și prietenele sunt devalorizați sau mama reacționează tristă și jignită la prieteniile copilului, ca și cum ar fi infidelități față de ea, dat fiind că ea vede în orice alt om un potențial rival, care i-ar putea fura copilul. Adesea copilul este „violat cu blândețe" adesea până după pubertate; impulsurile lui proprii vor fi înfășurate într-o vată de iubire maternă. Nimic aspru, dur și rece nu se poate apropia de copil, față de care el s-ar putea impune. Atunci el își trăiește propria lui neîndemânare și slăbiciune, care îl îndeamnă să fugă la loc în vechiul confort. Din cauza slăbiciunii Eului său, stăpânirea vieții i se pare o sarcină monstruoasă, de care se teme și în fața căreia se resemnează.

Astfel de mame nu pot să se desprindă de copilul lor la momentul potrivit, la vârsta potrivită și să îl lase liber pentru dezvoltarea proprie. Îl leagă de ele prin pretenția lor de a fi iubite: ele nu lasă să se exprime niciodată liber afecțiunea copilului, ci o pretind: *„fii drăguț cu mine"*, *„Dă-mi un pupic"*. Ele îi iau totul: *„Lasă, fac eu asta pentru tine."*, *„Este prea greu pentru tine"*, *„Nu poți încă să faci asta."* și îi frâng impulsurile proprii : *„Nu vrei să te joci cu asta?"*, *„Încetează acum cu asta"*, fără să bănuiască ce fac astfel. Deoarece astfel ele ucid în copilul lor orice desfășurare sănătoasă și în final și fantasmele precursoare ale confruntării atât de importante în stăpânirea lumii. Dacă un copil nu poate învăța în astfel de condiții „rotația" sa proprie, el va rămâne fixat de mamă, un simplu ecou care reacționează și nu învață astfel să cunoască nici lumea și nici

propriile lui posibilități și limite. El rămâne pasiv și gata de adaptare, așteptând ca viața să fie ca o instanță maternă, care îl va răsfăța mai departe. Desigur că astfel dezamăgirile sunt inevitabile și duc la izbucnirea depresiei latente, care până atunci stătuse la pândă.

Situația mamei față de copil poate fi îngreunată prin destine de toate felurile, prin separare, văduvie, prin nașterea copilului într-un moment dificil al căsniciei, din cauza unor nașteri care se succedă prea strâns etc. Copiii unici sunt desigur, în general, mai periclitați în această privință decât copiii care au frați și surori, unde dragostea expansivă a mamei nu se revarsă asupra unui singur copil. Un pacient, un copil unic, a spus odată foarte drastic: „*Când mama revarsă asupra mea cornul abundenței iubirii sale, mă umplu de vânătăi*."

Necesitatea de a da drumul copilului este o sarcină ingrată pentru orice mamă, cu atât mai mult cu cât ea așteaptă sau chiar pretinde mai multă recunoștință. Dacă ea nu posedă sau nu dobândește maturitatea de a vedea dezvoltarea sănătoasă a copilului ca o răsplată a iubirii sale, a eforturilor, renunțărilor și sacrificiilor sale, pentru ea și pentru copil se va adăuga o suferință care poate fi evitată.

Situația internă a unor astfel de copii este însă și mai complicată. Ei nu pot decât să simtă ură față de mama care îi lipsește astfel de puteri și se înstăpânește asupra lor. Dar dacă ei îndrăznesc să exprime numai o parte a acestei uri, ea le stârnește sentimente de culpabilitate enumerând ce a făcut ea și ce a sacrificat ea pentru ei în copilărie. Desigur că și aceste lucruri sunt corecte, dar nu au fost cerute de copil, astfel că el trebuie să fie recunoscător pentru ceva ce nu a dorit, pentru ceva care l-a și vătămat. Rușinat, el trebuie să se vadă pe sine ca fiind extrem de nerecunoscător și, din culpabilitate, trebuie să renunțe la încercările sale de eliberare. Mai ales copiii sensibili pot suferi mult din aceste cauze și pot purta urmele unor astfel de vătămări, așa cum vom vedea în exemple. Ei nu îndrăznesc să facă pașii spre dezvoltarea corespunzătoare vârstei, care este desprinderea de mamă. Aici pândește pericolul unei legături prea strânse și al unei prea mari dependențe. Co-

pilul trebuie atunci să renunțe mai degrabă la propria dezvoltare, să o sacrifice, dat fiind că nu poate să suporte sentimentul de culpabilitate legat de supărările pe care le provoacă mamei — iată o situație pe care un copil nu o poate rezolva decât așa. Pentru un copil nu există nimic mai traumatizant decât o astfel de „educație" prin trezirea sentimentului de culpabilitate; acesta este unul dintre cele mai mari păcate pe care un adult îl poate ierta ulterior doar cu greu părinților săi, dacă ajunge atât de departe încât să se distanțeze și să recunoască suferința inutilă pe care i-a produs-o pretinsa iubire. Iată un exemplu nu prea rar:

Atunci când copilul era neascultător în ochii mamei sale, ceea ce de cele mai multe ori nu însemna decât că nu se supunea imediat sau că făcea ceva ce ei nu îi convenea — ea se culca pe canapea și „murea" — aceasta însemna că pentru mai mult timp ea nu se mișca și nu reacționa la rugăminţile copilului, până ce el nu izbucnea într-un plâns sfâșietor. Sunt dese astfel de amenințări menite să stârnească culpabilitate: *„Plec și nu mă mai întorc"*, *„O să mă bagi în mormânt"* etc.

Dacă prima motivație a răsfățului a fost dorința de a fi iubită de copil și de a-l obliga să fie recunoscător, cea de-a doua motivație este altfel complicată și pentru copil este adesea mai tragică. Ne referim la situația în care mama nu a dorit copilul sau, indiferent din ce motive, îl respinge și are sentimente ostile față de el, dar în același timp pretinde de la sine să fie o mamă bună și capătă sentimente de culpabilitate dacă nu poate fi. Atunci ea îl răsfață pe copil din culpabilitate și în același timp din tendițe de reparație. Dacă acest lucru este deja destul de greu pentru mamă — această situație apare desigur deosebit de ușor față de copiii vitregi — și pentru copil este greu. El percepe efortul, dar percepe și ceea ce este în spatele lui, anume respingerea sau ostilitatea, lipsa de iubire autentică, pe care răsfățul nu numai că nu o poate compensa, ci, mai mult, îl pune pe copil în poziția de a fi recunoscător pentru ceva ce nu i-a fost dăruit cu plăcere. Aici copilul poate ajunge să-și resimtă propria existență ca pe o vină, se resimte pe sine ca și cum ar fi ceva impus, pentru că bănuiește că este o povară

pentru mama sa, că el nu are de fapt nici un drept la viață și trebuie să fie fericit că este tolerat.

Acum vom examina o latură a frustrării, care formează celălalt fundal biografic al dezvoltării personalității depresive. Femeile la care ne referim acum, cu suflet mic, prea puțin capabile de iubire maternă, adesea aspre, au suferit, în cele mai multe cazuri, de lipsă de iubire în propria lor copilărie și nu au din propria lor experiență un prototip matern, știu prea puțin despre trebuințele copilului. Relativ inofensive sunt „mamele-program" care din nesiguranță și lipsă de empatie pentru copil îl liniștesc și îl educă pe copil după o schemă rigidă, fără să țină seama de dorințele individuale ale acestuia, așa cum reiese din următorul jurnal al unei mame, referitor la primul ei născut: *„Băiatul țipă de mai multe ore, dar nu a venit încă vremea să fie hrănit."* Această însemnare se repetă de mai multe ori, pe o perioadă mai lungă. Nu vom omite că aici — ca de altfel atât de des — opiniile private ale medicilor, emise ca fiind „științifice" joacă un rol adesea fatal.

Copilul este însă suprasolicitat atunci când i se impune prea devreme o adaptare la condițiile de viață care țin seama prea puțin de trebuințele sale individuale. Dat fiind că nu se poate încă apăra și nu poate să își exprime trebuințele, copilul începe treptat să perceapă, resemnat, lumea așa cum este, stabilește că de la ea nu mai este nimic de așteptat. De aici rezultă sentimentul vieții la mulți depresivi, anume, o mare lipsă de speranță; ei nu pot să creadă în viitor, nici în ei înșiși și în posibilitățile lor, ei au învățat doar să se adapteze. Îi domină sentimentul de lipsă de perspectivă, sunt puternici numai pentru a suporta și a renunța. În loc să se situeze în lume cu așteptări și speranțe, ei așteaptă mereu tot ce este mai rău, sunt pesimiști declarați și pot cu greu să își imagineze că viața ar putea să le aducă și lor ceva vesel, ușor și fericit. Și dacă se întâmplă vreodată acest lucru, ei capătă sentimente de culpabilitate și se întreabă dacă au meritat asta. Ei nu se pot bucura deloc și distrug multe din posibilitățile de fericire din cauză că practică profilaxia dezamăgirii. Dat fiind că ei cred că nimic nu le poate ieși, nici nu încearcă cu intensitatea necesară,

pentru că atunci eșecul ar fi și mai dureros; dacă de la început nu așteaptă nimic bun, ei nu mai pot fi surprinși decât în mod plăcut. Iată un exemplu pentru astfel de experiențe de dezamăgire timpurie, care acționează formator, din jurnalul unei mame:

„De la început ai fost un copil plăpând. În primele 6 săptămâni te-am hrănit la sân, dar adesea trebuia să te mai hrănesc și după aceea, pentru că vomitai și atunci nu mai aveam nimic. Deja în primele 10 zile, când eram încă la maternitate, refuzai să iei sânul. Dura adesea 5-10 minute până ce te forțam, ținându-te de nas. Faptul că vomitai nu ținea deloc de spasmele tale cardiace, cel puțin așa au spus medicii. Era mai degrabă o suprasensibilitate și o nervozitate generală, dat fiind că în primele 6 luni niciodată nu dormeai o noapte întreagă. Acasă, după 3 săptămâni, când am început din nou lucrul, nu aveam foarte mult timp. Dat fiind că la 3-4 luni nu atinseseși încă greutatea normală, te-am mai dus o dată la investigații: medicul nu a descoperit nimic, dar, pentru mai mare siguranță, te-am internat într-o clinică: pediatra de acolo a spus că pentru vârsta ta ai o privire „atât de înțeleaptă". În clinică aveai un loc la fereastră și erai acoperit numai cu o plapumă; acasă te țineam mai la căldură. Rezultatul: ai căpătat o pneumonie. În acea perioadă eram înspăimântător de nervoasă, dar cel puțin în primele zile am mers acolo în fiecare zi, ca să te hrănesc. Atunci am început să văd totul în negru. În rest, când erai copil ai fost singurul meu sprijin, dat fiind că atunci tati era deosebit de dificil, din cauza izbucnirilor lui frecvente și caracterului său imprevizibil. Din cauza aceasta am făcut, fără îndoială, multe greșeli în educația ta, adesea m-am cramponat prea mult de un anumit sistem cu multe plimbări și mersul la culcare prea devreme, altminteri nu ar fi fost niciodată ordine și echilibru în viața ta. Mereu te-ai temut îngrozitor de tratamentele medicale: urlai. Când ai avut otită, medicul chemat a trebuit să plece fără nici un rezultat, aproape îngrețoșat și supărat din cauza „proastei educații".

Această relatare vorbește de la sine — ea conține aproape toate punctele care pot fi aici determinante și traumatizante pentru un copil. Experiențele frustrante timpurii au asupra copilului de două ori mai multe consecințe. În primul rând el în-

vață prea devreme să se resemneze. Astfel el devine inhibat în toate domeniile care cer aproprierea a ceva, cererea și abordarea. Cel care este mereu gata să renunțe și care nu poate aborda corespunzător va putea cu greu să evite invidia, atunci când vede cum alții iau degajați ceea ce el nu se încumetă să ia. Dat fiind că din cauza invidiei capătă din nou sentimente de culpabilitate și se simte rău, el încearcă să le evite, făcând din nevoie o virtute: el își ridică inhibiția la rangul unei ideologii a modestiei și lipsei de pretenții, așa cum este descrisă mai sus și atunci are cel puțin consolarea unei superiorități morale.

Cealaltă consecință a experiențelor timpurii de frustrare este aceea că ele îi dau copilului sentimentul de a nu merita să fie iubit. Aceasta conferă baza unor sentimente profunde de inferioritate — pentru a te putea crede demn de a fi iubit, trebuie să fi trăit o dată experiența de a fi iubit și dacă individul nu a trecut prin această experiență, atunci pentru el rezultă că nu este demn de a fi iubit. Acest sentiment de inferioritate depinde și de faptul că la această vârstă copilul nu are încă posibilitatea de a face comparații; de aceea el nu poate realiza încă faptul că părinții lui nu sunt capabili de iubire; pentru el, lumea sa este lumea însăși și indiferent cum sunt părinții lui, ei sunt totuși părinți.

În cazul unor sentimente de inferioritate grave, poate apărea și aici senzația că de fapt el nu are nici un drept la viață, că ar trebui să o merite și existența lui nu are justificare decât dacă trăiește pentru alții. „*Existența mea este în sine o vină*“, spune o pacientă depresivă cu o astfel de copilărie. Aceasta poate duce până la fixații pline de culpabilitate asupra mamei, cu tendințe de împăcare față de aceasta; atunci individul își jertfește viața pe altarul egoismelor parentale și găsește că acest lucru este de la sine înțeles.

În ceea ce privește efectul final, consecințele răsfățului și cele ale frustrărilor sunt asemănătoare: ambele duc la dezvoltarea unei structuri de personalitate depresive. De cele mai multe ori, copilul răsfățat ajunge mai târziu la angoasă și crize, atunci când viața nu mai este atât de plină de răsfăț cum

era cândva mama, și atunci când nu mai găsește un substitut de mamă — care poate fi o căsătorie din interes, instituții de stat, asigurări sociale etc. Atunci reiese că el nu este la înălțimea asprimilor și cerințelor vieții și se ajunge la izbucnirea depresiei. Frecvent se caută și ieșirea într-o adicție oarecare.

Copilul care a crescut în experiențe de lipsă și frustrare învață prea devreme să renunțe. El devine un copil cuminte, fără pretenții, timid și adaptat, foarte comod pentru părinți, care nu recunosc depresia din spatele acestui comportament. Astfel, copilul este obișnuit să se retragă, să nu aibă pretenții, ceea ce se va repeta și în comportamentul față de alții, ale căror cerințe și așteptări el se străduiește să le împlinească. El nu opune lumii o ființă proprie bine afirmată, este prea puțin subiect și devine astfel obiect al altora. De aceea pentru el devine din ce în ce mai imposibil să împlinească toate cererile acestora, pentru că în cele din urmă el le resimte ca pe niște cerințe pe care el crede că este obligat să le îndeplinească, ajungând mereu la noi sentimente de culpabilitate și la depresiile care le urmează. De aceea mulți depresivi evită contactul cu mai multe persoane — cum ar putea îndeplini toate cererințele divergente ale acestora — acest lucru ar putea fi încercat cu un singur om. Unii găsesc soluția de a dori să dea celuilalt ceea ce ei nu au primit niciodată; ei încearcă să sublimeze deficitul lor de dragoste în activități de ajutorare, în iubirea aproapelui, plină de jertfă de sine, în profesii caritabile — dar și ei vor să fie iubiți sau răsplătiți pentru acesata, altminteri se vor surmena.

Formele pe care le poate lua trăirea atunci când totul e perceput ca cerință pot fi schițate de următoarele exemple: *„Când strălucește soarele, am sentimentul că trebuie să mă bucur de asta — acest lucru îmi distruge deja întreaga zi.“ Un student nu era în stare să citească o carte până la capăt, chiar dacă îl interesa neapărat; după câteva pagini de lectură, la el se instala sentimentul că acea carte voia de la el să fie citită.* Deci nu el, ca subiect, voia să citească cartea, ci pentru el aceasta devenise o pretenție, care îl făcea obiect și pierdea de aceea orice chef. Ne putem imagina cu ușurință cum astfel de modalități de trăire îl conduceau la resemnare completă și apatie, la respingerea oricăror cerințe.

Vedem ce forme extreme poate adopta existența depresivă. De aceea o astfel de „grevă" reprezintă încă un semn bun, pentru că aici încă mai există ceva care se răscoală împotriva constrângerii și obligațiilor permanente. Dacă astfel de oameni sunt în continuare constrânși să facă ceva fără să li se dea timpul și posibilitatea de a lua ceea ce nu au avut voie niciodată — a fi un subiect cu propria voință, propriile impulsuri și dorințe — ei vor fi împinși în cea mai extremă disperare. Ei nu se mai pot salva decât într-o indiferență și o apatie crescândă, devin „frustrați" sau se refugiază în adicție sau suicid. Deoarece ei se află într-o situație fără ieșire: încearcă să se dăruiască din ce în ce mai mult și să îndeplinească cerințele, dar nu mai au nici o bucurie în viață; dacă încearcă să se sustragă de la aceste cereri, cad în sentimente grave de culpabilitate. În mod inconștient ei repetă astfel situația din copilăria lor.

Mai sus am descris cum copilul preia în el însuși imaginea mamei și cât de mult depinde atitudinea lui față de sine însuși de experiența sa maternă. Nu rareori, pătrunsă înăuntru, o mamă ostil-respingătoare sau suprasolicitantă este cea mai profundă cauză a suicidului ca ultimă resemnare posibilă. Ea devine o instanță intrapsihică a copilului, prin care acesta se autorespinge până la ură de sine și autodistrugere. Ura inevitabilă față de mamă va declanșa sentimente de culpabilitate atât de grave, atât de insuportabile, încât mai bine îndreaptă această ură împotriva lui însuși. Astfel de contexte de ură, culpabilitate, o mamă respingătoare introiectată și ura de sine sunt fundalurile psihodinamice ale melancoliilor grave. Tendințele suicidare apărute aici sunt tendințe criminale deplasate asupra propriei persoane și în același timp reprezintă o autopedepsire pentru ura față de mamă.

Devine foarte clar că problema centrală a depresivilor este „rotația" nereușită, dezvoltarea deficitară a ființei subiective. Deoarece ei nu pot opune lumii decât un Eu atât de slab, pentru ei totul devine o continuă cerere; ei văd peste tot numai munți de pretenții, în fața cărora se resemnează în fine, disperați. Din cauza aceleiași slăbiciuni a Eului, ei nu ajung nici să aibă impulsuri, dorințe și scopuri proprii puternice, nici nu re-

ușesc să respingă matur cererile care li se adresează, să le recunoască drept ceea ce sunt. Depresivii pot cu greu spune „nu", din cauza angoasei de pierdere și sentimentelor de culpabilitate pe care le capătă ulterior. Le rămâne doar depresia sau greva inconștientă, atunci când se depășește limita lor de toleranță, ceea ce însă nu îi eliberează de sentimentele lor de culpabilitate. Ura și invidia acumulate în profunzimi, pe care ei nu au îndrăznit niciodată să le exprime, le pot otrăvi tot cheful de viață sau trebuie expiate prin autoacuze și autopedepse continue. Atâta timp cât încearcă să evite angoasa de a deveni ei înșiși prin renunțarea crescândă la tot ceea ce ține de ființa lor proprie, situația este fără soluție. Ceea ce îi poate ajuta este numai îndrăzneala de a deveni un individ autonom.

Exemple de moduri de existență depresive

Să trecem din nou la exemple: *O fată face cunoștință într-o cafenea cu un bărbat, care o atrage într-o conversație, descriindu-i starea sa: divorț, singurătate — trezindu-i astfel mila. El se agață de ea, îi cere mereu noi întâlniri, o acaparează și în fine vrea să se căsătorească cu ea. Deși el nu i-a fost niciodată deosebit de simpatic și în nici un caz nu îl iubea, ea a avut sentimentul că nu are voie să îl dezamăgească, dat fiind că el părea să aibă atâta nevoie de ea. Ea nu a putut spune „nu" la momentul potrivit și ar fi trebuit să îl respingă mult mai devreme; fără să vrea și să observe, prin comportamentul ei, ea i-a dat speranțe și a căzut în sentimente de culpabilitate atunci când în final l-a refuzat.*

Exemplul pune în evidență multe caracteristici ale existenței depresive; o persoană și mai profund tulburată nu ar fi avut nici măcar curajul să spună „nu". Depresivii se pun în situația celuilalt, se identifică atât de profund cu el, încât uită propriul punct de vedere și propriile interese. Deoarece ei au prea puține impulsuri și dorințe proprii, pe care le-ar putea opune celor ale altora, ei suferă cu atât mai ușor de pe urma dorințelor și impulsurilor celorlalți. Ei sunt obișnuiți să împlinească așteptările altora, astfel încât ajung în stări pe care nu

le-au dorit, dar la constelarea cărora ei au participat totuși în mod inconștient. Astfel, ei ajung mai ușor decât alții în încurcături și devin victimele unor oameni fără scrupule, care se folosesc de slăbiciunile lor. Apoi se pot elibera cu greu din astfel de situații, din cauza sentimentelor de culpabilitate și din cauză că resimt rușine față de propria credulitate și de supunerea de care au dat dovadă față de cel care s-a folosit de ei.

Această fată provenea dintr-o familie cu probleme. După moartea primei sale soții, tatăl s-a căsătorit cu o fată simplă „sub nivelul lui"; pe atunci el avea peste 60 de ani și prezenta semnele unei demențe senile, pe când pacienta avea 8 ani. Ea trăia, împreună cu frații și surorile vitrege adulte, într-o casă aflată deasupra unui magazin care la origine provenea din moștenirea primei soții a tatălui său. La afacere participau și două surori ale mamei decedate, care locuiau și ele în aceeași casă și care aveau o atitudine ostilă față de noua soție. Aceasta, ea însăși timidă și nefiind susținută de soțul ei, se simțea numai tolerată, împreună cu copilul ei. Când făcea ceva nou pentru copil, ea se temea, de aceea copilul nu avea voie să poarte lucrul respectiv decât în secret și avea sentimente de culpabilitate, ca și cum astfel ar fi răpit ceva fraților vitregi. Din cauza comportamentului familiei paterne, mama și fiica se simțeau niște venetice, ca un corp străin pătruns fără voie, care prin simpla prezență deja răpea ceva celoralți. Ele au fost tolerate până ce tatăl a murit și apoi au fost gonite din casă; mama nu s-a putut apăra și s-a lăsat alungată. Ea a cerut o dată sfatului unui avocat, care i-a spus că nu poate fi evacuată, dar ea nu avea forța, nu era suficient de tare pentru a se opune. Astfel copilul a crescut cu sentimentul că nu are nici un drept la viață. „Mama se temea; niciodată nu am simțit că ea se afirma cumva. Pe la spate se plângea mereu de rude, dar întotdeauna ceda, bombănea mereu din cauza asta, era mereu nemulțumită. Atunci alerga la biserică și stătea mult acolo; mă târa în capela morților de lângă biserică și ne rugam pentru sufletele sărmane și pentru câteva firimituri de la masa vieții — nu putea fi mult, nu erau decât niște suflete sărmane, Surorile vitrege aveau tot; trebuiau să fie ținute ca niște prințese. Mama lor fusese tânără, pe atunci și tatăl. Am încercat atunci o soluție: dacă nimeni nu mă iubește, atunci vreau să fiu săracă, nu trebuie să posed nimic — săracul copil, bie-

tul de el, dragul de el. Am făcut din asta o virtute, după modelul christic: sărăcie, lipsa de posesiuni, imitatio Christi."

Domnișoara M. locuia împreună cu o colegă într-un apartament comun, ele lucrau în același birou. Pentru că domnișoara M. avea mașină, iar colega nu, se făcuse un obicei ca ea să o ducă pe aceasta la birou. Colega, care era mai puțin conștiincioasă, moțăia mai mult dimineața, astfel că din cauza ei domnișoara M. întârzia la serviciu, ceea ce îi era foarte neplăcut, din cauza îndatoririlor ei. Adesea o lua pe colegă și în excursiile de weekend, simțindu-se aproape obligată să facă asta, deoarece cealaltă nu avea mașină. În astfel de zile se întâmpla ciudat de des ca ea să capete dureri de cap și de stomac pe care nu și le putea explica,

În tratamentul psihoterapeutic a reieșit că în aceste excursii ea era cea care plătea integral benzina — ceea ce i se părea natural, în fond era mașina ei. Colegei nici nu-i trecea prin minte să participe la cheltuieli. Pacienta se supăra din această cauză, dar nici nu reușea să-i ceară să participe la plată, nici să își admită supărarea — dimpotrivă, se simțea zgârcită, pentru că avea astfel de gânduri meschine — nu erau de demnitatea ei. Astfel ea se lăsa suprasolicitată și folosită, își „înghițea" pica și numai simptomele ei au făcut-o să observe evident că ceva nu era în ordine, că subconștientul îi dădea semnale și reacționa cu simptome care exprimau somatic ceea ce ea nu îndrăznea să trăiască la nivelul conștiinței: mânia prin dureri de cap, neputința de a cere prin dureri de stomac. Un factor care îi îngreuna situația era și acela că era pe jumătate evreică și se temea că această colegă o să creadă că preocuparea ei pentru bani ținea de originea ei evreiască — ea a crezut întotdeauna că trebuie să considere partea evreiască din ea ca fiind ceva negativ. Atunci când, în ciuda îndoielilor ei, a reușit în cele din urmă să îi propună colegei să participe la cheltuielile cu benzina și aceasta a acceptat, spre surpriza ei, nu numai că au dispărut simptomele de weekend, ci relația dintre ele a evoluat până la prietenie. Comportamentul ei față de colegă era numai un exemplu pentru multe lucruri asemănătoare din viața ei de zi cu zi.

Cotidianul depresivilor este străbătut de astfel de comportamente, în care respectivul nu îndrăznește să se autoafirmare, să persevereze pentru a obține ceva, sau să spună nu, să fie

un subiect. Dat fiind că pentru depresivi cedarea, renunțarea la autoapărare a devenit o a doua natură, ei nu sunt deloc conștienți că de aceste modalități comportamentale se leagă depresiile lor aparent lipsite de motiv, pe care le acceptă ca pe o zestre ereditară, un fel de destin, la care nu se poate schimba nimic. Medicul le prescrie antidepresive, dat fiind că nici el nu vede alți declanșatori exterori ai depresiilor și astfel ei pot deveni dependenți de medicamente, care în cel mai bun caz le creează doar o ușurare trecătoare, dar în rest nu fac decât să acopere problema. Voi descrie acum mai pe larg fundalul biografic al acestei paciente:

Ea era singurul copil dintr-o căsnicie grav ratată — mama ei era evreică. De foarte timpuriu ea a trecut prin severe confruntări între părinți. Adesea în copilărie i se părea că separarea părinților era iminentă. La unele dintre aceste scene, situația devenea atât de amenințătoare încât ea se temea că o să-și facă ceva unul altuia. Părinții și-au exprimat de repetate ori față de ea intențiile lor de divorț; ei spuneau „Mami și tati vor să se despartă; tu trebuie să te hotărăști cu care dintre ei vrei să rămâi, pe cine iubești mai mult". Aceste cuvinte erau adesate unui copil de 4 ani, pus astfel într-o situație fără soluție. Ea ținea la ambii părinți și nu se putea decide deloc; dacă totuși se hotăra, atunci decizia ei ar fi fost însoțită de sentimente de culpabilitate față de părintele „trădat". Astfel ea a încercat disperată — și aceasta a fost o perioadă de durată în copilăria ei — să facă echilibrul și intermedierea între părinți. Mamei îi spunea în secret că tatăl nu voise să spună ceva atât de rău, că fusese furios și ea nu trebuia să ia toate astea așa de serios, tatăl însuși îi spusese toate acestea de curând și lui îi părea rău că se purtase așa. Tatălui îi spunea la fel, în secret, cât de nefericită era mama de amenințarea cu despărțirea și că ea știa precis că mama îl iubea de fapt, chiar dacă atât de adesea nu o putea arăta. Parțial datorită acestei prelucrări a ei, parțial din alte motive, intenția de divorț era mereu amânată. Dar pacienta avea sentimentul că trăiește pe un vulcan care în orice moment putea erupe. Astfel, ea a dobândit un rol important în căsnicia părinților ei: ea părea a fi acul cântarului, sau, așa cum a spus o dată, „chitul și liantul" între părinți — cu alte cuvinte, ea a căpătat sentimentul că de ea depinde dacă părinții rămân împreună sau se despart.

Ne putem imagina că, în aceste condiții, ea nu a putut niciodată îndrăzni să încarce relația dintre părinți, atât de labilă și de periclitată, cu propriile sale nevoi și probleme — în imaginația ei totul s-ar fi prăbușit atunci. Astfel ea nu a putut fi niciodată un copil spontan, corespunzător vârstei, nu a putut fi ea însăși. Treptat, ea a început să își retragă automat-reflex toate dorințele sale, toate grijile, afectele și angoasele proprii; aparent acestea nici nu mai ajungeau la ea. De aceea ea a dezvoltat simptome: foarte devreme a început să-i cadă părul, avea dinții șubrezi, pielea i se descuama de pe întregul corp și mai avea un simptom foarte grav și neplăcut: când se afla împreună cu alți oameni, intestinele începeau să facă zgomot, pe care ea a învățat să îl înțeleagă în calitate de protest inconștient față de situațiile care o suprasolicitau, față de care ea credea că nu se poate apăra. Putem să vedem acest simptom ca un precursor al durerilor de stomac, de care va suferi ulterior legat de colega ei.

Astfel ea s-a dezvoltat ca un om care „funcționa" excelent atunci când i se adresa o anumită cerință, pe care o îndeplinea conștiincios și exemplar, făcând abstracție de propria persoană. Dar ea intra la necaz și era neajutorată atunci când trebuia să se impună sau să ceară ceva de la cineva la birou — atunci căpăta angoase nedeterminate și făcea mai degrabă ea însăși ceea ce era speculat de colegii ei de serviciu.

Fundalul multor nevroze de duminică sau de vacanță arată foarte asemănător. Libertatea cu care individul nu este obișnuit îl înspăimântă pentru că ea lasă să pătrundă dorințe secrete, refulate, resimțite ca interzise, pentru împlinirea cărora cotidianul oferă prea puține prilejuri, deoarece obligațiile suspendă angoasa de a fi întru sine. Iată un exemplu pentru neputința de a spune nu:

După război, o pacientă, o tânără americană, locuia într-un apartament subînchiriat la o familie din Germania, unde făcea o școală de balet. Atunci când se întorcea de la ore și voia să se strecoare neobservată în cameră, de regulă o răpea gazda și o trăgea „la o șuetă" în bucătărie. Deși era obosită și voia să se odihnească după antrenamentul de seară, ea nu putea spune nu. Deoarece în Germania după război oamenii trăiau încă prost, ea „trebuia" să invite la cafea, pe atunci o raritate în țară, întreaga familie — gospodina, fiica

sa mai mare, fiul și nora; aceasta din urmă nu era cu adevărat acceptată de familia ei și se răzbuna pentru aceasta cu pretenții arogante. Fiica admira cu o invidie clară rochia pacientei, până ce aceasta îi dăruia una dintre rochiile sale, care încă îi mai plăcea și pe care o purta încă. Fiul cocheta cu ea și, cu toate că nu era interesantă în nici un fel de el, ea „trebuia" să îi întoarcă privirea, pentru a nu-l dezamăgi și în cele din urmă „trebuia" să o atragă în conversație și pe noră, pentru a echilibra tensiunile intrafamiliale evidente. După aproape 2 ore de timp irosit, ea mergea în cele din urmă epuizată în camera ei și începea să mănânce cu poftă — venise în terapie din cauza acestei bulimii, care mergea până la furtul de dulciuri din dulapul colegei sale.

Întotdeauna în istoria de viață a depresivilor se află circumstanțe de mediu care au îngreunat dezvoltarea copilului spre un Sine autonom. Și ea era copilul unic al unui mariaj nefericit și a trebuit de timpuriu să învețe să se retragă, să înțeleagă problemele părinților înainte să își descopere propria ființă și să o poată desfășura. Iată acum un exemplu de mediu de răsfăț:

Domnul S. era și el copilul unic al părinților săi într-un mariaj destul de bun. Mama, care avea puține interese proprii, nu era nefericită în căsnicie, ci era neîmplinită într-un fel pe care ea însăși nu și-l putea explica. După câțiva ani s-a născut copilul, iar ea și-a prăvălit toate dorințele neîmplinite asupra acestuia; el a devenit principalul conținut al vieții ei. Ea îl apăra ca pe ochii din cap, era supragrijulie și încerca să îl apere pe copil de tot ce i se părea ei brut, aspru și periculos. Și pentru ea totul era periculos! Cum bătea un vânt mai rece, ea deja prevedea că bietul copil va face o pneumonie și îl înfofolea atât de tare încât colegii râdeau de el (lucru pentru care astfel de mame nu au nici un fel de înțelegere). Dacă se juca în nisip, acesta era cu siguranță plin de bacterii perfide. Bicicleta — cât de ușor poți să cazi de pe ea, să-ți rupi ceva sau să fii călcat de mașină! Dacă mergea în excursie cu clasa sau cu câțiva colegi — se putea întâmpla orice, începând cu înnoptatul în șura de paie, lipsit de bucătăria maternă bună, hrănitoare și alcătuită după principii sănătoase, până la posibile seduceri și atacuri homosexuale! Ea i-a făcut copilului ei baie până ce acesta a ajuns la pubertate; îl freca pe spa-

te, îi aducea micul dejun la pat — pe scurt, el trăia în răsfăț, dar cu un preț, acela de a nu avea voie să aibă dorințe proprii și de a nu putea pătrunde în lumea masculină.

Pe când se afla la pubertate, el a îndrăznit o încercare de rebeliune și, împotriva dorinței mamei, a vrut să întreprindă un tur mai lung cu bicicleta împreună cu colegii lui; atunci ea s-a aruncat cu brațele deschise în fața ușii de la pivnița unde se afla bicicleta și a strigat, cu patos dramatic, „numai peste cadavrul meu". Fiul s-a resemnat și a fost răsplătit cu mâncarea lui preferată și cu munți de tandrețe maternă. După pubertate, mama nu a pregetat să emită avertismente despre fete. În mai multe variante: „Nu vor decât bani tăi", „Nu te lăsa prins, vor să fie măritate pentru a scăpa de-o grijă; ele știu deja că într-o zi vei moșteni tot și speculează numai despre veniturile tale." etc. De îndată ce el a început să se intereseze de fete, desigur că nici una dintre ele nu putea rezista în fața ochilor critici ai mamei. La fiecare ea avea ceva de obiectat: unele nu erau „de familie bună", altele erau prea provocator îmbrăcate și de aceea nici nu intrau în discuție; altele nu erau destul de respectuoase cu ea și în fine „mi se pare că ești prea bun pentru ea". Astfel ea devaloriza orice fată în fața lui și dat fiind că el era obișnuit să vadă lumea prin ochii mamei sale, a găsit în curând că ea are de fapt dreptate, raționalizându-și în același timp și angoasa de a cuceri o fată.

Din nefericire, când domnul S. a împlinit 15 ani, tatăl său a murit. Imediat soarta lui a fost pecetluită. Acum mama nu îl mai avea decât pe el, iar el nu putea s-o lase singură, ceea ce ea i-a dat de înțeles în diferite forme, toate pline de obstinație. El căpăta sentimente de culpabilitate dacă întârzia prea mult seara și mama își făcea griji. Toate weekendurile și vacanțele și le petrecea cu ea. Când și-a început studiile într-un oraș din apropiere, s-a despărțit sfâșietor de mama lui, ca și cum ar merge pe un alt continent sau ca și cum ar fi fost ultima despărțire — de atunci era clar că va veni în fiecare weekend acasă.

Mama știa tot despre el; aceasta nu pentru că el ar fi fost deosebit de comunicativ, ci pentru că ea îl întreba despre orice, până ce s-a obișnuit să îi povestească totul. Mama era mândră să poată spune: „Fiul meu nu are secrete față de mine". El însuși se obișnuise atât de mult cu această lipsă de distanță încât nici lui nu i se părea

nepotrivit ca ea să-i deschidă și să-i citească scrisorile, ca de la sine înțeles. Dacă această comunitate era amenințată din interior sau din exerior de vreun „pericol", mama se îmbolnăvea exact în clipa aceea și astfel îl lega pe fiu și mai strâns de ea.

Astfel el a crescut ca un fiu etern. Puținele și nereușitele sale încercări de tăiere a cordonului ombilical au fost trăite cu sentimentele de culpabilitate alimentate de mamă și au fost abandonate curând. El a rămas și în restul vieții „fiul cel bun", un nătărău absolut, prietenos și plin de solicitudine, dar cumva incolor și întrucâtva fără sex. A dezvoltat o frică crescândă de femei și era stângaci și timid cu ele. El nu a știut cum se cucerește o femeie, deoarece învățase numai atitudinea de fiu bun, de aceea se înțelegea cel mai bine cu femei mai în vârstă, materne — el se pricepea aici, iar ele păreau nepericuloase ca femei și impresionate de tânărul politicos și atent. Dacă o femeie de o vârstă corespunzătoare începea să îl placă și căuta să facă cunoștință cu el, el se strecura în spatele avertismentelor materne, care sunau la timp în el: umblă numai după banii mei. Astfel golul vieții sale și incapacitatea resimțită din ce în ce mai greu pe măsură ce treceau anii de a înnoda prietenii cu bărbații sau cu femeile îl legau din ce în ce mai mult de mama sa, care, pe seama lui, rămânea suprinzător de tânără în această „căsătorie" cu iubitul-fiu, care pentru ea era satisfăcătoare.

Pe de altă parte, din cauza răsfățului, el era extraordinar de pretențios, ceea ce nici nu conștientiza, deoarece era prea obișnuit cu asta, era pentru el de la sine înțeles. După încheierea studiilor, prin intermediul unui prieten al tatălui său, i s-a oferit un loc de reprezentant într-o firmă importantă. Datorită supraaprecierii din partea mamei, în mod sigur și drept compensație pentru slăbiciunile sale, el se considera ceva deosebit, ceea ce oricine trebuia să recunoască, chiar și fără o prestație corespunzătoare din partea lui. El era sensibil la critică și atunci își supăra superiorii prin atitudini aroganțe. Dar, datorită naturii sale politicoase, el a dobândit rapid clienți, chiar dacă nu avea cunoștințe excepționale profesionale în materie. El avea tendința de a amâna lucrurile, îi plăcea să-și facă o după-amiază liberă (avea o muncă de teren și acest lucru era posibil), ca să se așeze într-o cafenea, să înoate sau să meargă la cinema. Desigur că în acest fel el nu a avansat atât de rapid cum își imaginase; dar

el credea că nu sunt destul de recunoscute, respectiv apreciate capacitățile sale. Într-una dintre călătoriile sale de afaceri, aflându-se sub influența alcoolului, el a fost sedus o dată de o fată, dar, în ciuda încercărilor multiple, s-a trezit impotent. Acesta a fost prilejul cu care a intrat într-un tratament psihanalitic — împotriva voinței mamei, ceea ce pentru el însemna foarte mult. Acest lucru era un indiciu prognostic.

Iată acum un exemplu de om a cărui existență a fost marcată de frustrări timpurii. *Domnul A. era al treilea copil din afara căsătoriei al unei mame care făcuse fiecare copil cu alt bărbat. El nu fusese dorit de la început și a crescut auzind des enunțul „ah, dacă nu te-ai fi născut!" O dată el a adus un desen în ședință; se desenase ca un copil de școală, cu mâinile legate la spate și mergând printr-o pădure de tăblițe cu interdicții, pe care scria: „Vai de tine dacă…", „Fă tu numai așa, că o să vezi…", „Stai, că ajungi tu acasă", „Pe unde umbli?", „Dacă se mai întâmplă asta o dată, atunci…" etc. De timpuriu el a căpătat sentimentul că nu are nici un drept la viață, în cel mai bun caz putea fi tolerat și încă trebuia să fie recunoscător pentru asta. Mama lui locuia în condiții sărăcăcioase și el avea sentimentul că ea nu-i păstra nici o îmbucătură. Învățase să se facă cât se poate de mic și de neobservat; pe divan stătea cu mâinile pe lângă vipușca pantalonilor, la început aproape că nici nu îndrăznea să se miște și astfel exprima ceea ce devenise pentru el a doua natură: să nu bată la ochi, să treacă, dacă este posibil, perfect neobservat și să nu stârnească pe nimeni — atunci exista cel puțin o anumită șansă pentru a nu tulbura sau a nu fi expediat. La fel se comporta și în viață: el încerca să pretindă pentru sine cât mai puțin spațiu cu putință, era mai mult decât modest și nici nu învățase să aibă dorințe și planuri proprii. Fiind mereu în plus, trebuind mereu să renunțe și lipsit de speranțe pentru viitor, el a fost obligat să câștige bani de foarte timpuriu, distribuind ziare; puținii bani pe care îi câștiga așa trebuia să îi aducă acasă, până la ultimul bănuț.*

El a rămas la această meserie, a devenit vânzător de ziare și micile bucurii ale vieții sale erau un pahar de grog fierbinte pe care și-l oferea, înghețat, după ce stătuse ore întregi în frig la un colț de stradă unde trăgea curentul, sau un trabuc sau un film din când în când, la cinematograf. Trăia foarte singur; de femei se temea — ve-

dea în ele mereu pe mama aspră, pretențioasă și lipsită de iubire și avea sentimentul că de la ele nu poate aștepta nimic bun.

El nu-și cunoscuse niciodată tatăl. Dorul de o figură paternă conducătoare era însă treaz în el și atunci când un bărbat mai în vârstă i-a făcut o propunere homosexuală, el a mărșat imediat. Mult timp se temuse să fie descoperit și a căzut într-o relație de dependență de prietenul său, care a căpătat aspectul de obedientă masochistă. Îl lăsa să facă orice cu el, era gata de orice, nu în cele din urmă de teamă să nu piardă cumva interesul din partea prietenului. Deoarece în ciuda tuturor poruncilor și înjosirilor în care se complăcea în această relație, era acolo o parte de afecțiune umană și îi dădea sentimentul că înseamnă ceva pentru cineva, că are și el de dat ceva. Uneori era cuprins brusc de ură atunci când se simțea folosit atât de mult de celălalt și transformat în obiect. Dar atunci angoasa de pierdere devenea mai puternică; astfel, el se supunea și încerca chiar să îl facă pe prietenul său interesat de el într-un mod nou și în această relație sadomasochistă el își satisfăcea latura sadică prin identificare cu prietemul său, după cum acesta își satisfăcea prin el latura masochistă. El avea un singur hobbby: în secret el scria la o comedie, de la care aștepta lucruri măreție, dar care nu era niciodată gata — poate spre norocul lui, deoarece atunci ar fi fost distrusă această iluzie care îi înfrumusețea serile singuratice cu vise despre faima viitoare.

O femeie, cu puțin peste 40 de ani mi s-a adresat epistolar pentru un tratament psihoterapeutic. Am avut o convorbire preliminară, după care mi-a scris următoarea scrisoare (am întrebat-o în această primă convorbire, printre altele, ce spera de la tratament): „*copilăria mea a fost atât de înspăimântătoare, încât ar fi fost cu siguranță o catastrofă dacă aș fi perceput-o cu toată conștiința; de aceea eu sunt, ca să spun așa, sub apă. Sper că veți alunga fantomele, că mă veți aduce pe uscat și mă veți învăța ordinea, legată de timp, de lucrurile și de oamenii care mă înconjoară. Că veți începe alături de mine lupta împotriva somniferelor, nicotinei și alcoolului și mă veți învăța să mă impun față de alți oameni, chiar și atunci când sunt de altă părere, în loc să acumulez munți de afecte în profunzime, ceea ce mă costă atât de multă putere. Tre-*

buie să mă lupt cu rezistențe atât de mari, care nu sunt luate niciodată în serios, pentru că în exterior par atât de supusă. Nu am încă nici o relație autentică la serviciu și sunt extrem de leneșă. Cred că în copilărie cea mai grea relație a mea a fost cea cu tatăl. Și totuși, el rămâne ascuns și nu apare în nici un vis.“

În spatele acestei autodescrieri se afla o copilărie care poate fi numită cu adevărat tragică: *Tatăl era bolnav psihic și până la moartea lui (pe când ea avea 12 ani) trăise în familie, împreună cu un infirmier. El era în același timp alcoolic, și sub influența alcoolului avea izbuniri de mânie și atacuri de demență furioasă, la care copilul asista. Mama era foarte labilă și după perioada de graviditate cu fratele ei, mai mic cu 3 ani, a căpătat o psihoză post-partum, după care au rămas mai mult timp idei obsesionale grave — ea trebuie să își ucidă copiii cu cruzime, înfigându-le un ac în cap. În această atmosferă, pe când ea avea 5 ani, a trecut prin următoarea întâmplare: într-unul dintre atacurile sale de furie sub influența alcoolului, tatăl a năvălit în camera în care ea se afla cu mama ei, a tras cu revolverul puțin pe deasupra capului ei și a fugit afară din cameră. Mama a vrut să cheme poliția sau doctorul, dar copilul a spus: „Să-i spunem totuși lui tata, el ne va ajuta“.*

Aici se vede că a fost depășită limita de toleranță a copilului, astfel că el nu a putut să-și stăpânească angoasa decât clivând percepția de viața sa afectivă. Înțelegem acum mai bine fraza din scrioarea ei, unde spunea că pentru ea ar fi însemnat cu siguranță o catastrofă dacă și-ar fi perceput copilăria cu conștiința întreagă, înțelegem și că în amintirile ei tatăl a rămas ascuns și nu apărea în nici un vis. Pentru ea ar fi fost insuportabil să lege în mod conștient de persoana tatălui amenințarea și angoasa trăite — aceasta ar fi livrat-o complet angoasei și insecurității ei. Astfel ea a realizat acest salt și a salvat imaginea unui tată bun și protector, clivând de persoana lui acea latură amenințătoare, ca și cum cel care amenința ar fi fost un om străin; dacă ea îi cerea tatălui ajutorul, atunci amenințarea era separată de el și pentru conștiința ei el ar fi putut rămâne tatăl care o ajuta, de care avea atâta nevoie. Dar ce grad de angoasă și disperare este necesar pentru ca un copil să fie capabil, să aibă nevoie să realizeze o astfel de perfor-

manță pentru a elabora un eveniment! Desigur că această scenă a fost un eveniment deosebit de traumatic și chinuitor: ne putem imagina cât de neajutorată, înfricoșată și disperată trebuie să fi fost realitatea copilăriei sale. Încotro ar fi putut să fugă, unde ar fi putut găsi o protecție reală? De aici i-a rămas printre altele — alături de beteșugurile deja amintite — și o viață ca un vis: ea nu se afla niciodată complet în realitate; pentru a se proteja de pericolele și amenințările așteptate, mereu posibile, ea nu mai percepea nimic clar și diferențiat, își retrăgea participarea afectivă din lume, pentru a nu mai putea fi atacată niciodată atât de traumatic și suferința ei era în ultimă instanță expresia hotărârii sale de a se extrage din realitate, preferabil în starea de a nu fi fost născută. Astfel se putea înțelege și tendința ei de a se scufunda cu ochii deschiși și mâinile împletite în jurul genunchilor în apa unui lac, privind cerul prin apă — aceasta îi dădea un sentiment profund de fericire. Pentru a supraviețui realității, ea se salva într-o viață ca un vis, astfel că ea se afla între depresie și psihoză, menite să o apere de alte confruntări insuportabile cu realitatea.

Un intelectual de 32 de ani a venit în tratament din cauza unei impotențe de lungă durată. Atunci când i s-a comunicat faptul că tulburările de potență (la el nu exista nici o bază organică) nu sunt numai o problemă personală, ci sunt legate și de partener, a reieșit următorul fundal al tulburării: când se întorcea seara de la serviciu, el îmbăia, înfășa și hrănea copilul de 6 luni, în timp ce soția lui stătea lungită pe sofa, fumând și citind. El era mijlociul din trei frați; cel mai mare fusese un băiat activ-agresiv, sălbatic și greu de stăpânit și de aceea a fost respins de mamă. Cu instinctul copilului, pacientul a perceput cum vrea să îl aibă mama: un fiu cuminte, care făcea totul de dragul ei; el a renunțat la tot ce era băiețesc, masculin și, dimpotrivă, o ajuta pe mama la bucătărie, se păstra curat și ordonat și a devenit preferatul ei, a triumfat asupra fratelui său în ceea ce privește iubirea mamei, dar cu prețul masculinității sale. În căsnicie el a continuat această atitudine a fiului bun — și aici era mai mult fiul cel bun decât soțul, juca mai departe rolul învățat, se suprasolicita și se lăsa exploatat de soția lui, fără a-și pu-

tea exprima supărarea, de teamă să nu piardă iubirea acesteia, după cum odinioară se temea să nu piardă dragostea mamei în cazul în care s-ar fi revoltat împotriva acesteia. El nu învățase să ceară el însuși ceva sau să spună nu. Simptomul său era rezolvarea tuturor conflictelor: era răzbunarea sa și pedeapsa dată soției sale, dat fiind că el nu o mai putea satisface — dar fără a trebui să aibă sentimente de culpabilitate, deoarece era un „simptom somatic", pentru care el nu putea face nimic. În același timp aceasta a fost prima autopedeapsă pentru agresivitatea sa subterană împotriva soției sale — toate acestea decurgeau desigur în afara conștiinței. Când a înțeles aceste conexiuni, la el s-a realizat o breșă: s-a îmbătat pentru prima dată în viață și a fumat prima lui țigară (mamei nu îi plăceau băutura și fumatul și de dragul ei el renunțase la acestea), pentru prima dată în căsnicia lui a venit acasă spre 4 dimineața, bine afumat, în loc să se întoarcă imediat după ce ieșea de la serviciu, ca de obicei: soția lui a fost uimită, dar fericită că el era din nou acasă. Dat fiind că în ultimă instanță ea era o femeie rațională, care dorea un bărbat în toată puterea cuvântului și nu un fiu, ea l-a luat în brațe râzând, l-a sedus și a ajuns, pentru prima oară după mult timp, la un act sexual fericit.

Considerații suplimentare

Exemplele ne-au pus în evidență cum arată în principiu angoasa și evitarea agresivității la personalitățile depresive. Cea de-a doua formă de bază a angoasei, angoasa de „rotație", angoasa de a fi subiect, cu angoasa de pierdere care se creează din aceasta și angoasa de a fi lăsat singur, angoasa de singurătate, se deosebesc evident de angoasa contrară, a schizoizilor, determinată de apropiere și dăruire. Dacă individul evită să devină Eu, să realizeze individuația, el rămâne dator cu ceva esențial ființei sale umane și devine din ce în ce mai mult obiect al vieții. Probabil că disponibilitatea pentru culpabilitate a depresivilor este legată și de faptul că ei simt că evită una dintre cele mai mari cerințe ale vieții, dat fiind că nu doresc să fie complet adulți.

Să încercăm să completăm tabloul de manifestări ale personalității depresive. Evitând individuația, trăind supralicitat latura de autodăruire, cea mai generală consecință este, așa cum am văzut, faptul că astfel celălalt capătă mereu o valoare exagerată, persoana proprie pierzând corespunzător din valoare. Punerea pe planul doi a propriului Eu are drept consecințe pozitive în primul rând tot ceea ce se află pe linia empatiei pline de înțelegere, a compasiunii și milei. Persoana respectivă se gândește întotdeauna mai ales la alții, la situația și interesele acestora, empatizează cu ei până la identificare. Aceasta face posibilă o înțelegere profundă a celuilalt, o capacitate de a se pune în locul acestuia, care este în primul rând ceva foarte pozitiv. Persoana cu adevărat depresivă rămâne însă fixată în identificare și nu se mai retrage, nu se mai repliază asupra sa însăși. Astfel această persoană pierde prea mult din propria sa poziție și poate deveni un ecou al celorlalți — am putea spune că înțelege greșit porunca creștină „iubește-l pe aproapele tău ca și pe tine însuți“ — el recepționează „mai mult ca pe tine însuți“.

Așa cum este lumea și cum sunt oamenii, o persoană cu o asemenea atitudine ajunge rapid să fie folosită de alții. Așteptarea ca și ceilalți să aibă aceeași atitudine de bază ca și el însuși, să fie la fel de plini de considerație, empatici și gata să se adapteze, se împlinește doar rareori. Dimpotrivă, persoana respectivă vede cum ceilalți sunt egoiști la modul cel mai spontan cu putință și tocmai de aceea ei reușesc mai mult. Aici se află punctul critic — am descris deja modul în care depresivul trebuie să facă din necesitate o virtute, trebuie să își ridice comportamentul la rangul de ideologie, pentru a elabora invidia și a introduce aici conștiința superiorității morale pe post de consolare. Aceasta deoarece măreție înseamnă să te bucuri lipsit de invidie atunci când alții reușesc ceea ce tu îți interzici, respectiv nu poți reuși — aceste atitudini corespund idealurilor colective sau religioase, așa cum este cazul multor porunci ale creștinismului.

Ideologiile depresivilor sunt greu de corectat — ca și toate ideologiile în definitiv. Ei nu vor să renunțe la ele, pentru

că au reprezentat atâtea costuri de renunțare și elaborare a invidiei, apoi din cauza suficienței morale, pe care ei o obțin din asta — și în cele din urmă individul nu poate face el însuși ceva ce a respins și a condamnat la alții. Se adaugă aici faptul că astfel multe modalități de a proceda cu lumea și cu oamenii nu sunt astfel exersate și de aceea sunt necunoscute și din această cauză individul nu îndrăznește să le aplice — îi lipsește un pic de tehnică a vieții, care îi permite individului să meargă mereu pe căile bătute. Astfel individul cade pradă din ce în ce mai mult capcanelor propriei ideologii, care nu este o soluție autentică pentru că este menită să acopere o slăbiciune, o angoasă. Este rară capacitatea de sublimare autentică, care corespunde frazei lui Goethe mai sus citate; cel care este modest și smerit din ideologie nu va putea pune capăt invidiei, amărăciunii legate de viața „nedreaptă".

Cotidianul conține o mulțime de situații în sine banale, neimportante, în care comportamentul depresiv se manifestă în sensul nevrotic și se insinuează mai profund, dar care permit și modificarea lor dacă suntem atenți la ele. Dacă depresivul are oaspeți sau este oaspete, el va avea întotdeauna sentimentul că este singurul răspunzător pentru reușita serii, că trebuie să mențină conversația. El capătă sentimente de inferioritate sau culpabilitate atunci când o invitație nu a dus la reușită; dar eforturile sale spasmodice nu au cum să creeze prilej pentru relaxare. Nu îi trece deloc prin minte că și ceilalți ar putea contribui și că ai nevoie de noroc pentru ca un lucru să iasă „bine" — el se consideră mult prea responsabil. Astfel, un pacient se afla într-o situație pe care o resimțea chinuitor de fiecare dată când trebuia să își prezinte prietenii unui nou cunoscut: el nu putea să facă acest lucru relaxat, ci își făcea griji dacă prietenii îl vor agreea pe noul venit sau dacă acestuia îi vor plăcea prietenii lui. Dacă mergea la un concert, el nu putea să savureze muzica în voie; el se identifica atât cu artistul, cât și cu publicul, într-o angoasă dublă, că artistul ar putea rata și dezamăgi publicul sau, invers, artistul ar putea fi dezamăgit de aplauzele anemice ale publicului. Astfel încât el nu era niciodată cu adevărat el însuși, ci se afla mereu într-o ciudată po-

ziție intermediară între sine și alții, repetând în mod inconștient situația sa primară, în care a trebuit mereu să se adapteze la oamenii din anturajul său, dorind să îi înțeleagă și să îi mulțumească, dându-se pe sine în planul secund, pentru a nu pune în joc acel pic de protecție sau iubire pe care ei i-l ofereau. Am putea bănui aici o autoreferențialitate; dar aici ea este numai aparentă și cu totul altfel poziționată decât a schizoidului: acesta din urmă poate ajunge la delir de relație din cauza lipsei de contact. La depresiv, aparenta raportare la Eu este în realitate o raportare la Tu dusă la extrem. Dacă depresivul se simte responsabil pentru tot, aceasta nu derivă dintr-un delir de grandoare, ca la schizoid, ci, dimpotrivă, din lipsa de forță a Eului, care îl face să trăiască mai mult în alții decât în sine însuși.

Se înțelege că în final pot apărea simptome somatice, în calitate de ultimă autoprotecție față de tendința de a se lăsa suprasolicitat, de a nu respinge nimic — autoprotecție inconștientă, care, din această cauză, nu este trăită cu vinovăție. Astfel de oameni pot să savureze intens o boală sau o internare în spital — în sfârșit acum au dreptul de a-i lăsa pe alții să își facă griji pentru ei și nu mai trebuie să se sinchisească de nimic — desigur atunci când nu își iau și boala în nume de rău și nu trăiesc ca pe o vină faptul că s-au îmbolnăvit și au „dezamăgit".

Aproape inevitabil subiectivitatea ne-trăită conduce deci la ură, la invidie, din slăbiciune neputincioasă și amărăciune legată de starea de a se lăsa folosiți. Atunci o posibilă salvare de aceste sentimente chinuitoare și trăite cu vinovăție pare a fi dezvoltarea unei ideologii a modestiei, smereniei, pacifismului și lipsei de trebuințe; atunci individul poate spera să găsească pacea cu sine — dar este o pace aflată mereu în pericol, sub care clocotesc afectele înăbușite. Ar merita făcut un studiu special pentru a cerceta cum se face că tocmai creștinismul, care se intitulează o religie a iubirii, are în istoria sa atâta ură, cruzime și războaie. Oare ține aceasta de ideologia creștină a smereniei, folosită de politica de putere a bisericilor pentru a-i păstra pe credincioși în stare de minorat, cu promisiu-

nea unei răsplăți în lumea de dincolo pentru smerenia de aici? Sentimentele de ură și de invidie care totuși subzistă vor fi apoi sancționate cu o intoleranță „legitimă" în lupta împotriva celor cu alte credințe sau apostaților, așa cum s-a manifestat în arderea vrăjitoarelor și persecuția ereticilor și în inchiziție, acolo unde a culminat într-un sadism extraordinar.

Orice ideologie devine periculoasă atunci când absolutizează simplificator unul dintre impulsurile fundamentale sau caută să pună în paranteze altul; ea nu face altceva decât să consteleze cu și mai mare siguranță exact acel lucru pe care îl evită. Psihicul nostru, inconștientul nostru are o capacitate deosebită de a ne atrage atenția asupra unor astfel de unilateralități, care înseamnă un pericol pentru acea încordare fertilă dintre forțele antinomice care se numește viață; prin vise și acte ratate, prin întâlnirile cu partenerii și mai ales prin angoasă — trebuie numai să înțelegem cum să o interpretăm. Astfel, și cel mai pașnic și mai modest dintre oameni are vise în care ceea ce reprimă apare într-o formă extremă, de cele mai multe ori deplasat asupra altor persoane, dar în calitate de indiciu pentru ceea ce el ar trebui să integreze în sine. O cerință asemănătoare de completare poate consta și în alegerea partenerului, dat fiind că individul se simte puternic atras, chiar fascinat, de tipul contrar, pentru că bănuiește inconștient că ar putea învăța de la acesta ceea ce el însuși nu îndrăznește să trăiască — cel puțin aici se află o șansă. Vom mai reveni asupra acestui lucru.

În ceea ce privește impulsurile fundamentale, întâlnim mereu fenomenul prin care impulsul ne-trăit, reprimat este constelat în interior sau în exterior. Individul fie că întâlnește o situație sau un partener care creează un conflict insolubil dacă el nu are curajul de a fi subiect, fie ajunge la limita sa de toleranță și este constrâns să adopte alte modalități comportamentale. Atunci se poate ajunge la izbucniri a ceea ce fusese anterior reprimat, devenit distructiv din cauza acumulării. Toate părțile psihice care nu au fost integrate în personalitatea noastră pot să se autonomizeze și să se manifeste în forma arhaică, așa cum am văzut la tânara cu bulimie și cleptomanie.

Și pentru personalitățile depresive există o linie care merge de la oameni cu tendințe depresive care încă pot fi considerate totalmente sănătoase, trecând prin depresii ușoare până la depresii severe și chiar foarte grave; putem schița astfel această linie: contemplație, caracter tihnit — introvertiți pașnici — modestie, timiditate — inhibiție în a formula cereri și a se autoafirma — comoditate, pasivitate receptivă — atitudini de așteptare pasivă (așteptări legate de o viață de trândăvie) — lipsă de speranță — depresie — melancolie. Nu rareori la capătul acestei linii se află suicidul sau completa apatie sau indolență, sau acestea sunt abătute într-o adicție, care întărește Eul și suspendă depresia doar vremelnic. În mod caracteristic aici vorbim despre maladie dispozițională, afectivă, după cum la schizoid vorbeam de maladie a spiritului, ceea ce arată că geneza celor două tipuri de maladii se află pe terenuri diferite. În alternanța dintre fazele maniaco-expansive și depresiv-doborâte („țâșnind spre ceruri — tulburat de moarte"), maladia dispozițională maniaco-depresivă reflectă adesea deosebit de plastic fundalul biografic. În fazele maniacale, toate inhibițiile și atitudinile de renunțare cad pentru o perioadă, bolnavul este exaltat, vesel, face cumpărături în cantități imense, face datorii, este plin de optimism și cheltuitor — până ce se instalează faza depresivă, în care totul se întoarce la loc și el cade în autoacuze, lipsă de curaj, resemnare și apatie. Dacă un anumit ritm al trecerilor între expansivitate și apăsare ține de viața însăși, în istoria de viață a acestor bolnavi se petrece o trecere deosebit de abruptă între privirea luminoasă și plină de speranță, pe de o parte, și disperare, pe de altă parte, în timp ce în melancolie nu există decât lipsa de speranță.

Depresivii sunt adesea oameni religioși; în religie îi atrag cel mai tare ideea de mântuire, stingerea pasiunilor și iertarea păcatelor. Ceea ce ei doresc sunt adesea experiențele mistice de legătură a tot cu toate, precum și de unitate, pe care speră să o găsească pe căi meditative. În afară de religia creștină, unde le vorbește mai ales ideea de smerenie și de suferință pură, ei au adesea legătură și cu budismul și cu renunțarea la lume pe care acesta o presupune. Lor le vorbesc toa-

te formele de credință care tind spre uitarea de sine și spre desprinderea de Eu. În mod infantil, ei, care nu pot să își vadă viața împlinită aici, cred într-o lume de dincolo mai bună și mai cred că acei care s-au smerit sau au fost înjosiți vor fi înălțați în lumea de dincolo. De când în lume crește scepticismul legat de o altfel de dreptate compensatoare în lumea de dincolo, au luat din ce în ce mai mult avânt meseriile care cer mari sacrificii și renunțări, cum sunt cele de îngrijire a bolnavilor. Poate că depresivilor le este cel mai greu să suporte zdruncinarea credinței lor, care le poate fi provocată de cunoștințe din științele moderne ale naturii. Credința dă sens vieții lor și îi susține. Științele care pun accentul într-un mod atât de unilateral pe ceea ce este rațional, măsurabil și demonstrabil devalorizează credința, caută să „reducă" sentimentele religioase la o psihologizare strâmtă, non-metafizică sau o explică în calitate de naivitate sau gândire determinată pur și simplu de dorință. Depresivul nu recunoaște adesea că aceste științe, cu metodele lor cantitativ-cauzale, nu cuprind decât un aspect parțial, limitat, al vieții și lumii, aspectul mort al naturii și că o știință care caută preponderent dobândirea puterii asupra naturii va cădea mai devreme sau mai târziu în propria ei plasă — se văd deja semne ale acestui proces.

Pe de altă parte, depresivii tind să lase prea multe în seama diavolului și a bunului Dumnezeu. Purtăm în noi raiul și iadul, precum și responsabilitatea pentru ele; după cum trebuie să învățăm să cunoaștem, să acceptăm și să combatem răul din noi și nu să îl proiectăm asupra diavolului sau altei imagini a dușmanului, trebuie și să căutăm și să realizăm binele, nucleul divin din noi, de dragul binelui și de dragul nouă înșine, iar nu din cauza unei răsplăți în lumea de dincolo. Depresivii tind să creadă că prea multe lucruri sunt din „voia Domnului", la care trebuie să se supună. Astfel ei pot să se sustragă propriei responsabilități, într-o smerenie prost înțeleasă. În cazurile patologice, depresivii pot ajunge la delir religios, la identificarea cu Christos, la delirul mântuitorului și alte manifestări asemănătoare.

Omul sănătos cu accente depresive poate atinge în religiozitatea sa o mare unitate și profunzime, care nu rareori creează posibilitatea unor experiențe mistice. El tinde să perceapă moartea ca pe o mântuire și aici găsim cel mai adesea smerenia în fața morții. „Facă-se voia ta" poate duce la resemnare în fața soartei, care înseamnă o mare forță. Astfel depresivul are adesea o atitudine de acceptare a destinului, în forma ei cea mai matură ajungând la *amor fati*; el tinde cu ușurință să conecteze loviturile soartei în exclusivitate cu vina lui proprie, este gata de căință și poate deveni ușor o victimă a celor care știu să se folosească de asta.

În privința eticii, el ia prea textual poruncile și interdicțiile, se simte suprasolicitat de acestea și se simte întărit în disponibilitatea sa pentru culpabilitate. Lui îi revin detașarea, renunțarea, sacrificiul și asceza, dar acestea pot deveni pentru el un mijloc de a se retrage din lume și a se sustrage confruntărilor. Aici, ca întotdeauna, viața noastră este pe muchie de cuțit și de la autentic la inautentic nu este decât un pas mic. Ca părinți și educatori, oamenii cu părți de personalitate depresive sunt capabili de contact și fac eforturi de a empatiza cu copilul, pentru a-l înțelege. Pericolul lor este că îl leagă pe copil prea strâns de ei, din cauza anxietății lor vitale și angoasei lor de pierdere; ei sunt supraîngrijorați și li se pare greu să îi acorde copilului libertatea de dezvoltare corespunzătoare vârstei lui, adesea nu păstrează distanța necesară față de ei. Lor le este greu să fie consecvenți și chiar aspri atunci când este necesar; îl scutesc pe copil de lucrurile de care nu ar trebui să îl scutească, nu îi impun cu plăcere unele lucruri pentru că nu vor să piardă iubirea lui. Caracterul dubios al unei apropieri mai mari capătă în aceste cazuri cea mai mare claritate. Mamele cu o copilărie proprie plină de lipsuri au adesea atitudinea: *„copilul meu trebuie să aibă ceva mai mult"*; ele exagerează cu acest bine.

Profesional, ei tind mai ales spre activități de îngrijire, maternale, de ajutorare, de servire, unde își pot desfășura cele mai bune posibilități, fiind capabili de sacrificiu, răbdători și empatici. Le convin activitățile sociale și de asistență, medicale

și psihoterapeutice, comunitare. Ei pot să aștepte — au răbdare și pot fi alături de cineva. Ei sunt acei medici, clerici și pedagogi etc. care și-au ales profesia mai puțin din motive de prestigiu sau financiare, ci pentru că au avut vocație; rareori profesia este pentru ei sunt simplu job. Le plac meseriile de grădinar, pădurar, hangiu, toate cele care țin de ramura alimentației și alte activități de tip maternal apropiate.

În măsura în care visele exprimă ceva despre specificul structurii — visele depresivilor prezintă deosebit de frecvent tematica alimentară, legată adesea de dezamăgiri și resemnare, care dau imaginea aproprierii neîndrăznite. În vis ei vin la o masă pusă — dar pentru ei nu mai este loc sau nu mai este tacâm sau totul a fost deja mâncat — situații pe care le putem numi situații-Tantal. Inhibiția capacității de a cere se exprimă în faptul că visul începe cu o dorință, cu un impuls, căruia i se pun în cale obstacole clare, astfel că visătorul nu ajunge niciodată în vis să își împlinească țelul și este obligat să renunțe. Cel care nu are voie să apuce este nevoit să aștepte ca alții să îi împlinească dorințele — acesta este fundalul pentru apariția viselor de trântor, în care el primește fără nici un efort tot ceea ce dorește; astfel el este confruntat cu propria lui comoditate și cu pretențiile sale pasive. Sau visează pirați, tâlhari și spărgători care îl urmăresc, fiindu-i astfel puse în fața ochilor propriile sale tendințe refulate spre furt și răpire, ca deformare a incapacității sale de a lua. Și tema autosuprasolicitării sau a disponibilității în vederea suprasolicitării, atât de importante pentru apariția depresiei lui, sunt reflectate de vise, cum este cel ce urmează: „*Fac o drumeție pe munte împreună cu tata; drumul este foarte abrupt, port un rucsac și am în plus o manta și un pachet*.“

Omul sănătos pe această linie se caracterizează prin empatie și disponibiliatea de a se dedica semenilor săi, de a-i „accepta“. El se distinge prin atitudini de grijă, ajutorare și de înțelegere. El poate să ierte, poate să aștepte răbdător și poate lăsa lucrurile să se coacă; nu este prea egoist. El depinde de legăturile sale afective; mai degrabă simplu și fără pretenții în ceea ce privește trebuințele sale, îi este relativ ușor să facă re-

nunțările necesare. Dimpotrivă, viața i se pare grea, dar, spre compensație, își poate dezvolta umorul, în sensul că *„umor are cel care poate să râdă deși lucrurile stau cum stau“*. El dezvoltă adesea o pioșenie profundă, nu neapărat în sens bisericesc, ci mai degrabă ca o pioșenie a vieții, conștientă de dependențele și precaritatea condiției noastre, dar spunând totuși da vieții și iubind-o. Tenacitatea și capacitatea de a suporta sunt virtuțile principale ale acestui om. Depresivilor li se aplică vorbele lui Spitteler din „Prometeu și Epimeteu“: „virtutea învești mântată cu rușine“ — ei tind mai degrabă să își pună lumina sub obroc, astfel că ea trebuie „descoperită“. Ei sunt adesea acele ape liniștite care sunt adânci; caracterul afectuos, profunzimea sentimentelor și căldura sunt cele mai frumoase trăsături ale lor. Sunt profund recunoscători pentru ceea ce au; ei își atribuie reușitele mai puțin lor înșile și capacităților lor; mai degrabă le percep ca pe un dar și un act de grație, trăind astfel smerenia în adevăratul său sens.

Angoasa de schimbare
Personalitățile obsesionale

„De-ar împietri odată! De-ar dura!"
HESSE

Dorința de permanență este foarte veche și foarte profundă în noi. Așa cum am văzut, în copilărie, este excepțional de importantă pentru evoluția noastră revenirea fidelă a lucrurilor cu care suntem obișnuiți și care ne sunt familiare. În primul rând ea creează posibilitatea desfășurării unor trăsături specific umane, a părții noastre afective și volitive și a capacității noastre de a iubi, ne învață încrederea și speranța. La schizoizi am văzut cum, în cazul schimbării frevente în perioada precoce a persoanelor de relație sau a lipsei de lungă durată unei persoane de relație de bază, aceste laturi rămân nedezvoltate sau se atrofiază. Persistența și întoarcerea fidelă a acelorași impresii este însă la fel de importantă pentru dezvoltarea memoriei noastre, pentru cunoaștere și experiență, pentru întreaga noastră orientare în lume. Desfășurarea acestei capacități nu este permisă într-o lume haotică, fără regularități și ordini recognoscibile sau fidele — haosului exterior îi corespunde un haos interior. Astfel apare cunoașterea sigură și posibilitatea de a dobândi cunoștințe valabile, ca și reflectarea interioară sau corespondența ordinilor și regularităților sistemului lumii noastre. Poate că aselenizarea nu s-ar mai fi realizat dacă luna ar fi avut o orbită arbitrară, imposibil de calculat, fără legi orbitare care să poată fi cunoscute.

Această corespondență dintre macro și microcosmos a fost înțeleasă la modul cel mai clar de astrologie, care pare să trea-

că în zilele noastre printr-o renaștere. Cunoscutul adagiu kantian despre cele două lucruri care îl umpleau pe marele filosof de cea mai profundă veneraţie înfiorată: cerul înstelat deasupra noastră și legea morală în noi, a căpătat următoarea replică din partea lui Oskar Adler, în „Testamentul astrologiei": legea morală în noi este reflectarea sau corespondența ordinei cosmice, a „cerului înstelat de deasupra noastră". Dacă am fi mai conștienți de aceste implicare a noastră în ordinile cosmice, am găsi în noi principiul ordinei, care s-ar afla deasupra tuturor ideologiilor, pentru că nu a fost gândit de om și este în același timp condiția fundamentală pentru existența noastră și pentru spațiul nostru vital. Comparația folosită în deschidere poate clarifica acest lucru.

Înclinația spre durată aparține deci ființei noastre; alături de dorința de a nu pierde o ființă pe care o iubim și care ne iubește, ea formează cu siguranță una din rădăcinile sentimetelor religioase. În reprezentarea atemporalității, eternității și atotprezenței unei figuri divine, omul și-a împlinit trebuința de durabilitate. Nu suntem mereu conștienți cât de profundă este în noi această dorință, dar o resimțim imediat când ceva familiar, obișnuit, considerat a fi neschimbător începe dintr-o dată să se modifice sau chiar amenință să înceteze, să nu mai existe deloc. Atunci ne pătrunde fiorul vremelniciei și devenim conștienți cu spaimă de dependențele noastre, caracterul nostru trecător.

Vom trece acum la descrierea celei de-a treia forme de bază a angoasei, legată de cele spuse mai sus: este vorba de angoasa de efemer. Ea ne cuprinde cu atât mai puternic cu cât vrem să ne asigurăm mai mult împotriva ei.

Să ne mai imaginăm o dată consecințele pe care le poate avea dominarea unui om de către angoasa de efemer sau, din punct de vedere pulsional, încercarea lui de a trăi numai în virtutea tendinței spre durată și siguranță — în limbajul comparației noastre, s-ar putea spune că un astfel de om accentuează unilateral forța centripetă, gravitația.

Consecința cea mai generală ar fi aceea că el are tendința de a păstra totul așa cum este. Schimbările de orice fel îi amin-

tesc de caracterul vremelnic, pe care individul vrea să îl evite în cea mai mare măsură posibilă. De aceea el caută să regăsească sau să restabilească de fiecare dată același lucru, deja cunoscut și familiar. Atunci când ceva se schimbă, respectivul individ se simte tulburat, neliniștit, chiar înspăimântat. De aceea el va încerca să demonteze, să oprească sau să limiteze schimbările, dacă se poate, să le împiedice sau să le combată. El se răzvrătește împotriva înnoirilor oriunde îi apar în cale, ceea ce tinde să devină o muncă sisifică, deoarece viața este mereu în curgere, toate lucrurile sunt prinse într-o transformare continuă, „totul curge" într-un carusel de naștere și trecere, care nu se poate opri.

Cum poate arăta această încercare? Individul se va crampona aprig de opinii, experiențe, atitudini, principii și obișnuințe și, dacă se poate, va dori să facă din ele principii general valabile, reguli inamovibile, „legi eterne". El va evita noi experințe, iar dacă aceasta nu este posibil, le va interpreta cu totul altfel și va încerca să le echivaleze cu ceea ce se știe deja. Acest lucru poate duce până la reacredință conștientă sau inconștientă, individul trecând cu vederea anumite detalii ale noului, interpretându-le tendențios sau respingându-le afectiv, cu motive adesea destul de vagi, lăsând să transpară impresia că individul respectiv nu este preocupat de obiectivitate, ci de salvarea unei atitudini fixate, care nu trebuie zdruncinată. Istoria științei este plină de exemple pentru aceasta și de controverse sterile despre cine are „dreptate".

Astfel individul se cramponează de ceeea ce îi este cunoscut și familiar, abordează inevitabil tot ceea ce este nou cu o prejudecată care trebuie să îl asigure împotriva oricărei surprize, oricărui conținut nefamiliar și necunoscut. Astfel el nu cade în pericolul de a adopta lucruri neverificate în cadrul unei credințe naive în progres, dar el este expus cu atât de mai mult celuilalt pericol, de a fi prea puțin deschis spre nou și astfel de a frâna, de inhiba, uneori chiar a împiedica evoluții — inclusiv propria evoluție.

Putem recunoaște problema de bază a obsesionalilor în trebuința lor exagerată de siguranță. De aceasta țin precauția,

prevederea, planificarea amănunțită, orientarea spre durabilitate. Din punctul de vedere al angoasei, putem descrie problema lor ca angoasă în fața riscului, a schimbării și caracterului trecător. Ei sunt ca acel om care nu voia să intre în apă până ce nu știe să înoate — ei sunt, ca să spunem așa „secetoșii" vieții. Aceste modalități comportamentale și atitudini pot să adopte diferite grade de gravitate și să se exprime în cele mai ciudate forme.

Un bărbat de vreo 35 de ani poseda o bibliotecă vastă. Cu toate acestea, el mergea mereu la biblioteci publice și nu se folosea de cărțile sale proprii, cu „argumentul" că ar putea să ajungă o dată într-un loc unde nu există nici o bibliotecă publică — ce ar face atunci, dacă și-ar fi citit deja toate cărțile proprii? Aici precauția și angoasa ca un lucru să se termine au ajuns la un grad cu adevărat grotesc.

Unii oameni cu trăsături obsesionale au șifoniere pline de haine, dar poartă mereu niște zdrențe vechi, pentru a avea „rezerve"; li se rupe inima când trebuie să folosească un lucru nou — acceptă mai curând riscul ca aceste lucruri să se demodeze sau să fie mâncate de molii și să nu mai poată fi niciodată purtate. A folosi ceva nou înseamnă a expune acest lucru timpului și vremelniciei, a-l uza și astfel de a putea deja vedea sfârșitul acestui lucru. Tot ce merge spre sfârșit amintește de vremelnicie, în cele din urmă de moarte.

Toți avem în noi această angoasă, precum și dorința de durată și nemurire; cu toții căutăm ceva care nu are sfârșit și avem o satisfacție profundă atunci când regăsim anumite lucruri așa cum ne-am obișnuit să le găsim, așa cum le-am lăsat. Așa se poate înțelege impulsul nostru de a colecționa: indiferent ce adunăm — timbre, monede sau porțelan — este un motiv de cele mai multe ori inconștient pentru a dobândi o garanție a infinitului, deoarece niciodată nu ne putem desăvârși colecția, întotdeauna ne vor mai lipsi lucruri. Alții caută durata și eternitatea în invenții menite să prelungească viața sau caută un perpetuum mobile. Alții își ridică propriile viziuni și teorii la grad de generalitate și atemporal și astfel, datorită pretinsei eterne valabi-

lități a acestora, se cred supraviețuitori al timpului. Cramponarea noastră de obișnuințele dragi și senzitivitatea noastră atunci când suntem nevoiți să le schimbăm sau ele ne sunt cumva tulburate lasă deja să se recunoască această dorință de durată.

Aceeași dorință de a evita angoasa de transformare și vremelnicie o regăsim în cramponarea rigidă a unui individ de ceea ce a moștenit, în toate domeniile posibile. Cele de natură tradițional familiară, socială, morală, politică, științifică și religioasă duc la dogmatism, conservatorism, spre principii, prejudecăți și diferite forme de fanatism. Cu cât individul le apără mai rigid, cu atât mai intolerant devine față de orice om care le atacă sau le pune sub semnul întrebării. Mereu se află aici în spate angoasa că ceea ce este obișnuit, învățat, crezut, recunoscut, care dă siguranță individului, poate fi relativizat prin noi vederi și dezvoltări, că el se poate dovedi o iluzie sau eroare, care impune necesitatea schimbării, transformării. Cu cât este mai îngust propriul orizont și spațiu vital, cu atât mai mult trebuie să ne temem că ne pierdem siguranța din cauza unor noi dezvoltări.

Cu cât un individ încercă mai tare să se cramponeze de vechi, cu atât mai mult resimte angoasa de vremelnicie; pe de altă parte, cu cât ne luptăm mai mult împotriva noilor dezvoltări, cu atât este mai sigur că vom concentra forțele contrare cu o putere egală, așa cum apare deosebit de clar în cazul luptei dintre generații. Adesea numai atitudinile vechii generații, de cramponare rigidă de ceea ce există și de respingere aprigă a ceea ce este nou, obligă tânăra generație să adopte modalități comportamentale extreme.

Desigur că tradiția și respectarea vechilor valori au la început o semnificație pozitivă; trebuie să căutăm și ceea ce este principial și absolut, care are statornicie — numai astfel putem găsi legități care transcend timpul. Dar aici este vorba de o depășire a măsurii, despre lipsa capacității sau disponibilității pentru noi orientări, despre lupta împotriva dezvoltărilor necesare, împotriva adaptării și corijării experiențelor de până atunci, lucruri la care viața ne silește de fiecare dată. Ve-

chiul adevăr „tempora mutantur et nos mutamur in illis“[7] nu este valabil pentru obsesionali; aceștia plătesc însă lupta lor pentru inamovibilitate rigidă cu angoasa față de schimbare. Ei caută să constrângă viața să intre în scheme și reguli și manifestă intoleranță și respingere încăpățânată față de tot ceea ce îi neliniștește, în calitate de lucru nou, diferit de cel obișnuit. Dar ceea ce individul vrea să constrângă astfel se transformă într-o constrângere pentru el însuși.

Astfel, în spatele oricărei obișnuințe, în spatele fiecărei dogme și oricărui fanatism se află mereu și o angoasă, angoasa de schimbare și de trecere, în fine, angoasa față de moarte. De aceea obsesionalii nu se pot obișnui decât cu greu cu ideea că ceva sau cineva se sustrage puterii lor, nu se află sub voința lor. Ei ar dori să constrângă totul și pe toți să fie așa cum cred ei că ar trebui să fie. Dar tocmai astfel ei eșuează mereu în viață și ceea ce au vrut să impună ca o constrângere se întoarce ca un bumerang contra lor înșile: vrând să constrângă viul, nelăsând lucrurile să se întâmple de la sine pentru că doresc să hotărască ei totul, indivizii aceștia sunt din ce în ce mai mult constrânși ei înșiși, în cele din urmă sunt obligați să vegheze ca nu cumva să se schimbe ceva, ca nu cumva să scape ceva voinței lor. Astfel, ca o impresionantă consecință, cel care vrea să constrângă pe alții devine el însuși cel constrâns și aici credem că recunoaștem încă o dată acea forță a vieții care echilibrează extremele.

Obsesionalul poate cu greu accepta că în domeniul viului nu există nici un absolut, după cum nu există principii fixe, nu poate accepta că viul nu poate fi așezat complet într-un cadru previzibil. El crede că poate prinde totul într-un sistem, pentru a putea supraveghea și domina totul; astfel el agresează natura — Nietzsche a spus o dată că voința de sistem conține deja o parte de injustețe — pur și simplu pentru că astfel simplifică în mod violent multiplicitatea viului.

---

[7] „timpurile se schimbă și noi ne schimbăm odată cu ele“ — *n. t.* — în limba latină în original

În domeniul interuman, comportamentele obsesionale au același efect. Conștient sau inconștient, individul vrea prea mult să îi prescrie celuilalt felul în care el vrea să îl aibă. Acest lucru devine deosebit de clar mai ales în relația cu partenerul, cu cei care depind de el și cu copiii. Problema generațională, conflictul dintre generații se constelează la acești oameni deosebit de aprig, așa cum am spus deja. Dat fiind că ei vor să respingă sau să reprime tot ce este nou, neobișnuit, ieșit din comun, atitudinea lor ajunge ușor ad absurdum și evocă deja tocmai acele forțe contrare de care individul respectiv se teme, anume, îl evocă pe rebel și revoluționar. Acesta din urmă crede la rândul său că trebuie să se lupte cu astfel de personaje folosind mijloacele celeilalte extreme și adesea copilul este aruncat odată cu albia. Aici se află și un strop de tragism uman inevitabil, dar nu imposibil de depășit, atunci când există disponibilitatea de a accepta noul și dorința de a-l înțelege.

Acești oameni se tem mereu ca totul să nu devină dintr-o dată nesigur, chiar haotic, dacă ei ar fi ceva mai lejeri, dacă s-ar deschide față de celălalt și ar face câteva concesii sau dacă s-ar lăsa să se comporte spontan, fără controlul și autocontrolul omniprezent. Ei se tem pe termen lung că ceea ce se află în interiorul lor reprimat, refulat sau ceea ce se află în exteriorul lor și după părerea lor nu ar trebui să se afle acolo ar mătura tot dacă ar fi admis fie și numai o dată — ei sunt ca un Hercule care crede că știe de la început că hidrei îi cresc cel puțin două capete din locul de unde el a tăiat unul. Astfel, ei se tem de „primul pas“, despre care își imaginează că, odată realizat, ar declanșa lucruri de neconceput. De aceea mereu s-au gândit ca prin mai multă putere, cunoaștere și exercițiu să nu lase să se „petreacă“ nimic nedorit și neprevăzut. Ei trăiesc după motto-ul „what — if“: ce consecințe apar dacă eu fac acest lucru sau altul; astfel pot deveni acei „uscați“ care nu vin la viață înainte de a avea asigurări clare și de a face preparative.

Când i s-a cerut să se relaxeze pe divan și să se lase în voia asociațiilor sale, un pacient a spus indignat: *„Dar atunci iese la iveală tot rahatul!“* — o exprimare drastică despre cât de mult a refulat și a păstrat în refulare prin autocontrol și „autostă-

pânire“ de cursă lungă. Pentru obsesional, asigurarea împotriva a tot ceea ce nu are voie să existe, a tot ceea ce el dorește să evite devine cel mai important principiul vital, pentru păstrarea căruia el este foarte inventiv. Să vedem aceasta pe câteva exemple:

O posibilitate de a se sustrage fluxului viu al evenimentelor este ezitarea, amânarea și îndoiala. Iată un fragment din scrisoarea unei persoane cu o astfel de structură (obsesională) — se punea problema dacă ea să întreprindă o psihoterapie cu mine sau, în loc de aceasta, să intre într-o cură la băi:

„Vă mulțumesc din suflet pentru scrisoare! M-a pus în cel mai greu conflict, nu știu dacă în prima noastră conversație a venit vorba despre nevroza mea de decizie. Probabil că a fost atinsă numai superficial.

Am scris deja la Bad X., de unde mi s-a cerut până la 15.7 să mă decid și să scriu dacă doresc sau nu să fiu admisă. Între timp a venit scrisoarea dvs., comunicându-mi că pot eventual lucra cu dvs. De atunci oscilez, starea este îngrozitoare. Sfârșitul odiseii va fi că Bad X. este ocupat, dacă mă decid pentru acesta. Atunci decizia mea este foarte simplă: nu am destui bani pentru München. Mereu calculez sumele necesare, dar nu vor ajunge. Deci nu merge. Și atunci mă gândesc încă o dată cât de necesar ar fi, chiar stringent. Îmi imaginez că poate veșnicele mele maladii, aparent organice, s-ar putea ameliora, că ar putea exista ceva pozitiv pentru starea mea generală și pentru dificultățile mele.

Dar nu am nici cazare în München. Cu siguranță că anul acesta pot să mă întorc la Bad X. — dar nu este poate prea stresant să fac naveta în fiecare zi (de acolo la München)? Nu mai pot face aceasta în nici un caz. Când mă gândesc că trebuie să pornesc din nou în necunoscut, mi se face frică și dau înapoi. Și s-ar părea că vine vreun război!

Presupun că sunteți revoltat de nehotărârea mea! Dar sunteți analist! Și știți că nu m-am căsătorit cu un bărbat care îmi plăcea tocmai pentru că nu m-am putut decide să o fac. Și pe urmă a fost prea târziu! Și la fel se va întâmpla acum cu călătoria. În definitiv nu merge nici una dintre variante. Este sigur că München, care cere bani, este ceva angoasant. Aceasta este o realitate. Nu-i așa că în

mod normal omul trebuie să se preocupe în primul rând de bani și apoi să călătorească în pace? Anul viitor în mai și iunie sigur aș putea fi acolo. Până acum am primit de două ori numai jumătate din salariu. De acum însă lucrurile vor intra în normal.

Cred că voi lua Bad X., chiar dacă inima mă trage și la München. Aceasta este lucrul cel mai convenabil din punct de vedere financiar, realizabil fără griji. Dacă de acolo primesc informația că nu s-a putut păstra rezervarea atât de mult timp, atunci mă voi decide poate totuși pentru München. Pentru acest caz eventual aș dori să știu de la dvs. dacă pot plăti ședințele pe 15.9 și dacă pot lucra cu dvs. de la 7.8 până la 7.9.

Oh, este o naștere grea! Atunci când vă scriu toate acestea cred că trebuie să mai întreprind imediat încă o parte de tratament analitic, dar — rămâne așa cum este.

P.S.: Nu mă pot decide, este chinuitor. O să văd dacă la Bad. X este liber. Dacă aș ști dacă sunteți acolo până pe 7.9 și dacă pot plăti pe 15.9! Poate că o să trimit o telegramă.“ (A făcut și asta și totuși s-a decis pentru analiză).

Ne putem imagina ce chin pot reprezenta astfel de ezitări și incapacitatea de decizie, mai ales atunci când este vorba despre decizii mai grave decât cea de mai sus. Vedem că astfel de oameni fac să depindă deciziile lor de lucruri exterioare oarecare — nu sunt puțini cei care numără pe nasturii de la jachetă sau aruncă zaruri; vom vedea mai târziu cum se poate ajunge la o astfel de angoasă de autoresponsabilitate.

Un alt exemplu pentru felul în care obsesionalii își îngreunează drumul spre o trăire spontană; un pacient povestește în analiză un vis și apoi continuă: *„Are vreun sens să interpretăm visele? Totul este relativ, putem pune sau scoate orice de acolo — cine îmi spune că am găsit asociația corectă? Poate că deja când am povestit am alterat visul sau nu mi-l amintesc exact. Nu trebuie atunci ca toate acestea să fie puse sub semnul întrebării? Totuși visele nu sunt altceva decât amăgiri, preocuparea pentru ele este neștiințifică. Freud și Jung au avut concepții total diferite despre vis și au interpretat diferit visele. Aici se pare că nu este ceva comun celor doi, ceva valid. Și asociațiile! Ce îmi vine în minte... așa se ajun-*

ge ușor la incontrolabil... astfel ne pierdem complet în inconștient... în afară de asta, nici nu-mi trece nimic prin minte...“

Se poate recunoaște bine autoasigurarea, aici printr-o raționalizare bine gândită, așezată în fața trăirii de care el vrea să se ecraneze; devine clară angoasa sa de „incontrolabil“ — nu este deloc vorba despre discuția științifică asupra viselor, el nu trebuia decât să se lase în voia asociațiilor sale. Unii ar putea gândi aici că îndoielile pacientului în ceea ce privește visele ar fi de deplin justificate — dar pierd din vedere faptul că pacientul se folosește de ele numai pentru a evita ceva — în plus, îndoielile sale nu se limitau în nici un caz la vise — el se temea de tot ceea ce considera „nesigur“ și căuta să evite aceste lucruri.

Din motive asemănătoare, de asigurare, mulți obsesionali încremenesc în proiect, așa cum se arată în această reușită anecdotă: *Un bărbat ajunge în Cer și vede acolo două uși. Pe una dintre ele scria: „Poarta spre Rai“, pe cea de-a doua „Poarta spre prelegerile despre Rai“ și el trece prin a doua poartă.*

O legitate psihică spune că tot ce refulăm se acumulează; presiunea internă crește și de aceea obsesionalul are nevoie de din ce în ce mai mult timp și forță pentru a ține refulatul în șah; astfel ia naștere cercul vicios, care nu se poate rezolva decât prin acceptarea și confruntarea cu „cealaltă parte“, refulatul. Numai atunci putem integra ceea ce fusese evitat și temut și putem afla cu uimire că reprimatul conține forțe bune și că visele „fără sens“ au ceva esențial de spus.

Ne putem imagina cât de îngust și de rigid, cât de principial și intolerant poate deveni un individ cu o astfel de atitudine, ce „consecvență de fier“ poate avea, cât de lipsită de viață poate deveni existența lui, atunci când el îi impune un astfel de absolutism și condițiile sale. Obsesionalul este conștient numai că dorește să apere „dreptatea“ (ca și acel pacient care credea că trebuie să găsească asociația „corectă“ și tocmai de aceea i-a devenit imposibil să facă asociații libere); el nu este conștient de angoasa de risc ce se ascunde în spatele unui astfel de comportament.

Luând totul atât de principial, ordinea vie se transformă în ordine pedantă, consecvența necesară devine rigiditate inco-

rijabilă, economia rezonabilă devine avariție, iar voința sănătoasă se transformă în despotism. Dar toate acestea nu ajung pentru ca el să își stăpânească angoasa, deoarece complexitatea vieții nu se lasă prinsă în astfel de reguli rigide; astfel se ajunge la dezvoltarea de simptome obsesionale și acțiuni compulsive. La origine, acestea au rolul de a lega angoasele, dar treptat se autonomizează și devin o datorie internă. Ele „se" impun omului, și chiar dacă îi par absurde, el nu le mai poate abandona. Astfel de acțiuni sunt compulsiunea de a se spăla, de a rumina, de a număra sau de a-și aminti. Întotdeauna când încercăm să abandonăm sau să stingem o compulsiune se eliberează angoasa pe care aceasta o legase.

Oricât de diferite pot fi obsesiile, de fiecare dată în ultimă instanță dăm peste frica de a îndrăzni, frica de spontaneitatea fără griji. De fiecare dată când se nasc aceste obsesii a fost vorba de evitarea a ceva nou, necunoscut, nesigur, interzis, a unei tentații, a unei abateri de la ceea ce este obișnuit. Când totul rămâne ca atare: obiectele de pe birou într-o ordine sacrosanctă, părerea despre ceva într-o valabilitate de neclintit, o judecată morală într-o rigiditate de lege, o teorie susținută inatacabil, o credință într-un absolutism de nezdruncinat — atunci timpul pare să fie oprit în loc. Atunci totul este previzibil, lumea nu se mai schimbă și viața nu mai aduce altceva decât repetarea identicului, a unor lucruri deja cunoscute — atunci ritmul pulsatoriu al viului se transformă într-un tact identic-stereotip. Uneori astfel de atitudini conțin o anumită măreție, dar în cele din urmă este vorba despre o măreție tragică, pentru că dorința de a încătușa și de a constrânge forțele vieții, lipsa de elasticitate și imposibilitatea de a îndrăzni poartă în ele deja germenele nefericirii. Tot de tragism ține și eșuarea într-un absolutism, resimțit ca o cerință pe care individul trebuie sau crede că trebuie să o îndeplinească fără scăpare, cu adevărat sau numai în aparență.

Un exemplu simplu ne poate clarifica aspectul principial din comportamentul compulsiv — este un exemplu în care, ca de atâtea ori în viață, tragismul stă alături de comic. Cel care încearcă să păstreze o cameră fără absolut nici un fir de praf

va resimți în întregime condiția tragi-comică a faptului că nu acceptă o procesualitate de neoprit și vrea să oprească timpul. Acest individ nu face altceva decât să toarne apă în butoiul fără fund al Danaidelor. Însă deoarece praful ține locul unui alt lucru, care se cere de fapt curățat, ștergerea prafului va fi o compulsiune până ce se va rezolva problema reală deplasată asupra prafului. Aceasta deoarece lipsa absolută a prafului spre care tinde individul are pentru el valoarea unui lucru esențial, care trebuie păstrat curat, poate curățenia morală, pe care individul o simte amenințată de tentații. Deplasând problema reală asupra banalului, aceasta devine compulsiune; adevărata confruntare cu problema noastră va fi evitată. De fiecare dată când avem sentimentul irațional al necesității legat de activități care nu sunt în definitiv obligatorii ar trebui să ne punem întrebarea: de la ce confruntare esențială sau de la ce decizie dorim să ne sustragem astfel?

În romanul său „Încă unul", F. Th. Vischer a descris cu umor problematica obsesională. Eroul romanului se află într-o luptă continuă împotriva a ceea ce el numește „viclenia obiectelor". Lui i se întâmplă tot felul de acte ratate, care provin din afecte și impulsuri refulate, mai ales de natură agresivă, pe care el le deplasează însă asupra obiectelor, în calitate de viclenie a lor. Atunci când răstoarnă „din nebăgare de seamă" sosul pe rochia vecinei sale de masă, care nu îi era absolut deloc simpatică, aceasta este viclenia obiectelor, aici a sosierei și a nasturelui de la costumul său de care aceasta a rămas agățată și nu este expresia respingerii și agresivității sale reprimate pe care le are față de respectiva doamnă. Tocmai la obsesionali apar deosebit de frecvent ceea ce Freud numește acte ratate, deoarece aceștia refulează atât de mult din impulsurile vitale. În actele ratate — erori de vorbire, uitare, a da peste cineva „din nebăgare de seamă" — își face loc la ei ceea ce fusese reprimat, din nebăgare de seamă, deci fără vinovăție sau o voință conștientă proprie; acestea „i se întâmplă", scapă controlului obișnuit și trădează ceea ce ei doresc să ascundă.

În ascensiunea lor, obsesiile adevăraților bolnavi obsesionali pot căpăta o trăsătură terifiant-macabră, umplându-i din

ce în ce mai mult viața individului respectiv și ducând o viață proprie, cu o forță chiar demonică. Putem înțelege de ce epocile anterioare, care nu cunoșteau conexiunile psihologice, își reprezentau drept posesiune de către Diavol sau spirite rele aceste compulsiuni stranii pe care individul trebuia să le realizeze chiar dacă le recunoaștea drept absurdități. Obsesionalul însuși resimte adesea că obligația sa de a realiza acțiunile compulsive stă sub puterea unei forțe străine, deoarece el vede această obligație ca fiind străină de Eul său.

Dacă ar fi să adoptăm o comparație din domeniul proceselor somatice, orice obsesie are de la sine tendința de a forma metastaze, deci de a prolifera și de a se extinde asupra altor domenii, pe care până atunci nu le atacase. Astfel o viață poate deveni din ce în ce mai limitată, mai plină de compulsiuni, așa cum vom vedea în exemple ulterioare.

Procesele descrise pot avea loc și numai pe plan psihic, în apărarea împotriva unor gânduri neliniștitoare, „rele", împotriva unor dorințe și impulsuri pe care individul crede că trebuie să le reprime. Atunci el își va folosi o mare parte din timp și forțe pentru a le combate. Va încerca să realizeze acest lucru folosind împotriva lor o contra-magie. Dacă vrea să se protejeze împotriva unor gânduri sau dorințe rele, păcătoase, murdare, el se va constrânge să recurgă imediat la o contramăsură de fiecare dată ce ele amenință să-și facă apariția. Poate fi vorba de simpla enunțare a unei formule magice *(„Jesus — Maria — Josef")* sau de o acțiune care trebuie realizată, pentru a împinge afară din conștiință ceea ce este evitat. Într-o formă mai gravă, acest lucru poate duce la autopedepsire, așa cum vom vedea mai ales la fanatismul religios — este vorba de autoflagelare. „Metastazele", proliferarea acestor obsesii, pot extinde din ce în ce mai mult domeniul a ceea ce trebuie evitat: deja cuvintele sau conceptele inofensive care sunt legate ca sonoritate sau cumva asociativ cu ceea ce trebuie evitat vor fi considerate dubioase, fiind de aceea și ele evitate. Acest lucru este ilustrat foarte bine în anecdota despre numărătoarea creștinului: „unu – doi – trei – patru – cinci – piei, drace – șapte", deoarece numărul șase amintește de sexualitatea

interzisă[8] și de aceea nu trebuie pronunțat. Astfel se ajunge și aici în poziția celui care dorește să păstreze camera fără un fir de praf. Ne amintim de proverbul latinesc „Naturam expellas furca, tamen usque recurret“[9] — natura, viața, nu se poate opri sau reprima cu violență, cumva ea se întoarce mereu. Acest lucru ia uneori o formă rafinată, ca în exemplul următor, în care, în spatele aspectului conștient al apărării este reintrodus chiar obiectul împotriva căruia se exercită această apărare:

O pacientă cu nevroză obsesională avea compulsiunea de a se spăla, care echivala în mod inconștient simbolic cu impulsurile sale sexuale „murdare“, anume masturbarea, pe care a fost învățată să o vadă ca pe un păcat. În consecință ea trebuia să își spele deosebit de intens zona genitală — „păcătoasă“ — atât de frecvent încât a făcut să revină „pe din dos“ senzațiile de plăcere interzise, până la orgasm — însă numai „involuntar“ și de aceea fără sentimente de culpabilitate, deoarece ea nu dorise în mod conștient decât să se păstreze curată.

Prin condamnarea sexualității și prin sentimentele de culpabilitate trezite astfel, bisericile creștine de ambele confesiuni au provocat — și din păcate încă mai provoacă multora nevroze ecleziogene. Ostilitatea bisericii față de trup a sădit în mulți tineri angoase și sentimente de culpabililtate care se puteau evita, mai ales la pubertate. În loc să facă precum așa-zișii primitivi în riturile lor de inițiere, anume să îi introducă pe tineri în aceste atât de importante faze de dezvoltare, prin învățământ sau discuții de grup, în care adolescenții să poată pune întrebări, mult timp nu a existat decât o catehizare în vederea confirmării, care consta predominant în învățarea pe dinafară a catehismului și a unor versete din Biblie, evitându-se abil întrebările „penibile“. Din fericire lucrurile au mai evoluat și tineretul are acces la multe din lucrurile de la care fusese oprit. Psihoterapeuții care au activat în ultimele decenii știu ce con-

---

[8] În limba germană, cuvântul „șase“ (*Sechs*) se pronunță asemănător cuvântului *Sex*. — *n. t.*

[9] Deși poți opri natura cu furca, ea se va întoarce întotdeauna. Caracterul înnăscut nu poate fi eradicat. — *n. t.*

secințe devastatoare a avut ostilitatea față de trup fundamentată religios, începând cu lupta împotriva masturbării, despre care se spunea că ar avea drept consecințe prejudicii trupești și sufletești înspăimântătoare, instalându-se astfel cele mai grave angoase și sentimente de culpabilitate, care nu rareori se terminau cu suicidul adolescentului, ce nu mai putea duce această luptă zadarnică împotriva „păcatului".

Obsesionalul și iubirea

Pentru acest om, iubirea, această trăire afectivă irațională, care sparge granițe, care transcende, care poate escalada până la pasiune periculoasă este deja profund neliniștitoare. Se vede că acesta este un lucru pe care el nu-l poate „face", care pare a avea propriile legi, care se sustrage voinței, care îl poate ataca precum o boală și uneori poate chiar să îl determine să acționeze împotriva rațiunii. Toate aceste lucruri sunt cu greu compatibile cu tendințele de asigurare și cu voința de putere a obsesionalului.

Oamenii cu structură de personalitate obsesională încearcă să-și „ia sentimentele în mână", să le țină sub control, deoarece ei nu pot pune nici o bază pe sentimente, sunt prea subiective, prea oscilante și trecătoare. Pentru ei pasiunea este și mai dubioasă; ea este complet ieșită din socoteală, irațională și este mai degrabă un semn de slăbiciune. De aceea ei sunt mai degrabă zgârciți cu investițiile afective, nu se lasă decât cu greu în voia sentimentelor și nici pentru partener nu au mai multă înțelegere. Din cauza pragmatismului practicat la momentul nepotrivit, ei pot să pară neobișnuit de prozaici în ceea ce privește relațiile afective.

De aceea ei au un sentiment de responsabilitate în toate relațiile parteneriale și se țin de hotărârile lor, odată ce le-au luat. Nu le vine prea ușor să îi recunoască partenerului drepturi egale; ei tind mai curând spre o ordine verticală: lor li se pare că a fi sus sau jos, a fi ciocan sau nicovală sunt alternative care se exlud reciproc — și cine ar vrea să fie nicovală? De aceea

pentru ei o legătură devine în curând o luptă pentru putere și supremație. Dacă depresivul dorea, din angoasă de pierdere, să îl facă pe partener dependent de el, la fel procedează și obsesionalul, însă din trebuința de a deține puterea. El vrea să îl formeze pe partener după propria lui voință. De aceea îi vine greu să accepte alteritatea partenerului; mult mai ușor îi este să îl vadă pe acesta ca pe o proprietate, supusă voinței lui. Astfel, nu rareori se întâmplă ca în relațiile parteneriale obsesionalul să trăiască pe spezele celuilalt, de la care cere prea multă adaptare și devoțiune. Pe de altă parte, pentru el o legătură ține de destin. El are o mare capacitate de rezistență și persistență; fidelitatea îi este la îndemână deja din motive economice. Adesea căsătoriile nu se desfac din motive raționale, iar la el punctele de vedere materiale și alte feluri de asigurări nu joacă deloc roluri nesemnificative. Înainte de a intra într-o relație, se pot instala îndoieli îndelungi; de aici rezultă adesea logodne prea lungi și amânări repetate ale datei căsătoriei. Dar dacă se decide, adesea el va considera că legătura este indisolubilă — fie din motive religioase sau etice, fie numai pentru că nu vrea să renunțe, chiar dacă el însuși sau partenerul suferă, sau dacă acesta ar dori să rupă relația.

O femeie l-a întrebat pe soțul ei de ce nu dorește să fie de acord cu divorțul pe care ea îl propusese de mult, deși el însuși resimțea căsătoria ca fiind insuportabilă. Soțul i-a răspuns pur și simplu: „Pentru că suntem căsătoriți", ca și cum astfel se făcuse ceva etern valabil. El nu a invocat din motive religioase sau alte motive raționale, ci numai faptul că se căsătorise o dată. Aici aveau rolul lor obișnuința, trebuința sa de putere și în plus i se părea mai bine să se cramponeze de ceea ce există decât să accepte un nou risc. Astfel se poate ajunge la căsnicii în care întreaga „legătură" este alcătuită din ură mocnită și chinuri reciproce, în care, în definitiv, fiecare așteaptă moartea celuilalt.

Cu cât trăsăturile obsesionale sunt mai puternice, cu atât căsătoria este văzută mai mult ca un contract juridic, cu drepturi și îndatoriri strict stabilite. Este supraevaluat factorul formal, de la care obsesionalul se poate revendica oricând. Atâta timp cât acest lucru rămâne în cadrul rezonabil „clara pac-

ta — boni amici", nu este nimic de obiectat. Dar dacă factorul formal trebuie să înlocuiască relația afectivă, se poate ajunge la o călcare în picioare a așa-ziselor drepturi și la principii aproape sadice, unde, sub acoperirea corectitudinii, sunt date la iveală sentimente ostile și pretenții de putere.

Într-o criză maritală, o femeie merge la avocat și întocmește împreună cu el un contract în care sunt stabilite frecvența contactului sexual conjugal, temperatura camerei în care acesta trebuie să se desfășoare; în plus bărbatului i se impune interdicția de a fuma în dormitor și sunt stabilite exact diferite amenzi în bani pentru încălcarea sau neîndeplinirea acestor condiții. Dacă bărbatul ar fi semnat acest contract, ea ar fi vrut să continue căsnicia cu el. Ea era serios convinsă că o propunere concretă și dreaptă era lucrul care ar fi putut face să continue căsnicia. — Aici au fost stabilite condiții și reguli, în locul abordării problemei din punctul în care se afla: neînțelegerea emoțională și dorința de a-și impune dorințele.

În crize și confruntări, obsesionalul este prea puțin înțelegător; îi este greu să cedeze, chiar dacă ar putea vedea că nu are dreptate. El se cramponează de trecut și îi enumeră partenerului, pedant și cu date temporale exacte, ce anume a greșit și în ce continuă să greșească, cât de des se întâmplă cutare și cutare lucru. În crize, el are adesea idei ciudate despre felul cum l-ar putea ajuta — aceasta se vede deja din exemplul de mai sus. Dat fiind că el nu ține prea mult la sentimente, îi face partenerului propuneri de program, care lui i se par pe deplin rezonabile, caută să stabilească reguli care trebuie respectate de ambii parteneri. Când soția se plânge că duminca el stă numai la timbre sau la masa de bricolaj, iar ea se plictisește și ar vrea să facă mai multe lucruri împreună, soțul obsesional va face o prounere de compromis. El va stabili un program, conform căruia el se va ocupa numai din două în două duminici de pasiunile sale, iar în restul duminicilor va face ceva împreună cu soția. Acest lucru va fi respectat exact ca un program — aici se poate recunoaște încercarea sa de devotament și silința sa. Dar acest lucru este prea voit și prost abordat, deoarece el îndeplinește atunci o datorie autoimpusă și

crede că astfel și-a făcut partea sa. El va fi foarte uimit și mâniat că soția lui nu este mulțumită cu toate acestea, pentru că ea îi bănuiește neplăcerea și în definitiv nu vrea de la el împlinirea unei îndatoriri, ci doar mai multă atenție.

Acest exemplu poate servi pentru mai multe modalități comportamentale asemănătoare, prin care obsesionalii încearcă să rezolve problemele lor de parteneriat. Dar prin astfel de măsuri partenerul nu obține niciodată ceea ce vrea de fapt: mai multă bucurie, mai multă spontaneitate și afecțiune vizibilă, mai multă variație și seninătate în cotidian. Față de astfel de „pretenții" — așa le resimte obsesionalul, din zgârcenie și rezervă, el are sentimentul unui caracter insațiabil al partenerului și astfel cei doi pot duce vieți paralele și problemele se pot agrava.

La obsesionali joacă un rol important timpul și banii, punctualitatea și economia în parteneriat; aici apar cel mai clar în prim-plan pulsiunea de a stăpâni, pedanteria și rigiditatea. Mâncarea trebuie să se afle pe masă „exact la minutul potrivit", cheltuielile casei sunt împărțite cu socotința de rigoare „la centimă" sau soțul trebuie să își dea tot salariul în casă și i se repartizează bani de buzunar etc. Noile achiziții necesare se transformă în tragedie; necesitatea lor este discutată la infinit sau este un semn al caracterului risipitor al partenerului sau pentru cât de necugetat este el cu lucrurile, astfel încât este „iar" nevoie de ceva nou. În astfel de căsnicii problemele financiare sunt cele mai frecvente prilejuri de criză.

În patriarhat, cu privilegiile pe care le acorda bărbaților, existau adesea mariaje care mergeau pe spezele femeii. Un exemplu pentru aceasta poate fi „datoria conjugală", prin care era disprețuită sexualitatea femeii, fiind astfel ea însăși înjosită. În următorul capitol, despre isterie, vom vedea cum se răzbuna femeia pentru aceasta. În patriarhat erau la ordinea zilei căsătoriile în care bărbatul ținea totul în mâinile sale, iar femeia era chiar debilizată, cel puțin era văzută, tratată, ca un copil imatur și menținută într-o dependență completă.

Pentru cei cu trăsături obsesionale grave, lucrul cel mai important este ca partenerul să „funcționeze" punctual, exact, fi-

del și fără pierderi, ca o mașină bine unsă, fără dorințe proprii și fără nici un fel de pretenții sentimentale. În locul unui schimb viu, în loc de dăruire și acceptare reciprocă, nu mai există decât condiții și precepte despre modul în care trebuie să se comporte partenerul. Ne putem imagina cât de rece și programată poate părea o astfel de căsătorie, în care și sexul este exercitat după un orar fix, ca o datorie și nu după înclinație și dispoziție — se face sex numai atunci când este „în plan", dacă este „în plan".

Atitudinea față de sexualitate, ca și față de toate plăcerile vieții și posibilitățile de desfătare, devine din ce în ce mai problematică, pe măsură ce se pot număra mai multe laturi obsesionale. Am spus deja că și sexul este adesea „planificat". Astfel întreaga viață amoroasă devine ceva ostil erosului și abrutizant, complet nedionisiac. Acest lucru poate face să eșueze deja de la început primul contact cu celălalt sex — să ne gândim aici și la frecventele catastrofe din noaptea nunții. Lipsa de empatie pentru partener, lipsa de fantezie erotică, conduc și mai departe viața amoroasă în limitele cadrelor deja experimentate. Nu rareori se întâmplă ca sexualitatea obsesionalilor să aibă o componentă sadică, prin dorința de a-l constrânge pe partener, amestecând relația intimă cu voința de putere.

Dar și păstrarea unor sentimente de rușine și vinovăție dobândite timpuriu în legătură cu sexualitatea poate face din relația intimă ceva chinuit, nefericit și lipsit de fantezie, care nu este îngăduit decât în limite fixe și în anumite condiții. Se poate ajunge ca îndelungi îndoieli sau resticția dezgustului să fie ridicate pe post de protecție împotriva pornirii „interzise" sau pot apărea alte scrupule și raționalizări, ca în exemplul următor:

Un bărbat tânăr face cunoștință cu o fată care îi place foarte mult. Revenit acasă după prima întâlnire, el începe să rumineze: „Ce consecințe poate avea această relație (care însă nici nu exista)? Din ce fel de familie provine fata? O fi avut mulți bărbați până acum? O fi sănătoasă? Ce o crede despre iubire? Dacă ajunge să rămână gravidă? Poate mă contaminează! Avea ceva atât de senzual în jurul gurii — cine știe, poate se culcă cu cine apucă?! Și mai ales — de ce

să mă las în voie cu ea? Cine îmi garantează că nu va fi în foc de paie? De fapt nu am nici un argument pentru... sunt încă tânăr, de ce să mă leg deja?" (ceea ce nici nu intra în discuție).

Vedem precauția neobișnuită și asigurările; sunt prevăzute toate posibilitățile negative, adesea raționalizări trase de păr, numai pentru a nu fi nevoit să ia o decizie sau să acționeze, pentru a nu-și asuma nici un risc. Tânărul avea și alte trăsături obsesionale — de exemplu, se gândise deja din ultimele semestre ce chiloți ar trebui să poarte la examenul de stat și i-a pus deoparte. În plus el suferea de o obsesie a memoriei: după orice întâlnire cu cineva, el trebuie să rememoreze exact ce a spus el și ce a spus celălalt, dacă el nu spusese ceva compromițător, dacă în vorbele celuilalt nu era vreun substrat care ar fi putut să-i scape. Petrecea ore în șir reconstruind conversațiile; și acest simptom era o asigurare, mai ales în fața spontaneității.

Adesea obsesionalul își aduce voința de performanță și în sexualitate; relația sexuală devine atunci pentru el o confirmare a capacității sale de performanță, a potenței sale, iar partenera devine un obiect al verificării performanțelor sale. Limba germană exprimă relația dintre potența sexuală și cea financiară prin același cuvânt „Vermögen" și adesea obsesionalii au față de potența lor aceeași atitudine pe care o au și față de banii lor: fie vor să arate că sunt „potenți", fie sunt zgârciți cu potența lor, temându-se că nu au la dispoziție decât o potență limitată și de aceea trebuie să o chiverniséască, nu pot să „își consume muniția" — așa cum procedează și cu banii lor.

La obsesionali, relația amoroasă erotic-sexuală poate fi ușor tulburată, depinde adesea de anumite condiții care trebuie să fie îndeplinite: sunete, mirosuri, iluminatul, ușile imperfect închise și alte circumstanțe exterioare pot să îi tulbure atât de mult încât își pierd pofta sau nu mai sunt potenți. Unii dintre ei au nevoie de îndelungi preparative care cuprind spălat și astfel răpesc de la început orice farmec relației intime; sau se sustrag de la aceasta din cauza unor „obligații" care trebuie rezolvate înainte — înainte de sex trebuie pus în regulă ceva,

trebuie dus la bun sfârșit. Le place să se prevaleze și de protecția oboselii, a stresului profesional — există desigur multe posibilități de a evita un parteneriat viu și afecțiunea așteptată. Ei ajung numai cu greutate la o plăcere spontană a simțurilor. Dacă nu se pot elibera de ideea de a-l vedea pe partener ca pe o proprietate, ei tind spre gelozie, care de aceea este mai mult o problemă de putere: partenerul nu are voie să se sustragă puterii lor. Dacă acesta încearcă totuși, ei îl vor îngrădi din ce în ce mai tare și vor vrea să se autoasigure din ce în ce mai mult, ceea ce nu face decât să agraveze situația. Probabil că un obsesional a fost cel care a inventat centura de castitate.

Adesea și la ei se poate găsi o separare strictă între iubire și sexualitate, între tandrețe și senzualitate, astfel încât nu pot dori sexual același obiect pe care îl și iubesc, dar pe de altă parte nu au dorință sexuală decât pentru ceea ce nu iubesc, deoarece ei nu pot să impună sexualitatea, care li se pare murdară, unei femei pe care o iubesc — aceasta ar înjosi-o. Astfel, printre ei nu sunt deloc rari aceia care venerează o femeie, dar care își trăiesc sexualitatea cu prostituatele.

Oamenii sănătoși aflați pe această linie, adică aceia care nu au decât trăsături obsesionale ușoare, nu sunt în general amanți pasionali, de aceea sunt fideli și stabili în înclinațiile lor. Ei pot să îi dea partenerului o căldură uniformă și odată cu ea sentimentul de siguranță și de susținere responsabilă, de protecție. Sunt soți grijulii și familia lor stârnește adesea impresia unei comunități „sfinte“ în sensul cel mai pozitiv, construită stabil pe respect reciproc, afecțiune și responsabilitate.

Obsesionalul și agresivitatea

Și obsesionalul are dificultăți cu agresivitatea și afectele sale. El a trebuit să învețe prea de timpuriu să se controleze și să se stăpânească: el investește cu angoasă reacțiile spontane, așa cum vom vedea atunci când îi vom trece în revistă istoria de viață. Începând din copilărie, el a trebuit să își reprime ma-

nifestările de mânie, ură, sfidare și ostilitate etc.; acestea erau pedepsite sau erau urmate de retragerea iubirii. Dar acestea sunt lucruri inevitabile în viață — ce să facem deci cu ele? Dat fiind că Eul lui era deja ceva mai puternic dezvoltat decât la depresiv, el nu a avut în copilărie angoasa de pierdere caracteristică pentru acesta, din cauza căreia își abandonează afectele, ci, de frica pedepsei, el a fost nevoit să-și interzică agresiunile. Să vedem posibilitățile care îi rămân într-o astfel de situație.

Cel mai frecvent el procedează foarte precaut cu afectele și agresivitățile sale; va ezita și se va îndoi dacă are sau nu voie să fie agresiv într-o anume situație și dacă da, adesea are apoi înclinația de a da înapoi, de a îmblânzi, de a retracta ceea ce a exteriorizat, ca în următorul exemplu. Într-o ședință un pacient a făcut o remarcă agresivă despre soția sa pe care se supărase justificat; el spuse imediat, dând înapoi: „A fost desigur exagerat să spun asta; nu am vrut să spun chiar asta, am spus-o numai pentru clarificare; vă rog să nu mă înțelegeți greșit, altminteri ați putea căpăta o impresie falsă — în general ne înțelegem foarte bine.“ Aici vedem bine cu ce groază și cu ce sentimente de vinovăție este trăită exercitarea agresivității; această tendință spre retragere poate escalada spre împăcare sau spre autopedepsire.

Și la obsesional se poate ajunge la o formarea unei ideologii, ca o altă încercare de soluționare a conflictului care există între a avea afecte, dar a nu fi permisă exprimarea lor. La el renunțarea la afecte este realizată în cea mai mare parte prin ideologizarea stăpânirii de sine și autodisciplinei: a exprima afecte este deci un semn de autoîngăduință, de pierdere a autocontrolului, un comportament care este sub valoarea sa. În anumite limite, acestea sunt lucruri sănătoase, dar există totuși pericolul de a exagera, ca afectele să fie prea strangulate și să se acumuleze deci în interior, necesitând din ce în ce mai mult control pentru ca să nu izbucnească. De aici se pot dezvolta simptome obsesionale, ca în cazul unei femei care nu-și exprima niciodată sentimentele ostile la adresa soțului ei, de aceea dezvoltase o teamă de cuțite și obiecte ascuțite, pe care

trebuia să le îndepărteze imediat ce îi cădeau sub ochi — dacă ar fi rămas mai mult în câmpul ei vizual, aceste obiecte ar fi putut să descătușeze agresivitatea reprimată, și cine știe de ce ar fi fost capabilă atunci. Dacă s-ar fi confruntat cu soțul, agresivitatea ei nu ar mai fi devenit atât de amenințătoare, așa cum s-a întâmplat prin barare și acumulare.

O altă posibilitate pentru obsesionalii aflați în respectiva dilemă este să caute posibilități legitime pentru agresiunea lor, să afle prilejuri și ocazii în care exprimarea agresivității lor nu este numai permisă, ci poate părea chiar o valoare — așa cum este posibil în unele meserii. Atunci ei combat peste tot unde întâlnesc acele lucruri pe care au trebuit să și le interzică lor înșile. Astfel pot apărea fanaticii în toate domeniile posibile, care se luptă mereu neînduplecat, fără compromis și menajamente, împotriva vreunui lucru — fie în domeniul igienei, fie în cel al pasiunilor, moralei sau religiei. Ei nu își îndreaptă agresivitatea împotriva lor înșile, ca și depresivii, ci împotriva a ceva sau cineva din exterior, cu conștiința curată, deoarece sunt convinși că astfel ei fac ceva necesar. Ne putem imagina cât de periculos poate deveni acest lucru, deoarece atunci când un individ se află mereu în căutarea unui ventil pentru agresivitatea sa, el va găsi peste tot ceva pe care îl poate ataca „din convingere". Aceasta le permite chiar și cele mai masive agresivități, care nu pot decât să fie sfințite prin scopul lor — au arătat deja acest lucru la ideologiile creștine.

Și aici granița dintre omul sănătos și cel bolnav este foarte îngustă, deoarece agresiunea se leagă de norme care reprezintă în sine o valoare, cel puțin așa ar trebui să însemne. Am văzut efectele catastrofale care apar când individul determină un colectiv să își pună agresivitatea în serviciul unei ideologii, în cazul persecuțiilor împotriva evreilor în cel de-al treilea Reich și le putem vedea în toate războaiele în care distrugerea inamicului este ridicată la rangul de virtute și, acolo unde este posibil, mai este încă apreciată de biserică.

O variantă întrucâtva mai blândă a agresivității „legitimate" descrise este corectitudinea exagerată, care, alături de reprimarea agresivității, este forma cea mai frecventă de mani-

festare obsesională a agresivității — fără ca obsesionalul să fie aici conștient de agresivitate. Sunt extraordinar de numeroase posibilitățile de a-și trăi afectele printr-o astfel de corectitudine, până la comportamente învecinate cu sadismul: funcționarul care acționează întrerupătorul punctual la secundă, chiar dacă ar putea să aștepte ca cineva să termine; profesorul care penalizează cea mai mică greșeală de punctuație sau de neatenție; examinatorul care nu consideră corect decât răspunsul care corespunde cuvânt cu cuvânt celui așteptat de el; judecătorul care se ține de litera legii, pentru care fapta este faptă, fără să țină seama de motivație — se pot găsi multe alte exemple pentru astfel de echivalente ale agresiunii. Toți își trăiesc astfel agresivitatea într-un mod aparent legitim, prin supracorectitudine, abuzează de puterea lor și își deghizează comportamentul față de ei înșiși, susținând că nu fac astfel altceva decât să apere consecvent ceva corect, o valoare. Tocmai acesta este pericolul în agresivitatea obsesionalilor — ei se revendică atât de des de la valori, astfel că este greu de recunoscut ce este aici necesar în sine și ce este scop personal. Desigur că „trebuie să fie ordine“ — dar una vie și nu una pedantă; politețea este o valoare — dar o morală ostilă vieții nu mai este.

De aici pornește o linie directă spre tot ceea ce putem numi dresaj, instrucție, așa cum se cunoaște din armată. Pentru agresivitatea obsesionalilor este, așa cum am văzut, caracteristic faptul că ei se țin de norme, reguli și principii; agresivitatea lor are loc de preferință „în numele...“ și este strâns legată de pulsiunea de a lua în stăpânire. Astfel, adesea ea poate fi cu greu pusă în evidență și devine chiar ceva suprapersonal, anonim, în spatele căruia se ascunde plăcerea personală legată de agresiune.

O altă caracteristică pentru agresivitatea obsesională este legătura ei cu voința de putere; agresivitatea nu este numai apărare, autoprotecție și abreacție a angoasei, ca la schizoid, ci aici este vorba despre putere. Agresiunea obsesionalilor servește puterii, și puterea servește din nou agresiunii. De aceea găsim obsesionali în profesiile care conferă putere și în același timp oferă posibilitatea de a trăi legal agresivitatea proprie, în

numele ordinii, disciplinei, legii, autorității etc. De aceea nu ne mirăm că mulți politicieni aparțin mai mult sau mai mai puțin pronunțat acestui tip structural — la fel și militarii, polițiștii, judecătorii, preoții, pedagogii și funcționarii de stat. Felul în care va proceda fiecare cu puterea și agresiunea depinde de gradul de maturitate și de integritatea personalității sale. Ca orice societate, prin ordinea și ierarhiile sale, societatea noastră îi oferă și ea obsesionalului bogate posibilități de a-și trăi legitim agresivitatea și ura sub mantaua protectoare a unui bun principiu. Casa părintească, școala și biserica sunt primele medii educaționale, respectiv instituții, care, prin instrucție, dresaj, metode de educație lipsite de afecțiune, prin trezirea sentimentelor de culpabilitate și prin pedepse, oferă un teren fertil pentru dezvolarea ulterioară la copil a unei personalități obsesionale — vom vedea acest lucru mai bine în capitolul care urmează.

O formă de agresivitate obsesională a cărei origine o vedem deja în termenul care o denumește este agresivitatea vicleană, lașă, ascunsă care lovește pe la spate. O găsim la oameni care în copilăria lor au fost pedepsiți sever pentru manifestările lor de agresivitate; ei au fost nevoiți să nu-și poarte niciodată pe față sfidarea și alte afecte, ci numai în secret și pe la spate — ei au fost literalmente „înjosiți", „aruncați la pământ" de îndată ce îndrăzneau să facă acest lucru. Granița până la viclenie, perfidie, la „lupul în blană de oaie" este deci foarte îngustă.

O altă consecință a pedepselor severe adresate mai ales comportamentelor motric-expansive și afectiv-agresive ale copilului este că acesta nu își poate dezvolta o senzație sănătoasă a propriului corp. El nu învață cum să procedeze corect cu corpul său, nu se simte „acasă" în corpul său. Deoarece pentru a căpăta plăcere în corp el trebuie lăsat să activeze liber, să aibă libertate de mișcare pe care să o trăiască cu plăcere. Dimpotrivă, dacă un copil trebuie să fie mereu atent să nu „încurce" niciodată, el dobândește nu numai o inhibiție motric-agresivă, ci în același timp o mare nesiguranță legată de felul în care se mișcă, pe care, în forma ei cea mai pronunțată, o de-

numim „stângăcie“ și în cazurile grave poate merge până la lipsa de reacție. Aici agresivitatea se poate insinua numai în actele ratate deja amintite. Neîndemânaticului, stângaciului, nătângului agresiunile „i se întâmplă involuntar“, aparent fără intenție. Astfel el își trăiește agresivitatea și afectele reprimate în astfel de forme: din „nebăgare de seamă“ îi cade din mână vaza scumpă pe care trebuia să o umple cu apă, se împiedică și dărâmă lampadarul etc. Poate că ne putem supăra pe el, dar nu putem să îl facem responsabil pentru ceea ce a făcut — el se bucură deci de o anumită libertate a nebunului și poate că față de el avem chiar un anumit sentiment de superioritate, binevoitor-milos — atât de fin reținute pot fi atitudinile sale de răzbunare împotriva anturajului care la origine a purtat vina că el a devenit un trântor. Nu rareori capătă și un al doilea beneficiu: i se ia tot, pentru că oricum face totul prost și atunci el poate deveni o povară cu atât mai mare.

Amintim marginal că permanenta trebuință de a se ține pe sine sub control și supraevaluarea autocontrolului pot să constituie o bază și pentru autoobservația ipohondră; aceasta poate fi utilizată din nou ca echivalent al agresivității, individul respectiv chinuindu-și anturajul cu angoasele și simptomele sale ipohondriace și astfel stricând orice dispoziție. Astfel, o constipație reală sau pretinsă poate deveni o catastrofă familiară.

Ca un echivalent al agresivității la obsesionali se mai pot descrie și alte două comportamente, în care se transpun agresivitățile și afectele lor reprimate, într-un mod care nu este pentru ei conștient și de aceea nu este trăit cu un sentiment de culpabilitate. Este vorba despre încetineala, scrupulele și indecizia prin care își chinuie sau își stresează din ce în ce mai mult anturajul — iată o formă foarte fină, ascunsă, de agresivitate. Recunoaștem aici pe femeile care niciodată nu își termină toaleta la timp înainte de ieșirile la concert sau la teatru și care îl pot aduce pe partenerul lor la disperare; tot aici sunt și bărbații care, pentru a explica cele mai simple stări trebuie de fapt să înceapă cu Adam și Eva. Vedem aceasta în următorul exemplu, al unui pacient obsesional care a vrut să îmi ex-

plice de ce a întârziat astăzi „aproape două minute“: „*Am plecat de la birou punctual, ca întotdeauna, la 18.15; am mers în ritmul meu obișnuit spre stația de autobuz; acesta a venit fix cu 3 minute întârziere, dar apoi a recuperat aproape 1 minut. Cu această întârziere am ajuns în stația unde trebuia să cobor ca să vin la dvs.; aș fi vrut să recuperez de acolo ceva, mergând mai repede, dar am fost reținut de o doamnă care m-a întrebat de o anumită stradă și pe care desigur că a trebuit să o informez — nu era prea ușor să îi descriu drumul — atunci ultimii metri până la dvs. i-am alergat.*“ Dacă întârzierea de două minute ar fi meritat să fie menționată, el ar fi putut să rezume totul într-o singură propoziție: „Vă rog să mă scuzați că am întârziat.“Acesta era unul dintre acei pacienți care apasă pe butonul soneriei exact în minutul în care începe ședința lor — prin aceasta ei demonstrează neutralitatea impecabilă: nu vin nici prea devreme, ceea ce s-ar putea înțelege ca nerăbdare sau poate ca semn că vin cu plăcere, dar nu vin nici prea târziu, ceea ce le-ar putea fi reproșat ca impoliteţe sau chiar rea intenție. O variantă este rezerva, refuzul de a admite ceva, în măsura în care nu este fundamentat prin judecăți raționale. Obsesionalii se folosesc de acest lucru ca de un ventil al agresivității, ca agresivitate indirectă. Exemple pentru aceasta sunt comportamentul soțului care se lasă rugat din principiu, pentru fiecare sumă de bani, cât de mică, ca și tăcerea sfidătoare sau mortuară, care îl face pe celălalt să izbucnească. Individul nu devine deschis agresiv, astfel încât nu i se poate reproșa nimic și în același timp poate mult mai bine să îl atingă pe celălalt și să îl lovească. Am putea spune în general că obsesionalul tinde mai mult spre păcatele negative, ale omisiunii decât spre păcatele pozitive, ale dedării spre pornirile interzise — păcatele omisiunii se pot identifica mai greu.

Tocmai contrariul acestui lucru ar fi intruziunea, lipsa de distanță, pe care limbajul popular o denumește „limbariță“, vorbirea fără pauză, prin care partenerul este ferecat în tăcere, vorbirea „fără punct și virgulă“. În fine mai trebuie amintită și cârteala, care este forma tipică de agresivitate a obsesionalilor.

Dacă la un obsesional angoasele morale și de pedeapsă, legate de impulsurile sale agresive, sunt prea puternice, astfel

că nu îi mai stau la dispoziție nici posibilitățile și echivalentele de agresivitate descrise mai sus, va ajunge și el la somatizare. Tulburările cardiace și circulatorii, oscilațiile tensiunii arteriale (mai ales puseele de tensiune care nu rareori sunt precursoare ale unor infarcturi), durerile de cap până la migrene, tulburările de somn și infecțiile intestinale (colici etc) pot fi consecințele, respectiv expresiile în limbajul corpului ale unor afecte și agresiuni prea mult timp reprimate. În ele se joacă conflictul, insolubil pentru ei, dintre a dori să fii agresiv și a nu avea voie, între puterea care vrea să constrângă și tendința de a nu îndrăzni, de a ceda, de a lăsa să i se întâmple. Dar prin acumularea afectelor și a presiunii interne se poate ajunge și la izbucniri ale reprimatului, până la atacuri de amok, de furie și o dorință de distrugere fără alegere. În romanul său *Caietele lui Malte Laurids Brigge*[10], Rilke a descris fascinant o astfel de izbucnire motrice. Iată încă un exemplu pentru somatizarea afectelor și agresivităților:

Un bărbat foarte corect și cu stăpânire de sine, aflat într-o poziție înaltă și de răspundere, a obiectivizat și a neutralizat atât de mult relațiile sale interumane încât în ele nu mai era aproape nimic emoțional, și mai ales nu era nimic care să țină de afect. El ajunsese în starea de a nu mai arăta niciodată nici tristețe și nici bucurie, nici mânie, nici nerăbdare — în acest stoicism, nimic nu îl mai tulbura și nimic nu îl mai incita și era mândru că se stăpânea astfel, că este netulburat sufletește și mereu superior. Dar avea totuși un loc vul-

---

[10] Se spune că acest roman, publicat de Rilke în 1910, este o scriere în mare parte autobiografică: personajul este un alter-ego al poetului, zugrăvit sub forma unui descendent scăpătat și debil al unei familii aristocratice daneze. Falimentul îl determină să trăiască în cartierele boeme ale Parisului, încercând o viață de poet. Rătăcind printr-un Paris mizerabil, cuceritor și invadator, eroul este total absorbit de Eul său, neglijând pe toți ceilalți, inclusiv propria familie. Criticii l-au numit pe rând antisemit, laș, vampir psihic, o parodie a autorului care se crede superior numai pentru că este sensibil. El pare să fie îngrozit de perspectiva de a fi iubit: a hotărât să nu iubească niciodată pentru a nu pune pe cineva în groaznica poziție de a fi iubit. Cartea este străbătută de permanenta obsesie pe care eroul o face pentru moarte și tot ce este legat de ea. — *n. t.*

nerabil: în situațiile în care ar fi dorit de fapt să se supere, ba chiar să se înfurie, dar nu își permitea din motive de prestigiu și de imagine, căpăta din ce în ce mai des accelerări simțitoare ale pulsului și dureri cardiace — se vede că sistemul său de blindaj nu era perfect reușit. Pe măsură ce aceste simptome se înrăutățeau în cercul său profesional, în care trebuia să oprească multe atacuri și rivalități, medicul a pus în evidență amenințarea unui infarct, dacă nu se va relaxa și descărca. Aici, ca de atâtea ori, tonul nu era dat de stresul profesional, ci de stăpânirea lui de sine și de „continența" lui, ieșite din comun, nenaturale, care nu îi lăsau liber nici un ventil pentru afectele sale. Despre Bismarck știm că din cauza acumulării de afecte tindea spre crize de plâns și mușca covorul. Adesea este o tragedie că oamenii cu afecte puternice se află în posturi unde cred că nu le este permis să dea curs afectelor lor, din cauza imaginii sau din cauza unei imagini de sine autoimpuse.

Voi mai menționa încă o apărare împotriva afectelor, caracteristică în special obsesionalilor: individul se poate apăra de afectele sale idealizând persoana față de care au aceste afecte, făcând-o astfel intangibilă — după copilărie regăsim acest lucru mai ales în relațiile discipol-maestru — în cele din urmă individul rămâne întotdeauna un fiu sau o fiică; acest lucru este valabil și pentru domeniul religios.

Fundalul biografic

Ne vom întreba din nou ce factori constituționali și ce influențe de mediu favorizează dezvoltarea structurilor de personalitate obsesionale. Din punct de vedere constituțional, un rol pare să joace o ereditate deosebit de viu motric-agresivă, sexuală și în general expansivă, caractere nativ voluntare, independente. Iată deci eredități datorită cărora copilul „îi va încurca pe ceilalți", „va incomoda" mai ușor și mai frecvent, va fi resimțit de părinți drept incomod și de aceea va fi frânat, dojenit mai des în comportamentul său decât un copil comparativ mai liniștit, „mai cuminte". Dar și o blândețe nativă și o

disponibilitate pentru adaptare și supunere pot juca un rol, pentru că atunci copilul își îngăduie sieși mai puține reacții spontane și se adaptează mai mult decât este cazul. Pe urmă, se pare că intră aici în discuție și o înclinație înnăscută către răzgândire, către o exactitate temeinică și cârcotașă, ca și o cramponare afectivă puternică de trecut, datorită căreia toate impresiile se impregnează mai adânc și pot dura mai mult. Din nou trebuie să lăsăm chestiunea deschisă și nu putem decide dacă și în ce măsură astfel de repere sunt ereditare sau sunt deja reacții la influențe de mediu și educație, deci în ce măsură astfel de comportamente sunt mai mult consecințe decât cauze. Această problemă nu se va rezolva niciodată satisfăcător — pentru aceasta ar trebui să facem astfel ca unul și același copil să crească în medii diferite. Este sigur că există factorul ereditar, neglijat prea ușor acum, când se acordă un interes preponderent cercetării mediului, așa cum anterior mediul era subestimat, din cauză că atenția se îndrepta predominant asupra factorilor moșteniți. Cum arată influențele de mediu prin care au căpătat o valoare exagerată, pe de o parte trebuința de securitate și permanență și pe de altă parte angoasa de efemer și schimbare?

Pentru a le înțelege, trebuie să ne apropiem mai mult de faza de dezvoltare care urmează celor două mai sus descrise. Este perioada dintre 2 și 4 ani, când copilul se confruntă pentru prima oară cu poruncile și interdicțiile din partea mediului său. Atunci el cade din scurta perioadă paradisiacă a primei copilării „nevinovate", în care încă nu i se pretindea și nu i se cerea nimic, în care încă nu-i era interzis nimic și toate trebuințele sale erau satisfăcute fără ca el să-și dea osteneala. Acum el ajunge pentru prima dată în poziția de a intra în conflict cu mediul său, în conflictul dintre dorințele și impulsurile sale, voința sa și voința și cerințele educatorului său. El a atins deja o vârstă în care se poate cere ceva de la el; însă el a dezvoltat deja destul Eu, destulă ființă proprie, destul avânt în mișcare și destule capacități de exprimare pentru a putea aborda el însuși lumea și pentru a dori să înceapă ceva cu ea, în timp ce în fazele anterioare totul trebuia să-i fie adus. El

poate din ce în ce mai mult să își exprime — inclusiv verbal — dorințele și afectele; el cucerește spațiul și-și pune la încercare forțele, încearcă să-și impună voința în fața rezistențelor.

După perioada de completă dependență de mamă, el trăiește acum o fază de separare, cu o tendință crescândă spre autonomie — este perioada în care el spune pentru prima dată „Eu", ca expresie a recunoașterii, trăirii diferențierii față de mamă, față de acea simbioză cu ea în care Eu și Tu nu erau diferențiate în trăirea lui. Odată cu capacitatea crescândă de a-și folosi corpul, motricitatea lui, dorința de posesiune, pofta lui de expansiune și voința proprie se îndreaptă din ce în ce mai mult asupra mediului. Astfel el face cunoștință în același timp cu rezistența „materiei" în confruntarea cu ea, ca și cu reacțiile mediului la comportamentul său. De aici el face și experiența puterii sale, ca și a limitelor acesteia. Printre altele, dar foarte important pentru această fază de dezvoltare, el dobândește pentru prima oară orientarea legată de ceea ce este îngăduit și ceea ce nu este îngăduit, formele preliminare ale categoriilor de bine și de rău. Orice copil trebuie să găsească soluția lui individuală între voința lui proprie și obligația de a asculta, între autoimpunere și adaptare. Întotdeauna rezultatul acestei încercări de rezolvare depinde de ereditatea sa și de mediul cu care aceasta se confruntă.

Educația pentru curățenie ocazionează primele comportamente importante și determinante pentru insinuarea profundă a posibilităților de experimentare a voinței proprii sau, dimpotrivă, a obligației de a se supune. În funcție de modul în care este tratat copilul în educația pentru curățenie, se poate pune baza pentru o autodeterminare sănătoasă a copilului, ca și pentru atitudini sfidătoare sau pentru supunerea plină de renunțare: dacă i se lasă timp pentru a realiza treptat acest pas, dacă sfidarea lui este constelată prin dresaj forțat sau dacă în cele din urmă voința lui proprie este frântă de timpuriu prin constrângere și pedepse. Dar o dată cu capacitățile copilului descrise mai sus și aflate într-o continuă dezvoltare și cu trebuința sa de a începe ceva cu lumea, de a dori să facă ceva cu lucrurile, iau naștere din ce în ce mai multe situații în care el

poate să se confrunte cu lumea, o poate tulbura și se poate resimți pe sine, prin reacțiile mediului, ca fiind „rău" sau „obraznic". În această perioadă dintre 2 și 4 ani se decide în primă instanță soarta pulsiunilor sale expansiv-motrice și agresive, ca și formarea voinței sale proprii; modalitățile de elaborare pe care le învață acum devin modele comportamentale pentru desfășurarea personalității sale.

Este acum de importanță decisivă când și cum sunt administrate copilului aceste prime porunci și interdicții. Odată cu trăirea primelor stări de a fi bun sau rău, este posibilă chiar apariția primului „păcat". Atunci se spune pentru prima oară „trebuie" sau „nu ai voie" sau „acum nu ai voie" etc. și copilul se resimte pe sine ca fiind bun atunci când ascultă și se condamnă pe sine ca fiind rău atunci când se opune. Dacă el este confruntat prea devreme sau prea târziu cu aceste cerințe; dacă el este tratat prea riguros și principial, sau, dimpotrivă, prea lax și inconsecvent; dacă împotrivirea și neascultarea lui sunt zdrobite de la început sau sunt conduse de afecțiune spre transformarea lor într-o activitate voluntară — toate aceste prime impresii dau aici forma primordială, fundamentală mai ales pentru felul de a proceda cu propria voință și spontaneitate, concept care cuprinde toate impulsurile respective. Astfel ia naștere aici cea mai profundă bază care definește dacă ulterior omul va poseda o conștiință de sine sănătoasă, o voință proprie sănătoasă și curaj civic, dacă el se va răscula împotriva autorităților sau dacă se va adapta cuminte, dobândind astfel premisele unei structuri de personalitate ulterior obsesionale.

Astfel, datorită experiențelor din primele confruntări ale propriei voințe cu obligațiile și permisiunile, la copil se pun jaloanele pentru libertatea sau lipsa de libertate a impulsurilor sale volitive, pentru rigoarea sau blândețea conștiinței sale morale, a „Supraeului" său, după cum numește psihanaliza această instanță dobândită în copilărie, partea determinată de mediu a conștiinței morale, ca și pentru gradul de spontaneitate sau inhibiție datorată exagerării autocontrolului. El preia în interior reacțiile mediului la comportamentul său, sub for-

ma unui judecător care reprezintă înăuntrul lui poruncile și interdicțiile care la origine i-au fost impuse din exterior, perpetuând astfel ceea ce a învățat și a experimentat.

În cazul personalităților obsesionale care se dezvoltă ulterior, în istoria lor de viață regăsim cu mare regularitate dojenirea, inhibarea, pedepsirea sau reprimarea prea timpurie sau prea aspră a impulsurilor vitale, agresive, afective, a impulsurilor care vor să clădească și să transforme, adesea și a oricărei spontaneități, a oricărei manifestări a unei voințe proprii sănătoase. Și aceasta tocmai în faza de dezvoltare în care este necesară desfășurarea acestor capacități și comportamente adecvate vârstei, care trebuie acum învățate, care trebuie să ducă la o mai mare autonomie și independență. Așa cum putem vedea peste tot în domeniul viului — să ne gândim la rezultatele cercetărilor asupra comportamentului — primele impresii și experiențe au un efect formator tocmai atunci când se leagă de lucruri noi, care trebuie învățate, de pași care urmează în dezvoltare; mai ales atunci ele dobândesc o semnificație de destin și își pun amprenta asupra modalităților comportamentale categoriale pe întreg domeniul a ceea ce trebuie învățat de nou.

Totul începe când în mediul copilului lucrurile trebuie să se petreacă și să se facă întotdeauna numai într-un anumit fel, când el resimte orice abatere de la această normă ca un pericol sau un efect ale „răutății" sale proprii. El asociază, leagă imediat reacțiile mediului de „comportamentul său greșit": mustrare, avertizare, amenințare, retragerea iubirii și pedepse cu impulsurile sale evident nedorite de mediul său. El simte că mama se uită la el plină de reproș sau mustrătoare sau îl pedepsește atunci când este zgomotos, răstoarnă sau strică ceva. Odată cu repetatea acestor experiențe, el devine cel puțin mai precaut, mai ezitant, mai controlat, poate deja neliniștit sau inhibat; în cazurile unor angoase mai grave, odată cu apariția unui impuls în direcția periculoasă se instalează treptat un reflex care îl frânează sau îl reprimă imediat.

Aici se poate înțelege mai bine legătura menționată la început între mediu și ceea ce îi vine acestuia în întâmpinare din

punct de vedere constituțional, în ceea ce privește dezvoltarea structurilor de personalitate obsesionale: copiii vioi, impulsivi, cu mare vitalitate motrice, agresiv-expansivi sunt, pe măsura naturii lor, mustrați mai des, opriți și înfrânați mai riguros decât copiii liniștiți; dacă se trece la amenințări cu retragerea iubirii sau la pedepse, consecințele fi mai grave.

Cerințele inadecvate vârstei pot consta în a-i impune prea de timpuriu să fie curat, să stea „cuminte" la masă și să mănânce, să nu strice nimic, să nu exprime nici un afect — nici măcar unul îndreptățit. Iată unul dintre cele mai grotești exemple: *Într-o familie, copiii trebuiau să țină câte o monedă sub braț, pentru a sta la masă cu coatele pe lângă corp și pentru a învăța „bunele maniere" — monedele nu aveau voie să cadă*. Desigur că un copil care funcționează bine, dresat, este mai comod pentru părinți, iar pentru mediul lărgit este un copil-model, care îi face pe părinți să se mândească cu metodele lor de educație, de care nu trebuie să se rușineze. Situațiile locative care au devenit din păcate aproape o regulă în marile orașe, devin în același timp o închisoare pentru copil, care literalmente nu știe încotro să o apuce cu trebuințele sale vitale. Dacă el învață astfel mult prea devreme să se adapteze, să se „controleze", aceasta nu numai că merge din ce în ce mai mult pe seama spontaneității sale naturale, ci sunt exagerate și frica de pedeapsă și disponibilitatea de a se simți vinovat.

Nașterea unor frați sau surori în acești ani este greu elaborată, deoarece problematica Cain-Abel este cel mai acut constelată la această vârstă la care copilul și-a dezvoltat deja propria voință și agresivitatea, iar fratele sau sora care urmează sunt resimțiți în mod conștient ca niște rivali. Dacă părinții nu au nici o înțelegere pentru aceasta și nu îi ușurează situația, se poate ajunge la situații traumatizante pentru copil, care, din cauza sentimentelor sale ostile și agresivității față de frate sau soră, trebuie să reacționeze cu sentimente de culpabilitate, care îl obligă de timpuriu la o asigurare obsesională.

Singurul copil al unei mame deosebit de sensibile și de ușor de tulburat din cauza migrenelor sale trebuia de fiecare dată să își lase pantofii la ușă când se întorcea de la joacă în grădină sau pe stradă,

pentru a nu face zgomot și murdărie. Când se juca în casă, el a avut impulsul de a-i arăta mamei ceva; a alegat în camera ei și a ciufulit ciucurii covorului de acolo. Numai acest din urmă amănunt a contat: copilul a fost dojenit cu asprime pentru că nu putea fi niciodată atent; mama a adus un pieptene și a pieptănat din nou la loc franjurii cu mare greutate „corect" (acesta era unul dintre cuvintele ei preferate) și ceea ce vroia de fapt copilul să arate a căzut complet în uitare. Sau copilul trebuia să audă mereu: „Nu mă deranja chiar acum, doar vezi că mă doare capul, sau: că citesc, sau: că sunt ocupată, sau: că nu am timp". Putem să ne imaginăm ce efect au astfel de experiențe, dacă se întind pe o perioadă lungă de timp.

Dar aceste lucruri pot să înceapă și mai devreme; citez din jurnalul unei mame despre primul ei copil (care adesea este cel mai expus unor astfel de măsuri, pentru că părinții, care au citit atâta despre aceasta, vor să facă totul corect); însemnările se referă la primul an din viața copilului*: „Deja în luna a treia am început să te obișnuiesc cu olița — trebuia să fii curat cât mai devreme posibil. Erai un copil neliniștit și vioi; dacă nu te țineai bine atunci când te hrăneam, trebuia de regulă să îți pun ceva la spate, până ce ai învățat să stai nemișcat — apoi era suficient să mă uit la tine amenințător pentru ca să fii cuminte. Astfel, din capul locului am prevăzut ca tu să nu-ți poți impune opoziția, așa cum am citit într-o carte: sfidarea trebuie zdrobită de la prima încercare. Dacă urlai atunci când ieșeam din cameră, îți dădeam câteva zdravene la fund; la început urlai și mai tare, dar te-am lăsat singur până ce ai obosit să mai țipi — era prea clar că nu voiai decât să mă superi. Pe urmă ai fost drăguț; nu au mai fost astfel de lupte pentru putere și oamenii se mirau că erai un copil atât de ascultător și puteai să fii controlat numai din ochi. Uneori a trebuit să mă învinge pe mine însămi pentru a fi atât de aspră — dar am văzut deja că așa era cel mai bine pentru tine și m-am gândit că pe urmă vei înțelege că nu voiam decât tot ce era mai bine pentru tine și eram atât de aspră cu tine numai din iubire. În anii aceia tata era deja la război și purtam singură toată responsabilitatea pentru tine; când se va întoarce, el trebuie să găsească un copil bine educat."*

Toate acestea au fost suficiente pentru a arăta că un astfel de copil a trebuit să învețe de foarte timpuriu să își frâneze,

să își suprime imediat impulsurile, pentru a nu fi respins sau pentru a nu deranja. Acest lucru se șlefuiește odată cu anii și devine pentru el „a doua natură", un reflex care în fine se automatizează. Ulterior între orice impuls și realizarea sa se introduce un stop, chiar un hiatus, o întrerupere, pentru că individul trebuie mai întâi să chibzuiască dacă poate risca să cedeze impulsului sau dacă nu ar fi mai bine să renunțe la el. Prin întrerupere și chibzuire, aceasta duce treptat la slăbirea impulsului, astfel încât el nu se mai impune; sau rămâne prins în îndoială, dacă are sau nu voie; această îndoială se poate extinde până la autonomizare sub forma unei compulsiuni la îndoială care se instalează odată cu orice impuls care pare periculos, anulându-l.

De aici se poate înțelege că la personalitățile obsesionale îndoiala, cu toate variațiunile ei posibile, joacă un rol important. Este o protecție împotriva spontaneității periculoase, a lăsării în voia a ceva ce individul ar putea regreta. Astfel îndoiala se poate absolutiza din ce în ce mai mult, pentru a deveni scop în sine și astfel un substitut al acțiunii vitale. Din punct de vedere biografic, toate aceste îndoieli se pot pune pe seama unei îndoieli primordiale: Am voie să fiu eu însumi și să fac ce vreau sau trebuie să ascult și să renunț la impulsurile mele — trebuie deci să fiu „bun" sau am voie să fiu „rău", respectiv: ceea ce vreau eu să fac este oare bun sau rău? La obsesionali, această îndoială cauzează și înclinația lor caracteristică spre șovăială, ezitare, indecizie și amânare. Ei ajung de fiecare dată în situația măgarului lui Buridan, care flămânzește între două brațe de fân, pentru că nu se poate decide cu care dintre ele să înceapă; obsesionalul nu se poate decide între cheful de acțiune și frica de pedeapsă. La ei decizia este îngreunată de conflictul între tendința originară și angoasa de a urma această tendință, angoasă dobândită prin dresaj. Schematic, putem spune că forța compulsiunilor lor depinde de raportul existent în copilărie între impulsul instinctual și angoasa de pedeapsă.

Ezitarea dubitativă și șovăiala, neputința chinuitoare de a se decide devin mai ușor de înțeles dacă știm că pentru acești

oameni deciziile luate au ceva definitiv, irevocabil; ele trebuie să fie „absolut" corecte, deoarece altminteri trebuie să facă față unei pedepse. De aceea pentru ei devin probleme chiar și cele mai simple decizii — ei trebuie să găsească întotdeauna soluția corectă, altminteri se instalează angoasa.

Cu cât individul este mai obsesional, cu atât această îndoială obsesivă înlocuiește mai mult faptele cu sens; ea poate să escaladeze până la mania îndoielii și să procedeze în mod reflex astfel încât la orice gând se răspunde cu opusul său. Atunci când succesiunea dintre impuls și contraimpuls este mai rapidă, se ajunge în cele din urmă ca ele să apară aproape în același timp: la început pauza, hiatusul dintre impuls și contraimpuls era mai mare; apoi devine mai scurt, ca o succesiune rapidă da-nu-da-nu, care, transferate în corp pot duce la tremor, fie că este vorba despre a-vrea-să-facă-ceva-dar-nu-are-voie și balbism, fie că ar-vrea-să-spună-ceva-dar-nu-are-voie. În fine, cele două impulsuri contrare pot să coincidă practic temporal și să se paralizeze complet într-un blocaj total și o rigiditate catatonică: dacă în același timp vrea să vorbească și să nu vorbească, să atace și să se retragă, toate acestea duc la paralizie completă. La capătul acestei linii, stimulii și impulsurile nici nu mai sunt percepute, ele nu mai apar în conștiință, pentru că apărarea apare atât de reflex încât ea a strangulat impulsul deja din momentul în care el ia naștere.

Obsesionalul a făcut deci timpuriu în copilăria sa experiența că în lume totul trebuie să fie făcut într-un mod clar determinat și multe lucruri pe care el le-ar fi făcut cu plăcere sunt interzise. Astfel ia naștere în el și ideea că mereu trebuie să existe ceva absolut corect, de unde se dezvoltă meteahna sa pentru perfecționism. Acest perfecționism se ridică până la rangul de principiu; el ar vrea să pună tuturor viețuitoarelor condiții în funcție de felul cum ar trebui ele să fie după părerea lui, „pentru că nu poate exista nimic care nu are voie să existe", cum spune Palmström, personajul lui Morgenstern[11].

[11] Palmström este personajul central al unui ciclu poetic de Christian Morgenstern. — *n. t.*

Dar și un copil care crește într-un mediu haotic poate să dezvolte trăsături obsesionale, dar aici ele se dezvoltă reactiv și au rol compensator: în mediul său nu există posibilități de orientare, nici un sprijin, el trăiește o libertate care îl înspăimântă, deoarece conține toate posibilitățile arbitrariului. Atunci el caută un sprijin interior, pentru că nu găsește nici unul în exterior. El va încerca să dezvolte de la sine ordini și baze ferme, pe care se poate sprijini și care îi dau siguranță. Acestea adoptă forme obsesionale pentru că sunt mereu puse în pericol de mediul său, de aceea el trebuie să se cramponeze de ele din ce în ce mai tare.

Exemple de modalități de trăire obsesionale

Următorul exemplu ne arată premisa formării simptomelor obsesionale pe baza unei structuri de personalitate deja existente, care nu era încă frapant obsesională:

Un tânăr, întrucâtva prea bine educat după bunele principii burgheze, o conduce acasă după bal pe partenera sa de la cursul de dans. Fata îi place foarte mult și pe drumul spre casă el este încercat de dorința de a o lua în brațe și a o săruta. El se sperie atât de tare de îndrăzneala fanteziei sale, se teme atât de mult să nu cumva să se comporte stângaci și ea să îl respingă, încât începe să numere copacii de pe stradă. Aceasta îl abate de la impulsurile sale periculoase și îl îndreaptă către ceva neutru. O dată canalizat astfel, el își impune ca de fiecare dată când ajunge în situații în care capătă angoase din cauza sentimentelor sale de angoasă sau culpabilitate să înceapă să numere ceva, orice îi este la îndemână. Astfel în situații riscante, el se salvează din fața deciziilor și acțiunilor prin această compulsiune de a număra, care ține până ce tentația trece. El nu vedea contextul, era cuprins de această compulsiune incomprehensibilă, care i se impunea și pe care o resimțea ca pe o povară.

Aici avem prilejul să cunoaștem cum ia ființă, cum se resimte și cum funcționează un simptom obsesional: declanșatorul este o situație de tentație investită cu angoasă; pentru a nu trebui să se decidă dacă să renunțe sau să atace, el intro-

duce o activitate neutră pentru a-și abate atenția, ceea ce îl ferește de acțiune până ce pericolul a trecut.

La acest tânăr acest lucru avea deja o preistorie: *Mama lui rămăsese de timpuriu văduvă și avea trăsături clar obsesionale. După moartea soțului ei, ea s-a străduit să lase în casă totul așa cum fusese în timpul vieții acestuia, mergând până la a pune întotdeauna la masă și tacâmul tatălui. Biroul și cărțile acestuia erau menținute de ea cu trudă exact așa cum ar fi făcut-o el însuși, cu motivația: dacă tatăl s-ar întoarce înapoi, ar trebui să găsească totul exact așa cum a fost. Astfel, atmosfera din casă avea ceva de muzeu, era pătrunsă de o tradiție sacrosanctă, care se extindea și asupra vederilor și spuselor enunțate vreodată de tată, prezentate drept adevăruri incontestabile. Astfel, tatăl a rămas inaccesibil fiului — el părea să fi fost infailibil și complet; dar în același timp astfel a fost îngreunată și relația sa cu femeile. Datorită mamei, el a căpătat impresia că femeile sunt ceva neobișnuit de fin și delicat și că, în comparație cu ele, bărbații sunt niște indivizi necioplți, care nu știu să se poarte cu femeile — aici din nou făcea excepție tatăl. Ani de zile acesta a curtat-o pe mamă, fără a deveni insistent, era mereu plin de considerație și a „ținut-o numai pe palme". Se vede că așa ar fi trebuit să fie și pentru a plăcea femeilor, dacă ar fi trebuit să realizeze intangibila imagine ideală maternă a unui bărbat.*

Atunci când simptomul său obsesional nu a mai fost suficient pentru a-l proteja împotriva impulsurilor sale, el a trebuit să creeze asigurări mai puternice. Astfel, deja gândul la ceva sexual era întâmpinat de măsura de protecție. Sau, în situațiile critice, el ar fi putut căpăta o „tulburare de conștiință", o absență bruscă de scurtă durată, care ar fi însemnat o ieșire eficientă din situația periculoasă; poate ar fi resimțit și o oboseală bruscă, pe scurt există diferite posibilități de a evita în mod obsesional situațiile tentante, de a evita conflictele.

Domnul B. suferea de o nevroză de weekend. Când venea ziua de sâmbătă, el resimțea angoase nelămurite și inexplicabile și stări de culpabilitate, lipsă de chef cu simptome somatice, de exemplu, oboseală, dureri de cap și sfârșeală, ceea ce putea escalada până la surmenaj. Această stare dura toată duminica și nu înceta decât spre du-

pă-amiaza de luni, cu o regularitate misterioasă. După un travaliu psihoterapeutic de mai mare durată a rezultat următorul fundal al tulburărilor sale:

Părinții domnului B. avuseseră o căsnicie deosebit de proastă. Cele mai dramatice erau, cu destul de mare regularitate, chiar weekendurile, în care părinții obișnuiau să se îmbete împreună. Atunci se ajungea la scene zgomotoase, certuri și bătăi între ei, pe care băiatul și sora lui mai mică le trăiau cu mare angoasă și sentimente contradictorii. Ei se temeau că tatăl mânios ar putea să-i facă ceva mamei, poate chiar să o omoare, el amenințând-o frecvent în starea de beție. La angoasă se adăugau sentimente de ură, mai ales împotriva tatălui, sporite de faptul că la beție acesta își desființa adesea fiul, îl critica fără milă, apoi, în atacuri bruște de sentimentalism, îi cerea să îi dea un pupic, ceea ce copilul făcea cu mare greață, de frică.

Când copiii mergeau la culcare duminică seara, auzeau adesea confruntări încă și mai aprige între părinți, acuze reciproce, amenințări cu divorțul etc. Luni dimineața tatăl pleca devreme la serviciu; mama dormea mult din cauza beției și copiii trebuiau să își prepare singuri micul dejun, astfel că atunci când plecau la școală nu mai apucau să revadă pe nici unul din părinți. La școală, domnul B. se simțea încă prost luni dimineață; pe de o parte era urmărit de angoase — el nu își mai revăzuse părinții deja de duminică seară înainte de a merge la culcare — ce se putuse întâmpla acasă în tot acest răgaz: când se va întoarce va găsi lucrurile așa cum au fost sau poate că mama va fi fugit între timp de acasă, așa cum amenințase adesea? El avea și o rușine profundă și o tristețe legate de faptul că în familia lui se petreceau astfel de lucruri, că el nu putea povesti, ca și colegii săi, un weekend petrecut frumos. De aceea încerca să scape de astfel de discuții, pentru a nu fi întrebat, ceea ce ar fi adus la lumină întreaga lui mizerie. Acest lucru îi întărea, se înțelege, ura împotriva părinților. Starea sa afectivă se complica și mai mult deoarece el simțea în același timp milă pentru amândoi, bănuind cât de mult se chinuiesc reciproc și cât de nefericit era fiecare în parte.

Lunea după-amiază el venea acasă și găsea totul liniștit, nu se mai anunța nici o catrastrofă, angoasele sale se retrăgeau din nou, el era ușurat și spera că totul va fi din nou bine — până la următo-

rul weeekend, la care se gândea deja cu frică. De aceea el nu putea fi niciodată relaxat în weekend și nu se putea bucura de timpul liber; ceea ce se petrecea între părinți nu numai că umbrea totul, dar lui i se părea și că lucrurile nu ar sta atât de rău dacă el ar fi cu adevărat cuminte, dacă ar fi renunțat la dorințele lui, ca un sacrificiu și în același timp ca o magie.

Acest lucru s-a întipărit la el o dată cu trecerea anilor, astfel că trăia în continuare weekendurile cu vechile angoase și vinovății, care acum nu mai erau deloc adecvate realității și practica „magia" prin renunțări, ca și cum ar trebui să se apere de lucruri din ce în ce mai rele și mai amenințătoare, care s-ar putea petrece oricând. Astfel, el continua să fie fericit când trecea weekendul și se putea întoarce la munca lui, aceasta desigur și pentru că nu știa ce să facă cu libertatea și timpul liber.

Dacă în copilărie el ar fi cedat impulsurilor sale, i-ar fi spus tatălui o dată verde în față părerea sa, i-ar fi aruncat în față amărăciunea și ura sa sau poate ar fi avut impulsul să facă ceva mai rău. Dar cum ar fi putut rezolva atunci acest conflict, fiind doar un copil? În reprezentarea sa, tatăl i-ar fi dat o bătaie soră cu moartea, cu siguranță că situația din casă nu ar fi făcut altceva decât să se înrăutățească. Poate că mama i-ar fi luat partea, ceea ce nu ar fi făcut decât să atragă și mai mult asupra lui mânia tatălui. Nevroza sa era pe măsura tuturor acestor probleme complexe și complicate: ea îl proteja de acțiuni periculoase, avea funcția unei magii și era în același timp căință, canon, sacrificiu și autopedepsire. Dat fiind că afectele de mânie, amărăciune și dezamăgire nu au putut fi niciodată exprimate, dar nici dorul lui, nici tristețea, nici rușinea și nici culpabilitatea, numai prin reprimarea lor ele au format baza pentru simptomele obsesionale ulterioare. Dacă el s-ar fi confruntat cu părinții, dacă le-ar fi putut spune, lor sau altuia, tot ce se petrecea în el, cum suferea și cum era sfâșiat de sentimente contrarii, dacă ar fi găsit o modalitate de exprimare, nu s-ar mai fi ajuns la formarea simptomului.

Există medii sociale care favorizează dezvoltarea obsesională a copiilor, în care la influența personalităților părinților se mai adaugă și rolul lor social și pretențiile lor de prestigiu, de exemplu, cercurile militare, academice și religioase sau alte

profesiuni paterne clădite pe imaginea din afară și pe prestigiu, care cer modalități comportamentale cvasiobsesionale. Astfel era în armată, mai ales în cea veche prusacă, autocontrolul, încătărămarea și stăpânirea de sine formau o ideologie profesională masculină, „rectitudinea" era susținută chiar de gulerele înalte și scrobite ale uniformelor ofițerilor.

Un înalt ofițer avea doi fii, pentru care avea foarte mari ambiții; ei erau datori să îi îndeplinească așteptările foarte determinate. Educația lor era prusacă în sensul indicat: era interzisă exprimarea sentimentelor, mai ales plânsul („un băiat german nu plânge"). Acasă totul trebuia să meargă șnur, membrii familei trebuiau să funcționeze ca niște recruți bine instruiți la cazarmă. Înainte de a merge la culcare, copiii trebuiau „să ceară voie să meargă la culcare", în poziție de drepți, cel mai mare la exact o oră după cel mai mic cu un an, ca și cum ar fi avut un grad mai înalt, cu mai multe libertăți.

Copilul mai mic, mai degrabă muzical, o natură mai degrabă afectivă, i s-a părut tatălui plângăcios tocmai din cauza aceasta. Dacă își arăta trebuința de tandrețe sau dacă îi veneau lacrimile atunci când, din cauza metodelor paterne de călire, i se învinețeau mâinile de frig și îl dureau pur și simplu — mănușile erau nemasculine, copilul auzea că „nu ești un băiat adevărat"; călirea era accentuată în toate domeniile posibile. Tatăl dorea să îl trimită pe fiu la una dintre celebrele pe atunci școli ale Führerului, în care erau educați copiii național-socialiștilor. Desigur că nimeni nu l-a întrebat pe fiu — copiii nu au decât să se nască și tații știu exact ce este bine pentru ei. La 15 sau 16 ani, el a ajuns la o astfel de școală, cu instrucția ei militară și a fost nefericit de moarte; nu a făcut o figură bună nici acolo. La puțin timp, la un apel unde a fost repezit cu asprime din cauză că a ieșit la raport, el a început să se bâlbâie, ceea ce s-a înrăutățit curând, astfel încât nici nu a mai intrat în discuție pentru școală, care menită elitelor în orice privință. Astfel, cu simptomul său, el a stricat socotelile tatălui, fără a fi responsabil pentru aceasta. Aceasta era chiar singura ieșire, singura soluție în fața căreia și tatăl trebuia să se încline; o rebeliune conștientă contra lui ar fi fost de neconceput și ar fi dus cu siguranță la măsuri și mai severe — dar nici nu îi trecuse vreodată prin minte așa ceva. În simptom, inconștientul a găsit mijlocul de a obține ceea ce trebuia obținut; a scă-

pa de școala urâtă, a nu avea nici o vină pentru asta, a nu opune rezistență deschisă față de tată și în același timp a se răzbuna pe el, dat fiind că acesta era neputincios față de simptom. În apăsarea suferinței — deoarece bâlbâiala era ceva chinuitor și penibil — consta și autopedepsirea inconștientă pentru rebeliunea sa.

Oricât ar fi de necesare pentru un copil stabilirea unor limite sănătoase și autoritatea convingătoare a părinților, o educație autoritară este periculoasă, deoarece ea favorizează obediența necondiționată — copilul nu are voie să întrebe de ce i se pun interdicții, care este sensul lor. Obediența cadaverică, forma extremă a unei astfel de „educații", creează omul de masă, care, în ascultare oarbă foarte devreme educată, este capabil să facă orice i se ordonă. Educația antiautoritaristă — deja prefixul „anti" ar trebui să ne trezească scepticismul, deoarece o educație „nonautoritaristă" ar fi absolut suficientă — cade în cealaltă extremă, a unui arbirariu perfect, care este periculos pentru menținerea libertății.

În cazurile grave, o atitudine sfidătoare poate dura toată viața. Individul se află mereu într-o stare de revoltă împotriva unei constrângeri reale sau imaginate, poate resimți chiar ordini absolut firești drept constrângeri și poate porni împotriva lor. Aceștia sunt oamenii dificili, al căror sentiment de sine derivă din încăpățânarea lor de a spune din principiu „nu" la orice, de a revendica oricând ceva la modul cverulent și astfel de a obține în mod nevrotic ceea ce nu au avut voie în copilărie.

În familiile în care este considerată foarte importantă „persona", cum numește Jung rolul pe care individul îl joacă sau crede că îl joacă în lume, copiii se află deosebit de des sub constrângerea de a trece drept copii exemplar educați. Această atitudine pe care părinții „trebuie" să o adopte din „motive de status" și pe care lumea o așteaptă de la ei îi obligă pe copii să fie copii-model, să demonstreze mereu că sunt bine educați, să se ridice mereu peste nivelul celorlalți prin bunele lor performanțe și purtări; ei nu au voie „să-i facă de rușine" pe părinți. Acestă situație este și mai grea pentru profesori, atunci când copilul trebuie să fie elev în școala tatălui. Prin copiii din

astfel de medii trebuie să se vadă mereu personalitatea tatălui sau rangul familiei — ar fi de neconceput dacă ei ar dezamăgi sau ar blama familia în orice fel. Acest lucru poate forma la ei baza unor dezvoltări obsesionale — dacă ei nu sunt suficient de puternici să se salveze prin rebeliune și să „degenereze", așa cum se spune. Acest din urmă lucru este în sine mai sănătos, dar nu li se iartă; oricum nu de către părinți, deoarece aceasta este pentru ei dovada „caracterului rău" al copilului și nu demonstrează că educația lor este greșită. Dar nici restul anturajului nu îi iartă — mai ales în sate și orășele, unde toți oamenii se cunosc între ei; în spatele indignării morale, aproapele își ascunde atunci bucuria pentru răul altuia.

Acestor persona profesionale, prestigiului lor social, statusului lor, li se sacrifică mulți copii; dar măreția umană înseamnă așezarea binelui copilului deasupra ambiției sociale.

Astfel ajungem la ceva caracteristic obsesionalilor: pentru a se asigura, ei se fac prea dependenți de opinia publică, de ce spune și nu spune, de ce face și nu face „lumea", de convenții. Ei reflectă astfel educația lor, în care se spunea mereu doar „asta nu se face" etc. fără să i se dea copilului explicații rezonabile, de ce lucrurile stau așa. Dacă i se impun copilului astfel de porunci și interdicții, fără să i se dea motivații comprehensibile, el va fi prea puțin dispus să le îndeplinească. În patriarhatul care se stinge în zilele noastre, era obiceiul ca părinții să aibă mereu dreptate și ca autoritatea lor să nu poată fi niciodată pusă sub semnul întrebării. În mitul paradisului, primei perechi umane i se interzice un pom, fără nici o justificare, ceea ce, conform naturii umane, nu a făcut altceva decât să le stârnească curiozitatea lui Adam și Eva și astfel s-a ajuns la căderea din cauza păcatului.

Poate că aceste exemple au arătat cu claritate cât de complexe și complicate sunt fundalurile dezvoltării personalităților obsesionale, ceea ce aici nu a putut fi prezentat decât foarte pe scurt și accelerat. Aceasta deoarece orice viață se joacă pe un fundal cu extraordinar de multe straturi și ar trebui să fim scriitori ca să cuprindem și să reprezentăm tot ceea ce ne face în cele din urmă să fim oamenii care suntem.

O bolnavă de nevroză obsesională gravă, în jur de 35 de ani, avea nevoie de câte o oră și jumătate pentru a se îmbrăca și a se dezbrăca, iar pentru baie îi trebuiau 2 ore. Când a venit în tratament, ea se spăla în fiecare zi până la 6 ore; renunțase complet la relațiile sexuale cu soțul ei. Copiii ei nu mai aveau voie să o îmbrățișeze, ea stătea aproape toată ziua întinsă în pat și nu avea voie să mai atingă aproape nimic fără teama de a deveni impură sau de a rămâne gravidă. Trebuia să fie hrănită de altcineva, deoarece tot ceea ce apuca devenea impur datorită contactului cu ea, astfel că dezvoltase, ca „metastază", o angoasă obsesivă de atingere, care mergea atât de departe încât i se părea că devine impură numai dacă vedea ceva „impur" — de exemplu, o clanță pe care au atins-o mulți oameni etc. După cum regele Midas transforma în aur tot ce atingea, tot ceea ce atingea ea devenea impur.

În conversația preliminară ea a stat atât de rigid cu picioarele flexate și mâinile stâns împletite în jurul genunchilor, încât la sfârșitul orei extremitățile îi erau amorțite și aproape că nu le mai putea mișca. Când a intrat în cabinet, mi-a șoptit câteva minute: „Nu sunt murdară" și abia apoi și-a putut îndrepta atenția asupra mea. Dacă atingea vreun obiect, în afară de spălat, trebuia să își spună mereu o anumită propoziție, ca o măsură de magie preventivă.

Această femeie, deja un caz la limita cu psihoza, provenea dintr-un mediu puritan dintr-un orășel din sudul Statelor Unite. Mama ei era severă și avea o moralitate exagerată, tatăl era slab, ușor bolnăvicios și se temea de viață. În ziua nunții fiicei sale, el s-a simțit atât de prost încât a trebuit să stea în pat și nu a putut lua parte la serbare. Ea a fost educată în respectul părinților săi, nu avea voie să le facă nici cea mai mică grijă și părinții erau mândri de faptul că ea și fratele ei treceau drept cei mai binecrescuți copii din orășel. Ei trebuiau să fie exemplari în toate privințele: le era interzis să fumeze, să bea, să danseze și să joace cărți; până la căsătorie (la 30 de ani) ea a mers la școala de duminică, unde elevii de sexe opuse erau strict separați. Părinții au fost „atât de buni", niciodată nu au lovit-o și nici nu i-au spus cuvinte grele — „We killed each other with kindness"[12],

[12] „Ne omoram unii pe alții cu amabilitate" — *n. t.* — în limba engleză în original.

a spus ea o dată, foarte caracteristic. La 9 luni deprinsese deja curățenia. La 14 ani, un bărbat care stătea lângă ea în sala de cinema i-a luat mâna și a pus-o pe membrul lui; inițial ea s-a lăsat, dar apoi a rupt-o la fugă, s-a simțit foarte vinovată, dar nu a vorbit cu nimeni despre asta. La 16 ani, într-un petting în mașină, s-a întâmplat să îi ajungă pe mână și pe mantou puțină spermă — acesta a fost începutul compulsiunii ei de a se spăla, care la început nu a însemnat decât că se spăla mai des și mai temeinic decât până atunci. Se credea păcătoasă, se temea că a rămas însărcinată — era o angoasă irațională deoarece nu își explica felul cum ar fi putut fi — și a dezvoltat simptome de graviditate, greață și încetarea ciclului. Dar nici atunci nu a vorbit cu nimeni — cum ar fi putut să își dezamăgească astfel părinții, să i se întâmple așa ceva!

În tratament a reieșit printre altele că fratele ei, cu 3 ani mai tânăr, fusese preferatul categoric al mamei; în familie el trecea drept genial, intangibil pentru ea; ea însăși credea că este mediocră, dar ar fi putut să devină mai demnă de iubire, prin eforturi din ce în ce mai susținute spre perfecțiune. În această direcție se înțelege că era imposibil „să fie rea"; ea și-a reprimat gelozia, invidia și ura față de fratele preferat, idealizându-l pe el și pe părinți. Angoasa ei de atingere o constrângea să deschidă și ușile din casă apăsând clanța cu cotul. Acest lucru a fost observat, dar a fost trecut cu vederea „din considerație" și tact — pentru ea ar fi putut fi penibil să vorbească despre asta. Astfel ea nu a găsit nici un ajutor în afară și simptomele ei obsesionale deveneau din ce în ce mai puternice. În plus, înaintea izbucnirii adevăratei maladii obsesionale, ea mai prezentase și anterior premise pentru simptomele obsesionale: la 7-8 ani ea nu putea pleca la școală dacă nu își trăgeau ciorapii trei sferturi la exact aceeași înălțime pe ambele picioare — acesta era un semnal de alarmă pe care nimeni nu l-a înțeles. Era mai rău dacă ar fi fost pedepsită sau luată în râs din caza simptomelor ei, așa cum se întâmplă nu rareori — atunci ea ar fi trebuit să dezvolte măsuri de protecție și mai severe, și mai ascunse. În cazul acesta, cei din jur au procedat cu prea mult „tact" alegând să nu vorbească despre simptom, ceea ce a însemnat desigur și că ea a fost lăsată singură cu problemele ei.

După cum am putut interpreta mai târziu, ea și-a idealizat totuși familia, deoarece într-un mediu atât de „sănătos", cum susținea că a

avut, simptomele ei nu ar fi avut de ce să se dezvolte. Mi se parea că a îndreptat împotriva ei însăși acele afecte și agresivități pe care nu și le-a admis niciodată și cu atât mai puțin nu și-a permis să le exprime. Atunci ea m-a privit plină de ură și m-a asigurat că părinții ei „nu s-au purtat decât bine cu ea". Totuși, visul ei inițial o contrazicea: „Văd mormântul mamei mele cu o dată pe care am uitat-o" (mama era încă în viață). Părinții nu știu nici astăzi nimic de boala ei: „Dacă ar trebui să le scriu că am avut relații înaintea căsătoriei, i-aș răni atât de mult încât nu ar supraviețui; mai degrabă rămân bolnavă." Astfel, acasă ea nu putea merge la nici un doctor, pentru că ar fi trebuit să vorbească despre sex și relațiile ei dinaintea căsătoriei; de aceea ea se gândea că trebuie să trăiască mai departe cu obsesiile ei. Situația declanșatoare în mariajul ei, care a dus la înrăutățirea simptomaticii, a fost aceea că soțul ei, un om plin de vitalitate și senzualitate, a exprimat față de ea mari pretenții sexuale — pentru ea sexualitatea nu era admisă decât într-un singur scop: procreația.

Considerații suplimentare

Într-un anumit sens putem spune că obișnuințele sunt deja premise ale obsesiilor. Anumite ceremonialuri din succesiunea trezirii, spălatului și îmbrăcatului sau alte „tabieturi" care s-au instalat la noi ne dau o anumită satisfacție și ne pierdem cu ușurință buna dispoziție atunci când nu putem să le practicăm conform obiceiului. Dar aceste obișnuințe nu sunt resimțite ca un chin sau o constrângere; ele au luat naștere datorită economiei de timp și de forțe și am putea să le schimbăm dacă am vrea, dacă ni s-ar părea eficient. Astfel de ceremonialuri cuprind un domeniu larg din viața noastră socială și religioasă. Ține de natura noastră să creăm ordini și reguli de comportament pe care le respectăm cu regularitate. Putem vorbi despre obsesie numai atunci când nu mai putem face altfel, când nu putem face anumite lucruri decât într-o anumită formă, determinată, chiar dacă este absurd.

Am văzut că metodele de educație prea rigide, atitudini prea autoritare și principiale ale părinților și educatorilor pot

declanșa dezvoltări obsesionale, mai ales dacă ele sunt impuse copilului prea devreme. Trebuința de a evita de timpuriu toate modalitățile comportamentale nedorite deschide calea spre perfecționism, spre intoleranța față de sine și de alții, care pot escalada până la trăsături dictatoriale și dogmatice. Acest perfecționism se poate pune în evidență mereu undeva la obsesional și poate duce la atitudini îndepărtate de viață sau chiar ostile acesteia. Obsesionalul ar dori să prescrie mereu vieții cum ar trebui să fie. Dar în măsura în care obsesionalul vrea să constrângă viața — și a trebuit mai întâi să supună la constrângeri viața din el — acest efort însuși devine pentru el o constrângere. Deoarece numai controlul mereu vigilent asupra „haosului" și fixarea acestuia în reguli și legi pot da garanția că nu se întâmplă nimic ce nu are voie să se întâmple. Un simplu tablou care atârnă strâmb poate să îi stârnească iritarea — nu numai din motive estetice, ci și pentru că astfel este tulburată ordinea, norma aranjării tablourilor. Toate aceste atât de mici abateri de la „normă" amintesc de posibile pericole, în sensul: dacă deja tablourile ajung să atârne strâmb, cine știe cum o să ajungă totul în neorânduială și o să scape controlului meu. Astfel văzute, multe dintre comportamentele obsesionalilor devin mai ușor de înțeles: iritabilitatea și senzitivitatea cu care ei reacționează la nimicuri — la ei și un astfel de lucru mărunt poate fi *„începutul sfârșitului"*, o mică neregularitate și o scăpare de o clipă a atenției poate duce la izbucnirea reprimatului, poate deveni acel fulg de zăpadă care pornește avalanșa de neoprit a refulatului.

Geologii au dat un enunț paradoxal, care poate clarifica cele spuse mai sus: dat fiind că la eliberarea fosilelor se poate da atât de ușor dovadă de exces de zel și la lovirea rocilor înconjurătoare se pot deteriora fosilele însele, ei sfătuiesc să *„nu dăm niciodată ultima lovitură"*. Exact același lucru li se pare greu obsesionalilor; perfecționismul îi împinge mereu spre precizie extremă. Oricât de corect și de necesar ar fi acest lucru pentru domeniile în care precizia este condiția de bază, poate pentru funcționarea unei mașini, pentru stabilitatea și soliditatea unei clădiri etc., în domeniul viului și al gândirii vii, apropiate de

viață, el are efecte limitative. Numai într-o minte obsesională se poate naște ruminația serioasă despre cât de mulți îngeri încap pe vârful unui ac; gândirea obsesională se canalizează ușor pe căi sterile și poate deveni o frână în calea puterii de creație liberă. Obligația de a se autoasigura împotriva unor posibile greșeli și erori capătă la ei forme exagerate și poate duce și la imposibilitatea de a termina vreodată corecturile și îmbunătățirile, pentru că perfecțiunea nu a fost încă atinsă. De aceea obsesionalii se află întotdeauna în pericolul de a duce ab absurdum cunoștințe și idei în sine corecte, deoarece ei vor să le ridice până la rangul de valabilitate eternă și absolută, simplificatoare. Dar poate că, dintr-o perspectivă mai largă, ei împlinesc astfel o lege a vieții: din cauza părerilor lor fixe, care doresc să fixeze, se declanșează o contra-mișcare, care corectează cele susținute, le relativizează din nou spre o poziție mai apropiată de realitate, dând astfel un imbold pentru dezvoltări ulterioare, care alungă sterilitatea. Acel obsesional „quod dixi, dixi" — „ce am spus o dată rămâne spus pentru totdeauna" nu mai permite nici o dezvoltare vitală. În ceea ce privește atitudinea obsesională, ar trebui citată, pentru că este caracteristică, părerea unui psiholog experimentalist despre psihic: „Nu știm exact ce măsurăm, dar ceea ce măsurăm, măsurăm cu exactitate".

În cotidian, linia pornește de la trebuința de a mai verifica o dată dacă robinetul de gaz este cu adevărat închis, dacă la ieșire a închis cu adevărat ușa de la apartament și ajunge până la obsesii din ce în ce mai grave și mai cronofage, care urmează apoi propria lor viață, independentă. Ele sunt resimțite de cel în cauză ca pe un fapt străin Eului, care i se impune: nu poate altfel. Dacă, totuși, încearcă să nu săvârșească o astfel de compulsiune, apar angoase nelămurite și sentimente de neliniște. Caracteristic este și faptul că individul își raționalizează compulsiunile față de sine și de ceilalți, caută să le fundamenteze rațional, tocmai pentru că respectivul individ bănuiește caracterul nenatural al neputinței de a face altfel și nu vrea să îl admită. Cineva care tapetează cu hârtie igienică colacul unei toalete străine, apasă la ieșire clanța cu cotul și jus-

tifică aceste lucruri pornind de la pericolul de infecții, acest lucru este deja foarte exagerat. Dar se poate lărgi până la o angoasă de infectare, care vede peste tot bacterii și limitează din ce în ce mai mult spațiul vital.

Ajutorul nu poate să constea decât în conștientizarea adevăratelor fundaluri ale obsesiilor și în acceptarea și integrarea impulsurilor vitale temute și de aceea evitate. De cele mai multe ori, la obsesional este vorba despre impulsuri agresive, afective și sexuale. Am spus deja că apărându-se durabil împotriva a aceea ce este interzis, individul se poate preocupa durabil, indirect, exact cu acest lucru. Aceasta aruncă o lumină și asupra oamenilor care luptă fanatic împotriva a ceva: fanaticul castității adulmecă peste tot ceva sexual și în lupta pentru castitate el se preocupă într-una de „sexualitatea murdară" — dar din „motive morale" — în general, obsesionalii luptă mai mult împotriva răului decât pentru bine.

Un pacient cu structură de personalitate obsesională putea să stea ore în șir în fața unei cascade, fascinat de ceea ce el nu ar fi îndrăznit să vrea pentru sine: să se lase în voie, să se precipite, fără angoasa că dintr-o dată nu va mai urma nimic, că ceva se sfârșește. Putem înțelege că la obsesionali atitudinile asiguratoare împotriva vremelniciei se întind mai ales asupra modului în care procedează cu timpul și banii. Aici bănuim vremelnicia și în același timp posibilitatea de a avea cea mai puternică iluzie, de a avea în putere durabilitatea și siguranța; modul în care procedez cu timpul și cu banii mei deprinde numai de voința mea. În romanul său „Domnișoara", Ivo Andric[13] face o prezentare extrordinară a unei personalități obsesionale, cu tot tragismul său lipsit de ieșire.

La granița cu macabrul, datorită refuzului de a recunoaște vremelnicia și moartea, se află obiceiul Institutului Ameri-

---

[13] Romanul „Domnișoara" de Ivo Andric (1945) este un studiu psihologic asupra avariției în aspectul său patologic și demonic. Este povestea unei fiice de negustor care locuiește singură la Sarajevo. Tatăl ei, falit, îi spusese pe patul de moarte să-și apere interesele fără scrupule, deoarece bogăția este singura cale de a scăpa de cruzimile existenței. — *n. t.*

can de Înhumare, care aranjează morții astfel încât să pară că mai trăiesc încă. Îl întrec numai acei întreprinzătorii abili, care criogenizează morții, contra unei sume foarte mari de bani. Într-o zi știința va ajunge atât de departe încât să îi decongeleze și să îi trezească la viață. Dar nemuritori nu sunt decât cei care nu știu nimic despre moarte și a ține seama de moarte, inclusiv cea proprie, aparține omului și este cea care îl face uman.

Dorim acum să interpretăm din nou comportamentele personalităților obsesive în domeniile esențiale ale vieții. În religie, ei tind spre dogmatism și ortodoxie, cu intoleranța de rigoare față de cei care cred altfel. Reprezentarea lui Dumnezeu are la ei adesea aspectul unui Dumnezeu-tată sever și răzbunător, care prezintă toate trăsăturile patriarhale, care cere credință și obediență necondiționată. Cu toate acestea, ei prezintă adesea idei superstițioase și magice. Sunt receptivi la rituri și ceremonialuri, a căror respectare poate deveni pentru ei mai importantă decât credința propriu-zisă. Ideea de a cumpăra iertarea păcatelor și ideea indulgențelor scrise ar putea fi foarte bine vlăstare ale unei minți obsesionale. Atunci când nu servesc concentrării și interiorizării, roțile de rugăciune și rozariile devin ușor pentru ei îndeplinire-șablon a unui precept. În povestirea sa „Scamatorul Pamphalon", Nicolaus Ljesskow a descris impresionant o astfel de pietate perfecționist-obsesională și i-a opus, în persoana scamatorului, o umanitate simplă.

Peste tot obsesionalii se cramponează de instituții, reguli și principii și le fac să devină mecanice și absurde, îndeplinindu-le literal. Cu cât acestea îi protejează mai mult, în mod inconștient, pe obsesionali împotriva angoasei, cu atât mai neîndurătoare devin ele atunci când încercăm să le dezrădăcinăm — deoarece astfel le amenințăm acel scut care îi ferea de angoasă. Dar tocmai din cauza încercării de absolutizare credința lor este mereu în pericolul de a fi atacată de îndoială, pentru că ea nu își permite nici întrebări și nici îndoieli; de aceea la ei se poate găsi cea mai strașnică luptă pentru credință și eforturi mereu reînnoite de a reprima sau demonta îndoielile. Ca în cazul oricărei refulări, reprimatul poate să răbuf-

nească brusc, aici în forma gândurilor blasfematoare. În măsura în care, din cauza politicii de putere, bisericile abuzează de religie pentru a-i menține pe credincioși în sentimente de angoasă și culpabilitate, ele cultivă la ei trăsături obsesionale, care creează multe nevroze ecleziogene; astăzi se observă o încercare de eliberare, o autoapărare împotriva unei astfel de infantilizări.

La personalitățile obsesionale se ajunge la crize mai ales atunci când principiile, opiniile, teoriile lor atât de rigid menținute se confruntă cu noi dezvoltări, cu noi cunoștințe și progrese, care amenință orientarea lor de până atunci și îi constrâng să își abandoneze sistemul; sau atunci când siguranța și posesiunile lor par amenințate.

Indivizii cu personalități obsesionale sunt părinți demni de încredere, consecvenți și responsabili. Ei apără valorile cu convingere și oferă stabilitate și directivitate. Cu cât structura obsesională este mai accentuată, cu atât aceste atitudini devin mai rigide și mai absolute. *„Cât trăiesc eu, nimic să nu se schimbe“; „când eram copil nici eu nu aveam voie să fac asta“; „dacă se mai întâmplă aceasta, nu mai avem ce discuta“* etc. ar fi exemple tipice. Ei țin prea puțin seama de vârsta și de structura proprie a copilului, îi lasă prea puțin spațiu de joc, în toate sensurile, și au o reprezentare rigidă despre felul cum trebuie să stea lucrurile; peste tot pentru ei este valabilă axioma: *„Cel care minte o dată nu mai are de ce să fie crezut vreodată“*. Ei sunt adesea de tipul „Basta“, pentru care „nu“ este și rămâne nu, numai pentru că a fost spus o dată, fără drept de apel și fără justificare, cerând de la copil obediența oarbă, îl înjosesc. Ei îi dau copilului sentimentul că greșelile sunt greu de împăcat, sunt adesea pline de urmări, astfel că și cele mai mici „abateri“ dobândesc o valoare exagerată și este întărită inutil teama de vină și pedeapsă, angoasa de conștiință, inclusiv prin perioade de lungi de neîndurare și prin dificultatea cu care se obține iertarea. Adesea ei îi pun copilului prea devreme limite, temându-se mereu că, lăsat liber, acesta s-ar putea dezvolta periculos. Ei au prea puțină încredere în dezvoltările naturale, pentru că ei înșiși nu au trecut printr-o astfel de dezvoltare.

Comportamentul explorator specific vârstei copilului este văzut ca expresie a unor trăsături de caracter periculoase și copilul este suprasolicitat, trebuind să realizeze prea devreme prea multe și prea perfect. Îi cer punctualitate absurdă, ordine pedantă, *„trebuie să mânânci tot ce este în farfurie"*; copilul trebuie să mânânce întotdeauna oricât de mult i se pune, el nu are voie să determine cantitatea etc. Dacă el manifestă atitudinile de sfidare specifice vârstei, părinții văd deja în acestea pe viitorul rebel, care trebuie oprit la timp. Prin suprasolicitarea de a trebui să facă totul prea devreme, copilul devine neliniștit și capătă sentimente de inferioritate; iubirea îi este mereu condiționată de performanță. Astfel, din frică și suprasolicitare, se pot dezvolta tipul ambițiosului sau al *looser*-ului. Educația reprimă impulsurile expansive și agresive ale copilului, mai ales pe cele sexuale. Când nu-și poate stăpâni bine motricitatea și aruncă ceva pe jos din nebăgare de seamă etc., el este pus la punct, ca și cum ce s-a întâmplat nu ar fi numai un efect, ci ar fi urmat unei intenții distructive. Acest lucru poate avea consecințe la nivelul nesiguranței și neîncrederii în propriul corp până la stângăcie, așa cum am văzut. La fel, încercările precoce ale copilului în vederea unor capacități constructive și configurative ulterioare sunt strangulate încă din față. Astfel de părinți cultivă pomi pe spalier în loc de copaci care se dezvoltă liber, ei mai mult dresează decât educă și fac din copiii lor marionete. În educație, ei contează pe pedepse și adesea latura lor sadică se manifestă în asprimea pedepselor, în dorința de a-l constrânge pe copil să asculte, în pedepse care îl fac pe copil să perceapă puterea părinților și care adesea îl înjosesc. *„A sta la colț"*, împreună cu bătaia, erau formele preferate de pedeapsă în școli și familii încă la începutul secolului nostru. Și obligația de a-și cere scuze (*„nu voi mai face niciodată asta"*) etc. este una dintre măsurile care pot să distrugă sentimentul valorii personale a copilului, care cer chiar ceva de nerealizat.

Fiind ei înșiși limitați și crescuți prin constrângere, acestor părinți le este greu să le permită copiilor o libertate pe care ei înșiși nu au avut-o niciodată și astfel ei dau nemodificat mai

departe tradiția în care au crescut, chiar dacă ei înșiși au suferit din cauza acesteia. Părinții obsesionali ajung de aceea în cele mai aprige conflicte cu tânăra generație, căreia ei pot cu greu să îi impună legea lor despre generații. Ei apără mai departe metodele de educație „verificate" și nu observă că între timp lumea s-a mai schimbat și că tineretul trebuie să crească pentru o lume nouă. Astfel, la ei se ajunge adesea la cele mai aprige conflicte între vechi și nou; ei cred că trebuie să își arate în continuare puterea și superioritatea și numai cu greu pot să își admită propriile greșeli, ca și cum ar abandona o dată cu ele o parte din ei înșiși. Ei cred că sunt autorități absolute și că trebuie să dea copiilor impresia de infailibil.

Visele obsesionalilor se disting adesea printr-o sărăcie și un caracter incolor deosebite. În general ei visează mai rar, adică păstrează în memorie mai rar visele decât alții, după cum ei găsesc doar cu greu accesul spre straturile mai profunde ale inconștientului. Ei sunt mai degrabă înclinați să nu aibă încredere în vise, despre care le place să spună că sunt amăgiri, mai degrabă decât să le ia în serios. Visele lor folosesc imagini tehnic-mecanice pentru procese vitale, ca expresie a îndepărtării lor de ceea ce este trupesc-natural; sunt frecvente teme penibile și anale, care adesea prezintă indiciul pentru formarea obsesiilor lor în contextul educației pentru curățenie. Agresivitatea inhibată se exprimă în vise prin izbucniri ale elementelor (erupții vulcanice, cutremure, inundații prin spargerea barajelor etc). Este frecventă și tematica impulsului și contraimpulsului, a faptului împlinit, care apoi este suspendat la loc în același vis.

Specific structurii lor, oamenii cu părți de personalitate obsesionale tind, alături de profesiile deja amintite, legate de putere, spre profesii care cer exactitate, soliditate, precizie, scrupul, responsabilitate și prevedere, care favorizează perseverența, temeinicia și răbdarea mai mult decât inițiativa, elasticitatea și libertatea creatoare. De cele mai multe ori ei dobândesc excelente cunoștințe în domeniul lor, sunt de încredere și constanți. În funcție de gradul trăsăturilor obsesionale, ei pot atinge realizări înalte sau se pot deda unor activități în care pre-

scripțiile exacte îi eliberează de deciziile proprii; nu le este deloc pe plac improvizația.

Astfel, ei devin cei mai responsabili, mai conștiincioși de obligațiile lor, dar și cei mai pedanți dintre funcționari; devin meșteșugari al căror meșteșug ține la precizie; devin oameni de știință specializați în științele exacte ale naturii, juriști, chirurgi, finanțiști și bancheri, pedagogi și clerici, sistematici în toate domeniile. Este cu adevărat îngustă granița care desparte trăsăturile pozitive ale acestei structuri de personalitate de trăsăturile sale negative. Judecătorul poate fi un om conștient de responsabilitatea sa, poate face eforturi pentru obiectivitate, dar poate fi la fel de bine și un om inuman al paragrafelor, pentru care fapta este faptă și care nu întreabă care sunt motivele și fundalurile psihosociale, pentru că acestea ar pune în pericol siguranța sistemului său, ce judecă după literă și care îi dă numai puterea, dar îl scutește de decizii proprii și poate și de scrupule. Clericul poate fi aici atât părintele exemplar al comunității, cât și predicatorul moral neîndurător, care, folosindu-se de amenințarea cu pedepsele iadului, trezind sentimente de angoasă și culpabilitate, își arogă o putere care se învecinează cu sadismul.

Obsesionalii au în general interes pentru istorie; istoria ca atare îi interesează, și istoria artei, medicinei, filosofiei etc.; ceea ce a trecut deja nu mai este în pericol de a trece și astfel preocuparea pentru aceste lucruri are ceva atemporal. Arheologia, studiul antichității și domeniile înrudite îi atrag în mod deosebit. Printre filologi, ei sunt cei care se ocupă de filologia veche, printre istorici, ei sunt cei care se ocupă de preistorie etc.

Politica îl excită în mod deosebit pe obsesional din punctul de vedere al puterii: aici el își poate trăi dorințele de putere în modul cel mai legitim și felul în care va proceda cu aceasta depinde de caracterul său de om. În general, el tinde mai mult spre conservatorism și spre fidelitate pentru partidul sau regimul la putere, nu în ultimul rând din cauza atitudinii că ceea ce este vechi este deja verificat și cunoscut. El respinge tot ceea ce este extremist și experimental, neconform ființei sale.

Este ușor de înțeles că trăsăturile obsesionale tind mai degrabă să se accentueze odată cu înaintarea în vârstă, când, dintr-un profund instinct al vieții, omul tinde să se cramponeze de ceea ce are încă și ar dori să oprească scurgerea timpului. La el atitudinile obsesionale mai devreme descrise pot să adopte forme accentuate: el vrea să își păstreze cu orice preț puterea, poziția, nu vrea să cedeze locul nici chiar atunci când, din cauza vârstei înaintate, nu mai este în stare să-și îndeplinească rolul, ceea ce poate merge până la ură împotriva a ceea ce este nou și tânăr. De aceea pentru el este deosebit de greu să îmbătrânească, fiind atât de axat pe performanță și voință; acum el trebuie să învețe să lase de la el, să dea drumul. Îi place să se considere de neînlocuit; pierderea puterilor duce la apariția trăsăturilor ipohondre, la o autosupraveghere angoasată și la un fanatism pentru sănătate. Concentrându-se numai pe pierderea puterilor, a performanței cu care se obișnuise, el nu vede ce șanse aduce cu ea îmbătrânirea: respectiv eliberarea de griji și relaxarea. Încăpățânarea unei persoane cu trăsături obsesionale deosebit de pronunțate poate face moartea extrem de chinuitoare, dat fiind că această persoană vede orice cedare ca pe un semn de slăbiciune; aici se poate ajunge adesea la cele mai aprige lupte cu moartea.

Uneori acești oameni ating la bătrânețe o măreție și onorabilitate patriarhale și pot deveni simboluri ale valorilor pe care le-au apărat. Pentru ei moartea este o necesitate naturală, împotriva căreia nu are nici un rost să te lupți; ea este ultima realitate, în fața căreia trebuie să se plece și care trebuie acceptată cu demnitate și virtute, dacă este aproape. Ei își rezolvă la timp moștenirea, își fac testamentul corect. Unii încearcă să-și exercite puterea și dincolo de moarte, prin hotărâri testamentare.

Dacă obsesionalul nu ajunge la o asemenea maturitate, el poate să nu vadă alt sens al vieții decât supraviețuirea cu orice preț, ceea ce duce la forme macabre de existență; angoasa de moarte refulată se deplasează atunci și capătă forma neputinței de a arunca nimic, acumulării de lucruri inutile și evitării a tot ceea ce amintește de vremelnicie și sfârșit.

Să încercăm din nou să schițăm o linie care duce de la omul sănătos cu părți structurale obsesionale, trecând printr-un obsesional accentuat și ajungând la bolnavul obsesional propriu-zis. Se pot recunoaște două posibilități: în cazul personalităților cu o puternică vitalitate înnăscută, linia duce de la oameni practici, conștiincioși, pe care te poți baza, apoi, din ce în ce mai prozaici, apar ambițioșii — încăpățânați și cverulenți incorijibili, oameni ai puterii tiranici, despoți și autocrați, până la bolnavi obsesionali de grade diferite; la capătul liniei se află tabloul patologic al catatoniei psihotice. Pentru personalitățile cu vitalitate slabă linia arată astfel: adaptați șterși — persoane pe care viața le angoasează și la care predomină tendința de a se autoasigura — ezitanți și șovăielnici — pedanți și cârcotași — lingușitori și slugarnici — ipohondri ascetici; la capăt se află și aici bolnavi obsesionali propriu-ziși.

Omul sănătos cu părți structurale obsesionale se distinge în ceea ce privește stabilitatea, rezistența, persistența și sentimentul datoriei. El este harnic, silitor, organizat și motivat; dat fiind că un astfel de individ este orientat spre scopuri mai înalte, el este interesat mai mult de ceea ce vrea să obțină decât de ceea ce are deja, de aceea adesea știe prea puțin să savureze prezentul. Cu virtutea, consecvența și rigoarea, cu conștiința responsabilității și sentimentul pronunțat al realității, el poate atinge măreția. Printre virtuțile sale se află soliditatea, corectitudinea, onestitatea, statornicia și curățenia — inclusiv în sensul transferat, moral. În ceea ce privește afectul, el este mai degrabă retras, dar durabil în afecțiune, dat fiind că la el totul ține de durabilitate și nu se lasă prea ușor abătut de la ceva o dată plănuit. Starea sa dispozițională de bază este mai degrabă serioasă; el își susține opiniile, este conștiincios și face eforturi pentru a fi obiectiv. În cartea sa „Filip al doilea“, Reinhold Schneider a descris un om mare care provine din acest cerc structural.

Pericolul acestor oameni constă deci mereu în aceea că ei accentuează prea unilateral trebuința lor pentru durată și siguranță. De aceea pentru ei este deosebit de important să recunoască posibilitatea de rigidizare care îi pândește. Ei ar tre-

bui să integreze mai mult impulsul contrar, de disponibilitate pentru transformarea vitală și să îndrăznească exact acel lucru împotriva căruia cred că trebuie să se asigure: acceptarea vremelniciei. Ei ar trebui să învețe mai mult nu numai să vrea întotdeauna, ci să lase lucrurile să se întâmple și de la sine. În poporul lor, ei au importanta funcție de a păstra, de a cultiva tradiția; în unele privințe ei sunt „stâlpii societății", atunci când nu ajung să preia conducerea exact acele părți asiguratoare sau însetate de putere ale lor, care fac din ei factori inhibitori ai dezvoltării, învinși în cele din urmă de forțe contrarii, mai vii.

Angoasa de necesitate
Personalitățile isterice

„În orice început sălășluiește o vrajă..."
HESSE

Vraja noului, excitația produsă de contactul cu necunoscutul, bucuria îndrăznelii — acestea aparțin ființei noastre în aceeași măsură ca și dorința de durabilitate și siguranță. Aventura ne seduce; țările îndepărtate își exercită atracția asupra noastră; cunoaștem atât dorul de casă, cât și dorul de ducă, dorul de confort și protecție, cât și cel de impresii și experiențe, care ies din cadrul lucrurilor cu care ne-am obișnuit, care ne îmbogățesc, care incită noi fațete ale noastre și care ne transformă. Căutăm oameni noi; suntem împinși să facem cunoștință cu toate posibilitățile existenței noastre și să le epuizăm, să ne lărgim experiența, să o îmbogățim prin întâlniri interumane și să devenim din ce în ce mai completi.

Astfel ajungem la cea de-a patra și ultimă formă de bază a angoasei, anume angoasa de definitiv, de implacabil, de necesitate și de limitarea impulsului nostru spre libertate. Această angoasă este imaginea în oglindă a angoasei despre care am vorbit la obsesional. Dacă obsesionalul se temea de libertate, de schimbare și de risc, la personalitățile isterice pe care urmează să le descriem este vorba despre contrariu. Istericii au o tendință pronunțată spre schimbare și libertate, aprobă tot ce este nou, sunt amatori de risc; pentru ei viitorul care se află în fața lor, cu posibilități deschise, este o mare șansă. În consecință ei se tem de toate limitările, tradițiile și legitățile stabilite, care pentru obsesionali reprezentau chiar valorile. În-

tr-un cuvânt, pentru ei „o dată înseamnă niciodată“ — adică nimic nu poate să te lege definitiv, nimic nu te poate obliga, nimic nu poate avea pretenție de valabilitate eternă. Pentru ei totul trebuie să rămână relativ, viu și plin de culoare — numai prezentul, clipa sunt importante. „Carpe diem“ — „*folosește-te de împrejurare*“, poate că nu se mai întoarce niciodată. Trecutul a trecut și nu mai prezintă interes; viitorul este un câmp vast de posibilități; dar el nu este cu adevărat plănuit — aceasta ar fi din nou o fixare prea mare — ci important este numai că individul este mereu deschis pentru el, este gata să se desprindă de datele momentului.

Ce se întâmplă atunci când, în limbajul comparației noastre, se neglijează forța de atracție gravitațională, care concentrează, și se caută predominant trăirea impulsului contrar, al forței portante pornind de la punctul central? Acest lucru ar însemna că individul trăiește de pe o zi pe alta, că nu are planuri ferme și scopuri clare, ci se află mereu în așteptarea a ceva nou, în căutare de noi excitații, impresii și aventuri, și astfel el poate fi abătut ușor și sedus de un impuls sau o dorință care domină, care se ivește în interior sau în exterior. Individul acesta are nevoie în primul rând de sentimentul de libertate, pentru că ordinea și legea constelează la el angoasa de a fi fixat, de a nu se putea abate. Ordinea general valabilă, ordinea care leagă, sunt trăite de el predominant sub aspectul de limitare a libertății și de aceea, dacă este posibil, ele sunt respinse sau evitate. Libertatea spre care se tinde astfel este mai mult *eliberare de* ceva decât *libertate pentru* ceva.

Ce se întâmplă deci atunci când individul nu este dispus să accepte regulile de joc valabile pentru conviețuirea interumană, legitățile naturii și vieții? Atunci el trăiește ca într-o lume de cauciuc, care aparent cedează oricât și se poate extinde arbitrar, ale cărei ordini nu trebuie să fie luate de fapt în serios, pentru că se schimbă mereu. Într-o astfel de lume găsim mereu câte o ușiță în spate, pentru a ne sustrage de la consecințele faptelor noastre. Legea cauzalității, de exemplu, conexiunea dintre cauză și efect poate fi potrivită în domeniul naturii fizice — dar eu nu sunt gata, spune istericul, să o recu-

nosc pentru mine și, cine știe, poate că tocmai astăzi și acum ea nu este valabilă.

Desigur că un astfel de individ trebuie să se teamă cel mai mult și să evite pe cât posibil tot ceea ce ne fixează și ne limitează implacabil o dată pentru totdeauna: datele biologice, ca și rolurile de gen ale bărbatului și femeii, bătrânețea și moartea, dar și convențiile, regulile de joc de toate felurile pe care un colectiv și le-a creat pentru raporturile interumane, toate preceptele și legile. Rezumând: acest individ se teme cel mai mult de laturile vieții și lumii care ne limitează inevitabil, laturi pe care le numim „realitate". Este vorba despre lumea faptelor la care trebuie să ne adaptăm, pe care trebuie să o adoptăm, recunoscându-ne dependența de legitățile vieții.

Individul nostru procedează cu adevărat măreț cu această realitate: o pune sub semnul întrebării, o relativizează, o bagatelizează sau o trece cu vederea, caută să sară peste ea, să i se sustragă și, în măsura posibilului, să se abată de la ea, să nu o recunoască. Astfel se ajunge la o libertate aparentă, care cu timpul devine din ce în ce mai periculoasă, pentru că individul ajunge să trăiască într-o lume nereală, iluzorie, în care nu sunt decât fantasme, posibilități și dorințe, nici o realitate care să delimiteze. Astfel individul trăiește din ce în ce mai mult într-o pseudorealitate, într-o „realitate ne-adevărată". Dar cu cât se îndepărtează mai mult de realitate, cu atât mai mult el plătește aparenta sa libertate prin aceea că nu se mai poate situa în „realitatea adevărată", că nu mai poate acționa în ea. Astfel încercările de a se lăsa totuși în voia ei sunt prea puțin abile și de aceea ele decurg dezamăgitor, ceea ce îl face pe individ să se retragă mai mult în lumea dorințelor sale, iar prăpastia dintre lumea dorită și realitate se mărește — iată cercul vicios al oamenilor cu structură isterică.

Să ne apropiem mai mult de aspectul pseudorealității. Una dintre realitățile existenței noastre este deja amintita lege a cauzalității, legea cauzei și efectului, a acțiunii și consecințelor. Aceasta ne constrânge într-o legitate pe care nu putem să o bagatelizăm nepedepsiți. Din cauza sentimentului că această lege cauzală nu face altceva decât să îl restricționeze, că ea îl

constrânge să fie consecvent și să renunțe, istericul caută să se sustragă de la ea prin politica struțului. El se face că nu există cauzalitate. Posedat de dorința care îl domină în momentul respectiv, ale cărei posibile urmări el nu vrea deloc să le verifice, el acționează după motto-ul *„după mine potopul"*. El tinde cu naivitate să spere că poate tocmai pentru el cauzalitatea și consecvența faptelor nu mai sunt valabile sau cel puțin ele nu sunt valabile în situația în chestiune. El este atât de plin de dorința sa, de ceea ce ar vrea să aibă în clipa respectivă, de ceea ce ar dori să obțină, încât se așază dincolo de posibilele consecințe; ca să spunem așa, el gândește numai în termeni finali și sare peste cauzalitate, ceea ce îi poate conferi un efect neobișnuit de sugestiv. Iată un exemplu, pentru lămurire:

Elevii unei clase trebuiau să vândă insigne pentru un scop caritabil. Fiecare elevă a primit o listă, pe care trebuiau notate sumele primite de la donatori și o anumită cantitate de insigne de vânzare. Inge, de 13 ani, a abordat oamenii dezinvolt, cu farmecul ei specific și cu un zâmbet cuceritor, astfel că fiecare dintre ei a avut sentimentul că nu îi poate refuza nimic. În scurt timp ea și-a vândut toate insignele. Ea a avut atunci dorința intensă de a face ceva bun pentru ea însăși, i s-a făcut fulgerător poftă de ceva dulce — doar fusese atât de abilă și merita cu vârf și îndesat. Banii erau și ei o tentație, ofereau atâtea posibilități — ea nu s-a mai gândit la originea și scopul banilor — în acel moment „îi aparținea". Ea nu a putut să își amâne dorința, a luat din banii primiți și și-a cumpărat prăjitura preferată — cu acea idee vagă, caracteristică pentru astfel de oameni, că va pune din nou lucrurile în ordine „cumva", plină numai de trebuința care cerea satisfacerea imediată.

Aici apare ceva deja caracteristic pentru personalitățile isterice: rezistența scăzută la frustrare, lipsa disponibilității sau a capacității de a suporta tensiunile datorate frustrării unei trebuințe. Fiecare impuls, fiecare dorință trebuie satisfăcute cât se poate de repede, pentru că așteptarea este insuportabilă. De aici rezultă că acești indivizi pot fi ușor seduși — ei nu pot să reziste decât cu greu ispitelor.

În aceeași zi listele și banii trebuiau aduse la școală. Ce să facă? Ea a mers la profesoară și a rugat-o să îi dea mai multe insigne; ea

ar putea cu siguranță să vândă mai mult și va aduce toți banii, împreună — banii pe care îi primise deja îi lăsase între timp acasă (inventând strategeme, ceea ce este din nou caracteristic, deoarece cu cât o stratagemă sau înșelăciune stau pe picioare mai slabe, cu atât ele au mai multă nevoie de „motive", oricum mai multe decât o stare de fapt conformă cu realitatea). Ea a primit mai multe insigne — în primul rând câștigase timp și poate între timp se întâmpla vreo „minune", care ar fi rezolvat pentru ea situația (obținerea de timp și de alte avantaje prin promisiuni este la fel de tipică), Între timp se făcuse seară și trecuse ultimul termen de predare a banilor. Atunci i-a venit o idee care i s-a părut strălucită: a mers la o vecină de apartament și a întrebat-o dacă îi poate împrumuta până a doua zi suma care îi lipsea — avea nevoie pentru câteva caiete; a spus că mama ei era la o prietenă și în acea clipă nu putea să ia legătura cu ea. Ea a primit suma respectivă — din nou câștigase timp și se deschisese din nou locul pentru o minune. Acum ea era cel puțin în stare să aducă toată suma de bani. A uitat de vecină și de suma pe care i-o datora, sperând vag că, dacă ea nu se gândea la asta, poate nici vecina nu se va mai gândi la „câțiva pfeningi".

Acești oameni sunt experți în a-și crea astfel de așteptări nedeterminate ale unor posibile minuni și soluții miraculoase; ei au o uimitoare naivitate în a crede în ele și a se sustrage astfel cerințelor realității, după motto-ul „*Ce nu știu nu mă poate răni*". Și, în definitiv, fiecare om are voie să uite ceva în viață... Aici putem recunoaște bine tendința de amânare: ceea ce era de fapt esențial, anume banii deturnați, este deja uitat; în memorie mai persistă numai faptul că a împrumutat, absolut legal, de la o vecină, o mică sumă, care îi va fi, firește, înapoiată (cum și când nu interesează pe moment). Dacă i se va atrage atenția înainte de a putea înapoia banii, ea poate spune că nu s-a mai gândit la asta, s-ar putea scuza. Poate că și vecina va uita — pentru ea este o sumă foarte mică și deja fetița noastră fusese așa de drăguță cu ea. Sau — poate că o să primească „de undeva" niște bani sau ar putea să-i câștige ajutând pe cineva — *și mâine este o zi*.

După câteva ore, vecina i-a cerut mamei lui Inge banii, a ieșit la iveală totul și atunci a fost mult mai neplăcut decât dacă ar fi recu-

noscut la momentul potrivit. Neputința de a renunța la satisfacția imediată a dorinței sale a devenit declanșatorul unui lanț întreg de consecințe neplăcute care au făcut ca plăcerea de-o clipă să fie foarte scump plătită.

Exemplul este concludent și caracteristic în multe privințe: el prezintă o serie întreagă de modalități comportamentale tipic isterice: posedarea de către propria dorință, împreună cu impulsul pentru satisfacerea ei imediată, care nu îl lasă pe subiect să se gândească la nimic altceva în clipa aceea; atitudinea nerealistă în ceea ce privește neglijarea consecințelor propriei fapte, a legăturii dintre faptă și consecințele ei; dorința de a câștiga timp și speranța într-o minune; abilitatea și ingeniozitatea de a se sustrage de la consecințe, cârpind într-un loc, dar destrămându-se în altă parte; răstălmăcirea pe măsura dorințelor proprii și falsificarea „istoriei", deci a cursului real al faptelor; abilitatea de a uita lucrurile neplăcute, mai ales sentimentele de culpabilitate; în cele din urmă evitarea necesităților incomode: renunțarea, așteptarea și obligația de a face față propriilor fapte. Acestor oameni li se potrivește deosebit de bine adagiul lui Nietzsche: „Am făcut asta", îmi spune memoria; „nu puteam face eu asta" — spune mândria mea și rămâne neînduplecată. În cele din urmă, memoria cedează.

La fel de măreț procedează istericul și cu o altă realitate, cu timpul: punctualitatea, planificarea și împărțirea timpului sunt pentru el o povară, i se par pedante și meschine, ceea ce nu rareori se face pe spezele altora.

Sau să luăm realitatea biologică, dependența noastră de datele determinate de sexul nostru, de procesele de maturare și de vârstă. Nici aici individul nostru nu se lasă fixat; el ar dori să rămână cât mai mult timp posibil copil lipsit de constrângeri, cel puțin adolescent, deoarece de la acesta lumea nu are pretenții prea mari, îi trece cu vederea multe lucruri și nu are nevoie să fie încă pe deplin responsabil. Aceasta deoarece responsabilitatea este și ea unul dintre acele concepte care vor să îl fixeze pe individ, amintind de legea cauzalității și de concințele neplăcute. Și îmbătrânirea se poate opri prin unele mijloace; *avem vârsta pe care simțim că o avem* și nu este nevoie să

i se spună fiecăruia vârsta sa adevărată. Dacă evită tot ce îl face să pară bătrân, omul nostru poate susține iluzia de tinerețe eternă. Începând cu îmbrăcămintea, prin care el se poate face mai tânăr, există multe modalitaăți cosmetice, chirurgia estetică, pentru a susține această iluzie; pe cât se poate, el nu lasă să îl ajungă grijile și supărările; el se poate apăra împotriva acestora explicând că în momentul ăsta nu le poate suporta și dacă sunt inevitabile, el se poate îmbolnăvi oricând și li se poate sustrage.

La fel stau pentru el lucrurile și în ceea ce privește etica și morala. Unde s-ar ajunge dacă le iei ca atare și în fond cine face asta? O dată e ca și cum ar fi niciodată și nu poartă cu sine nici un fel de consecințe. Cine știe ce este bine și ce este rău; în definitiv totul este relativ și depinde de punctul de vedere din care este privit. Astfel lumea devine în mod plăcut plastică și maleabilă, iar greșelile făcute se pot explica mereu într-un fel. Și mai ales: cine știe ce se întâmplă, ce s-a întâmplat în altul? Din fericire gândurile sunt libere și dacă susține cu destul de multă convingere că totul a fost așa cum vrea el, că trebuie să fi fost așa — atunci cine poate demonstra contrariul?

Logica este și ea o realitate la fel de neplăcută. Dar și de la ea ne putem sustrage — logica proprie acestui individ este alta decât a celorlalți, dar asta nu o face să fie mai puțin logică. Dacă celălalt nu este pe față la salturile mele logice și le consideră ilogice, asta este problema *aceluia*; eu unul le înțeleg și le consider logice. Și ce posibilități fantastice oferă limbajul atunci când aflăm ce putem face cu el și cum putem face astfel mat pe oricine! Astfel, individul dezvoltă o pseudologică, care poate merge până la minciuna conștientă sau inconștientă, în care el aproape că nu poate fi prins.

Din nou, acestor oameni nu le este conștientă adevărata lor angoasă — anume angoasa de necesitate și definitiv. Angoasele care îi țin locul sunt angoasa de piețe și străzi (agorafobia), angoasa de a se simți prinși în spații închise, în ascensoare sau compartimente etc. (claustrofobie). Sunt frecvente și zoofobiile. Aceste angoase sunt deplasări ale adevăratei angoase asupra unor lucruri neesențiale și inofensive, care, în

primul rând, sunt evitabile. Dacă individul are o angoasă de lift sau de pod, el poate evita în general lifturile și podurile și astfel poate să își evite angoasa. Adevărata angoasă, anume cea legată de restricționarea libertății sau de o situație tentantă, la înălțimea căreia individul nu se ridică, pentru că nu vrea nici să renunțe, dar nici nu îndrăznește să ia ceea ce dorește, acest conflict psihic interior este deplasat asupra unor obiecte exterioare angoasante, care „rezolvă" conflictul deoarece, din cauza angoasei, individul nu mai ajunge deloc în poziția de a fi supus tentației. Deoarece el nu mai poate merge pe stradă — cel puțin nu singur — nu mai poate fi expus nici unei tentații. Desigur că această evitare nu este o soluție reală și nu este nici un scut valabil împotriva angoasei — cumva individul tot se va întâlni din nou cu angoasa lui și va fi împins să se confrunte cu ea. Când totuși individul se simte prins la înghesuială și nu mai vede nici o ieșire, atunci se ajunge la reacții de panică, la „fuga înainte", care nu mai lasă deschisă nici o posibilitate de chibzuire rațională a situației.

Vom arăta cum se însumează treptat atitudinile greșite caracteristice istericului și îl pun în situații din ce în ce mai lipsite de ieșire.

Ce putem face pentru a ne sustrage cu succes de la îndatoriri și de la ceea ce este definitiv? Cea mai sigură metodă pare a fi a rămâne mereu în clipa de față, ca și cum ea nu ar avea nici preistorie și nici consecințe. Am făcut ieri o greșeală, o prostie, am fost prins cu mâța în sac? Ei bine, atunci nici nu a fost vreo zi de ieri, iar viața începe astăzi. Personalitățile isterice reușesc să-și obțină extraordinara plasticitate prin ruperea conexiunilor temporale și cauzale; aceste persoane trăiesc ca și cum nu ar avea istorie sau trecut. Pe o parte ei se debarasează astfel de balastul acumulat, dar pe de altă parte în viața lor intră ceva punctiform, fragmentar și fluctuant, o lipsă de continuitate. Ei se pot adapta cameleonic fiecărei noi situații, dar dezvoltă prea puțin continuitatea propriului Eu, pe care o numim caracter. De aceea ei par imprevizibili și sunt greu de caracterizat. Dat fiind că joacă întotdeauna câte un rol, orientat asupra momentului respectiv și trebuințelor sale, ca

și asupra persoanei de relație a momentului, în cele din urmă istericul nu mai știe în cele din urmă cine este el însuși. Astfel, el dezvoltă o pseudopersonalitate fără continuitate, fără contururi clare și profil caracterial.

Când te temi pentru că te simți prins la înghesuială, o altă posibilitate este „*întoarcerea armelor*", deplasând vina asupra celuilalt. Autoreproșurile sunt atunci transformate în reproșuri adresate altora, proces care se desfășoară de la sine, reflex, ca și la copii: atunci când unul spune „*ești prost*", celălalt răspunde reflex „*prost ești tu*". Dacă omul nostru este criticat și i se fac reproșuri, el le transformă imediat în contra-critică și contra-reproșuri, scoase din context, care nu se află în discuție — dar ele îl despovărează instantaneu și îl scutesc de o privire în sine însuși. Această proiecție a propriilor sentimente de culpabilitate în calitate de reproșuri îndreptate spre exterior poate escalada atât de mult încât în cele din urmă individul începe să creadă cu tărie că celălalt a fost de vină, după metoda hoțului care strigă: *prindeți hoțul*! Desigur că aceasta duce la o sporire a incorectitudinii față de sine, care în cele din urmă poate deveni o minciună ce cuprinde toată viața. Aceasta aduce cu sine un sentiment subteran de nesiguranță și angoase nelămurite; în caz de extremă necesitate, individul mai poate găsi un ultim rol, care îl protejează de consecințe și de obligația de a accepta realitatea: este vorba de *„fuga în boală*", care cel puțin îl face să câștige din nou timp.

Istericul și iubirea

Istericul iubește iubirea. El o iubește după cum iubește tot ceea ce poate să sporească sentimentul propriei lui valori: beția, extazul, pasiunea; el escaladează cu plăcere culmile trăirii. Dacă am putea considera apolinicul drept o dorință a oamenilor care se înscriu mai mult pe linia obsesională, dorința istericilor trebuie numită dionisiacă. Ei sunt atrași de trăirea care sparge granițe, dar nu este vorba despre trăirea autodăruirii, ca la depresivi, ci despre lărgirea Eului, până la apote-

oză. Dacă depresivul căuta autotranscendența în dăruiriea care dizolva granițele Eului și în contopirea simbiotică, istericul caută sporirea intensității vieții lui, care îl face să crească dincolo de limitele sale.

În relațiile sale amoroase, omul cu trăsături esențial isterice este de aceea intens, pasional și solicitant. El caută în primul rând o confirmare a propriei identități; el ar vrea să se îmbete cu dragostea sa și a partenerului său, așteaptă de la ea culmi ale vieții. El știe să creeze o atmosferă erotică și să farmece pe mai multe căi, adesea este un maestru al eroticii. El știe să cânte la acest instrument, stăpânește toate nuanțele, de la flirt, prin cochetărie, până la seducție. Știe de minune să dea partenerului sentimentul de a fi iubit și de a merita asta, ceea ce contribuie mult la farmecul și sex-appealul său. Posedă o mare putere de sugestionare, de la care celălalt se poate cu greu sustrage — conștiința atuurilor și farmecelor sale este atât de convingător prezentată, încât celălalt trebuie să creadă în ele.

În iubire el manifestă acea putere extraordinară a dorinței despre care am vorbit deja. El este omul lui „veni-vidi-vici"; el cucerește fortăreața printr-un atac furtunos și nu în urma unui lung asediu. Știe să se poarte cu celălalt sex; relațiile cu el nu sunt niciodată plicticoase. Adesea el iubește iubirea mai mult decât pe partenerul de moment și, plin de curiozitate și poftă de viață, ar dori să facă cunoștință cu iubirea în cât se poate de multe dintre formele și chipurile ei. Iubește strălucirea și vraja, sărbătorile și fastul, el nu ratează nici o sărbătoare și știe și cum să le configureze, de cele mai multe ori este în centrul lor, prin farmecul, temperamentul, abilitatea și caracterul lui direct. Față de el putem păcătui mortal numai dacă nu îl găsim drăguț — el nu suportă asta și aproape că nu o poate ierta. Cu el putem merge până la stele; cu cât viața este mai senzațională, cu atât mai bine — plictiseala este ucigașă, iar el se plictisește foarte ușor atunci când este singur. Astfel, istericii sunt parteneri plini de culoare, de viață și de afecțiune, spontani în manifestările lor afective, capabili să trăiască intens clipa. Sunt amatori de plăcere, plini de fantezie și jucăuși. Pentru ei, fidelitatea nu este atât de importantă — cel

puțin nu fidelitatea lor; amorurile secrete au pentru ei un farmec deosebit și fac loc fanteziei lor romantice.

În ceea ce privește sexul, lucrurile sunt ceva mai dificile: pentru ei jocul erotic, preludiul tandru este adesea mai important decât împlinirea dorințelor sexuale; ei ar dori să spună clipei *„rămâi, că ești așa frumoasă"* și ar dori să o poată savura cât se poate de profund, ar dori să poată amâna sfârșitul. Astfel, ei ar vrea să trăiască o veșnică lună de miere și suportă greu apusul nunții în cotidian. Le place varietatea. Atunci când nu le reușește orientarea sănătoasă în ceea ce privește propria sexualitate și sexul, ei ajung ușor la perturbări ale capacității de a iubi, până la frigiditate și tulburări de potență. Ambele sexe văd în activitatea sexuală un mijloc ce servește sporirii sentimentului valorii proprii, ca și dorinței lor de putere față de partener — nu este vorba, ca și la obsesional, despre constrângerea partenerului, ci de experimentarea beției puterii care iradiază din ființa lor. Mai ales femeile abuzează de sexualitatea lor în scopuri de șantaj — este vorba fie de dăruire, fie de refuz.

Cu cât un individ posedă într-o măsură mai mare o structură cu adevărat isterică, cu atât mai mult crește atitudinea sa revendicativă, iar trebuința sa de confirmare ia forme exagerate. Atunci relația amoroasă devine o amenajare de care el are nevoie pentru autoconfirmare, trebuind să depună mărturie de fiecare dată despre propriul caracter irezistibil. Aceasta deoarece la isteric sentimentul valorii proprii este clădit predominant pe astfel de succese, pe admirația reflectată de alții, pe starea de a fi dorit. Se înțelege că acest lucru devine din ce în ce mai greu odată cu înaintarea în vârstă, atunci când forța de atracție bazată preponderent pe aspectele exterioare începe să cedeze — de aceea la ei apar cele mai pronunțate crize de îmbătrânire.

Istericul are nevoie de partenerul său, dar nu la modul depresiv, pentru că ar crede că nu este capabil să trăiască fără acesta, ci are nevoie de el în calitate de oglindă în care ar vrea să se reflecte ca un om demn de a fi iubit, în vederea aprecierii sentimentului labil pe care îl are despre propria sa valoare.

Narcisismul său, iubirea de sine, au nevoie de confirmări continue; el este adesea expus linguşelilor, pe care îi place să le creadă. Astfel, el are nevoie de partener mai ales pentru că acesta îl asigură de farmecul său, de frumuseţea, de importanţa lui şi de alte astfel de atuuri. De aceea istericul tinde să-şi aleagă partenerul în mod narcisic; el nu face această alegere ca schizoidul, de teama „alterităţii totale" a sexului opus, ci caută în partener ceva cât se poate de asemănător sieşi pentru că ar dori să se regăsească şi să se iubească pe sine, în persoana partenerului.

Nu rareori istericii de ambele sexe caută parteneri neînsemnaţi, de care se pot distinge într-un mod şi mai strălucitor şi de care vor fi admiraţi fără rezerve. Aceasta aminteşte de fabula cu păunul care voia să se însoare cu o banală găină; la oficiul stării civile, corbul, funcţionar al statului, şi-a exprimat uimirea că atât de minunatul păun dorea să se căsătorească cu neînsemnata găină. Păunul răspunse atunci grav: *„Eu şi soţia mea mă iubim la nebunie*".

Acest fel de relaţii, atât de puternic bazate pe confirmare, nu sunt desigur deloc lipsite de crize; partenerul nu poate să împlinească aceste trebuinţe într-o măsură suficientă. Atunci individul respectiv caută un nou partener şi lucrurile decurg la fel. Pe această linie se află vânătorii de fuste declaraţi şi devoratoarele de bărbaţi; aceştia se comportă ca şi cum ar aduna scalpuri, iar sentimentul valorii lor personale depinde de numărul de victime făcute; pentru ei iubirea este un joc la care trebuie să câştige cu orice preţ. Dat fiind că cererea lor de dragoste este prea mare, viaţa lor este străbătută de dezamăgiri; apar nemulţumirea, toanele, proasta dispoziţie şi revendicarea de noi şi noi dovezi de dragoste, în care joacă un rol considerabil cheltuiala financiară şi succesul public al partenerului, în care individul ar dori să se reflecte, ca şi cum ar fi al lui. La aceşti indivizi, sentimentul valorii proprii se leagă aproape exclusiv de dovezile de dragoste, de aceea ei nu se satură niciodată să primească astfel de dovezi şi folosesc multiple mijloace de a le „stoarce": compararea partenerului cu alţii, care iubesc „cu adevărat"; indicarea a ceea ce face altul pentru parte-

nerul său; scene și reproșuri pasionale, pentru că „i se dedică prea puțin"; reacții catastrofale dacă partenerul se distanțează. În toate acestea găsim adesea un amestec nelămurit de sentiment și calcul, astfel că partenerul nu știe prea bine cum stă.

Cel care are așteptări iluzorii de la iubire sau căsnicie și cere mai mult decât este dispus el însuși să investească va fi de fiecare dată dezamăgit; de obicei tocmai din această cauză nu este recunoscută această conexiune și respectivul rămâne veșnic în căutarea „marii iubiri". De aceea în relațiile parteneriale ale istericilor se găsesc cele mai frecvente despărțiri și noi începuturi; deoarece acestea din urmă sunt menite să ofere despăgubiri pentru dezamăgirile din trecut, noile relații sunt suprasolicitate încă de la început, aici aflându-se deja germenele eșecului.

Cu toți avem primele experiențe despre celălalt sex din relația cu părinții, frații și surorile. Relația dintre părinți, căsnicia sau conviețuirea lor, experiențele cu frații și surorile noastre ne modelează așteptările legate de parteneriat, iubire și sexualitate. Dacă am avut norocul de a fi putut să ne iubim părinții și în calitate de cuplu, fără să fi trebuit să-i idealizăm, pe de altă parte fără să fi trebuit să-i compătimim sau să-i disprețuim, poate chiar să îi urâm; dacă am putut empatiza cu limitarea lor, grijile și problemele lor, cu eforturile, dar și cu bucuriile lor, cu susținerea lor reciprocă, cu înțelegerea și încrederea lor reciprocă, atunci avem mai multe perspective de a găsi un partener care corespunde unor astfel de așteptări și posedăm o imagine realizabilă în ceea ce privește propria noastră existență în calitate de partener. Acei părinți care se simt datori să mențină în fața copiilor lor o imagine de superioritate și infailibilitate, care joacă în fața copilului teatrul unei căsnicii perfecte, dar care arată cu totul altfel în culise, nu fac altceva decât să-i prilejuiască copilului reprezentarea unei posibile căsnicii ideale, pe care el va crede ulterior că o poate găsi. Și părinții care nu împlinesc trebuința copilului de modele de sex-rol, care îi prezintă ceva dezamăgitor sau înspăimântător, vor nuanța corespunzător negativ așteptările sale legate de parteneriat.

Viața amoroasă a personalităților isterice este îngreunată de faptul că acești indivizi rămân fixați mai mult timp decât alții la primele lor persoane de relație de sex opus, se desprind mai greu de identificarea cu acestea. Aceasta deoarece isteria se instalează în ultimele faze de dezvoltare infantilă — de la 4 la 6 ani — în care copilul, așa cum vom vedea, se identifică cu prototipurile preexistente și dobândește formele primare ale atitudinii sale viitoare față de propriul sex și de celălalt. În principiu, există următoarele posibilități: el poate repeta cu partenerul atitudinea infantil-adoratoare sau idealizantă față de părintele de sex opus sau de un frate sau soră, poate să aștepte de la el să fie bărbatul sau o femeia visată. Sau el transferă asupra partenerului, în calitate de așteptări, vechile dezamăgiri, angoasa sau ura dobândite cu persoanele de relație din copilărie și neelaborate, deci experiențele negative proprii, astfel că relațiile ulterioare vor fi împovărate de la început de prejudecata că bărbații sau femeile sunt așa cum au fost percepuți pentru prima dată. Atunci individul respectiv proiectează imaginea paternă sau maternă de odinioară asupra partenerului sau partenerei și ia față de proiecția sa acea atitudine pe care a avut-o și față de imaginile primare, nefiind deci corect nici cu partenerul și nici un propriul rol în calitate de partener, deoarece este prea atașat de vechiul rol de fiu sau fiică.

Fiul dezamăgit de mamă poate dezvolta misoginie și se poate răzbuna pe partenerele lui pentru dezamăgirile suferite odinioară, în felul în care Don Juan seduce femeile și le părăsește, făcându-le să resimtă ceea ce el a pătimit odinioară de la mama lui. Fiica dezamăgită de tată se răzbună în felul ei pe bărbat: ea poate urî bărbații sau poate deveni o femeie emancipată în sensul greșit al cuvântului, care tinde spre egalitatea sexelor nefiind animată de vreun simț al dreptății sau valorii proprii, ci pentru că dorește pur și simplu să întoarcă roata și, din răzbunare, cerând egalitate între sexe, ea intenționează de fapt o supremație a femeilor. Sau ea se abandonează relațiilor cu mulți bărbați, pentru a-l răni astfel pe tată („*dacă tu nu mă iubești, atunci nu am nici o valoare și pot să mă prostituez*“ — iată fundalul psihodinamic al multor prostituate). Sau devine o

Circe, care are nevoie de bărbați numai pentru sex, „*face din ei niște porci*“, așa cum se spune în Odiseea, folosindu-i deci, înjosindu-i și încercând să îi supună prin sexualitate. Alături de acestea se află femeile care își suprasolicită bărbații fizic, psihic sau material, îi epuizează, îi sug, îi storc de puteri, îi „castrează“, devalorizându-le masculinitatea. Astfel de femei demonic-distructive sunt adesea reprezentate în romanele și piesele de teatru ale lui Strindberg. În fine, la ambele sexe dezamăgirea sau teama de sexul opus pot duce la homosexualitate. Întotdeauna un frate sau o soră pot prelua rolul tatălui sau mamei, ținându-le locul.

Legătura cu primele noastre persoane de relație de sex opus este un fenomen general uman pe care francezii îl exprimă astfel: „On revient toujours à ses premiers amours“.

Un alt exemplu pentru dependența de primele persoane de relație, de propriul „roman familial“, se poate recunoaște în faptul că nu rareori istericii ajung în relații triunghiulare în care repetă inconștient poziția lor între părinți; acest lucru se regăsește în special la copiii unici care prezintă această structură. Ei ajung, aparent involuntar, ca un destin, în astfel de relații triunghiulare — adesea ei spun că soarta lor este ca toate femeile, respectiv bărbații, care le plac să fie deja legați. În realitate ei caută parteneri deja legați — ei se lansează în relația cu aceștia știind că nu sunt liberi și astfel repetă vechea rivalitate pe care au resimțit-o, în calitate de fiu sau fiică, față de tată, respectiv de mamă. Ei au rămas fixați la situația în care se interpun în relația dintre doi parteneri și răpesc pe un partener celuilalt, rivalizând cu partenerul de același sex și încercând să îl elimine, în același timp temându-se de o relație în care partenerul este liber deoarece li se va pune problema unei legături serioase și unitare.

Trebuie să cunoaștem istoria de viața a acestor oameni, pentru a le înțelege comportamentul. Adesea ei nu fac altceva decât să transmită mai departe acele păcate care le-au fost la rândul lor transmise. În familia lor, ei nu au avut posibilitatea de a-și dezvolta în mod sănătos feminitatea sau masculinitatea, au fost prea strâns legați de familie. Sau nu au avut

modele pentru dezvoltarea sex-rolului, fie că au fost resprinși în acest rol, fie că sexualitatea lor a fost abordată prea devreme sau într-un mod necorespunzător, latura masculină sau feminină fiind constelată înainte ca ei să-și fi dobândit o identitate sau un sentiment al valorii proprii suficiente pentru a se putea dezvolta în ei bărbatul sau femeia, deci înainte ca ei să fie maturi pentru sexualitate.

Legat de iubire și parteneriat, principala problemă a istericilor este reprezentată de așteptările lor iluzorii de la viață, de la iubire, căsătorie și de la celălalt sex. Nu există un raport sănătos între pretenții și disponibilitatea de a oferi și tocmai aceasta este pentru ei sursa unor deziluzii reînnoite, din care ar putea afla că atitudinea lor de bază este fondată pe o iluzie, o amăgire care face să fie necesară dezamăgirea. Latura problematică este pentru ei dorul mereu treaz și cererea plină de așteptare, fără a-și pune problema propriei oferiri.

La alegerea partenerului acest lucru se exprimă prin faptul că pentru ei punctele de vedere materiale și de prestigiu — poziție socială, posibilități materiale, titluri și avantaje exterioare ale partenerului sunt mai importante decât valorile caracteriale. Și în această privință ei rămân mult timp copii, se lasă impresionați prea ușor de lucrurile exterioare, care li se par a mijloci o viață frumoasă; pentru dezamăgirile lor, ei dau de obicei vina pe partener. Angoasa în fața experimentării propriei nevolnicii se transformă la ei într-o foame de confirmare, care, la fel ca orice adicție, nu poate fi niciodată satisfăcută deoarece caută „în exterior" ceea ce de fapt ar trebui să realizeze în sine însuși: aici este vorba despre efortul de a deveni cu adevărat capabili de iubire, premisă a unui sentiment autentic al propriei valori.

Tendința de a-și proiecta propriile lipsuri devine desigur deosebit de problematică într-o relație de parteneriat. Ea poate avea orice grad, de la reluarea eternă a disputei „cine este de vină și pentru ce", prin acuze și o „logică" tendențioasă, deformatoare până la calomnie și intrigi. Sunt deosebit de dificile relațiile dintre un partener isteric și unul obsesional, care sunt tipuri contare. Cu cât partenerul obsesional insistă mai

mult, cu o consecvență de neînduplecat, să discute situația în chestiune până la despicarea firului în patru și să demonstreze că el are dreptate, cu atât partenerul isteric va încerca mai mult să se sustragă printr-o „logică" inscrutabilă, prin „săritura calului" în gândire, așa cum a numit-o atât de potrivit Schulz-Hencke, sprijinindu-se pe mișcarea calului în șah. Istericul detectează clar tendința celuilalt de a-l învinui fără scăpare pentru greșeala făcută și se apără cu toate mijloacele care îi stau la dispoziție. Dacă partenerul este mai elastic, dacă îi construiește un pod și îi lasă deschisă retragerea, deja lucrurile stau mult mai bine. În loc să îl prindă astfel la înghesuială pe isteric, partenerul obsesional ar trebui mai curând să încerce să înțeleagă situația și din punctul de vedere al partenerului său, pornind de la trăirea acestuia.

Istericul tinde mai degrabă să evite parteneri schizoizi — aceștia văd prea ușor în interiorul lui și sunt prea puțin disponibili să-i împlinească trebuința de a fi confirmat și admirat. Dimpotrivă, le place să aleagă parteneri depresivi, care au această disponibilitate, precum și disponibiliatea de a se lăsa suprasolicitați; pe termen lung, o astfel de relație decurge prea unilateral pe seama partenerului depresiv. Relațiile dintre doi oameni din cercul structurilor isterice merg bine numai atunci când părțile structurale isterice nu sunt prea pronunțate — altminteri rivalitatea și dorința de a-l învinge pe celălalt devin obstacole inevitabile.

În literatură există multe exemple de femei isterice excelent prezentate: „Louise" a lui S. Maugham[14] sau Scarlett din „Pe aripile vântului" de Margaret Mitchell. În scrisorile lui Pușkin și Fontane se pot recunoaște bine dificultățile în rela-

[14] Louise, personajul central al unei povestiri de W. Somerset Maugham, este o femeie care se folosește de boala ei de inimă, care ar fi putut să o ucidă oricând, ca mijloc pentru a duce o viață de lux și lene. Oricum ea ajunge să trăiască mai mult decât soțul ei, care moare în urma unei ieșiri cu yahtul pe mare, încercând să îi aducă ei toate păturile, deoarece îi era frig. Louise moștenește astfel o avere considerabilă. Ea moare de un atac de cord în dimineața în care fiica ei se căsătorea cu un bărbat pe care ea nu îl aproba. — *n. t.*

ția cu o parteneră cu structură predominant isterică. Am putea menționa aici și basmul „Pescarul și nevasta lui".[15]

Istericul și agresivitatea

Forma specifică de agresivitate pe care o dobândește copilul între 4 și 6 ani este rivalitatea și concurența. Aici se păstrează, ca la orice nou pas de dezvoltare, formele anterioare de agresivitate. Este vorba acum de agresivitatea specifică sexului propriu în formele sale de bază — dobândirea și cucerirea, în general, despre lupta pentru tot ceea ce ajută la confirmarea valorii proprii, împotriva a tot ceea ce pare să o amenințe. Agresivitatea se manifestă aici mai ales în competiția cu alții, în dorința de a se afirma; ea se pune în serviciul tendinței de a se valoriza.

În contrast cu obsesionalii anterior descriși, la isterici agresivitatea este elastică, spontană, fără griji și adesea fără chibzuință, de aceea este mai puțin persistentă și susținută. Ea are diferite grade, de la manifestări impulsive la arbitrariu, și nu se leagă atât de lucruri, principii și situații, cât de persoane.

Cu cât o persoană are trăsături isterice mai puternice, cu atât agresivitatea sa va fi pusă într-o măsură mai mare în slujba presiunii de a se valoriza; autoglorificarea hibridă până la fanfaronadă sunt formele extreme, o sensibilitate neobișnuit de mare față de jignirile narcisice. Apoi apar lăudăroșenia, foamea insațiabilă de a se pune în valoare; individul caută să fie mereu în prim-plan, vrea să fie mereu *„vioara întâi"*; orice individ de același sex este un potențial rival, care trebuie învins, pentru preamărirea propriei glorii.

Adesea găsim aici forma comportamentului de paradă, menit să impună; individul vrea cu orice preț să facă impresie ce-

---

[15] Este vorba despre un basm al Fraților Grimm: pescarul prinde o plătică fermecată, care împlinește dorințe. Soția lui, Ilsebille, îl împinge, din ce în ce mai insistent, mai poruncitor și mai înfricoșător, să ceară peștelui din ce în ce mai mult: o casă, bogăție, ranguri din ce în ce mai înalte până la condiția divină. — *n. t.*

lorlalți, să fie în centrul atenției și această dorință de a impresiona este proporțională cu nesiguranța din spatele ei, cu discrepanța între aparență și esență, dintre Eul dorit și Eul real. Din lipsă de autocritică și autocontrol, agresivitatea are aici ceva impulsiv; individul se lasă ușor străbătut de ea și merge prea departe; exagerarea aparține acestor personalități în general. Pentru ele este caracteristică și tendința de generalizare; în cazul agresiunilor împotriva partenerului, *„toți bărbații sunt niște cârpe“*, *„toate femeile sunt proaste“* etc.

Agresivitatea isterică se apropie adesea de furtuna arhaică de mișcări; dar în timp ce la schizoid aceasta era expresia stării sale de amenințare existențială, aici ea este utilizată mai mult pentru dramatizare, pentru impresionarea celorlalți. În manifestările sale agresive, istericul învinge prin surpriză; îi place să atace prin surprindere pentru că i se pare că acest lucru promite mai mult succes decât strategia planificată. Pentru el atacul este cea mai bună apărare. Am mai spune despre agresivitatea istericului că este „ilogică“. Iată un exemplu: *Din cauza unei critici obiectiv justificate și aduse cu calm de soțul ei, din cauza unei neglijențe, soția ajunge la afecte sălbatice. Ea nu se leagă de critica propriu-zisă, ci îl copleșește la rândul ei pe soț cu un noian de reproșuri, care nu au absolut nimic de-a face cu starea de lucruri la care acesta făcea referire, ci se leagă de lucruri complet străine contextului. Ea nu face altceva decât să întoarcă pur și simplu roata, evitând realitatea printr-o fugă către înainte.*

Putem înțelege aceasta pornind de la sentimentul labil, ușor de destabilizat, al valorii proprii pe care îl au aceste persoane, care le face să reacționeze atât de jignite la cea mai mică critică și cele mai mici atacuri. Din cauza identității deficitare cu sine însuși a istericului, acest sentiment are o bază foarte îngustă și poate fi ușor zdruncinat; cele mai ușoare atingeri aduse amorului propriu pot declanșa cele mai intense sentimente de ură, unde se recunoaște limpede legătura cu angoasa de a nu fi demn de iubire.

O formă deosebită de agresivitate isterică este intriga. Și aici se poate vedea obârșia familială: în ea se repetă inconștient situația copilului între părinți și eventualii frați și surori; atunci

el trebuie să supraviețuiască printre ei, trecând de la unul la altul, fiind instrumentat de un părinte împotriva celuilalt sau împotriva unui frate sau soră și astfel devenind obiect al unor probleme familiale nerezolvate, obiect pe spinarea căruia erau descărcate conflictele cuplului. Astfel pot lua naștere intrigile, devalorizarea unui alt individ până la discreditarea și distrugerea lui, atitudinile pronunțate de răzbunare. Dacă aici se adaugă și ura față de sexul opus, mizantropia sau misoginia, răzbunarea poate lua forme extreme. Agresivitatea isterică tinde spre „scene" în care individul escaladează o scală a intensității, folosindu-și talentul actoricesc într-o reprezentație menită clar „publicului". Indignarea inflamată, gesturile patetice și acuzele pasionale sunt manifestări tipice ale agresivității isterice, care adesea se prăbușesc numai pentru că nu mai există public pentru ele.

Iată un exemplu pentru ura împotriva bărbaților și atitudinea vindicativă la o femeie cu trăsături isterice puternice: *Invocând considerația de rigoare pentru nervii ei slabi și sănătatea ei fragilă, a permis soțului ei să fumeze doar pe balcon — inclusiv iarna — pentru că ea nu suporta fumul. Când el se uita la televizor la vreun meci de fot bal, ea îl făcea de râs în fața copiilor pentru un astfel de primitivism, după cum ea devaloriza din principiu toate lucrurile la care ea nu putea participa, pentru care ea nu avea nici un interes sau la care ea îi era inferioară soțului ei. El avea o educație generală mai bună ca a ei; ea găsea că acele cărți pe care el i le recomanda erau plicticoase, pentru că nu le înțelegea, respectiv nu-și dădea deloc osteneala să le înțeleagă. Dorințele lui sexuale erau pentru ea obligații impuse, cazne de la care se sustrăgea cu mereu alte și alte justificări. Ea îl devaloriza în toate privințele și se răzbuna astfel, inconștient, din pricina dezamăgirii produse de propriul ei tată, care o preferase pe sora ei, mai inteligentă.*

Și un exemplu de intrigă: *După mai mult timp, un pacient mi-a spus că, în paralel cu tratamentul pe care îl efectua la mine, începuse și un tratament psihoterapeutic cu un coleg. El dorise să verifice care dintre noi este mai bun, care metodă îi spune lui mai mult. La mine îl vorbea de rău pe coleg și modul său de lucru, la acesta el făcea același lucru cu mine, fără ca vreunul dintre noi să poată bă-*

nui că respectivul pacient se afla concomitent în două tratamente, deoarece el îi descria fiecăruia dintre noi tramentul celuilalt drept o etapă îndepărtată în trecut. Astfel el ne-a instrumentat unul împotriva celuilalt, așa cum își instrumentase odinioară părinții unul împotriva celuilalt. El se răzbuna pentru abuzul care i se făcuse la origine, când fiecare dintre părinți îl incita pe copil împotriva celuilalt, pe la spatele acestuia, și căutau fiecare să îl câștige de propria parte. El a repetat această răzbunare pentru a trage, ca și atunci, avantajul său din această situație, pentru a profita de amândoi terapeuții, după cum profitase de amândoi părinții; în același timp, exact ca și odinioară, el nu era corect cu nici unul dintre noi și în acest mod boicota situația terapeutică.

Fundal biografic

Cum se poate ajunge la o trăire atât de supralicitată a angoasei de necesitate și de definitiv sau, din punct de vedere al impulsurilor, cum se poate trăi atât de unilateral impulsul de îndepărtare de centru, impulsul pentru mișcarea centrifugală, deci pentru schimbare?

Căutând în jur factori favorizanți ereditari, putem bănui o vitalitate înnăscută și o receptivitate emoțională, o mare spontaneitate și o pornire vie de autoexprimare, autocomunicare, de a-și prezenta în exterior viața interioară; este vorba deci despre o bucurie a contactului, ca și o mare trebuință de fi valorizat. O astfel de ereditate ne îndreaptă mai puternic spre semenii noștri, spre simpatia și confirmarea care vin din partea lor. Aceasta are efecte pozitive asupra vioiciunii, deschiderii, capacității de adaptare și de transfomare; ca și asupra unei intensități deosebite a vieții, care poate fi contagioasă. Astfel de oameni nu sunt niciodată plicticoși; ei au nevoie de incitări, dar sunt ei înșiși incitanți. Farmecul înnăscut, și adesea și frumusețea, atrag de timpuriu simpatia celorlalți; este ușor să fie iubiți și de aceea sunt obișnuiți să placă pur și simplu pentru că sunt așa cum sunt; sunt văzuți ca niște persoane fermecătoare și ei observă desigur curând acest

lucru. Aceste privilegii pot fi și un dar al Danaidelor: în acest fel ei se obișnuiesc să fie iubiți și admirați fără a trebui să facă nimic pentru asta. Aceasta îi poate determina începând de foarte timpuriu să se bazeze pe privilegiile exterioare, ceea ce trezește așteptarea de a fi iubit întotdeauna și peste tot, de la sine înțeles. Dat fiind că astfel de eredități pot să aibă efecte problematice, este nevoie de anumite influențe de mediu, pe care le vom aborda acum.

După experiențele psihanalizei, instalarea posibilelor dezvoltări isterice se situează între 4 și 6 ani. La această vârstă, copilul aflat în plină dezvoltare trebuie să realizeze importanți pași evolutivi. Între timp, el a dobândit capacități și modalități comportamentale mai bogate, dar are în față și sarcini noi: trebuie să pătrundă treptat în lumea celor mari, să facă cunoștință cu regulile lor de joc; el trebuie să facă primii pași în abordarea rolului de gen, în calitate de fetiță sau băiețel, și să vadă viitorul ca un câmp al autoafirmării și competiției cu ceilalți. Aceasta înseamnă și că el trebuie să abandoneze lumea magică a dorințelor de până atunci, reprezentarea posibilităților infinite, în favoarea a ceea ce numim realitate, inclusiv realitatea limitării dorințelor și putințelor sale.

Lumea interioară și exterioară a experiențelor sale a devenit mai largă și mai bogată și cuprinde în esență deja toate domeniile experienței care țin de viața adulților. Se așteaptă de la el mai multă intuiție, responsabilitate și rațiune — pe scurt, copilul trebuie să realizeze aici în mai multe privințe verificarea realității, aflarea realității și acceptarea realității, care țin de evoluția spre stadiul de adult.

Ca să reușească acești pași spre maturizare, el are nevoie de modele convingătoare, pe baza cărora se poate orienta. El trebuie să aibă în față un exemplu de viață care să i se pară demn de a fi urmat; lumea adulților trebuie să i se pară incitantă, iar ordinea și formele de viață ale adulților să i se pară demne de a fi imitate.

În această perioadă părinții sunt solicitați într-o formă nouă: ei nu mai au în față un copil mic, pentru care ei erau niște semizei superiori, ci un copil care observă critic, care are un

impuls din ce în ce mai puternic de a cunoaște, care pune întrebări și care vrea să afle motivele pentru ordine și interdicții, care vrea să fie acceptat ca o persoană întreagă și să se perceapă pe sine ca un individ demn de a fi iubit și care mai ales ar dori să facă experiența faptului că și iubirea sa înseamnă ceva pentru părinți, că are ceva de dăruit. El formează premisele comportamentelor specifice sexului său, obținând sau cucerind și vrea astfel să fie luat în serios. Maturitatea și înțelegerea părinților sunt aici deosebit de importante. Dar copilul are nevoie acum de imagini directoare sănătoase pentru schița pe care și-o face despre sine, care trebuie să ducă la un sentiment sănătos al propriei valori și în cele din urmă la găsirea identității.

Personalitățile isterice au dus lipsă de îndrumare și de modele exact în această perioadă în care trebuința de acestea era mai puternică. Pentru a depăși vârsta copilului mic și a accepta realitatea vieții, pentru a renunța la comportamentul infantil, pentru a renunța la condiția de copil iresponsabil în favoarea responsabilității, a conștiinței necesităților — pentru a adopta aceste noi sarcini, pentru copil lumea trebuie să prezinte ordini cu sens. Părinții trebuie să trezească în copil dorința de a deveni ca și ei, el trebuie să vrea să se identifice cu ei. Numai atunci copilul va fi pregătit să abandoneze comportamentele și libertățile anterioare infantile. El trebuie să facă experiența capacităților corespunzătoare vârstei, precum și să aibă confirmarea specifică sexului său, pentru ca stăpânirea noilor sarcini să îi aducă bucurie, să le îndeplinească cu mândrie și cu un sentiment sănătos al propriei valori.

Să ne imaginăm acum un mediu fluctuant sau haotic, unde astăzi se pedepsește ceea ce mâine nici nu va fi observat sau nici măcar nu va fi recunoscut; un mediu în care copilul este tratat și mai departe ca un copil mic, pe care nimeni nu trebuie să îl ia în serios, ca și cum nimeni nu ar fi dator să se poarte corect cu el, deoarece este încă prea mic și prea prost, prea puțin important pentru a i se lua în serios întrebările și pentru a i se răspunde cu adevărat. Sau să ne gândim la acei părinți care desfășoară în fața copilului cele mai aprige scene

și confruntări, în ideea că el este încă prea mic să le înțeleagă și nu trebuie să se stăpânească față de el, dar care în același timp așteaptă de la el să se comporte rezonabil. Dar dacă apoi el se comportă după modelul lor, el este brusc certat, iar întrebarea de ce el pățește așa, în vreme ce părinții au făcut același lucru, este pedepsită ca o obrăznicie, conform motto-ului „quod licet Jovi, non licet bovi". Deci tocmai acele medii haotice, contradictorii, greu de înțeles, lipsite de îndrumare și de modele sănătoase sunt cele care îi dau copilului prea puțină orientare și sprijin. El preferă atunci să rămână un copil irresponsabil. Iată un exemplu pentru aceasta, din jurnalul unei adolescente:

„Fii ieșită din comun și vei atrage atenția. Fii bolnavă, și mama ta își va face griji pentru tine, fii sănătoasă și „normală" și vor crede că asta este de la sine înțeles. Din această cauză: fii rafinată, joacă teatru, dă-le oamenilor numai ceea ce vor — o sunnygirl, un copil-model, care îmbrățișează pe toată lumea strălucind de bucurie și despre care se spune că este „dulce" — pentru ca pe de altă parte ei să îți dea ceea ce dorești tu. Și dacă ei nu te iubesc așa de mult încât să îți atingi scopul cu drăgălășenia, atunci îl vei atinge prin grijile pe care ei și le vor face pentru tine. Cu cât vei fi mai bolnavă, cu atât vei fi mai iubită. Conflictul a început abia la pubertate și mai ales de când am devenit adultă. Odată, pe când avem 12 sau 13 ani, a venit o mătușă în vizită. M-am prăvălit pe scări, așa cum făceam tot timpul, și i-am sărit de gât; „nu mai fi atât de exaltată", mi-a atras atenția mama. „Ce înseamnă exaltat?", am întrebat. „Exagerat, tras de păr". Nu am înțeles nimic. Ceea ce până atunci era întotdeauna „dulce", „fermecător", era dintr-o dată exagerat? Încet am înțeles că fiecare vârstă are regulile sale. Că unui copil i se iartă orice, unui adolescent i se iartă mult mai puține lucruri, iar adultului nu i se mai iartă nimic. Am învățat un nou truc, care mergea cel mai bine la sexul puternic: rolul fetiței „naive, nevinovate, lipsite de experiență, care are încredere în lume, vede numai bine peste tot în lume, cu ochii ei mari, neajutorați, înduioșători". Doamne, eram chiar naivă, dar de îndată ce o cunoștință mai în vârstă mi-a explicat cât de divin este să fii naiv, am devenit naivă din calcul. Cei mai mari Don Juani erau neajutorați în fața naivității mele și din-

tr-o dată nu mai îndrăzneau să se apropie de mine cu propuneri imorale. Alaltăieri, pe când o tot întrebam despre copilăria mea, mama a spus: „Când erai la cămin, uneori uitam complet de tine. Mă gândeam mereu că ești foarte fericită acolo, scrisorile tale sunau întotdeauna foarte vesel.“ Ea, preasensibila mea mamă, care altminteri aude și cum crește iarba, în ceea ce mă privea pe mine s-a lăsat orbită de aceste scrisori cenzurate! Eu trebuia să rămân la cămin, în ciuda rugăminților mele de a scăpa de acolo. Aici nu există decât o singură armă: boala.“

O altă fată spunea: „*De ce trebuie să cresc într-o lume de idioți* (aici se referea la familia ei) *și să fiu și rezonabilă? Ar trebui să sufăr mult prea mult*.“

Un alt exemplu de condiții de mediu isterizante: *Un bărbat, de aproximativ 35 de ani, vine la tratament din cauza unei simptomatologii fobice; el nu putea să stea la cinematograf decât pe un loc din colț, nu putea călători cu trenurile de mare viteză (din cauza distanțelor prea mari între stații; dacă aș fi conductorul trenului, ar mai merge, atunci m-aș putea opri și coborî când mi s-ar face frică“), nu putea merge cu liftul, nu putea trece podurile (trebuia să coboare din mașină și să treacă pășind mărunt peste traverse). I se făcea o frică chinuitoare când rămânea singur în cameră: dacă se prăbușea tavanul peste el? În plus, se temea că ar fi putut înnebuni din cauza acestor angoase, pe care el însuși le considera absurde. Această angoasă de a înnebuni a devenit cea mai gravă angoasă a sa în ultimii ani (unul dintre frații săi fusese internat într-un ospiciu din cauza unei boli psihice și murise acolo).* În linii mari, iată câteva indicii din biografia sa, care ar putea să ne facă să îi înțelegem angoasele:

În calitate de copil unic, pe o lungă perioadă de timp (fratele său era cu 8 ani mai tânăr decât el) —fusese foarte răsfățat de mama lui. Tatăl său era un funcționar corect, foarte obsesional, care lua mereu de lucru acasă, de la birou, astfel că familia nici nu apuca să îl vadă, în afară de orele de masă. Mama lui îl răsfăța, ascunzându-se de tată, îi dădea bani în secret, îi cumpăra costume și se strecura în calitate de tampon între el și lume, în cazul greutăților de la școală etc. Tatăl nu observa nimic din toate acestea, nu era interesat de asta și era fericit că era lăsat în pace cu aceste lucruri neplăcute. În copilărie,

pacientul fusese mult timp bolnav și aceasta i-a oferit mamei un prilej în plus pentru a-l răsfăța. Pentru această femeie dezamăgită de căsătoria cu un bărbat mult mai în vârstă și foarte plicticos, fiul a devenit cel mai important; ea a căutat să-i câștige dragostea răsfățându-l. În perioada post-pubertară, fiul a făcut împreună cu un prieten afaceri ilicite, din care a câștigat mulți bani; ducea o viață pe picior mare, cu multe fete. Numai mama lui știa de aceste afaceri, care i-ar fi părut tatălui extrem de reprobabile, din cauza atitudinii și poziției sale (tatăl era atât de corect încât, dacă într-o zi nu putea taxa biletul în autobuz din cauza aglomerației, a doua zi cumpăra două bilete). Fiul nici nu mai frecventa școala, dar avea din ce în ce mai multe angoase, din cauza aceasta și din cauza afacerilor sale secrete și interzise, care puteau fi oricând descoperite. El ducea o viață dublă — în fața tatălui era fiul cel corect, în spatele lui era un mic escroc, acoperit de mamă.

Oricât de atrăgătoare ar fi părut această viață, el căpăta din ce în ce mai frecvente tulburări cardiace cu amețeli, care erau expresia somatizată a faptului că viața lui era construită pe amețeli, înșelătorii și păcăleli. El nu avea nici o poziție reală, nici în sine și nici în exterior. Identificarea cu tatăl era nu numai prea puțin atrăgătoare, deoarece lumea acestuia consta numai din îndatoriri, ci ea era îngreunată de faptul că cei doi intrau prea puțin în contact unul cu altul. Atunci când, de exemplu, el intra duminica în camera de lucru a tatălui — care altmineri nu putea fi întâlnit în altă parte — tatăl și fiul stăteau față în față, la distanță foarte mare, tatăl citind ziarul, iar fiul o revistă ilustrată; ei nu schimbau nici un cuvânt — nu aveau nimic să-și spună, respectiv, amândoi încurcați, nu găseau nici o punte de comunicare. El găsea că tatăl său și lumea acestuia sunt comice; pe la spate râdea cu mama de „bătrân", din cauza ciudățeniilor și hipercorectitudinii sale. Mama, care se căsătorise de foarte tânără cu un bărbat considerabil mai în vârstă, mai ales din cauza bunei poziții a acestuia, rămăsese ea însăși un copil în căsnicie, în opoziție față de soțul ei. Ea savura împreună cu fiul viața pe picior mare, viață după care tânjise și ea, dar de aceea ea nu era deloc în stare să îi ofere susținere, ci numai o falsă protecție în cazul greutăților.

Astfel tânărul nu găsea nicăieri o îndrumare autentică, nu avea nici un pământ sigur sub picioare, ci o teamă continuă de catastro-

fă, de faptul că totul s-ar putea prăbuși (să se prăbușească peste el tavanul) și că nimic nu l-ar susține (teama de poduri); celelalte angoase se legau de situații în care el nu putea „coborî" când ar fi vrut; întreaga „amețeală" pe care era construită viața lui putea dintr-o dată să apară la suprafață (tulburările cardiace și atacuri de amețeală). Teama de a înnebuni ținea parțial de frate, dar parțial era expresie a conștiinței vagi că lucrurile nu mai puteau continua așa.

Mediul de tip „colivie de aur" din familiile „bune" favorizează și el dezvoltările isterice. În aceste cercuri accentul este pus pe aparență; prestigiul social este mai important decât copiii, care pot fi lăsați în seama vreunui „personal", în același timp punându-li-se mereu în vedere cine sunt și ce rol joacă părinții afară, în lume. Ei vor fi invidiați de colegii de clasă, pentru că par „a avea totul" și trebuie astfel să joace și rolul copiilor fericiți — altminteri ar fi nerecunoscători. Astfel ei își trucheză nefericirea într-o aroganță pe care nimeni nu o înțelege și se cred, acolo unde este posibil, cu adevărat de invidiat.

Dacă părinții nu sunt cu adevărat modele pentru copil, acestuia îi mai rămân deschise doar două posibilități. Fie se identifică totuși cu ei și cu valorile lor aparente, fie nu-și mai ia părinții în serios, dar se simte apoi complet părăsit. Când cresc, acești copii fie se comportă după modelul de adult pe care l-au avut, fie rămân fixați în opoziție, „*vor numai să nu fie ca și părinții lor*", ceea ce nu este desigur o imagine conducătoare constructivă.

Pentru un copil este greu și dacă la părinți rolurile de gen sunt inversate, dacă mama „*poartă pantaloni*" și tatăl este „*ținut sub papuc*". Nu este vorba aici despre o inversare a rolurilor de gen stabilite de societate, așa cum sunt ele cerute de convențiile în vigoare, ci despre deformări ale masculinității și feminității. Bărbatul ținut sub papuc este un bărbat pe care soția lui îl face neputincios, care se teme de ea; iar femeia „bărbătoasă" are deja o atitudine de rivalitate și ură față de masculinitate și un dispreț față de sexul ei propriu. Copilul nu primește atunci un model adecvat pentru rolul său de gen, având drept consecință cel puțin îngreunarea dezvoltării sale; ulterior aceasta se reflectă problematic pentru atitudinea sa față

de celălalt sex. Atitudinea fericită a părinților față de sexualitatea lor proprie este unul dintre cei mai importanți factori pentru copil, deoarece el se poate identifica cu imaginea care i se pare fermecătoare a tatălui-masculin și mamei-feminine.

Societatea ar trebui să ofere pentru bărbat și femeie multiple modalități de a-și prelua rolul de gen, pentru a fi mai adecvată multiplicității existențelor masculine și feminine. O stabilire unilaterală a felului cum trebuie să fie și să se comporte „bărbatul" și „femeia" pentru a fi acceptați de colectiv ca atare, corespunde unor poziții de putere ierarhice sau ideologice, pe care astăzi începem să le deconstruim în favoarea unei emancipări față de astfel de „roluri", care privește ambele sexe și care dorește eliberarea lor de astfel de repere fixatoare. Faptul că masculinitatea și feminitatea sunt trăite foarte diferit în diferite culturi ar trebui să ne arate că aceste roluri sunt determinate de epocă și nu sunt, așa cum crezusem, date biologice. Începând cu educația din mica copilărie, fiecare societate își creează rolurile de bărbat și femeie de care are nevoie. În cartea ei „Bărbat și femeie" Margaret Mead aduce exemple impresionante pentru aceasta.

Dezvoltările isterice sunt favorizate și de căsniciile nefericite ale părinților la această vârstă a copilului, mai ales pentru copiii unici și mai ales dacă unul sau altul dintre părinți îl iau pe copil drept substitut al partenerului. Astfel el nu numai că este suprasolicitat în raport cu vârsta lui, fiind deplasat într-un rol pentru care el nu este încă matur, ci el iese prea devreme din copilăria fără griji, se coace prematur în multe privințe înainte de a avea posibilitatea de a realiza pașii de dezvoltare adecvați vârstei. Fiul devine consolatorul sau confesorul mamei, dezamăgită de tată; lui i se încredințează lucruri care nu-și au locul la vârsta lui și care nu fac decât să îl împovăreze. Copilul plătește rolul de confident al mamei, un rol prea apropiat, prea intim, și prin faptul că mama îl așază în opoziție cu tatăl și adesea îi distruge relația cu acesta, deoarece îl va vedea numai prin ochii mamei. Acest copil nu mai poate trăi posibilitatea sănătoasă de a-și iubi părinții ca un cuplu, de a le oferi amândorura afecțiunea sa, fără sentimente de culpa-

bilitate. La acest copil o înțelepciune de bătrân stă alături de trăsături infantile. El sare și peste confruntarea maturizantă cu tatăl, atât de importantă pentru afirmarea ulterioară în lumea bărbaților. Mutantis mutandis, același lucru este valabil și pentru fiică. Ambilor copii li se răpește posibilitatea de a-și construi o relație sănătoasă cu părintele de celălalt sex.

Acest lucru are și alte urmări: rolul impus copilului, ce nu corespunde ființei sale reale, ci este numai o funcție în care el a fost târât, nu îi dă acestuia nici o siguranță. De cele mai multe ori, el este tratat mai departe ca un copil în alte privințe și această alăturare de a-trebui-să-fie-adult și a-fi-tratat-ca-un-copil este profund confuzivă și îi creează sentimente de inferioritate atunci când nu poate împlini așteptările, pentru că nu recunoaște că acestea sunt suprasolicitări.

Părinții nemulțumiți că nu au realizat în viață ceea ce visaseră pot favoriza dezvoltarea isterică a copilului dacă îl folosesc pentru a realiza *el* ceea ce părinții nu au realizat. Ei nu pot să îi fie deci model și nu pot să îi dea îndrumarea de care are nevoie, ci îl împing într-un rol care adesea nu corespunde deloc propriilor lui înclinații. Pe această bază apar adesea structurile mixte isteric-depresive.

Consecințe asemănătoare apar atunci când copilul este împins în rolul „raza de soare a mămicii sau tăticului". Acești copii trebuie să strălucească tot timpul, să fie veseli și buni și să aducă bucurie părinților; poate că vor fi iubiți și admirați pentru aceasta, dar ei trebuie să trăiască o fațadă prin care își vor găsi greu și târziu identitatea proprie. Rolul le poate deveni a doua natură, pe care o trăiesc complet, și duce la depresii grave sau prăbușiri, dacă rolul nu mai ține ulterior sau nu mai este nevoie de el.

Sunt dificile și mediile care, din indiferent ce motive, se distanțează prea mult de comun și general, care reprezintă o anumită conștiință de status social sau o minoritate în cadul colectivului. Copilul învață atunci acasă atitudini și comportamente care în familie sunt valabile și chiar onorate, dar în exterior sunt respinse. Atunci copilul — mai ales începând cu vârsta școlară — trece prin crize și situații pentru care nu este

pregătit sau este pregătit greșit. Dezamăgirea provocată de lume, sentimentele de nesiguranță și blamarea, precum și recunoașterea amară a faptului că ceea ce învață acasă nu este valabil în exterior, îl fixează pe copil regresiv din ce în ce mai puternic de familia lui. Pe o astfel de bază iau naștere adesea structurile mixte isteric-schizoide.

Problema centrală a personalităților isterice este deci faptul că nu și-au găsit identitatea. Fie că ei nu o găsesc prin identificare cu modelele copilăriei lor fie rămân în rebeliune împotriva acesteia, fie preiau alte roluri care li se impun sau care li se par atrăgătoare.

În afară de mediile descrise deja drept medii favorizante pentru isterie, o astfel de structură de personalitate se poate dezvolta și într-un mediu pronunțat obsesional, ca protest împotriva atitudinilor pedagogice rigide, constrângătoare, care taie toate impulsurile vitale, care leagă posibilitățile sănătoase de libertate ale acestei vârste. În opoziție cu aceasta, copilul escaladează spre comportamente extreme, aruncând bebelușul împreună cu apa din albie: el nu numai că respinge restricțiile exagerate, ci, într-o sfidare conștientă sau inconștientă, trăiește contrariul a ceea ce se aștepta de la el. Aceasta poate explica apariția unui copil „ratat" în medii deosebit de severe, pudibonde sau îngust-autoritare. În acest caz nu mai este vorba despre isterie „adevărată", ci despre una reactivă.

Vom aminti pe scurt faptul istoric că odinioară isteria era atribuită în exclusivitate femeilor, ceea ce se vede chiar în numele ei: isterie vine din cuvântul grec hystera = uter. Acest lucru ne poate pune pe gânduri și vom înțelege mai ușor condițiile pentru dezvoltările isterice dacă ne întrebăm de ce se îmbolnăvesc femeile deosebit de frecvent de isterie. Acest lucru ne poate avertiza să fim precauți și să nu preluăm părerile științifice neverificate, dintr-un respect fals față de știință, care tocmai atunci când spune ceva despre oameni devine adesea tendențioasă, în mod inconștient — uneori chiar conștient.

Odinioară, viața femeii din cultura noastră vestică era limitată aproape exclusiv la condiția de soție, gospodină și

mamă. Sensul vieții ei și rolul pe care societatea îl așteaptă de la ea se aflau în familie (*„iar înăuntru domnește preacinstita gospodină“*, spune Schiller în *Clopotul*), în contrast cu bărbatul căruia i se deschid posibilități mult mai bogate de autorealizare. Astfel, relația partenerială a dobândit pentru femeie o cu totul altă valoare de bază decât pentru bărbat. În același timp rolul social al bărbatului era privilegiat, în mai multe privințe; ceea ce era masculin se bucura de mai multă apreciere generală, iar performanța femeii era mai puțin valorizată și mai puțin plătită; femeia era menținută în dependență juridică și economică. Defavorizată peste tot, cu posibilitățile de dezvoltare limitate la cămin și familie, împinsă mai mult să împlinească dorințele de imagine și așteptările bărbaților și societății, ca și cum ar ține de propria ei ființă, supusă prejudecăților colective, care mult timp i-au refuzat chiar sufletul și ulterior nu i-au admis nici o sexualitate proprie, poziția femeii în patriarhat nu era una de invidiat. Atunci isteria a devenit singura armă a femeii pentru a-și face dorințele și pretențiile să răzbată împotriva preaputernicei lumi a bărbaților și în același timp pentru a se răzbuna pe ea. Aproape că am spune: ea a „inventat“ isteria, în calitate de unic comportament care nu are leac, față de care bărbatul se simte neajutorat și se resemnează. Comportamentul isteric este atât de irațional, de ilogic, de inscrutabil și de ininteligibil încât împotriva lui bărbatul, cu mijloacele sale raționale și logice, rămâne neputincios. Ce era în reacțiile femeilor intenție, ce era boală, ce era lipsă de voință, ce era incapacitate? Scenele dramatice, simptomele corporale, izbucnirile de disperare până la amenințări cu sinuciderea, erau pentru bărbat tot atâtea mistere, în fața cărora el eșua destul de des, dacă nu voia să „îmblânzească îndărătnicia“ cu biciul lui Nietzsche, distrugând însă astfel un parteneriat. Sexualitatea femeii, redusă la „datoria conjugală“ era adesea cauza „frigidității“ sale și tot ea se trezea cu Popa Prostul în poală, tot ea era cea care pierdea, ea era cea blamată. În spatele acesui hybris al bărbatului, în spatele pretenției sale de putere și posesiune se afla însă, apărată și ascunsă cu precauție, profunda sa teamă de femeie, de „cealaltă parte“ a vieții,

resimțită cu atât mai periculoasă și mai amenințătoare cu cât masculinitatea era mai unilateral apărată și mai exagerat evaluată. Cu geniul specific inconștientului, femeia a găsit contrabalansul pentru „superioritatea" bărbatului sub forma isteriei, care era în același timp autoapărare și răzbunare. Nu este deloc întâmplător că odată cu apusul treptat al patriarhatului așa-zisa isterie clasică a devenit mai rară; o femeie recunoscută ca un egal al bărbaților, ale cărei posibilități de dezvoltare nu mai sunt reprimate, nu mai are nevoie de ea.

Iată ce putem învăța despre geneza isteriei: reprimarea, devalorizarea, lipsa de libertate, constrângerile și insensibilitatea partenerului, ale societății dau naștere comportamentului isteric, ca o reacție de împotrivire, independent de sex. Și în celelalte medii pe care le-am descris drept favorizante ale isteriei acest efect apare indiferent de sexul persoanei în cauză.

Am prezentat în linii mari fundalul genetic al dezvoltării personalităților isterice: pe acest fundal ele ajung la angoasa care le caracterizează, angoasa de a fi fixat, de definitiv și necesitate. Din cauza dezamăgirii de a nu avea succesul așteptat de la comportamentele învățate — ei așteaptă succesul cu atât mai rapid și mai devreme cu cât au trecut prin mai multe eșecuri — ei au prea puține satisfacții autentice de pe urma capacităților lor; acest lucru nu face altceva decât să le sporească trebuința de valorizare, pe care caută să o satisfacă din nou cu mijloace insuficiente, ceea ce duce la un cerc vicios. Acesta nu se poate sparge în mod eficient decât prin cunoaștere și putere dobândite consecvent. Astfel se înțelege mai bine și faptul că ei cad atât de ușor pradă seducției: nemulțumirea lor generală față de ei înșiși și față de viață le conferă o foame deosebită de excitație; ei sunt mereu în căutare de senzații noi, de schimbări care le promit exact acele lucruri în care sperau; ei cred mereu că ceea ce trebuie schimbat se află în afară și nu în ei înșiși — recunoașerea acestui fapt este premisa însănătoșirii.

Le poate fi de ajutor să nu mai evite realitatea, ci să recunoască și să accepte în mod corect regulile ei de joc, ordinile și legile, cu disponibilitatea de a se autoreflecta și a se matu-

riza. Tot de aceasta ține și curajul onestității și disponibilitatea pentru a face renunțările necesare, valabile pentru toți. Atunci și realitatea le arată laturile ei pozitive și le dă acele satisfacții și împliniri care sunt posibile.

În mod remarcabil, conceptul de isterie a fost folosit des cu sens peiorativ; pentru obsesionali, depresivi sau schizoizi avem în general mai multă înțelegere, suntem gata să îi vedem drept niște persoane care suferă; dimpotrivă, dacă spunem despre cineva că este isteric, ne trece prin minte ceea ce pare să îi justifice superioritatea morală. Aceasta poate ține de faptul că avem ideea că istericul se face numai că este bolnav, dar ar putea fi rezonabil etc.. „numai dacă ar vrea"; poate și pentru că aici preluăm și menținem toate prejudecățile vechi. Poate că din cazurile comunicate a devenit mai clar că isteria este o boală cu o istorie de dezvoltare care poate fi pusă în evidență și că omul bolnav de isterie suferă la fel de mult ca oricare alt bolnav. Poate că prejudecata noastră este întărită și de faptul că, văzut din afară, se pare că cei care se îmbolnăvesc de isterie sunt cei favorizați de viață, cărora nu suntem dispuși să le acordăm dreptul să se îmbolnăvească; cunoscându-le istoria de viață, va trebuie să ne revizuim părerea; în definitiv cu toții suferim din cauza unui trecut insuficient elaborat. Cei care totuși au reușit să-și configureze viața într-un mod fructuos, pentru că au primit de la viață mai mult ajutor decât prejudicii, aceia, din gratiutudine pentru aceasta, ar trebui să manifeste înțelegere și toleranță față de cei mai puțin fericiți.

Exemple de moduri de existență isterice

Să ne întoarcem la câteva exemple: *O femeie cu posibilități financiare a căutat ajutorul meu din cauza fiului ei de 16 ani, despre care credea că are tendințe homosexuale. În convorbirea pe care am avut-o, pentru ea cel mai important lucru era să se pună pe sine în cea mai bună lumină — în sens figurat, ca și în sens propriu: ea a așezat scaunul astfel încât fața ei să se afle în cea mai bună lumină și o falcă ceva mai umflată să cadă în umbră (s-a și scuzat pen-*

tru aceasta — de dimineață îi fusese extras un dinte). În același timp credea că se cuvinte să se laude foarte tare pe sine ca mamă, criticându-și și devalorizându-și în același timp foarte tare soțul. Din conversația cu fiul au reieșit următoarele detalii: părinții trăiau de mai mulți ani într-o căsnicie foarte grea, dar nu voiau să se despartă, din motive sociale. Mama făcea adesea călătorii lungi, în care își lua fiul. El fusese deplasat în rolul micului cavaler; ei locuiau numai în cele mai alese hoteluri și până după pubertate el dormise în aceste călătorii în aceeași cameră cu mama lui. Ea era o femeie foarte atrăgătoare și îi făcea plăcere să fie seducătoare cu fiul ei, să îl lase să îi vadă corpul atunci când se îmbrăca și se dezbrăca până ce simțea curiozitatea și excitația din comportamentul lui, chiar fascinația, pe care o găsea „dulce". Ea se lăsa venerată de el ca de un paj; dar dacă fiul, luându-și prea în serios rolul impus, comanda ceva „cu de la sine putere" în restaurantul hotelului, ea îl reducea imediat, în fața chelnerului, la statutul de copil mic, care nu se cuvenea să facă asta. El avea deci numai funcția de a o venera pe mamă și a fi astfel un fel de jucărie a ei. Ea i-a distrus masiv relația cu tatăl, montându-l împotriva acestuia și reacționând cu gelozie atunci când el oferea afecțiune tatălui. La rândul său, tatăl simțea înstrăinarea fiului, dar nu vedea nici o modalitate corectă de a-l câștiga de partea sa, dat fiind că mama avea avantajul primului venit, deoarece el își vedea fiul mult mai rar decât îl vedea mama. În plus îi repugna să se comporte ca și mama și să-și câștige fiul de partea lui. La rândul lui fiul considera că acest comportament înseamnă indiferență și vedea în el un fel de recunoaștere a vinovăției tatălui — mama avea dreptate atunci când spunea că îl iubește pe el mai mult decât pe tatăl, care nu făcea prea mult caz de el. Astfel fiul a fost folosit de către mamă pentru scopurile proprii acesteia, în calitate de obiect menit răzbunării împotriva soțului ei, fără ca ea să își facă gânduri despre ceea ce face astfel cu el. Ea se răzbuna pentru dezamăgirea din căsnicie, pentru care îl învinovățea integral pe soțul ei, pentru că „îi oferea prea puțin".

Unicul copil dintr-o căsnicie foarte problematică, o fetiță fermecătoare, era abuzată de mama ei, în sensul în care aceasta o folosea pentru împlinirea propriilor sale trebuințe de valorizare nesatisfăcu-

te. La 4 ani ea trebuia deja să prezinte haine de copii pe podium. Mama stătea la picioarele podiumului și copilul se temea foarte tare să nu facă ceva greșit, să se miște dizgrațios etc.; ochii reci și aspri ai mamei, după cum se exprima ea, înregistrau orice „greșeală". Dacă totul mergea bine, mama o îmbrățișa și o săruta, oferind o imagine mișcătoare a iubirii de mamă; dar dacă ea făcuse vreo greșeală, mama o smucea și o trăgea aspru spre casă, unde o antrena mai departe, amenințând-o să nu se mai întâmple niciodată așa ceva. Copilul a căpătat sentimentul că iubirea mamei nu se putea obține decât dacă ea nu o dezamăgea și funcționa bine; în același timp astfel de farmece exterioare au căpătat o valoare atât de disproporționată încât păreau să fie singurele valori posibile. Admirația altor copii, amestecată cu invidie, părea pentru ea singura consolare, redusă. Ulterior ea a devenit un manechin căutat, cu multe succese, dar cu o teamă din ce în ce mai mare de a îmbătrâni, dat fiind că întreaga ei existență și sentimentul valorii proprii se bazau pe farmecele ei trupești, la fel ca și relațiile ei cu bărbații. De aceea ea avea multe „aventuri", care o lăsau în cele din urmă nesatisfăcută și tânjea nelămurit după „marea iubire". Ea nu voia să treacă de 30 de ani — după aceea i se părea că viața ei nu mai are nici un rost. Ea reacționa cu depresii grave la cele mai mici creșteri în greutate. Era controlată mai departe sever de către mamă și judecată fără milă la valoarea ei de piață; mama intermedia relațiile ei cu bărbații cu bani și spera să aibă un ginere bogat, care să îi ofere siguranța de care avea nevoie la bătrânețe. O încercare de suicid aproape reușită a adus-o în cele din urmă în psihoterapie și a lăsat să se vadă întreaga mizerie din spatele frumoasei fațade, pentru care o invidiau atât de mulți — în multe privințe este o soartă tipică în această meserie și altele asemănătoare.

O femeie cu trăsături isterice puternice căuta să își domine total soțul. Deja în familia ei de origine tatăl era văzut mai mult sau mai puțin ca un caraghios, bun numai să câștige bani pentru a susține standardul de viață al familiei, dar altminteri o „quantité négligeable". La fel îl vedea și ea pe soțul ei, preponderent ca o sursă de venituri, susținută în acesta de mama ei, la care stătea mai mult decât în propriul ei aparament. Mama îl ironiza adesea pe ginere — ea cre-

dea că fiica ei merita „ceva mai bun"; ginerele era profesor și astfel aproape „sigur" de dreptul la pensie, dar tocmai din cauza aceasta nu erau de așteptat din partea lui prea mari bogății. Ea și-a zorit fiica să se despartă cât mai repede de el, pentru a-și face viața confortabilă. Astfel fiica se deda tendințelor și plăcerilor sale și își neglija căminul. Ea nu voia copii și trăia cu atitudinea că soțul ar trebui de fapt să fie fericit pentru că îi este permis să iubească o ființă atât de șarmantă și de dezirabilă cum este ea. Soțul, care la început se bucurase de ființa ei capricioasă, spera ca ea să de dezbare de laturile ei dificile datorită căsniciei și maternității. Dar acest lucru nu s-a întâmplat; soția nu îl susținea și nu a vrut să renunțe la relația ei strânsă cu mama, rămânând mai mult fiica acesteia decât soția lui. Astfel între ei înstrăinarea creștea; când soțul a înnodat o relație cu altă femeie, soția a șters cu buretele, cu un gest maiestuos, trecutul și propria ei contribuție la cele întâmplate și a luat în considerare numai faptul actual, infidelitatea, care făcea din el vinovatul. Ea nu era pregătită să se confrunte măcar o dată cu sine însăși și cu comportamentul ei, deși aici ar fi fost o șansă pentru a înțelege și a vorbi despre aceste lucruri, demersuri care poate i-ar fi apropiat din nou pe cei doi. Aceasta ar fi fost însă o plonjare prea adâncă în realitatea plină de condiționări, ar fi cerut de la ea o prea mare introspecție și ar fi avut consecințe prea severe.

În acest caz femeia nu era deloc desprinsă de famillia ei, mai ales de mamă; ea rămăsese prinsă într-o identificare prea strânsă cu ea și preluând de aceea de la ea, neverificate, toate vederile și valorile. Astfel de desprinderi nereușite de primele persoane de relație sunt o caracteristică a personalităților isterice. Iată un alt exemplu cu o descriere mai largă a fundalului de mediu:

Domnișoara P. era fiica unică într-o căsnicie foarte dificilă. Tatăl era un politician însemnat, de succes, dar tiranic acasă, plin de arbitrariu și intoleranță, un despot declarat. Mama, care provenea dintr-o familie în care bărbați se bucurau de privilegii patriarhale și femeile dețineau un fel de rang doi, rămăsese în căsnicie o cloșcă mic-burgheză, angoasată și lipsită de autonomie, în același timp ri-

gid și incorijibil ancorată în vechile prejudecăți și opinii care dominau în familia ei. Niciodată ea nu-și dăduse osteneala să-și formeze o judecată proprie despre oameni sau despre chestiunile vieții; ea apăra ceea ce preluase, cu o rigiditate proporțională cu propria ei nesiguranță, și astfel trăia într-o lume a lui „se", în care nu erau probleme, pentru că ea știa întotdeauna cum „se cuvine" să se poarte.

Ea își admira fără rezerve soțul plin de succes și celebru și lăsa în seama lui toate deciziile („tu știi mai bine", „sunt total de aceeași părere" — ca o soție bună, „se cuvenea" să fie de aceeași părere cu soțul ei), i se subordona total și astfel nici în căsnicie nu a ajuns la vreo dezvoltare, pentru care nici soțul nu a făcut mari eforturi. El era mulțumit să aibă în persoana ei o ființă atât de supusă, care avea grijă de el și îl admira, îl răsfăța când se întorcea din călătoriile lui atât de dese. Pe de altă parte, ea a devenit plicticoasă tocmai de asta, tocmai pentru că era atât de puțin incitantă și autonomă. Dat fiind că ea însăși nu se lua în serios, nici el nu o lua în serios și a intrat imediat în relații extraconjugale. Ea și-a dat seama și el nu a negat; ea nu voia să divorțeze pentru că aceasta ar fi însemnat să trăiască pe picioarele ei; nici el nu voia acest lucru, din comoditate, oricum avea acum și aventuri și un cămin — în plus era posibil ca un divorț să dăuneze bunului său renume. În această situație ea a reacționat neajutorat, a început cu scene de disperare și reproșuri, care nu făceau altceva decât să îl plictisească și să îl dezguste. Astfel totul a rămas așa cum era, numai că ea o implica pe fiica ei din ce în ce mai mult în propriul ei necaz. Mama a început devreme să-i încredințeze copilului grijile ei; astfel nu numai că o împovăra total necorespunzător vârstei, dar ea a reușit și ca fiica să își vadă tatăl, prin ochii mamei, ca un om rău, un exemplu înspăimântător despre cât de răi sunt „bărbații". Fiica se atașa mai mult de mamă, pentru că aceasta o răsfăța și era lângă ea mai mult decât tatăl, aflat mereu în călătorie, mereu ocupat, atât de nerăbdător — nu se putea pune bază pe el.

La rândul lui, tatăl a început să manifeste interes pentru ea abia după ce a ajuns la pubertate și a devenit o fată atrăgătoare. El flirta cu ea, o prefera evident mamei ei, făcea remarce admirative despre silueta ei, într-un fel care era ceva mai mult decât cel cuvenit unui tată. Între cei doi s-a dezvolat o relație colorată erotic, prin care ea a deve-

nit conștientă de farmecul ei trupesc. În același timp ea a căzut într-o situație afectivă dificilă, deoarece din cauza comportamentului tatălui devenise rivala mamei, de care ea avea totuși atâta nevoie, pentru că era atât de demnă de încredere și mereu disponibilă. Astfel, pe de o parte ea era flatată de afecțiunea masculin-admirativă a tatălui, care îi dădea un sentiment cu totul nou al propriei valori, pe de altă parte avea sentimente de culpabilitate față de mamă, în prezența tatălui degradată până la rangul de menajeră, în timp ce toate lucrurile fermecătoare — ieșiri în oraș, plimbări — tatăl le întreprindea numai cu ea. Fata resimțea chiar cu un triumf secret faptul că o înlocuise pe mamă față de tată. Ea se temea numai să nu piardă prostește iubirea mamei, deoarece în cele din urmă, în ciuda îngustimii ei mic-burgheze, ea era mama la care putea să vină cu toate grijile ei și pe care putea conta, de la care primea căldură afectivă.

Astfel, ea era sfâșiată de sentimente contradictorii: pentru ea tatăl era reprezentantul „lumii bune" și, prin stilul lui de viață, trezea în ea așteptări nelămurite și idei vagi despre o viață despre care simțea cu claritate că mama nu i-o poate împlini niciodată. Mama avea o atitudine mult mai modestă și mai plină de renunțări și mai degrabă se temea de acea lume în care nu s-ar fi putut susține și care deja, credea ea, îi răpise bărbatul.

Această problematică a fost acutizată atunci când părinții s-au separat fără să divorțeze; tatăl s-a mutat într-un oraș mai mare și ea a rămas cu mama în cadrul obișnuit. Astfel, o dată cu plecarea tatălui, „lumea bună" părea că apusese pentru ea. Ea se crampona mereu mai mult de mama ei, care, la rândul ei, vedea în fiică singurul conținut care îi mai rămăsese în viață. Răsfățând-o și trezindu-i sentimente de culpabilitate când ar fi vrut să-și trăiască propria viață și să o lase din ce în ce mai des singură, mama a legat-o pe fiica ei mai tare de ea și astfel a repetat atitudinea pe care o luase deja față de bărbat. Dezamăgită de tată, fiica lua acum de la mama disponibilă tot ceea ce era de luat. Într-o identificare inconștientă cu tatăl, prin care încerca să compenseze pierderea lui, ea o tiraniza la rândul ei pe mamă și o trata la fel cum o tratase și tatăl. Astfel cele două femei au perpetuat vechea situație din căsnicie, numai că rolul tatălui era acum jucat de fiică; ea o critica pe mamă, la fel cum ar fi făcut tatăl, se lăsa răsfățată de ea și-și descărca pe ea toate nemulțu-

mirile și toate toanele, pe care mama le suporta, de teamă să nu o piardă.

Fiica nu-și vedea tatăl decât la intervale mari, atunci când aceasta o invita în marele oraș. Între timp ea crescuse și devenise și mai atrăgătoare, și tatăl putea să iasă acum plin de mândrie paternă cu o tânără doamnă după care bărbații întorceau capul și pe care o scurtă perioadă o răsfăța ca pe o prietenă. În timp ce o ținea relativ strâmtorată pe mamă, astfel ca ea și fiica ei să fie nevoite să trăiască modest, tatăl desfășura, în scurta perioadă pe care o petrecea împreună cu fiica lui, întreaga strălucire a vieții pe care o ducea. O ducea în restaurante elegante, îi cumpăra haine și podoabe scumpe, mergeau la operă etc. Dar, la fel de brusc cum strălucise, el pălea din nou, pe o durată nedeterminată. Fiica era trimisă înapoi la mama ei, în lumea lor mic-burgheză, în care hainele, podoabele și pretențiile abia trezite nu se mai potriveau deloc și nu făceau decât să îi stârnească nemulțumirea.

Astfel ea a învățat să aibă pretenții pe care nu le putea împlini prin eforturi personale, pretenții pe care le avea față de viață de parcă i s-ar fi cuvenit — ceea ce nu era de fapt nedrept, deoarece stilul de viață al tatălui i-ar fi dat această posibilitate; dacă el s-ar fi preocupat mai mult de ea, dezvoltarea ei ar fi putut decurge cu totul altfel. Mama își reducea consumul cât putea de mult, pentru a fi folosit de către fiică; din cauza angoasei de a-și pierde fiica și a rămâne complet singură, ea nu era deloc interesantă ca aceasta să învețe ceva rezonabil — aceasta ar fi amenințat convețuirea lor în doi. Iată părerea tatălui: „Fiica mea nu are nevoie să muncească" — o atitudine deloc rară printre selfmademen în raport cu copiii lor; mândria față de ceea ce ei au realizat cu forțele proprii, mândria că „își pot permite" ca fiicele lor să nu fie nevoite să câștige bani, îi face să uite care sunt consecințele pentru acestea. Ea însăși nu avea nici o înclinație pronunțată față de vreo profesie; astfel ea se răzbuna inconștient pe părinți, deoarece rămânea total în grija lor, răzbunare care s-ar fi putut formula astfel: „Dacă ați făcut ca totul să fie atât de greu pentru mine, ca eu să nu știu încotro să merg, trebuie cel puțin să aveți grijă de mine și mai departe" — ceea ce amintește de expresia: „Așa-i trebuie lui tata, să-mi înghețe mâinile! De ce nu-mi cumpără mănuși?!". În

spatele acestui umor macabru se ascund adesea lipsa de speranță și disperarea.

Astfel a crescut domnișoara P.; ea era fermecătoare, atrăgătoare, știa să se îmbrace și „să facă conversație", preluase atitudinea măreață a tatălui ei — dar fără capacitatea și îndemânarea acestuia. Nefiind obișnuită să lucreze, trăia ca un fel de frumoasă din pădurea adormită, care-și aștepta prințul să o elibereze. Dar nu apărea nici un prinț, pentru că ea nu avea acces în astfel de cercuri și pe de altă parte bărbații mai simpli „aveau prea puțin de oferit". În spatele atitudinilor afișate în exterior: mândrie, pretenții, siguranță, ea rămăsese o fetiță mică, nesigură, inhibată și legată de mama ei, care trebuia să ascundă această nesiguranță de ea însăși și de lume, printr-o abordare arogantă. Se obișnuise să adopte un ton nazal arogant și la prima vedere făcea impresia unei tinere doamne ușor plictisite din „cercurile bune", care se descurca în lume.

Pe fundalul schițat mai sus, domnișoara P. dezvoltase din ce în ce mai multe stări anxioase. Ea nu mai putea întreprinde nimic fără mama ei, nu mai putea ieși singură nicăieri. A căpătat o nevroză de angoasă cu simptome paralizante, care se manifesta inclusiv cu simptome somatice: tahicardie, amețeli și tulburări de somn, din cauza cărora trecea — împreună cu mama ei — de la medic la medic. Nota de plată ajungea la tată, care însă în curând a refuzat să mai plătească. Angoasa ei autentică, anume angoasa de realitate, de autosusținere, de a învăța ceva și de a lua decizii clare despre felul cum voia să își configureze viața, ca și de abandonarea atitudinilor ei infantil-imature a fost deplasată asupra acestor angoase, care trebuiau să furnizeze scuza din cauza căreia nu putea face toate aceste lucruri — era bolnavă. Nevroza de angoasă avea următoarele funcții: o lega pe mamă de ea, în calitate de scut protector și de tampon în relația cu lumea; o scutea de dezamăgirea de a recunoaște că, deși avea dorințe mari în viață, pe care le fantaza bogat în reveriile ei, ea nu dezvoltase suficiente capacități pentru realizarea acestora. Ea era o răzbunare împotriva părinților și avea acum o scuză „legitimă" pentru a se putea sustrage de la tot ce era neplăcut.

Desigur că și acesta este un exemplu prea simplificat, schițat rapid, dar, cu toate variațiile posibile ale unui mediu care favorizează

isteria, se pot recunoaște multe trăsături tipice, care trebuie să fie rezumate încă o dată:

O căsnicie parentală dificilă, în care copilul — unic — era implicat într-un mod nepotrivit vârstei sale; lipsa de îndrumare autentică și de modele specifice pentru rolul de gen; un mediu plin de contradicții, cu prea puține posibilități sănătoase de orientare în lume; o legătură prea îndelungată cu unul dintre părinți; lipsa de cunoștințe solide; seducție și trezirea unor așteptări vagi legate de viitor; din toate acestea, lipsa unei identități reușite cu sine însuși.

Domnișoara P. nu știa bine care este de fapt „realitatea": lumea măreață a tatălui sau cea îngustă, dar plină de afecțiune și răsfăț a mamei? Cum ar trebui să fie ea însăși? Ar fi trebuit să devină o mare doamnă — dar cum ar face asta? Sau ar trebui să devină ca și mama — dar cât de lipsit de farmec, cât de plicticos era acest lucru! Și ce s-ar face ea dacă mama ar muri? Nici nu se putea gândi la asta; deși o chinuia și o folosea din plin pe mamă, această angoasă o făcea să fie totuși de fiecare dată drăguță cu ea, pentru a o păstra cât mai mult timp posibil. Astfel putem înțelege că relația celor două femei nu avea nici o ieșire — ele aveau nevoie prea mult una de alta pentru a se putea desprinde — orice adultizare a uneia dintre ele ar fi amenințat nevroza protectoare în doi, le-ar fi obligat pe amândouă să facă pași spre maturizare, de care amândouă se temeau. Îmbolnăvirea fiicei era un semnal de alarmă al părții încă sănătoase din ele, că lucrurile nu mai puteau ține mult așa.

Ulrike era cel de-al treilea copil al părinților săi, după două surori care o precedaseră. De aceea ea ar fi trebuit să fie băiat. Nu a fost băiat și a fost deci o dezamăgire, dar părinții și-au păstrat dorința și au crescut-o ca pe un băiat. O strigau Uli, primea haine de băiat, o tundeau scurt și o asigurau de fiecare dată că arată ca un băiat, cu o mare considerație, ceea ce o făcea să primească toate acestea cu plăcere, să se comporte și să se miște ca un băiat. Se juca numai cu băieți și se străduia să facă la fel ca ei, era mândră atunci când cineva îi spunea că se putea compara cu oricare băiat. La pubertate ea a fost tare nefericită când i-au apărut caracteristicile se-

xuale secundare feminine; în zilele de menstruație era foarte activă, pentru a nu rămâne în urma băieților. Dat fiind că a crescut devenind acel tip aparte, de fată băiețoasă, cu farmecul specific, curând a găsit ecou la bărbați. Dat fiind că până atunci avusese față de bărbați doar o atitudine camaraderească, ea a plecat, naivă, în weekend cu un bărbat, dar a fost total îngrozită și indignată atunci când acesta a vrut de la ea ceva ce ea nici nu luase în seamă și s-a sustras apărându-se aprig.

Tatăl, care o iubea la nebunie și avea planuri mari cu ea, era unul dintre acei „inventatori" aflați mereu în așteptarea marii invenții, pe care nu o fac niciodată; toată familia aștepta împreună cu el și îl plângea pe sărmanul tată care era atât de talentat și nu descoperise încă nimic nou sub soare.

Ulrike avusese anumite succese în școală în unele mici reprezentații și avea un anumit talent actoricesc; atunci tatăl a încercat brusc să-și trăiască speranțele neîmplinite pe spinarea fiicei: ea trebuia să fie actriță. A primit lecții de actorie; spre norocul — sau nenorocul ei — tipul ei uman era tocmai cel căutat pentru o piesă unde a primit primul ei mare rol, pe care îl datora mai mult apartenenței la acest tip uman decât capacității ei proprii. Apoi nu a mai primit nici un rol; tatăl scria grămezi de scrisori către teatre și agenții de impresariat, cu fotografii ale fiicei și descrieri exagerate ale talentului ei. Era solicitată din când în când la interviuri; în sine, ea nu era un mare talent și în plus se simțea de două ori inhibată de laudele paterne care o precedaseră și de așteptările trezite de acestea — în consecință, rata. Între timp, fără să abandoneze speranța unei cariere teatrale, ea a încercat să ocupe alte poziții, pentru care nu avea însă destule cunoștințe și care au dezamăgit-o; astfel, fie era concediată rapid, fie renunța ea după perioada de probă. La 25 de ani a intrat în tratament psihoterapeutic din cauza unor stări de anxietate (agorafobie); ea nu mai putea să mai iasă singură din casă și era incapabilă să muncească; prin aceasta se exprimau dezorientarea și neajutorarea ei.

Exemplul este în mod special caracteristic pentru îngreunarea drumului spre rolul feminin și pentru dificultățile de care se lovește copilul în obligația de a împlini dorințele părinților, fără a avea fundamentul adecvat pentru aceasta.

Considerații suplimentare

Personalitățile isterice trăiesc într-o pseudorealitate, pe care am putut să o punem în evidență la ei în toate domeniile. Chestiunea autenticității este problema lor centrală — este reflectarea interioară a derobării lor de la realitate în „roluri".

Religia devine la ei ușor o credință fără obligații, din pragmatism — nu pot ști niciodată dacă nu vor mai avea nevoie de biserică; și aici pentru ei aparența este mai importantă decât autenticitatea; este suficient să respecți formele. Li se pare foarte atrăgător gândul că prin căință și iertare sunt desfăcute toate vinovățiile și ei pot să ia totul de la capăt, nevinovați, ca niște nou-născuți. Ei țin la reprezentarea unui Dumnezeu personal, în sensul unui tată bun, care desigur că îi iubește deosebit de mult și odată și odată va arăta acest lucru. Astfel ei rămân în multe privințe infantili, imaturi, naivi și creduli în ceea ce privește miracolele, sunt ușor de sedus cu promisiuni de vindecare, care pretind să ajute fără prea multe eforturi personale. De aceea ei sunt adesea adepți ai unor secte de acest fel, care vorbesc trebuinței lor de senzațional. Ca pacienți în psihoterapie, ei preferă să fie hipnotizați, așteptând ca problemele lor să dispară cu o pasă magică, fără eforturi personale.

În etică, ei au atitudini asemănătoare, de naivitate și lipsă de obligații. Este utilizată din belșug posibilitatea de a relativiza totul și de a căuta țapul ispășitor în afară, la alții, oriunde, numai la sine nu. Aceasta le îngreunează introspecția și autocritica, de aceea rareori ei pot învăța ceva din crize.

Și la ei este vorba despre ceva general uman, la care participăm cu toții, cu accente diferite, pentru că noi toți trebuie să trecem în copilăria noastră prin această fază de dezvoltare, care își pune amprenta asupra noastră, cu toate sarcinile și angoasele care țin de ea. Același proces de proiecție asupra altora a propriilor lipsuri și sentimente de culpabililtate, pentru a se despovăra pe sine, se recunoaște inclusiv în colective, unde joacă un rol important și periculos. „Dușmanul" este deosebit de potrivit pentru proiecție și căpătăm impresia că dușmanii trebuie să fie inventați pentru a ne descărca de vina proprie.

Popoare întregi, comunități religioase și rase proiectează unele asupra altora ceea ce nu vor să perceapă la ele însele și anumiți potentați pot să se agațe de această disponibilitate pentru proiecție și să o folosească politic sau ideologic. Astfel de proiecții necontrolate și inflamate participă decisiv, în calitate de fundal psihodinamic, la apariția războaielor, urii de rasă și luptelor religioase. Dorința de a se elibera de trecutul împovărător și plin de vinovăție este o trebuință general umană. Total opus depresivului, care se crede vinovat de multe lucruri, istericul tinde să uite sau să nege vinovăția proprie. În limba germană trecerea timpului și abaterea morală sunt desemnate de același cuvânt: „Vergehen". Acest lucru ne poate pune pe gânduri: oare abaterile noastre morale se duc cu timpul? Părții isterice din noi aceasta i se pare foarte corect.

În calitate de părinți și educatori, oamenii cu părți de personalitate isterice pot să impresioneze și să seducă; ei au o mare putere de sugestie, pot fi convingători și-i pot da copilului senzația că viața este frumoasă și demnă de a fi trăită. În ceea ce privește afecțiunea, ei sunt mai degrabă spontani decât constanți; copiii simt că părinții lor sunt demni de a fi iubiți și sunt mândri de ei, îi admiră; casa părintească are „atmosferă", este primitoare și acești copii sunt invidiați de mulți pentru părinții pe care îi au — adesea numai până ce aceștia recunosc elementul de fațadă. În cazul unei structuri preponderent isterice a părinților, dificultatea constă în primul rând în lipsa de consecvență în educație; răsfățul și frustrarea se alătură, iar copilului îi este greu să se orienteze; el nu știe pe ce poate conta — aceasta și pentru că felul de a se purta al adulților depinde mai mult de dispoziție și prea puțin de starea obiectivă de fapt. Astfel ei creează adesea un soi de „climat psihic de aprilie", care se reflectă neliniștitor sau haotic asupra copilului. Atunci când și-au dezamăgit copilul sau trebuie să ceară de la el o renunțare necesară, ei îi fac promisiuni nedeterminate legate de vreun viitor îndepărtat — *„când o să crești mare"* — și astfel el evită să se confrunte cu ele și să facă o renunțare necesară; orice renunțare este legată la copil de așteptarea unei laude care trebuie să îi urmeze imediat. Aceas-

ta stârnește în el acea așteptare periculoasă a unui viitor plin de miracole, care trebuie să se întâmple cândva și astfel părinții susțin dorințele iluzorii ale copilului, în loc să îl îndrume spre realitate.

Părinții nu îi dau astfel — și nici pe altă cale — nici o unealtă adevărată pe drumul său în viață, îi dau prea puține experiențe rezonabile și suportive, ceea ce formează baza dezamăgirilor ulterioare, legate de propria persoană și de viață. Pe de o parte, ei îl leagă pe copil prea intim de ei, pe de altă parte îl resping brusc. Atunci când copilul devine pentru părinți o obligație, o povară și o responsabilitate, când el caută înțelegere pentru propriile lui probleme, el se simte dintr-o dată lăsat singur și trebuie să recunoască faptul că asigurările de iubire nu erau de fapt decât vorbe frumoase. Părinții isterici nu suportă critica din partea copiilor lor, o iau ca o jignire personală și pot cu greu să își admită greșelile proprii — ei nu fac aceasta din cauza pretențiilor de putere și perfecționism, ca obsesionalii, ci din vanitate și amor-propriu rănit. Dacă ei sunt confruntați de către copil, dacă acesta le cere socoteală, în loc să îl ia în serios, cu greutățile sale, acești părinți nu recunosc nimic, ci numai subliniază că nu au dorit decât binele copilului și au făcut sacrificii pentru el, astfel încât copilul să capete sentimente de culpabilitate din cauza nerecunoștinței sale.

Periculoasă este și înclinația lor de a-și „educa" copiii pentru a deveni copii-model; ei trebuie să strălucească pentru faima părinților lor și nu au voie să dezamăgească, dat fiind că altminteri pierd iubirea acestora. La ei cel mai mare este pericolul de a-l împinge pe copil într-un rol. În parte pentru că abuzează de copil pentru a-și spori imaginea proprie, în parte pentru că propriile lor dorințe neîmplinite trebuie acum împlinite de copil — amintesc de exemplul manechinului.

În politică, personalitățile isterice reprezintă cu plăcere partidele liberale sau revoluționare, nu în ultimul rând din dorința de senzațional, ca și dintr-o nemulțumire nedefinită și din așteptări nelămurite legate de viitor. Ei nu sunt însă revoluționari cu tăria și consecvența schizoizilor: ei cred în progres, adesea în mod naiv, deoarece cred în nou numai pentru că este

nou și diferit — aici apare din nou o opoziție polară față de obsesionali, care se cramponează de vechi pentru că, cel puțin, este verificat și cunoscut. Un politician de profesie cu trăsături isterice a fost Benjamin Disraeli, conform prezentării lui Andre Maurois. Și ca politicieni ei sunt cei mai convingători, cei mai impresionanți vorbitori, care promit cu plăcere, uneori prea mult. Adesea ei au naturi de conducători, cărora le revine mai mult să pună lucrurile în mișcare, să indice drumuri noi, decât să presteze apoi micile treburi necesare pentru a-și pune în practică ideile. Dar ei pot fi și acei conducători seducători, care se folosesc cu viclenie de dorințele secrete ale alegătorilor lor pentru a-și amplifica imaginea proprie și trăiesc după motto-ul „après moi le déluge“[16], care nu se mai sinchisesc de ce anume au declanșat; adesea ei sunt jucătorii ultimei cărți, care riscă mult și chiar după ce sunt învinși pot să cadă mereu în picioare, ca un hopa-mitică.

În comunitate ei sunt potriviți pentru toate meseriile care cer o abordare legată de personalitate, reacții elastice pe moment, versatilitate, plăcerea contactului și capacitate de adaptare și care, în același timp, vin în întâmpinarea trebuinței lor de valorizare, dorinței lor de a acționa la nivelul personalității. Astfel le convin toate activitățile în care reprezintă ranguri și oficii care le conferă o importanță simbolică, dat fiind că ei se identifică masiv cu rolul oficial. Astfel, pentru ei rangurile și funcțiile reprezintă mai puțin o obligație, cum este la obsesionali și mai curând posibilitatea de a spori strălucirea personalității lor. De aceea decorațiile și titlurile li se par deosebit de atrăgătoare. Le convin toate activitățile care implică o capacitate de contact și care împlinesc trebuința lor de legături interumane, dorința lor de a avea „public“. Ei sunt reprezentanții de vânzări prolicși sau vânzătorii convingători, sugestivi, care îl împing pe un client să cumpere vreo marfă veche și depășită ca și cum ar fi un târg deosebit de avantajos sau pe altul, care ar fi vrut să cumpere numai o cravată, îl lasă să plece numai

[16] *După mine, potopul* — expresie atribuită regelui Franței Ludovic al XV-lea — *n. t.*

după ce l-au îmbrăcat de sus până jos. Ei se simt acasă peste tot unde este vorba despre șarm, farmec fizic, despre abilitate, spontaneitate, despre improvizație, despre victorii sau asalturi-surpriză. Pe isteric îl atrag toate meseriile care îi fac promisiuni nelămurite despre viața în „lumea bună" sau care îl pun în contact cu această lume; îi plac profesiile de fotomodel, manechin, manager, afacerile legate de podoabe sau înfrumusețare, precum și cele hoteliere. În activitățile lor, ei se raportează mai mult la oameni decât la lucruri și stări de fapt, astfel că performanța lor depinde foarte mult de persoanele pentru care este prestată. Dacă au talent corespunzător, ei pot sublima artistic înzestrările și trăsăturile lor, puternica lor capacitate de a dori și de a-și imagina, capacitatea de exprimare și plăcerea exprimării, mai ales în actorie și dans.

Îmbătrânirea și moartea sunt ultimele realități, inevitabile, ale vieții noastre, care nu poate amâna trecerea timpului. Nefiind obișnuite să accepte realitățile și să se plece în fața necesităților, personalitățile isterice au tendința de a închide ochii și în fața acestor realități, cât de mult timp se poate. Îmbătrânirea și moartea există, desigur, nu se pot nega, dar există mai mult pentru alții, nu pentru istericul însuși. De aceea el caută să păstreze cât mai mult timp posibil iluzia tinereții eterne, ideea unui viitor plin de posibilități care se află mereu în fața lui. Istericii sunt deosebit de receptivi la toate metodele și practicile care le promit să îi păstreze tineri mult timp, ca și la teoriile despre viața după moarte, dacă se poate ca păstrare a persoanei lor. O consecință frecventă a punerii în paranteză a propriei morți este aceea că nu-și fac la timp testamentul și nu-și pun la punct treburile și adesesa lasă în urma lor un mare haos. La bătrânețe nu este deloc rar ca, sub presiunea apropierii morții, ei să ajungă la schimbări de orientare bruște, aparent radicale și la schimbări de comportament care amintesc de zicala: „La tinerețe curvă-n pat, la bătrânețe soră la pat". La o privire mai exactă, aceste schimbări par oportuniste, astfel că din nou se poate pune sub semnul întrebării autenticitatea lor. Istericii înțeleg poate cel mai greu să îmbătrânească în demnitate, ei au capacitatea de a transfigura trecu-

tul și de a trăi în amintiri, pe care le alterează conform dorinței lor și în care ei joacă rolul principal. Unii pot astfel să dea strălucire propriei morți și, printr-o moarte măreață și eroică, fac o piesă impresionantă din coborârea lor de pe scena vieții.

Arta, în toate formele ei, este domeniul preferat al personalităților isterice; ceea ce ei creează poartă inconfundabil nota lor personală; uneori istericii tind spre un anumit exhibiționism; sunt talentați la corespondență și la scrierea autobiografiei și autoprezentării. Punctele lor forte sunt culoarea, originalitatea, vivacitatea. Factorul formal nu este pentru ei adesea prea important. Înclină în mod deosebit spre reverii diurne, care poartă cu ele pericolul ca fantasmele să se reverse asupra vieții nu într-un mod sănătos, ci răpindu-l într-o lume a viselor și dorințelor care îl îndepărtează din ce în ce mai mult de realitate — numai artistul poate face ceva creativ din aceasta.

Visele personalităților isterice — în măsura în care ele reflectă problematica specifică acestei structuri — prezintă, adesea într-o formă naivă, împliniri ale unor dorințe, au în ele ceva iluzoriu, pentru că sunt suspendate legi ale realității — în ele lucrurile se petrec întocmai ca și în povești. Sunt visate rezolvări miraculoase ale unor probleme existente — într-o situație fără ieșire, individul începe brusc să zboare sau are capacități magice sau apare dintr-o dată un deus ex machina și salvează situația. Angoasa refulată în profunzimi se exprimă nu rareori în vise, astfel încât individul nu are sub picioare un teren ferm, se trezește dintr-o dată deasupra unei prăpăstii — deci situații pe care le-am putea descrie cu imaginea călărețului pe mare. Visele lor sunt de cele mai multe ori colorate, vii, pline de acțiune și ei își pot aminti chiar și visele cele mai lungi. Caracteristic este și faptul că rezolvarea unei sarcini grele, care l-ar costa multe eforturi, nu este realizată de visătorul însuși, ci alte persoane o preiau pentru el.

Să încercăm să indicăm o linie ascendentă a structurilor de personalitate isterice, de la oameni sănătoși cu părți de personalitate isterice până la tulburări mai ușoare sau mai severe din acest cerc de structuri; aceasta ar arăta astfel: oameni vioi-impulsivi cu o pornire accentuată spre valorizare și vani-

tate — trebuință narcisică de a fi confirmat și de a fi în centrul atenției — pornire de autovalorizare supradimensionată și dependență de contact — fata lui tata și băiatul mamei care nu s-au desprins de romanul lor familial — inautenticitate isterică, joc de rol și fugă de realitate până la escrocherie — eterne duduci și domnișori — personalități mizantrope sau misogine, care nu-și acceptă rolul de gen, pe care îl evită ajungând nu rareori la homosexualitate — femei „castratoare", distructive, cu o ură pronunțată față de bărbați și donjuani cu atitudini de răzbunare față de femei — fobii — tablouri clinice grav isterice cu simptomatologie psihică și fizică, care nu se poate atașa de nici un organ, dar prezintă o preferință pentru extremități (paralizii).

Omul sănătos cu părți structurale isterice este amator de risc, întreprinzător, este mereu gata să se dedice unei activități noi; este elastic, plastic, vioi, adesea spumos și fermecător, plin de viață și spontan; improvizează și testează cu plăcere. El este mereu un om de lume, niciodată plicticos, la el „se întâmplă mereu ceva"; îi plac toate începuturile și este plin de așteptări optimiste de la viață. Lui i se pare că orice început conține toate șansele, este plin de vraja care locuiește în orice început, așa cum se spune în motto-ul acestui capitol. El pune totul în mișcare, dezrădăcinează tradițiile și dogmele învechite, rigidizate și are ceva convingător, sugestiv, mult șarm pe care știe să îl folosească în mod conștient. El nu ia nimic prea în serios — poate în afara propriei persoane — pentru că știe de relativitatea fiecărui lucru din viață; puterea lui stă în mobilizarea impulsivă și în punerea în mișcare a lucrurilor și mai puțin în persistență și realizarea tenace a celor plănuite. Dar tocmai nerăbdarea sa, curiozitatea și libertatea sa față de trecut îl fac să vadă și să apuce multe șanse, pe care nu le văd alți oameni, altfel structurați sau care ar însemna pentru aceștia o opreliște, o limită. Astfel, independent și îndrăzneț, el poate vedea viața ca o aventură plină de culoare; pentru el sensul vieții constă în a trăi cât se poate de bogat, de intens și de complet.

Concluzie

„Dacă am ști totul unii despre alții,
am ierta ușor și cu dragă inimă,
Nu ar mai fi nici mândrie și nici aroganță"
HAFIZ

În spatele celor patru forme fundamentale ale angoasei se află probleme general umane, cu care trebuie să ne confruntăm cu toții. Fiecare dintre noi se întâlnește cu angoasa de dăruire într-una din diferitele sale forme, care au în comun sentimentul de a ne fi amenințată existența, spațiul personal de viață sau integritarea personalității noastre. Deoarece orice deschidere plină de încredere, orice afecțiune și iubire ne pot pune în pericol pentru că atunci suntem lipsiți de apărare și vulnerabili, trebuie să cedăm ceva din noi înșine, trebuie să livrăm altuia o parte din noi înșine. De aceea orice angoasă de dăruire este legată de angoasa de o posibilă pierdere a Eului.

Oricine trece însă și prin angoasa de a deveni Eu, de individuație, care, în diferitele forme ale sale de apariție, înseamnă o autoelevare de pe terenul comunității protectoare. Cu cât suntem mai mult noi înșine, cu atât devenim mai singuri, pentru că atunci resimțim mai mult izolarea individului.

Fiecare trece în felul lui și prin angoasa vremelniciei; este inevitabil pentru fiecare dintre noi să trăim senzația că ceva se apropie de sfârșit, încetează, dintr-o dată nu mai este acolo. Cu cât ne cramponăm mai mult de ceva, cu cât vrem mai mult să păstrăm ceva, cu atât mai mult suferim de această angoasă, ale cărei diverse forme lasă să se recunoască elementul comun al angoasei de schimbare.

Și fiecare trece, în fine, și prin angoasa de necesitate, de asprimea și rigoarea definitivului, ale cărei forme diferite prezintă în comun angoasa de a fi fixat fără posibilitate de abatere. Cu cât tindem mai mult spre libertate și arbitrariu, cu atât mai mult trebuie să ne temem de consecvența și limitele realității.

Dat fiind că cele mai mari angoase ale ființei noastre, care sunt atât de importante pentru dezvoltarea și maturizarea noastră, nu pot fi ocolite, încercarea de a le evita se plătește cu multe temeri mici, banale. Aceste angoase nevrotice se pot îndrepta practic împotriva a orice, și în cele din urmă se pot dizolva numai dacă am recunoscut adevărata angoasă care se ascunde în spatele lor și ne-am confruntat cu ea. În deplasare, edulcorare și deformare caricaturizată, angoasele existențiale par absurde — ele nu fac alteva decât să ne chinuiască și să ne împovăreze. De aceea trebuie să le înțelegem pe post de semnale de alarmă, indicii ale faptului că „nu stăm bine" în vreo privință, că dorim să evităm un lucru în loc să ne confruntăm cu el, anume un lucru esențial pe care vrea să îl acopere angoasa deplasată. Întâlnirea cu marile angoase este un aspect parțial al progresului nostru spre maturizare; deplasarea asupra unor angoase nevrotice substitutive are nu numai o acțiune paralizantă, inhibitorie, ci ea ne abate și de la sarcinile esențiale ale vieții noastre, care țin de umanitatea noastră.

Astfel, angoasa, în formele ei fundamentale descrise, capătă o importanță decisivă: ea nu este numai un rău care se poate evita, ci, de la început, ea este și un factor de neînlăturat al dezvoltării noastre. Acolo unde trăim una dintre cele mai mari angoase, ne aflăm întotdeauna într-una dintre cele mai mari cerințe ale vieții; acceptând angoasa și încercând să o învingem, căpătăm o nouă capacitate — fiecare stăpânire asupra angoasei este o victorie care ne face mai puternici; orice evitare a angoasei este o înfrângere care ne slăbește.

Așa cum se poate vedea din exemplele biografice, angoasa noastră are o preistorie, ontogenetică. Cantitatea, intensitatea și obiectul angoaselor noastre, ale adulților sunt întotdeauna preformate și decise de angoasele noastre din copilărie.

Dacă nu are un destin extraordinar, omul care a avut o copilărie în general fericită este în stare să elaboreze angoasele fundamentale, cel puțin nu se îmbolnăvește din cauza lor, pentru că și-a putut construi o bază stabilă pentru personalitatea sa.

Dimpotrivă, cel care a fost expus prea de timpuriu unor angoase și stresuri ale destinului și nu a găsit în mediul lui nici un ajutor, va resimți și ulterior angoasa ca fiind mult mai periculoasă și mai apăsătoare, deoarece ea activează la el angoase vechi, neelaborate, din copilăria sa. Psihoterapia, în vreuna dintre formele ei, poate să îl ajute în elaborarea acestora. Dar în cazul unor angoase greu de suportat, care, privite din punctul de vedere al realității, prezintă o intensitate inexplicabilă, poate fi de ajutor clarificarea faptului că este vorba cu siguranță de o retrăire a angoaselor din copilărie, cărora pe atunci individul respectiv le fusese livrat total lipsit de ajutor, dar împotriva cărora între timp căpătase mijloacele care până atunci îi lipseau: încredere, speranță, intuiție și curaj.

Vorbele pe care Rilke le spune despre om: „Fă ca el să-și cunoască din nou copilăria, inconștientul și minunile și legendele nesfârșit de obscure ale anilor săi de început plini de presimțiri“ sunt cu siguranță profunde. Dar din păcate ele nu se potrivesc pentru mulți oameni; anii copilăriei lor sunt mai curând întunecați decât bogați, mai curând apăsători decât plini de speranțe, mai curând frustranți decât minunați. Dar și pentru ei poate fi de ajutor elaborarea trecutului lor într-un proces psihoterapeutic de dezvoltare ulterioară și astfel de a se elibera pe cât posibil de prejudiciile suferite. Întâlnirea dintre moștenirea noastră și mediul în care ne-am născut — mediul este înțeles aici în sensul cel mai larg posibil — formează ceea ce numim soartă; începutul acestui destin al nostru este preformat în copilărie, debutează cu aceasta — este „forma impregnată, care se dezvoltă viu“. Dar tocmai psihoterapia ne-a dat posibilitatea de a recunoaște că multe dintre lucrurile pe care am crezut până acum că trebuie să le acceptăm ca pe un destin sunt de fapt consecințe ale prejudiciilor anterioare datorate mediului, care pot fi reparate retroactiv.

Este important să arătăm că în aceste imprimări timpurii un rol decisiv este jucat de societatea din acel moment. Aici nu am neglijat-o pentru că i-am subapreciat importanța, ci pentru că în anii copilăriei timpurii părinții sunt principalele persoane de relație. Influențele sociopsihologice ajung la copil la început numai prin intermediul părinților săi, prin atitudinea lor față de societate, de autoritate, de performanță, de religie și sexualitate etc. De aceea în atitudinile eronate ale părinților față de copil sunt conținute întotdeauna și părți de critică socială; este vorba de părinți în calitate de membri ai unei societăți, unei culturi, unei clase sociale sau unei ideologii dominante ale cărei cerințe ei le intermediază față de copil. Și societatea, statul etc., trebuie să se confrunte cu cele patru angoase de bază și răspunsul lor este diferit în funcțiile de ideologiile care domină la un moment dat.

Cele patru forme fundamentale ale angoasei, respectiv cele patru impulsuri fundamentale sau cerințe fundamentale se referă la ceva general valabil și fundamental, care aparține existenței noastre și nu decurge din altceva. Acest lucru pare să pornească de la aceea că în principiu avem întotdeauna patru posibilități de a răspunde la o situație de viață; față de orice relație interumană, orice sarcină sau cerință putem să avem patru atitudini: să o recunoaștem și să ne distanțăm de ea sau să ne identificăm iubitor cu ea; putem să o luăm asupra noastră, ca pe o lege sau să încercăm să o transformăm pe măsura dorințelor noastre. Fiecare sarcină esențială, fiecare decizie, fiecare întâlnire umană esențială, fiecare eveniment al soartei poartă în sine, potențial, toate cele patru modalități. Un semn de vitalitate este a le avea pe toate la dispoziție și de a le folosi conform datelor situației și propriei noastre înzestrări, cel puțin să le implicăm în deciziile noastre ca modalități diferite. Dar nu numai aceasta; adesea o relație umană cere ca practic în același timp să trăim toate cele patru impulsuri, într-o întrepătrundere plină de viață. Să ne gândim la educație: aceasta cere de la educator distanța creatoare necesară pentru a recunoaște și a permite ființa

proprie, diferită a copilului. Ea mai cere și o atitudine de iubire, pentru a-i da copilului posibilitatea de a avea încredere și pentru a-l înțelege empatic. Ea cere asprime sănătoasă și consecvență, pentru a-l face pe copil să experimenteze ce înseamnă ordinea și ea cere în cele din urmă și încredere și respect față de autonomia copilului, pentru a nu-l forma pe acesta după propriile dorințe și astfel a-l înstrăina.

O astfel de „completitudine" este posibilă însă numai limitat, dat fiind că noi, oamenii, suntem incompleți și nedesăvârșiți. Mi se pare important să orientăm unilateralitățile care ne limitează pe fiecare dintre noi ca individ în funcție de reprezentarea ideală a unei astfel de unități. Din cauza constituției sale somato-psihice moștenite, a mediului în care s-a născut și influențelor acestuia, din cauza experiențelor sale individuale și modalităților comportamentale dobândite, fiecare dintre noi are personalitatea și caracterul său propriu, posibilitățile și limitele sale individuale, nedesăvârșirile și unilateralitățile sale. Unul va încerca deci să-și accepte limitarea și unilateralitatea și să o trăiască într-un mod cât se poate de fertil, pentru că știe că „totalitatea" nu este accesibilă. Astfel el poate deveni reprezentantul uneia dintre cele patru atitudini fundamentale, exponentul unuia dintre cele patru impulsuri de bază, pe care îl trăiește la modul cel mai deplin posibil. Altul va încerca să se apropie din ce în ce mai mult de completitudine, de desăvârșire pentru că știe că „totalitatea" nu este accesibilă și cea mai bogată realizare de sine nu este posibilă numai pornind de la ființa proprie. Dacă măreția unuia poate consta în renunțarea conștientă la ceva care mai este încă posibil și în desăvârșirea ființei sale în limitele sale, măreția altuia poate fi integrarea a cât se poate de mult din ceea ce la început era străin și îndepărtat de ființa sa și în continua extindere. Completitudinea și desăvârșirea — cele două idealuri umane care nu se împlini amândouă, de care nu putem decât să ne apropiem, în granițele noastre.

Iată ceva legat de cele patru tendințe fundamentale: putem încerca întotdeauna să ne rămânem fideli nouă înșine, să ne afirmăm individualitatea, să evităm dependențele și să înțele-

gem lumea prin cunoaștere și să ne trăim fără teamă ființa noastră proprie.

Întotdeauna putem încerca să ne eliberăm de Eul nostru restrictiv prin legăturile interumane, prin iubirea plină de empatie și în abnegație, într-o autodăruire care trece granițe, transcende.

Întotdeauna putem încerca să recunoaștem drept etern valabil ceea ce nouă ni se pare adevărat, bun și frumos, să militäm pentru durabilitatea acestui lucru, împotriva influențelor variabile pe termen scurt, care vor să zdruncine și să distrugă acest lucru, să apărăm cu străşnicie legile și ordinile pe care le-am recunoscut drept necesare.

Și, în cele din urmă, întotdeauna putem să vrem libertatea noastră, să acceptăm schimbările continue ale vieții, să adoptăm o atitudine „dionisiacă", în contrast cu cea „apolinică" descrisă mai sus. Această atitudine dionisiacă acceptă viața în întreaga și înspăimântătoarea sa măreție și o regăsește astfel în sufletul său propriu.

Și întotdeauna putem, ca un schizoid, să evităm contactul interuman apropiat, temându-ne de pierderea Eului; putem, ca un depresiv, să rămânem în dependențe, din cauza fricii de separare și singurătate; întotdeauna putem, ca un obsesional, să ne cramponăm de lucrurile cu care ne-am obișnuit, de teamă de schimbare și vremelnicie sau, în fine, putem, ca un isteric, să cădem în arbitrariu, pentru a evita angoasa de necesitate și definitiv. Aceasta duce la evitarea uneia sau mai multor cerințe fundamentale și în aceeași măsură umanitatea noastră devine mai fragmentată.

Să mai spunem că cele două structuri de personalitate care se completează antinomic exercită reciproc o atracție instinctivă, o fascinație — deoarece nimic nu ne fascinează mai mult decât un alt om care trăiește în fața noastră în mod convingător ceea ce bănuim în noi ca o potențialitate, dar am reprimat sau nu am învățat să trăim, respectiv nu am avut voie să trăim. Ni se pare că prin tipul contrar dorim să ajungem la „totalitate", la o desăvârșire care trebuie să ne elibereze de limitarea și unilateralitatea noastră indi-

vidual, ceea ce are o contribuție esențială la fascinația sexuală.

În acest sens se atrag reciproc schizoizii și depresivii, pe de o parte, și obsesionalii și istericii, pe de altă parte. Oare aici se exprimă dorința noastră inconștientă de completare, dorința de a găsi la partener ceea ce ne lipsește la noi înșine; oare bănuim aici posibilitatea de a fi izbăviți de lanțurile stabilității structurale ca destin? În orice caz, atracția antinomică a tipurilor contrarii poate reprezenta o șansă pentru o astfel de completare. Dar numai dacă suntem pregătiți să admitem alteritatea celuilalt, să îl luăm în serios și să îl înțelegem putem spera să-l descoperim și să-l dezvoltăm pe acest altul chiar în noi înșine. În realitatea vieții, lucrurile arată însă altfel: aici fiecare încearcă să îl atragă pe celălalt pe drumul său, vrea să îl facă să semene cât mai mult cu el; astfel nu numai că se pierde tensiunea creatoare, ci apar și lupte amarnice. Sau înțelegem greșit alteritatea, fără speranță, pentru că nu suntem gata să învățăm sau pentru că evaluăm comportamentul lui numai după măsura noastră, care nu i se potrivește.

Atracția instinctivă dintre schizoid și depresiv are următoarea bază: schizoidul bănuiește disponibilitatea și capacitatea de iubire a depresivului, capacitatea lui de sacrificiu, eforturile sale pentru empatie și disponibilitatea sa de a ceda și de a se retrage; el bănuiește că aici se află singura sa șansă de a se izbăvi de izolarea sa, posibilitatea de a lua de la partener ceva ce el nu a avut voie să trăiască niciodată: încrederea și senzația de a face abstracție de sine. Aici fascinația constă în aceea că schizoidul bănuiește la depresiv posibilități care există și în ființa sa moștenită, dar nu s-au exprimat în dezvoltarea sa proprie. Și pe de altă parte, pe depresiv îl fascinează faptul că schizoidul trăiește ceva ce el nu a îndrăznit, respectiv nu a avut voie să trăiască: a fi un individ independent, fără teamă de pierdere și fără sentimente de culpabilitate. În același timp el bănuiește că aici este cineva care are nevoie stringentă de disponibilitatea lui de a iubi. În ce măsură poate eșua aceasta, am văzut în exemplul schițat mai sus. Deoarece atunci când schizoidul simte forța de sucțiune și fixare a depresivu-

lui, se constelează angoasa sa centrală, anume angoasa de dependență; și atunci când depresivul simte pornirea spre independență a schizoidului, se constelează la rândul ei angoasa centrală a acestuia, anume angoasa de pierdere. Atunci atitudinile defensive ale amândorura culminează în neînțelegeri tragice fără sfârșit.

Oamenii descriși drept obsesionali sunt fascinați de vitalitatea pestriță, pasiunea pentru risc și deschiderea pentru nou pe care le manifestă tipului contrar, istericul, deoarece ei înșiși se cramponează atât de exagerat de lucrurile cu care s-au obișnuit, se gândesc mereu la siguranță și astfel își limitează inutil viața, așa cum ei înșiși bănuiesc. Și corespunzător, așa cum am interpretat deja, omul aflat pe linia isterică este fascinat de tipul său contrar, pentru că acesta are stabilitatea, soliditatea, consecvența și rigoarea, viața ordonată care lui îi lipsesc. Dar din nou se poate ajunge la impasuri tragice și neînțelegeri, dacă fiecare încearcă să-i impună celuilalt, din cauza angoasei sale specifice, propria lui modalitate de viață. Atunci, prin din ce în ce mai multă temeinicie, pedanterie și cicălire, prin rigiditate revendicativă și pretenții de putere, prin tendința sa de a constrânge, obsesionalul îl face pe isteric să escaladeze tot mai mult în isteria lui, pentru că acesta capătă impresia că se sufocă. Corectitudinea, concretețea și prozaismul partenerului obsesional, care ascunde în spatele acestor atitudini angoasa sa centrală de schimbare, îl fac pe partenerul isteric să resimtă viața cu el ca fiind programată, fixată, fără strălucire și variație, fără improvizație și acele licăriri care fac mai atrăgător cotidianul, de care el are nevoie la fel de mult ca și de confirmarea sa de către partener, pe care acesta i-o furnizează cu atâta parcimonie, de frică să nu îl răsfețe. Din cauza angoasei sale centrale determinate de prea marea fixare, partenerul isteric îl va irita din ce în ce mai profund pe obsesional și îl va neliniști sau îl va face să se resemneze în fața lipsei sale de logică imposibil de abordat, caracterului contradictoriu și lipsei de legături, instalate acum în mod conștient defensiv, dar mai ales prin pretențiile sale care îl incită pe partenerul obsesional să ia măsuri din ce în ce mai stricte. Dar și

aici cei doi trec unul pe lângă altul în viață și ratează șansa de a integra partea care îi completează.

În ambele cazuri ajutorul poate consta numai din înțelegerea poziției celuilalt, în a-l lua pe acesta în serios și a nu aspri propria structură, din cauza angoasei. Dar în cazul unor manifestări extreme ale tipurilor contrarii acest lucru nu se poate realiza, pentru că atunci ambii parteneri simt că angoasa le este sporită de alteritatea celuilalt și că trebuie să se apere de aceasta; atunci ei nu mai resimt fascinația tipului contar, ci numai neliniște și uimire.

Ținând seama de aceste aspecte, cunoașterea celor patru atitudini de bază și celor patru angoase fundamentale poate să fie de folos și pentru relațiile parteneriale, ca și pentru oricare alte relații interumane. În tendința atât de frecventă astăzi, de a dizolva o relație de parteneriat de îndată ce apar primele dezamăgiri, adesea ne răpim nouă înșine șansa de a ne dezvolta ceva mai mult pe noi înșine prin înțelegerea celuilalt.

Pentru că la cele patru forme ale ființării în lume este vorba depre posibilități care aparțin în mod fundamental ființei noastre, ele au existat dintotdeauna și vor exista mereu. Perioade diferite, culturi, structuri speciale și condiții colective de viață; ideologii și valori legate de timpul lor; atitudini etice și religioase, politice și economice creează trăiri diferite ale celor patru angoase de bază, care valorizează diferit tipurile structurale. Astfel, epoci întregi pot sta sub dominanța unuia dintre cele patru tipuri structurale, astfel că în ele se poate dezvolta mai bine tipul de atitudine care este pe măsura lor, deoarece copiii sunt educați pentru acest tip, în timp ce tipul contar, dimpotrivă, se dezvoltă mai prost deoarece el este respins sau devalorizat colectiv.

Astfel, cultura agrar-sedentară va favoriza trăsăturile conservatoare, deci orientarea după tradiții, experiențe care se transmit nealterat, siguranță, proprietate și durabilitate — deci trăsături pe care le-am descris la obsesional. Urbanizarea și industrializarea pe care le trăim astăzi, care ne-au smuls din multe legături naturale, care cer atât de multe activități din care lipsește dimensiunea sufletească și care amenință să ducă

la formarea maselor a adus cu sine, ca orice dezrădăcinare, o schizoidizare vizibilă, în sensul descris acolo, de accentuare a pierderii legăturilor, neglijare a părții afective, susținute de o tehnocrație care face ca totul să se poată înfăptui. Cu atât mai important este pentru noi pe de o parte să accentuăm aspectul pozitiv al schizoidiei, anume lupta pentru individuație — nu ca o autorealizare izolatoare și unicitate egocentrică, ci în calitate de sarcină care ar trebui să vină în sprijinul unui întreg mai mare, supraindividual; pe de altă parte, să punem mai mult accent pe conștientizarea atitudinii antinomice de sensibilizare la valorile emoționale și umane.

Patriarhatul care evident se apropie de sfârșit, cu trăsăturile sale tipice de putere absolută și autoritate, cu cramponarea sa de tradiții și de instituțiile construite de aceasta era o expresie a dominației obsesionalilor; însă el nu mai era clădit pe baza organic-vie, ca în culturile agrare, ci era orientat mai mult pe putere, reprimare și folosire a celor dependenți și mai slabi. Astfel, polul contrar se constelează și mai aprig, așa cum se manifestă, extrem, în pretențiile de educație antiautoritaristă, în revoluția sexuală și demolarea tabuurilor, dar și pozitiv, în căutarea unor noi libertăți. Deoarece întotdeauna și într-un colectiv există tendința spre completare, spre totalitate, spre echilibrarea unilateralităților patogene, un proces de autoreglare care nu este conștientizat decât mai târziu și conduce apoi, în procese ritmice, spre izbucnirea reprimatului, spre izbucniri cu atât mai extreme cu cât atitudinea anterioară fusese mai extrem-unilaterală.

Fără îndoială că există și o legătură între cele patru forme de ființare în lume și vârste, deci între impulsurile fundamentale și procesele biologice. După fazele de dezvoltare infantilă din copilăria timpurie, amintite anterior, predomină de obicei în adolescență sentimentul centrifug, optimist, că noi înșine și lumea sunt pline de posibilități, că viitorul este la picioarele noastre și ne aruncăm în viață plini de speranță și de bucuria aventurii. În așa-zișii „cei mai frumoși ani“ crește tendința de a ne crea pentru noi înșine un cadru de viață mai stabil și de a ne orienta în acest cadru. Predomină forțele centri-

pete cu tendința spre anumite scopuri limitate, de a ne construi domeniul propriu de putere și proprietate. Ajungem la autorealizare în profesie, parteneriat, parentalitate. După ce trec de jumătatea vieții, mulți trăiesc o schimbare: devine mai puternică dorința de realizare a modalităților existențiale pe care cotidianul, cu îndatoririle și obligațiile lui, nu a permis-o. Într-o mai mare uitare de sine, dorim să ne desprindem de Eul nostru; apar chestiuni de sens, într-o nouă formă, trebuințe metafizic-transcendente și trebuie deja să învățăm treptat arta de a renunța, trebuie să admitem vremelnicia chiar și pentru noi înșine. În fine, prin îmbătrânire, prin conștiința apropierii morții, suntem confruntați cu singurătatea într-o nouă formă și putem deveni înțelepți acceptându-ne singurătatea; pe de altă parte realizăm aceasta prin senzația de a aparține la „umanitatea în sine", în conștiința că suntem parte a unui întreg mai mare în care ne vom întoarce — în limba germană cuvântul *allein* înseamnă, literal, *singur*, dar este compus din cuvintele *all* (totul) și *ein* (unul), desemnând în același timp a fi singur dar și unitatea care ne adăpostește pe toți. Desigur că aceste corespondențe de vârstă sunt numai anumite accentuări, dar lasă să se bănuiască faptul că în ele se exprimă o lege a vieții.

Și poate că aceasta merge și mai departe. Începând cu jumătatea vieții noastre se pare că trecem încă o dată, la nivel superior, prin fazele timpurii ale dezvoltării noastre, trebuind să învingem din nou angoasele corespunzătoare: acest lucru începe atunci când realizăm că viitorul care se află în fața noastră este limitat, că nu mai avem deschise toate posibilitățile — astfel trecem din nou prin angoasa definitivului. Atunci recunoaștem că și ceea ce am creat, bunurile materiale și ceea ce am realizat pe plan spiritual se transformă în mâinile noastre, că și vitalitatea noastră lasă de dorit, că nu există absolut și durabilitate — trecem astfel din nou prin angoasa vremelniciei. Atunci trecem și prin despărțiri; copiii ne părăsesc și-și întemeiază propriile familii; pierdem mulți oameni apropiați, care mor și începem să înțelegem că treptat trebuie să învățăm să dăm drumul — de aici constelarea într-o nouă modalitate

a angoasei de singurătate. Și în ultima fază a vieții noastre ne așteaptă moartea pe care nu o împărtășim cu nimeni, în care nu putem lua pe nimeni cu noi — și trecem pentru ultima oară prin angoasa de dăruire, acum de moarte. Cercul existenței noastre se închide cu acest ultim pas în marele necunoscut din care am ieșit odată cu primul nostru pas.

Mulți oameni care nu au îndrăznit să facă acei pași repetă mult mai literal regresia: ei nu acceptă îmbătrânirea și vor cu orice preț să rămână tineri; ei se cramponează de proprietate cu atât mai mult cu cât simt cum le dispar tipul și forțele; îmbătrânind, ei redevin copii, sunt interesați numai de mâncare și băutură, de digestie, sănătate și în final sfârșesc prin a deveni moșnegi nevolnici, care nu se deosebesc prea mult de niște copii neajutorați.

Cititorul va fi poate dezamăgit dacă la încercarea de a se recunoaște pe sine într-una dintre cele patru structuri de personalitate nu ajunge la nici o subordonare univocă, ci probabil că va descoperi la sine câte ceva din toate, ca și din fiecare dintre angoasele fundamentale. Acest lucru mi se pare a vorbi în favoarea apropierii de viață, de realitate a angoaselor fundamentale și a tipurilor structurale, care nu apar „pure", ca să spunem așa. Deoarece o astfel de univocitate ar corespunde trebuinței noastre raționale de decizii clare și sisteme delimitative mult mai mult decât realității vieții, căreia îi face mereu violență. În plus, atunci când, în cazul impulsurilor fundamentale și angoaselor care țin de acestea, este vorba despre cele mai generale dintre datele umane și atunci când forma lor depinde de felul în care au fost parcurse fazele timpuriu infantile, pe care trebuie să le traversăm cu toții, trebuie să le recunoaștem cu toții drept posibilități și să recunoaștem suportul lor în noi înșine. Atunci putem spune chiar că într-un anumit sens suntem cu atât mai plini de viață cu cât suntem mai familiari în toate cele patru domenii, respectiv atunci când nici unul dintre impulsurile fundamentale nu lipsește complet în noi — acest lucru înseamnă că am putut parcurge relativ sănătos fazele infantile în care impulsurile și angoasele au dobândit prima manifestare. Structurile de personalitate unila-

teral hiperaccentuate sunt de aceea mai degrabă periclitate și ne pun deosebit de clar în fața ochilor semnificația micii copilării pentru dezvoltarea noastră sănătoasă.

Destinul prin care trec cele patru impulsuri fundamentale în dezvoltarea noastră depinde de întâlnirea dintre următorii factori: avem înnăscută o „primă natură", despre care are mai degrabă ceva de spus astrologia, prin horoscop; se adaugă apoi moștenirea noastră, cu care nu facem cunoștință decât pe parcusul dezvoltării, în întâlnirea și confruntarea cu mediul nostru timpuriu și ulterior dobândim „a doua natură" care, din cauza efectelor mediului, este mereu ca o tulburare, respectiv o înstrăinare a celei dintâi naturi. Dacă această înstrăinare este prea mare, dacă între natura noastră primară și moștenirea noastră pe de o parte și cea de-a doua natură pe care am dobândit-o prin educație, pe de altă parte, este o prea mare discrepanță, atunci ne îmbolnăvim. Exemplele comunicate au arătat foarte clar în ce măsură mediul nostru primar și cel secundar pot avea efecte patogene. Este vorba mai ales despre mediul familial din copilăria noastră timpurie, care cuprinde și mediul social mai larg, în măsura în care părinții noștri — conștient sau inconștient — apără sau combat standardele colective care domină la un moment dat, acceptându-le sau respingându-le; astfel copilul preia sau respinge deja prin ei valori colective.

Dacă facem abstracție de neglijările sau prejudiciile masive provocate copilului, care sunt semne ale patologiei părinților, putem spune că nu numai părinții sunt destin pentru copiii lor, ci și copiii sunt destin pentru părinții lor. Variația, bogăția de moșteniri, diferențele atât de mari dintre personalitățile individuale, chiar dependența infantilă atât de îndelungată, care o face vulnerabilă în timpul dezvoltării sale, fac din ființa umană o ființă mai periclitată decât altele. Dacă, în calitate de părinți, un copil „ne cade cu tronc", dacă ne este ușor să îl iubim, dacă putem să îi dedicăm fără efort capacitatea noastră de a iubi, dacă ființa lui vine în întâmpinarea ființei noastre — făcând total abstracție de felul în care am dori să fie și să se dezvolte; dacă, pe de altă parte, individualitatea lui

este pentru noi greu de perceput cu intuiția și greu de înțeles, dacă ne șochează și trebuie să ne dăm osteneala să îl iubim așa cum am dori și așa cum așteptăm de la el; dacă el ne provoacă griji care ne fac să ne simțim neputincioși față de el, dacă ne face să ne simțim că nici el nu ne acceptă ca părinți așa cum ar dori și cum ar avea nevoie — toate acestea devin destin pentru el și pentru noi și se află dincolo de orice vinovăție. Ceea ce putem face pentru a evita prejudicierea severă a copilului este în primul rând să dobândim mai multe cunoștințe despre trebuințele sale precoce și despre propriile noastre atitudini greșite posibile din copilăria lui; pe de altă parte, este însă și șansa de a recunoaște de timpuriu astfel de prejudicii și poate de a le corecta.

Pentru aceasta ne stau la dispoziție, alături de „marea psihoterapie", mai multe posibilități: terapie prin joc, consiliere pedagogică, terapie familială, terapie comportamentală și comunicațională; consiliere de cuplu, terapie de grup pentru cupluri sau terapie individuală a acelui membru al familiei care constituie o sursă de stres pentru ceilalți sau a copilului tulburat din această cauză. În cazul posibilităților de îmbolnăvire somatică avem deja de mult disponibilitatea firească de a întreprinde măsuri obligatoriu profilactice, respectiv implicarea firească a medicului în maladia somatică. În mod ciudat nu avem încă măsuri profilactice corespunzătoare pentru examinările obligatorii ale stării psihice a copiilor noștri și conflictelor din relația părinte-copil și profesor-elev, deși astăzi știm că multe maladii somatice au fundaluri psihice și că prejudiciile psihice timpurii au urmări foarte grave. Aici suntem încă niște barbari, dacă acest cuvânt înseamnă că dintr-o ignoranță căreia i s-ar putea pune capăt prin câteva eforturi perpetuăm prejudicii, din inerție. Părinții, educatorii și instituțiile statului trebuie să facă eforturi conjugate și să fie mai atenți la profilaxia dezvoltărilor nevrotice — deja în interesul lor propriu.

Încă ceva despre angoasă: când vom înțelege angoasele care ne chinuiesc drept indiciu că ne aflăm într-o atitudine greșită sau că fugim de una dintre marile cerințe ale vieții, că nu îndrăznim să facem un pas evolutiv, ne poate ajuta recunoaș-

terea caracterului imperativ al angoasei, care ne îndeamnă să depășim stadiul nostru actual de dezvoltare, într-o nouă libertate, chiar într-o nouă ordine și responsabilitate. Atunci angoasa ne poate arăta aspectul ei pozitiv, creator și poate deveni pentru noi imboldul spre o transformare.

Comparația pe care am folosit-o la început ne poate fi de ajutor, conștienți fiind de participarea noastră la forțele dinamice care, cu tot caracterul lor contradictoriu și opus pot să fie menținute într-un echilibru viu, printr-o ordine fermă, care nu înseamnă niciodată stagnare sau repaos static, dar care nu degenerează niciodată în haos. Orice accentuare sau orice lipsă a unuia dintre impulsurile de mișcare cosmice ar pune în pericol sistemul nostru solar, l-ar distruge poate — la nivel uman. Orice unilateralizare sau lipsa unuia dintre impulsurile de bază pun în pericol ordinea noastră internă și ne poate îmbolnăvi.

În participarea la aceste forțe cosmice, pe de o parte, și, pe de altă parte, în impregnarea noastră de către mediul nostru interuman se exprimă aspectul dublu al ființei noastre: omul cu partea sa de ordini și legi supratemporale, suprapersonale și de generalitate umană — aspectul său supratemporal, etern, pe de o parte și omul ca ființă istorică și individ irepetabil, cu confruntarea dintre moștenirea sa și mediul în care există — aspectul său temporal. Ca ființă limitată în timp, ne-am dobândit biografia individuală și amprenta personală, cu unilateralitățile și limitările noastre; ca oameni în primul rând, ca parte a „umanului", avem în noi o idee de desăvârșire și completitudine, care poate să ne ridice dincolo de trecutul nostru și de limitările pe care le-am dobândit în el, în sensibilizare la ceea ce este în noi general uman, care nu este legat de timp, cultură sau rasă.

Dacă ar exista cineva care ar elabora atât angoasa de dăruire în sensul adevărat și s-ar putea deschide într-o atitudine de încredere iubitoare către viață și semenii lui; care în același timp ar îndrăzni să își trăiască individualitatea într-un mod mai liber, suveran, fără teama de a cădea din paradisul protecției; care, mai departe, ar accepta angoasa vremelniciei

și totuși ar dori să își configureze durata vieții sale într-un mod fertil și plin de sens și care, în sfârșit, ar lua asupra lui ordinile și legile lumii noastre și vieții noastre, conștient fiind de necesitatea și caracterul lor implacabil, fără angoasa de a fi prea limitat de ele în libertatea sa — dacă ar exista un astfel de om, ar trebui să recunoaștem fără îndoială în el cea mai înaltă maturitate și umanitate. Dar dacă ne-am apropia de portretul acestui om, fie și numai limitat, el va apărea ca imagine esențială a omului însuși, a umanității complete și a maturității ca finalitate; nu este o ideologie inventată de oameni, ci o corespondență a marilor ordini ale sistemului lumii la nivelul nostru uman.

În colecția
PSIHOLOGIE
au mai apărut

Pentru comenzi sau informații despre alte colecții
vă invităm să vizitați situl nostru
www.edituratrei.ro
Dacă doriți să fiți în permanență informat despre noutățile
editoriale și alte evenimente la editura Trei,
vă invităm să vă înscrieți la **newsletter**.

Tehnici proiective în evaluarea personalității

Autor: Nicolae Dumitrașcu
Anul apariției:2005
Format 13 × 20 cm
336 pagini

Tehnicile proiective, ca instrumente de evaluare psihologică, constituie un domeniu fascinant și controversat al psihodiagnosticului. Printre altele, ele fac posibilă cunoașterea personalității omului la nivelul profund al fantasmelor și tendințelor inconștiente care se reflectă în comportament. Lucrarea de față, destinată studenților și practicanților în Psihologie, este o abordare a unor tehnici proiective clasice și conține descrieri și aplicații practice ale acestora.

Nicolae Dumitrașcu este doctorand al Universității de stat din București și lector la Universitatea Titu Maiorescu, disciplina Tehnici Proiective. A tradus trei lucrări cunoscute din acest domeniu despre testele Szondi și Rorschach și este membru al International Szondi Association și al International Rorschach Society. Principalele lui domenii de interes sunt evaluarea psihologică, relația dintre creativitate și tulburarea mentală și personalitatea bolnavului psiho-somatic.

Mumia de la masa din sufragerie. Cele mai neobișnuite 32 de cazuri de psihoterapie

Autori: Jeffrey A. Kottler și Jon Carlson
Titlul original: *The Mummy at the Dining Room Table*
Publicată de: Jossey-Bass, San Francisco, 2004.
Traducere de: Adina Avramescu
Anul apariției: 2004
Format 13 × 20 cm
430 pagini

Povestirile din această carte sunt absolut uimitoare și neobișnuite. Cu toate acestea, ea nu este menită să glorifice cele mai bizare aspecte ale comportamentului uman. Ea este de fapt o colecție de povestiri despre relații psihoterapeutice care au produs transformări majore și semnificative atât în viața terapeuților cât și a clienților lor. Sunt povestiri despre compasiune și solicitudine, care demonstrează tipul de angajament pe care îl presupune meseria de terapeut. Aceasta nu este o carte care și-a propus deliberat să facă eroi și eroine din terapeuți (deși prezintă în multe dintre paginile ei strategiile creative și absolut uimitoare ale unora dintre cei mai mari practicieni contemporani). Mai degrabă este o carte care omagiază curajul unor oameni care, confruntându-se cu probleme majore, cu consecințe devastatoare asupra condiției lor fizice și emoționale, au reușit în cele din urmă să le depășească, prin eforturi susținute și prin încrederea permanentă arătată terapeuților lor.

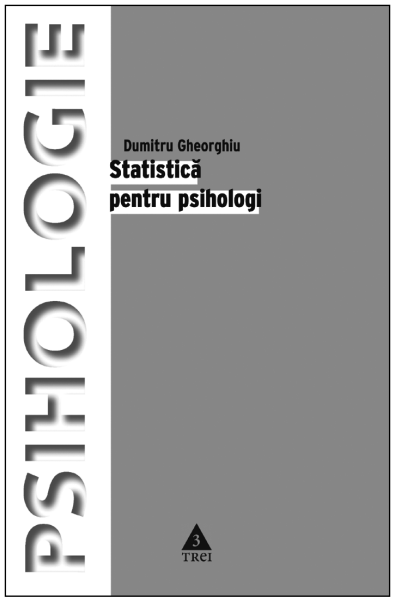

Statistică pentru psihologi

Autor: Dumitru Gheorghiu
Anul apariției: 2004
Format 13 × 20 cm
350 pagini

Lucrarea de față constituie o introducere concisă și clară în statistica aplicată în psihologie. Tehnicile statistice prezentate sunt văzute ca instrumente folosite pentru a răspunde unor probleme de cercetare specifice, în principal, psihologiei. Cu alte cuvinte, această carte nu se adresează statisticianului profesionist, ci psihologului și, mai larg, oricărui cercetător în științele omului, precum și altor persoane ale căror profesii sunt legate într-un fel sau altul de aceste științe.

Date autor:

Conf. univ. dr. Dumitru Gheorghiu. Absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București. Doctor în Filosofie, specialitatea Logică. Studii post-doctorale la Institutul de Logică, Filosofie și Teoria Cunoașterii Științifice al Universității din München. Membru al următoarelor asociații științifice: Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei al Academiei Române, European Foundation for Logic, Language and Information — Amsterdam, Universität Van Amsterdam, Interest Group on Propositional and Predicate Logics — University of London. Decan al Facultății de Psihologie a Universității Titu Maiorescu, București. Titular al cursurilor de Filosofia Minții, Logică Matematică și Teoria Calculabilității, Statistică Aplicată în Psihologie.